

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.
ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко

Дніпро
«Ліра ЛТД»
2016

ББК 67.02+67.9 (4 УКР) 300.1 Т33

Т 26

УДК 340.132:342.4 (477)

Рецензенти:

- Монаєнко А. О.** – проректор з наукової роботи Класичного приватного університету, д.ю.н., проф., засл. юрист України
- Соколенко О. Л.** – декан юридичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, д.ю.н., проф.

Укладачі:

- Наливайко Л. Р.** – завідувач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС, д.ю.н., проф.;
- Грицай І.О.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС, к.ю.н., доц.;
- Наливайко О. І.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС, к.ю.н., доц.;
- Ганзицька Т. С.** – доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС, к.ю.н.;
- Чепік-Трегубенко О. С.** – ст. викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС;
- Байрачна В.В.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС;
- Касяненко Є.В.** – викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету ДДУВС.

Т 26 Теорія та практика правозастосування. Тлумачення Конституції України / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. – Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2016. – 508 с.

ISBN 978-966-383-785-7

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 22 вересня 2016 р.)*

© Автори, 2016
© ДДУВС, 2016
© Ліра ЛТД, 2016

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	12
КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ІНШІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ	26
ЗАКОН УКРАЇНИ_Про Конституційний Суд України	68
РЕГЛАМЕНТ Конституційного Суду України	94

ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ:

Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22,243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата).....	121
у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України)	127
у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи)	130
у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води)	134
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України)	138
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України).....	143
у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів).....	149

у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити народних депутатів України).....	152
у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови)	157
у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) ..	163
у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови).....	170
у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити народних депутатів України до прокуратури).....	175
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України(справа про зворотну дію кримінального закону в часі)	180
у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника).....	186
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України (справа про позачерговий розгляд законопроектів)	192

у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання)	195
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 93 Конституції України, частини першої статті 35 Закону України “Про бюджетну систему України” (справа про зміни до закону про бюджет)	198
у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства “Всеукраїнський Акціонерний Банк” щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб)	201
у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “район” та “район у місті”, які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п’ятій статті 140 Конституції України, і поняття “організація управління районами в містах”, яке вживається в частині п’ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”, а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій)	207
у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів)	212
у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України, а також частини другої статті 15 та частини першої статті 16 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити і звернення народних депутатів України до органів дізнання і досудового слідства)	218

у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про Обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад)	222
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб)	228
у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу)	234
у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад)	240
у справі за конституційним поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади)	244
у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України(щодо повноважності Верховної Ради України)	247
у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України (справа про повноваження Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади)	254
у справі за конституційним поданням Національного банку України про офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про звернення народних депутатів України до Національного банку України)	258
у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України "Про статус народного депутата України" та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності)	265

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про направлення запиту до Президента України)	272
у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпичменту Президента України)	278
у справі за конституційним поданням Президента України та конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України "Про державну службу", статей 12, 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ", статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві) ..	281
у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України)	288
у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "державна забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти).....	292
у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України)	299
у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України "Про статус суддів" (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)	304

у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом)	311
у справі за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва)	316
у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 94 Конституції України	320
у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України	324
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України (справа про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України)	327
у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону України „Про прокуратуру“	332
у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі)	335
у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев’ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України)	342

у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України (справа про проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою)	347
у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету)	351
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України	355
у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування)	358
у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України	364
у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України	368
у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу)	374
у справі за конституційними поданнями Вищого господарського суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 130 Конституції України (справа про фінансове забезпечення діяльності судів)	379
у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів „найвищий судовий орган“, „вищий судовий орган“, „касаційне оскарження“, які містяться у статтях 125, 129 Конституції України	383
у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України	388

у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України	392
у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України.....	398
у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 811 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами).....	404
у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини).....	408
у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України	413
у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України	420

у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу)	427
у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“	430
у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“	435
у справі за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV „Перехідні положення“ Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України)	440
у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України	443
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	448
ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ	479
ДОДАТКИ	486
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	487
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	489

ПЕРЕДМОВА

З часу здобуття незалежності перед Україною постало завдання розбудови соціально орієнтованої, економічно розвинутої і правової держави, яка має посісти належне місце в світовому соціумі. Саме на досягнення цієї мети спрямовані ті структурні перетворення, що відбуваються в Україні останнім часом. У перші роки незалежності України було ухвалено чимало нормативних актів, спрямованих на встановлення нових відносин у суспільстві. З пошуком державою свого шляху розвитку, продовженням реформ, інтенсивність розвитку українського законодавства постійно зростає. Реалізація положень нових нормативно-правових актів потребує, насамперед, усвідомлення змісту норм права. Без глибокого розуміння змісту норм права неможлива їх ефективна реалізація, систематизація, формування правової культури та правосвідомості, розроблення та прийняття нових норм. Проте з'ясування дійсного змісту правової норми лише простим ознайомленням з її текстом є неможливим. Це зумовлено особливостями самих норм права, формами їх функціонування та зовнішнього виразу. Дослідження цих особливостей і форм, а також розкриття змісту норми обов'язково вимагає використання засобів тлумачення норм права. Саме тлумачення забезпечує процес і результати з'ясування та роз'яснення змісту правових норм. Важливе значення має також єдність розуміння і реалізації норм у суспільстві, що відбивається на стані законності в державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей і понять, що закладені законодавцем [8, с. 3].

Адже практика правореалізації показує, що дуже часто поширеними є факти неоднозначної, суперечливої, помилкової інтерпретації законодавчих актів. У одних випадках це результат «сумлінної помилки», причиною якої є неясність, недостатня чіткість формулювань юридичних норм або ж низький рівень правової культури осіб – суб'єктів реалізації. У інших випадках спостерігається навмисне перекручування змісту законодавчих положень на користь особистим або відомчим інтересам правозастосовника. Все це, безумовно, веде до зниження ефективності правового регулювання [22, с. 3]. Звернемо увагу й на той аспект, відповідно до якого з'ясування і реалізація норм права ще більш ускладнюється низьким рівнем правової культури і правовим нігілізмом українського суспільства.

Крім того, значущість проблеми тлумачення норм права за сучасних умов підвищується додатковими підставами зовнішнього і внутрішнього характеру. Неймовірно малою здається кількість у системі сучасного законодавства систематизованих нормативно-правових актів. Це свідчить, насамперед, про суттєву деструктурованість та неузгодженість законодавства України. Структурна недовершеність законодавства підсилюється якісними недоліками української правової системи. В першу чергу, це стосується низького рівня законодавчої техніки. Верховній Раді України з постійно зростаючими

вимогами до правотворчої роботи не завжди вдається ефективно врегулювати суспільні відносини, що динамічно розвиваються. Разом із цими об'єктивними підставами потреба в тлумаченні пояснюється також недосконалістю викладення в нормі права волі законодавця. Вади законодавчої техніки, помножені на недостатню розмежованість функцій і повноважень органів державної влади, зумовлюють прийняття і дію надмірної кількості підзаконних нормативних актів, які часто вносять у правове регулювання зайві суперечності, ускладнення, неясності тощо.

Усуненню вказаних вище недоліків в юридичній практиці сприяє належне трактування правових актів, реалізація якого направлена на ліквідацію неправильного або неповного використання прийомів і засобів юридичної техніки та вад стилю правових актів. Саме це надало підстави С. С. Алексєєву розглядати тлумачення як свого роду продовження юридичної техніки, мета якого – забезпечити повноту й точність вираження волі законодавця, закріпленої в цих актах, як слід розкрити її та ефективно реалізувати [2, с. 505].

Також зазначимо, що необхідність тлумачення правових норм обумовлюється й тим, що «право являє собою специфічне суспільне явище, яке має свої закономірності розвитку, форми прояву та реалізації, структуру, принципи, способи й типи регулювання. Ця специфіка вимагає особливої діяльності із з'ясування змісту права». Йдеться, зокрема, не лише про інтерпретацію специфічних юридичних термінів, але й про врахування особливостей правового регулювання, у тому числі, можливих невідповідностей між формою та змістом права, між статичним характером правових норм і динамічним розвитком правових відносин тощо. У правовому суспільстві тлумачення юридичних норм є стабілізуючим чинником процесу регулювання суспільних відносин, сприяє підвищенню ефективності правових норм, зміцненню законності, захисту прав людини і громадянина [14, с. 58].

З вище зазначеного стає зрозуміло, що недосконалість правової надбудови українського суспільства разом з її класичними ознаками та особливостями підносять актуальність проблеми тлумачення норм права на якісно новий рівень. Саме використання тлумачення, його методології й принципів дозволяє адекватно усвідомлювати зміст правових норм, забезпечує їх ефективну реалізацію, зміцнює законність, стає своєрідним містком до впровадження нової правової системи, культури у суспільстві та побудови правової держави.

Отже, актуалізація місця і ролі тлумачення в правовій дійсності, його поширення на всі правовідносини та вагома роль у правовому регулюванні є очевидною та не потребує додаткової аргументації [8, с. 4].

Проблемами комплексного дослідження тлумачення норм права, його загальнотеоретичних засад, юридичної природи, місця в правовій дійсності, методології, видової характеристики займалася низка вітчизняних вчених, зокрема ці питання висвітлені у працях А. С. Васильєва, Ю. Л. Власова, В. М. Кампо, В. Ф. Мелашенка, О. М. Мироненка, Д. М. Михайлович, П. О. Недбайла, М. А. Нуделя, М. П. Орзіх, В. Ф. Опришка, А. В. Портнов,

П. М. Рабіновича, М. Д. Савенка, В. Є. Скоморохи, Ю. М. Тодики, А. І. Тимченка, М. Ю. Черкеса, В. М. Шаповала, та ін. окрім того беззаперечний внесок в теорію та практику тлумачення конституції здійснили такі зарубіжні вчені, як С. С. Алексєєв, У. Андерсон, С. В. Боботов, П. Бромхед, Ж. Бордо, М. В. Вітрук, Е. Вейдер, Е. Гріффіт, Р. Давід, М. Дюверже, А. Дайсі, Б. С. Ебзєєв, Г. Еллінек, Н. М. Коркунов, В. А. Кряжков, Г. Кельзен, В. В. Лазарєв, В. І. Лафітський, Ф. Люшер, А. А. Мішин, А. С. Піголкін, К. Патерсон, М. Прело, І. Савіньї, В. А. Туманов, Ю. А. Тихомиров, А. Тюнк, Л. Фрідмен, Е. Фріман, Д. Хобс, Т. Я. Хабрієва, А. Р. Черданцев, Р. Шарлет, М. Шапіро, Г. Штайнбергер та ін. Аналіз теоретичних концепцій названих учених дає змогу оцінити стан проблеми тлумачення норм права, його загальнотеоретичних засад, юридичної природи, місця в правовій дійсності, методології, видової характеристики тощо.

Зокрема, на що звертають увагу науковці, так це в першу чергу на термінологічну проблематику тлумачення, яка носить дискусійний характер в юридичній науці. Так, термін «тлумачення» (*interpretatio*) латинського походження і має багато значень. У широкому розумінні (інтерпретація) – це пізнавальний процес, націлений на пояснення суті природних явищ суспільного життя [6, с. 167].

В. І. Даль під словом «тлумачення» припускає терміни: міркувати, переговорюватися, розмовляти, розглядати, радитися, пояснювати тощо [11, с. 411-412].

В свою чергу С. І. Ожегов «тлумачення» визначає як висловлення, що містить пояснення чого-небудь [27, с. 695].

В цілому ж слово «тлумачити» в українській мові означає «визначати зміст, роз'яснити, з'ясувати суть чого-небудь; давати якесь пояснення» або «висвітлювати певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати» [19, с. 752].

В юридичних енциклопедичних виданнях тлумачення норм права розглядається, як інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у нормі права, а також результати цієї діяльності [51, с. 80].

У загальній теорії права поняття «тлумачення норми права» найчастіше визначається як «діяльність щодо з'ясування або роз'яснення змісту, вкладеного в норму права правотворчим органом для її вірного застосування» [29, с. 14].

О. Ф. Скаун вважає, що під тлумаченням норм права (інтерпретацією норм права) слід розуміти розумову інтелектуальну діяльність суб'єкта, що пов'язана зі встановленням їх точного значення (змісту) [35, с. 404].

Інше визначення дає О. І. Осауленко, який визначає тлумачення норм права, як спеціальну діяльність офіційних та неофіційних суб'єктів суспільних відносин, спрямовану на з'ясування та роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і таку, що може бути виражена в актах тлумачення (інтерпретаційних актах) [28, с. 193].

Звернемо увагу й на думку М. І. Матузова, який вважає, що тлумачення норм права представляє собою складний вольовий процес, направлений на з'ясування точного змісту, що містить норма права, розпорядження, оприлюднення його для загального відома [41, с. 478].

На основі проведеного аналізу підходів щодо визначення поняття «тлумачення норм права» постає проблема у тому, що ж собою представляє сам процес тлумачення, адже одні вчені розглядають його, як «з'ясування», інші – як «роз'яснення», третя група науковців вбачають в ньому ці дві складові як частини єдиного процесу тлумачення норм права.

При цьому відмітимо, що під «з'ясуванням» слід розуміти інтелектуальний процес з обробки певного інформаційного блоку – норми права, а також формування висновків щодо змісту такого інформаційного блоку у самого суб'єкта, який тлумачить. Іншими словами, з'ясування є специфічний розумовий процес виявлення, осмислення й обґрунтування «для себе» дійсного змісту юридичної норми [13, с. 252].

Натомість, «роз'яснення» являє собою різні спеціальні форми зовнішнього публічного вираження для загального використання результатів відповідного (офіційного або неофіційного) з'ясування змісту норми, що тлумачиться. Метою роз'яснення є виражене ззовні словесне обґрунтування та конкретизація змісту правової норми, надання їй додаткової ясності «для інших».

Отже, при визначенні співвідношення між «з'ясуванням» та «роз'ясненням» в контексті процесу тлумачення норм права слід виходити з цільового його призначення. Якщо з'ясовується норма права для себе, з'ясування виступає як самостійний процес пізнання норми права. Коли ж зміст норми права роз'яснюється іншим, з'ясування і роз'яснення становлять єдиний процес, спрямований на доведення змісту норми права для третіх осіб. Виходячи з цього тлумачення правових норм складається з двох частин: з'ясування і його результату та роз'яснення [23, с. 45].

Також у сфері тлумачення нормативних приписів слід вказати на проблему з'ясування об'єкта тлумачення, це пов'язано з тим, що в галузі юридичних знань на сьогоднішній час відсутній єдиний підхід щодо цієї проблематики, а без з'ясування об'єкта тлумачення або при різночитанні у тому, підлягає тлумаченню, складно розраховувати на позитивний результат.

Так, одні науковці вказують, що тлумаченню підлягають закони, інші – норми права, а треті об'єктом визначають право в цілому [29, с. 14]. На основі цього, наприклад, О. Ф. Черднцев використовує словосполучення «тлумачення права» [47, с. 237]. В свою чергу, такі науковці, як А. С. Піголкін та Н. Л. Гранат, критикуючи такий підхід, вважають, що тлумаченню підлягають не право чи система норм, а відповідний нормативно-правовий акт, і тому, на думку вчених, більш доречним є термін «тлумачення закону» або «тлумачення нормативного акту» [30, с. 9; 10, с. 4]. Однак все ж більшість науковців схиляються до використання терміна «тлумачення норм права», вважаючи, що важливим в даному випадку є не формулювання самого термі-

на, а власне його зміст [15, с. 182; 9, с. 8-9; 46, с. 276]. З такою позицією варто погодитися, адже сферою тлумачення є сфера об'єктивного права, тобто сукупність норм, що містяться у джерелах (формах) права і мають потребу в усвідомленні та роз'ясненні уповноваженими органами держави і їх посадовими особами, а також суб'єктами права в процесі правотворчої, правореалізаційної, правозастосовної та інших правових форм діяльності [24, с. 110].

Слід також зазначити, що тлумачення – це складний дедуктивно-індуктивний процес пізнання змісту норми права, який охоплює всі рівні або ступені юридичного аналізу:

- аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»;
- догматичний аналіз або аналіз юридичних особливостей норм, їхньої техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права);
- соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормотворчого органу («дух закону») [17, с. 117]. Такі види юридичного аналізу набувають своєї реалізації саме під час інтерпретаційної діяльності, що здійснюється за допомогою різних прийомів і методів, з дотриманням відповідних правил, які в своїй сукупності представляють собою способи тлумачення норм права.

Для виділення певних способів тлумачення потрібно, по-перше, визначити необхідні конкретні прийоми і правила пізнання норм права, по-друге, обґрунтувати підстави їх об'єднання у способи тлумачення. Проблема визначення необхідних прийомів і правил з'ясування правових норм та обґрунтування підстав їх об'єднання у способи тлумачення має важливе значення для юридичної науки, її вирішення дає можливість упорядкувати методологію тлумачення і, як наслідок, підвищити його якість та ефективність.

Однак сьогодні, на жаль, у правовій літературі ця проблема залишається не вирішеною. Існує багато думок щодо визначення прийомів і правил з'ясування норм права та обґрунтування їх об'єднання у способи з'ясування. При цьому деякі науковці визначають підстави визначення прийомів і правил з'ясування норм права та їх об'єднання у способи, але більшість авторів це питання, на жаль, узагалі не розглядає. Так, А. С. Піголкін, В. М. Хропанюк при визначенні правил і прийомів з'ясування норм права та їх об'єднання у способи виходять із предмета тлумачення, поділяючи його на саму норму права, її правові та неправові зв'язки. Як наслідок вони виділяють три самостійні способи тлумачення: текстове, або граматичне, систематичне й історико-політичне [30, с. 60; 46, с. 278].

М. М. Вопленко при визначенні таких підстав спирається на головні сфери буття права: систему загальних правових приписів, мову права, правові відносини, правосвідомість, виділяючи відповідно систематичний, філологічний, історико-політичний та логічний способи тлумачення [9, с. 36]. Виокремлення цих способів, але без зазначення відповідних підстав, підтримує досить широке коло авторів, зокрема А. Б. Венгеров, Л. І. Спірідонов, В. В. Копейчиков та ін. [7; 39; 15].

В свою чергу О. Ф. Черданцев визначає прийоми і правила з'ясування норм права та об'єднує їх у способи тлумачення на підставі мови, системи, обставин генезису і функціонування, виділяючи при цьому мовний, систематичний, логічний, історичний і функціональний способи [47, с. 10].

На думку С. С. Алексєєва при визначенні способів тлумачення норм права слід звертати увагу на такі підстави, як текст нормативного акта, логічна структура думки законодавця, зв'язок правового припису з іншими та його місце в структурі права, обставини, що виражають соціально-політичний зміст правових приписів. При цьому науковець виділяє граматичний, логічний, спеціально-юридичний, систематичний та історичний способи [3, с. 212].

П. С. Елькінд виходить не з розрізнення об'єкта тлумачення, а з особливостей можливих методів, способів тлумачення, виділяючи на підставі цього граматичний, логічний, систематичний та історичний способи [50, с. 62].

З вищезазначеного можна дійти висновку, що в теорії права існує низка підходів стосовно визначення підстав для класифікації способів тлумачення норм права і сама проблема залишається дискусійною, адже науковці окрім зазначених основних способів тлумачення називають ще й додаткові. Так, А. С. Шабуров, В. В. Лазарев, П. О. Недбайло, виділяють як самостійний телеологічний спосіб [48, с. 360; 26, с. 372; 25, с. 325]. І. Є. Фарбер, заперечуючи проти самостійного існування граматичного і логічного способів тлумачення, виокремлює, в свою чергу, термінологічний [45, с. 19]. А. І. Денісов виділяє політичний спосіб тлумачення норм права [12, с. 474].

Щодо зарубіжного досвіду, то більшість, наприклад, американських дослідників вважають, що при тлумаченні Конституції США використовуються п'ять основних способів, що засновані на тексті, намірах «батьків-засновників», конституційній теорії («новий текстуалізм»), судовому прецеденті, а також на ціннісних або моральних аргументах [49, с. 250-251].

Такий плюралізм поглядів в юридичній науці щодо визначення прийомів і правил з'ясування норм права та їх об'єднання у способи тлумачення призводить до того, що, з одного боку, необхідні прийоми і правила з'ясування правових норм не знаходять свого відображення в способах та процесі тлумачення, а з іншого – частина прийомів і правил дублюють один одного, оскільки використовуються у різних способах тлумачення, що не йде на користь ані теорії, ані практиці.

В даному випадку доречною є думка Ю. Л. Власова, який вважає, що при визначенні прийомів і правил з'ясування норм права потрібно виходити насамперед із завдань та об'єкта тлумачення. Завданням тлумачення правових норм, як ми вже зазначили, є правильне, глибоке розуміння дійсного змісту норм права та наступне його розгорнуте, обґрунтоване пояснення. При цьому дійсним містом норми права й одночасно об'єктом тлумачення виступає воля законодавця, виражена в правовій нормі [8, с. 86]. При цьому, ми вважаємо, доцільно визнати існування таких способів тлумачення норм права, як мовний, логічний, системний, історичний і телеологічний.

Визначивши способи інтерпретації норм права, на нашу думку, слід також зупинитися на проблемі їх співвідношення та необхідності застосування при одному акті тлумачення всіх існуючих способів разом. Передусім важливо відзначити, що способи тлумачення норм права є взаємопроникними, а також взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими.

Водночас способи тлумачення мають при з'ясуванні норм права неоднакове значення. Причина цього – багатоступеневість пізнання і різне значення його етапів, що, у свою чергу, обумовлюється складністю об'єкта тлумачення. У зв'язку з цим виникає питання: чи необхідно застосовувати всі інтерпретаційні способи при пізнанні змісту однієї норми, чи слід зупинитися одразу після того, як він буде пізнаний, незалежно від того, скільки способів було використано. У радянські часи та на пострадянському просторі підтримується думка, згідно з якою використовувати необхідно всі відомі способи комплексно, аби уникнути однобічності в з'ясуванні змісту норм [43, с. 59]. З іншого боку, в країнах далекого зарубіжжя вважається зайвим звернення до всіх способів у таких випадках. Так, у консультативному висновку Міжнародного суду ООН (1960 р.) зазначається, що слова повинні читатися в їх природному та звичайному сенсі. Лише в тому разі, коли ця умова виконана, а слова відповідної статті залишаються двозначними, необхідно звертатися до інших методів тлумачення [37, с. 23]. А на думку Ф. Бидлінськи, якщо буде знайдений зміст норми, який відповідатиме мовним правилам і фундаментальним нормативним вимогам системності, то перехід до наступного методологічного ступеня не потрібний [5, с. 216].

Більш прийнятним уявляється саме другий погляд. Дійсно, не слід говорити про те, що застосовувати необхідно всі існуючі способи без винятку. Мета інтерпретатора – це досягнення зрозумілості норми права, її пізнання й у відповідних випадках ефективно та правильно застосування, а скільки для цього знадобиться способів є не настільки важливим. На користь цього погляду свідчить також вимога своєчасності й економії часу при здійсненні юридичної інтерпретації.

Важливо також відзначити, що поряд із способами інтерпретації норм права у вітчизняній літературі все частіше розглядають канони тлумачення чи правила правового міркування. Вони є явищем англо-американської правової традиції та винайдені як один із засобів уникнення свавілля в тлумаченні. Так, у Великобританії ще з 1889 р. діє Закон «Про об'єднання актів, що стосуються тлумачення актів Парламенту, і про подальше скорочення мови, використовуваної в актах Парламенту» [21, с. 205], а в США у штаті Нью-Йорк застосовуються Правила конституційного тлумачення, які передують Конституції штату і полегшують її розуміння [42, с. 250–251].

Канонами тлумачення визнаються, зокрема, такі: не позбавляйте законодавчий акт чинності, якщо існує тлумачення, яке дозволяє цього уникнути; не припускайте легковажно, що, ухваливши новий статут, законодавчий орган цим навмисно скасував попередній; не нехуйте супровідними положеннями; не кваптесь відкидати очевидне значення та багато інших. Узагалі-то,

важко точно визначити кількість канонів тлумачення (К. Льюелін нарахував їх 27, а Ф. Бенніон – аж 396) [31, с. 274]. Така насиченість доктрини тлумачення канонами говорить про те, що вони можуть суперечити один одному чи не відповідати практичній необхідності. Крім того, чимало з цих канонів мало застосовні сьогодні й тим більше в умовах нашої правової системи. Проте деякі з них все ж таки можна визнати корисними у межах учення про юридичну інтерпретацію: 1) *eiusdem generis* – означає, що слова, які входять в узагальнюючу формулу після перерахування («інші», «тощо»), повинні тлумачитися як такі, що відносяться до того ж роду предметів, які вказані при перерахуванні; 2) *pari materia* – закони, які регулюють одні й ті самі близькі відносини, мають тлумачитися відповідно один до одного. Якщо одні й ті самі відносини регулюються кількома законами, то всі ці закони повинні розглядатися разом; 3) *poscitur a sociis* – якщо слово багатозначне, його застосування в законодавчому акті визначається за контекстом; 4) *expressio unius, exclusio alterius* – якщо в тексті закону перераховується те, до чого він відноситься, то тим самим виключається все те, що в ньому не згадано; 5) «золоте правило», яке застосовується у випадку, коли результати «звичайного тлумачення» згідно із загальноприйнятим літературним читанням тексту є абсурдними й очевидний факт, що парламент не міг мати це на увазі; 6) *the social purpose* (в американській юридичній літературі він називається правилом «соціальної спрямованості») – відповідно до нього тлумачення законодавчого акта покликане виконати те суспільне призначення, задля якого він приймався. Цей інтерпретаційний канон був сформульований у 1584 р. англійським судом і з тих пір застосовується судовою практикою; 7) принцип обмеженого тлумачення правових положень, що встановлюють юридичну відповідальність особи, коли будь-який сумнів щодо значення правової норми тлумачиться на користь особи [32, с. 15].

Також, на нашу думку, доречно звернутися до зарубіжного досвіду в питанні законодавчого закріплення правил тлумачення правових норм. Так, наприклад, в Англії такими правилами є: 1) при тлумаченні словам і виразам треба надавати найпоширенішого, звичайного значення. Розуміння слів в іншому значенні повинно бути обґрунтованим, доведеним іншими способами тлумачення; 2) за наявності легальної дефініції будь-якого терміна або якщо законодавством іншим чином визначено його значення, в такому значенні цей термін і повинен розумітися, незалежно від його значення в повсякденній мові; 3) якщо в законі використані технічні чи спеціальні терміни, значення яких законодавцем не визначено, ним слід надавати того змісту, який вони мають у відповідних галузях знань; 4) не можна надавати різних значень однаковим термінам чи поняттям, що існують в одному нормативному акті без наявності спеціальної вказівки на це в самому акті; 5) при тлумаченні закону, окрім усього, повинні бути отримані відповіді на такі питання: 1) яке звичайне право існувало до ухвалення відповідного закону; 2) в чому полягав недолік цього звичайного права; 3) який засіб передбачив закон для подолання цього недоліку; 4) в чому головна причина використання саме цього засобу.

Наведені правила є традиційно визнаними у більшості країн світу як головні правила з'ясування дійсного змісту норм права. Водночас їхнє законодавче закріплення видається дуже корисним і, безумовно, сприяє підвищенню якості процесу з'ясування правових норм та ефективності їх дії.

Крім законодавчого закріплення правил, які регулюють процес з'ясування норм права, в законодавстві багатьох країн, наприклад Болгарії, Угорщини, Польщі, містяться норми, що встановлюють критерії адекватності отриманого результату тлумачення дійсному змісту правових норм. Згідно із ст. 46 Закону Болгарії «Про нормативні акти», приписи нормативних актів тлумачаться в значенні, яке найбільше відповідає іншим приписам, усьому акту, що тлумачиться, головним засадам права та правилам моралі. Не оцінюючи ефективності вказаних критеріїв, відзначимо, що закріплення критеріїв істинності та правильності результату тлумачення в чинному законодавстві дозволить значно підвищити ефективність тлумачення, сприятиме однаковій реалізації правових норм та зміцненню законності. Отже, досвід зарубіжних країн у з'ясуванні дійсного змісту норм права свідчить про доцільність і ефективність законодавчого врегулювання методів і засобів тлумачення в Україні, розроблених юридичною наукою [8, с. 134-135].

Також хотілося б зупинитися на видах тлумачення норм права. Так, на сьогодні в науковій літературі використовується різні критерії для поділу тлумачення норм права на види. Водночас найбільш розповсюдженою є класифікація тлумачення норм права за наступними критеріями: за обсягом та за суб'єктами. Так, за обсягом тлумачення норм права поділяється на: буквальне, обмежувальне та розширювальне тлумачення норм права. Поділ тлумачення норм права за суб'єктами стосується роз'яснення змісту правових норм для інших, тому за суб'єктами виділяють такі види тлумачення норм права: офіційне та неофіційне тлумачення норм права.

Зосередимо свою увагу на офіційному виді тлумачення норм права, оскільки воно виступає важливим засобом забезпечення адекватного розуміння і застосування законодавчих актів. При цьому, встановлюючи справжній зміст нормативного припису, суб'єкт офіційного тлумачення усуває недоліки юридичної практики, забезпечує стабільність урегульованих правом суспільних відносин, єдність законності і правопорядку на загальнодержавному рівні.

В Україні суб'єктом офіційного тлумачення відповідно до ст. 147 Основного Закону являється Конституційний Суд України [18]. Метою офіційного тлумачення Конституції та законів України (їхніх окремих положень), що віднесене Основним Законом України до повноважень Конституційного Суду України, є офіційне встановлення їх однозначного розуміння та застосування на всій території України. Правова природа офіційного тлумачення зазначених правових актів (їх положень) полягає у їх з'ясуванні, роз'ясненні, уточненні (конкретизації, деталізації), офіційному тлумаченні (інтерпретації), виявленні чи встановленні їх дійсного (реального) змісту. При цьому єдиний орган конституційної юрисдикції має надавати тільки об'єктивне, неупере-

джене, кваліфіковане, «адекватне тлумачення, уникаючи як розширювального, так і обмежувального, які не виправдано змінюють сферу регулюючого впливу конституційних норм» [36, с. 520], не допускаючи можливості зміни норми права шляхом її тлумачення (нормотворчості), не додаючи до неї нічого нового, щоб не перетворитися на законодавця [40, с. 61]. Конституційний Суд України не повинен змінювати або «виправляти» за допомогою своїх рішень приписи Конституції і законів України (їх окремі положення) [4, с. 68] чи виходити за межі того, що записано і закріплено в Конституції України (створювати нові норми) [1, с. 610]. Слід акцентувати увагу на тому, що у ході тлумачення конституційних норм Конституційний Суд України не повинен обмежуватися їх буквальним змістом, натомість він має враховувати позитивне право (тобто не тільки «букву», а й «дух» закону), не абстрагуючись від цінностей природного права.

Під час здійснення інтерпретаційної діяльності Конституційним Судом України існує також низка проблем, однією з яких є визначення меж повноважень Конституційний Суд України, зокрема щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України (їх окремих положень) за конституційними поданнями органів державної влади або місцевого самоврядування, що не передбачено статтею 150 Конституції України. Стосовно зазначеної категорії справ об'єктом тлумачення можуть бути ті правові акти або їх окремі положення виключно з питань, віднесених до відання цих органів. Поширеною є думка, що до виключних повноважень Конституційний Суд України має належати офіційне тлумачення лише тих законів, які стосуються саме сфери конституційних правовідносин. Автор такої позиції В. М. Кампо вважає, що через тлумачення законів (крім конституційного законодавства) Конституційний Суд України об'єктивно втручається у предметну компетенцію судів загальної юрисдикції [16, с. 96].

Під час розгляду конституційних звернень фізичних та юридичних осіб щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України можливі два підходи. Перший відображає принцип інцидентності діяльності Конституційного Суду України і водночас реалізує концепцію його зв'язаної компетенції під час розгляду цього питання шляхом порушення або можливого порушення конкретних конституційних прав і свобод у конкретній справі через неоднозначне застосування положень Конституції або законів України судами України, іншими органами державної влади. У межах такого підходу визнається неможливим абстрактне звернення до органу конституційного контролю за офіційним тлумаченням окремих положень Конституції та законів України без посилання на конкретну справу, яка стосується суб'єкта права на конституційне звернення.

Другий підхід відображає принцип абстрактності діяльності Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення. Суб'єкт права на конституційне звернення має право звернутися до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення тих чи інших положень Конституції та законів України без посилання на свою конкретну чи вирішувану судом справу.

Такий підхід, на перший погляд, є більш демократичним, однак створює низку проблем технічного характеру, оскільки його застосування призводить до необґрунтовано великої кількості звернень до Конституційного Суду України з питань, які на практиці не стосуються суб'єкта звернення і можуть бути вирішені без його посередництва чи втручання. Особа, яка вважає, що її права порушено, може добиватися їх поновлення шляхом судового захисту, зокрема в Конституційному Суді України, який також виконує функцію із забезпечення та захисту прав і свобод громадян.

З урахуванням наведеного вважаємо за доцільне уточнити повноваження Конституційного Суду України в частині розгляду конституційних звернень фізичних та юридичних осіб щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України (їх окремих положень). Офіційному тлумаченню мають підлягати положення тих правових актів, які застосовуються або підлягають застосуванню щодо суб'єкта звернення в його конкретній справі; якщо при цьому має місце наявність їх неоднозначного застосування судами України, іншими органами державної влади саме щодо суб'єкта конституційного звернення в його конкретній справі; якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це призвело чи може призвести до порушення саме його конкретних конституційних прав і свобод. При цьому суб'єкт конституційного звернення зобов'язаний навести конкретні факти й обставини, які підтверджували б зазначені аргументи, а також має бути особисто зацікавленим у рішенні Конституційного Суду України, адже саме його конституційним правам і свободам завдано певну шкоду або створено реальну небезпеку її спричинення [20, с. 96-97].

Слід також звернути увагу на те, що результатом інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України є винесення індивідуального інтерпретаційного акта. Проте на практиці існує проблема виконання рішень Конституційного Суду України, яка пов'язана з тим, що інтерпретаційний акт Конституційного Суду України стосується питань права, а не факту, адже не містить вказівок на факти чи обставини, які встановлювалися б ним щодо конкретних осіб. А отже, порядок виконання такого акта, який у випадку дивергенції (розходження) між офіційною та казуальною інтерпретаціями відповідної правової норми пов'язаний з переглядом рішень судів загальної юрисдикції у справі щодо суб'єкта конституційного звернення, чинним процесуальним законодавством України не передбачений взагалі [44, с. 88].

Адже внаслідок судової реформи 2010 року зазнала змін судова вертикаль, відбувся перерозподіл повноважень її органів, було гармонізовано процесуальне законодавство. Зокрема, Верховний Суд України отримав повноваження переглядати судові рішення, що набрали законної сили, лише з двох підстав: неоднакове застосування матеріального права судом касаційної інстанції; встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикцію якої визнано Україною, факту порушення нашою державою міжнародних зобов'язань (стаття 355 ЦПК, стаття 11116 ГПК, стаття 237 КАС, стаття 40012 КПК 1960 року, стаття 445 КПК 2012 року). Разом з тим реформований ін-

ститут перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами містить згадку про Конституційний Суд України лише в аспекті його актів, постановлених у порядку нормоконтролю, тоді як інші положення цього інституту стосуються виключно питань факту (стаття 361 ЦПК, стаття 112 ГПК, стаття 245 КАС, стаття 459 КПК).

Свого часу з такою прогалиною у законі зіткнувся й Конституційний Суд Російської Федерації в аспекті необхідності виконання його інтерпретаційних актів, постановлених у порядку нормоконтролю, якими виявляється конституційний зміст правових норм. Законодавство Російської Федерації визначало лише порядок виконання рішень про неконституційність. Тому з метою захисту конституційних прав і свобод учасників конституційного провадження Конституційний Суд Російської Федерації подолав цю прогалину, сформувавши правові позиції, якими визначено юридичні підстави та конкретний механізм подальшого перегляду за результатами конституційного провадження рішень судів загальної юрисдикції та арбітражних судів у справах осіб, які звернулися до Конституційного Суду Російської Федерації і щодо яких оспорювану норму було застосовано у неконституційній інтерпретації, що спричинило порушення їх конституційних прав і свобод.

У зв'язку з цим слід зазначити, що Європейський суд з прав людини, надаючи оцінку процедурі перегляду за нововиявленими обставинами, передбаченої цивільно-процесуальним законодавством Російської Федерації, зазначив, що вона схожа з подібними процедурами у правових системах багатьох держав-членів Ради Європи, та що така процедура сама по собі не суперечить принципу правової визначеності, передбаченому статтею 6 Конвенції 1950 року, у тих випадках, коли ця процедура використовується для виправлення судових помилок [52].

Повертаючись до українських реалій та зважаючи на вказані особливості чинного процесуального законодавства, питання порядку перегляду судового рішення на підставі інтерпретаційного акта Конституційного Суду України — це питання вибору між процедурою перегляду за нововиявленими обставинами та процедурою перегляду Верховним Судом України.

Вважаємо, що окреслена нами проблема виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України має бути вирішена законодавцем вже найближчим часом. Проте відповідно до частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» єдиний орган конституційної юрисдикції має право визначати порядок виконання своїх інтерпретаційних актів, тобто фактично може визначати механізм їхньої реалізації, вказавши на необхідність застосування тієї чи іншої процесуальної аналогії [33].

У разі вирішення цього питання у законодавчий спосіб доцільним, на нашу думку, є надання Конституційному Суду України широких повноважень з контролю за виконанням власних рішень. У цьому сенсі цікавим може бути досвід Республіки Боснія та Герцеговина, Конституційний Суд якої наділений такими повноваженнями. Так, положеннями частин четвертої, п'ятої, шостої статті 74 Регламенту Конституційного Суду Республіки Боснія та

Герцеговина встановлено: «4. Конституційний Суд у своєму рішенні може деталізувати спосіб та строк виконання цього рішення Конституційного Суду. 5. Протягом вказаного в частині четвертій цієї статті строку орган має виконати рішення Конституційного Суду та зобов'язаний надати інформацію щодо заходів, вжитих на виконання цього рішення Конституційного Суду, як вимагає рішення. 6. У випадку невиконання рішення, затримки у виконанні або у наданні Конституційному Суду інформації про вжиті заходи, Конституційний Суд виносить ухвалу, в якій встановлює, що його рішення не було виконано, та може визначити порядок (спосіб) виконання рішення. Ця ухвала направляється компетентному прокурору або іншому органу, який є компетентним виконувати це рішення, як визначено Судом» [53].

Окрім того, також звернемо увагу на питання зворотної дії (ретроактивного ефекта) або зворотної сили актів офіційного тлумачення норм права. Вказаний правовий ефект пояснюється тим, що при тлумаченні не створюються нові норми права, не змінюється і не доповнюється зміст існуючих. У науці загальноприйнято, що саме тлумачення починає діяти з часу набуття юридичної сили норми права, яка роз'яснюється.

Так, у зв'язку зі зворотною дією тлумачення норм права виникає проблема правових наслідків ретроактивного ефекту. При тлумаченні норми права його ретроактивний ефект виявляється в тому, що правовідносини, які виникли в результаті її дії, повинні реалізовуватися відповідно до дійсного змісту цієї норми. Якщо певні правовідносини, породжені дією норми права, реалізовувалися згідно з дійсним змістом, який роз'яснюється в акті офіційного тлумачення, то такі правовідносини не зазнають змін. Якщо норма права за будь-яких причин не діяла до видання акта її офіційного тлумачення, то після його видання вона діятиме відповідно до наданого офіційним роз'ясненням її дійсного змісту. Зовсім інша справа, коли норма права реалізується зі змістом, який відрізняється від того, що роз'яснюється в акті її офіційного тлумачення. З цього приводу в правовій літературі висловлюються різні точки зору.

Більшість учених, наприклад О. Ф. Черданцев, А. С. Піголкін, підтримуючи безумовний ретроактивний ефект офіційного тлумачення норм права, по суті, визнають наведені дії певних суб'єктів, які реалізовували або застосовували відповідні норми права як такі, що не відповідають дійсному змісту норми права, а прийняті ними документи – не є дійсними [47, с. 161; 30, с. 129.]. Інші автори, такі як Л. Радойльські, зазначають, що зворотна сила офіційного тлумачення не завжди призводить до суспільно виправданих наслідків. Щоб уникнути таких результатів, пропонують обмежувати зворотню дію офіційного тлумачення в певних випадках, наприклад, коли вони передбачені рішеннями та вироками, що набули законної сили [34, с. 25]. З цим не погоджується Б. П. Спасов, мотивуючи тим, що для обмеження ретроактивного ефекту офіційного тлумачення немає легальних підстав. Він пропонує з міркувань доцільності, скасовувати ретроактивний ефект, якщо для цього є законні підстави [38, с. 235-236.].

Таким чином, офіційне тлумачення має діяти з моменту набуття юридичної сили нормою права, дійсний зміст якої роз'яснюється у відповідному акті. Водночас, коли норма права вже діє і реалізується не з тим змістом, що роз'яснюється в акті офіційного тлумачення, і при цьому офіційне тлумачення такої норми погіршує правове становище суб'єктів суспільних відносин, надане роз'яснення повинно діяти з моменту опублікування акта офіційного тлумачення. Цей принцип, по-перше, повніше захищатиме права і свободи особи; по-друге, попереджатиме випадки видання нових норм права чи внесення змін і доповнень до існуючих під виглядом їх офіційного тлумачення [9, с. 108].

Підсумовуючи слід зазначити, що проблема тлумачення норм права завжди перебували у центрі уваги юридичної науки, а теорія тлумачення пройшла довгий шлях свого розвитку. Ці проблеми пов'язані з інтересами держави і суспільства, їх розвитком та забезпеченням втілення принципу законності та верховенства права у правову дійсність. Необхідність тлумачення органічно пов'язана з використанням під час розробки правового акта прийомів і засобів юридичної техніки, які, у свою чергу, зумовлені декількома аспектами зовнішньої форми права, а саме: формою зовнішнього словесно-документального викладу змісту правових приписів і нормативним, спеціально-юридичним вираженням цього змісту. У процесі реалізації права важливо не лише інтерпретувати той чи інший формально закріплений правовий припис, а й роз'яснити його в цілому – його смисл, принципи, соціально-політичний зміст тощо. Це пов'язано з тим, що лише якісне тлумачення може служити належним підґрунтям для індивідуального піднормативного регулювання й конкретизації норм, аналогії права, субсидіарного їх застосування відповідно до вимог законності. Окрім того, вагому роль у здійсненні належного трактування нормативно-правових актів відіграє Конституційний Суд України, який своєю діяльністю забезпечує послідовну гармонізацію букви і духу Конституції та законів України, приведення їх формально-юридичного нормативного змісту, незалежно від часу і політичних умов їх прийняття, у відповідність до відносин політичного панування, соціальної та економічної організації суспільства й держави.

Таким чином, на сьогодні тлумачення норм права є важливим політико-юридичним інструментом виявлення чіткого змісту права, який потребує свого вдосконалення спираючись на кращі здобутки юридичної науки зарубіжних країн.

КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ІНШІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами
№ 2222-IV від 08.12.2004, ВВР, 2005, № 2, ст.44
№ 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, № 10, ст.68
№ 586-VII від 19.09.2013, ВВР, 2014, № 11, ст.142
№ 742-VII від 21.02.2014, ВВР, 2014, № 11, ст.143
№ 1401-VIII від 02.06.2016}

{Закон України № 2222-IV від 08.12.2004 визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 20-рп/2010 від 30.09.2010 у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття}

{Положення Конституції України, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями, внесеними законами України № 2222-IV від 08.12.2004, № 2952-VI від 01.02.2011, № 586-VII від 19.09.2013, визнано такими, що є чинними на території України Постановою Верховної Ради України № 750-VII від 22.02.2014}

{Офіційне тлумачення до Конституції див. в Рішеннях Конституційного Суду № 1-зп від 13.05.97, № 4-зп від 03.10.97, № 6-зп від 25.11.97, № 9-зп від 25.12.97, № 8-рп/98 від 09.06.98, № 11-рп/98 від 07.07.98, № 1-рп/99 від 09.02.99, № 4-рп/99 від 19.05.99, № 7-рп/99 від 06.07.99, № 9-рп/99 від 27.10.99, № 10-рп/99 від 14.12.99, № 4-рп/2000 від 11.04.2000, № 6-рп/2000 від 19.04.2000, № 13-рп/2000 від 16.11.2000, № 15-рп/2000 від 14.12.2000, № 2-рп/2001 від 28.03.2001, № 4-рп/2001 від 19.04.2001, № 5-рп/2001 від 17.05.2001, № 7-рп/2001 від 30.05.2001, № 11-рп/2001 від 13.07.2001, № 14-рп/2001 від 16.10.2001, № 4-рп/2002 від 20.03.2002, № 7-рп/2002 від 27.03.2002, № 8-рп/2002 від 07.05.2002, № 10-рп/2002 від 29.05.2002, № 12-рп/2002 від 18.06.2002, № 15-рп/2002 від 09.07.2002, № 16-рп/2002 від 17.10.2002, № 17-рп/2002 від 17.10.2002, № 2-рп/2003 від 28.01.2003, № 5-рп/2003 від 05.03.2003, № 12-рп/2003 від 26.06.2003, № 16-рп/2003 від 14.10.2003, № 19-рп/2003 від 10.12.2003, № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 22-рп/2003 від 25.12.2003, № 5-рп/2004 від 04.03.2004, № 11-рп/2004 від 19.05.2004, № 19-рп/2004 від 01.12.2004, № 6-рп/2005 від 05.10.2005, № 9-рп/2005 від 13.10.2005, № 7-рп/2007 від 09.10.2007, № 11-рп/2007 від 11.12.2007, № 12-рп/2007 від 11.12.2007, № 5-рп/2008 від 02.04.2008, № 6-рп/2008 від 16.04.2008, № 12-рп/2008 від 25.06.2008, № 16-рп/2008 від 17.09.2008, № 23-рп/2008 від 15.10.2008, № 26-рп/2008 від 27.11.2008, № 6-рп/2009 від 26.02.2009, № 7-рп/2009 від 16.04.2009, № 8-рп/2009 від 28.04.2009, № 23-рп/2009 від 30.09.2009, № 7-рп/2010 від 11.03.2010, № 8-рп/2010 від 11.03.2010, № 10-рп/2010 від 01.04.2010, № 11-рп/2010 від 06.04.2010, № 12-рп/2011 від 20.10.2011, № 16-рп/2011 від 08.12.2011, № 19-рп/2011 від 14.12.2011, № 2-рп/2012 від 20.01.2012, № 3-рп/2012 від 25.01.2012, № 9-рп/2012 від 12.04.2012, № 2-рп/2013 від 29.05.2013, № 4-рп/2013 від 12.06.2013, № 5-рп/2014 від 15.05.2014, № 1-рп/2016 від 15.03.2016}

Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей,
виражаючи суверенну волю народу,
спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,
дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,
підключаючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України,
прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,
усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями,
керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням,
приймає цю Конституцію - Основний Закон України.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

{Офіційне тлумачення положення статті 1 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію.
Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 5 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 6-рп/2005 від 05.10.2005, № 6-рп/2008 від 16.04.2008}

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 5 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 6-рп/2005 від 05.10.2005, № 6-рп/2008 від 16.04.2008}

Ніхто не може узурпувати державну владу.

{Офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 5 див. в Рішенні Конституційного Суду № 6-рп/2005 від 05.10.2005}

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту

конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 10 див. в Рішенні Конституційного Суду № 10-рп/99 від 14.12.99}

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 17. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладають-

ся на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 19 див. в Рішенні Конституційного Суду України № 7-рп/2009 від 16.04.2009}

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України - стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ.

Розділ II

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільсь-

твом, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

{Офіційне тлумачення положення статті 24 див. в Рішенні Конституційного Суду № 9-рп/2012 від 12.04.2012}

Стаття 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі.

Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами.

Стаття 26. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідкам.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

{Частина четверта статті 29 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 32 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012}

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 32 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012}

Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 34 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012}

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 34 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012}

Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релі-

гійну діяльність.

Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 36. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

Стаття 37. Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях.

Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 38 див. в Рішенні Конституційного Суду № 7-рп/99 від 06.07.99}

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи вико-

навчої влади чи органи місцевого самоврядування.

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 39 див. в Рішенні Конституційного Суду № 4-пр/2001 від 19.04.2001}

Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом.

Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом.

Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 45. Кожен, хто працює, має право на відпочинок.

Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час.

Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Стаття 46. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Стаття 47. Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Стаття 48. Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло.

Стаття 49. Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 49 див. в Рішенні Конституційного Суду № 10-рп/2002 від 29.05.2002}

Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.

Стаття 50. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про

якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

{Офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 див. в Рішенні Конституційного Суду № 5-рп/2004 від 04.03.2004}

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 55 див. в Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97}

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

{Офіційне тлумачення частини другої статті 55 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 6-зп від 25.11.97, № 19-рп/2011 від 14.12.2011}

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному

ному законом.

{Статтю 55 доповнено новою частиною згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

{Частина п'ята статті 55 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 58. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 58 див. в Рішенні Конституційного Суду № 1-рп/99 від 09.02.99}

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

{Офіційне тлумачення статті 58 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 1-зп від 13.05.97, № 6-рп/2000 від 19.04.2000}

Стаття 59. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

{Частина перша статті 59 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

{Офіційне тлумачення частини першої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду № 13-рп/2000 від 16.11.00}

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 59 див. в Рішенні Конституційного Суду № 23-рп/2009 від 30.09.2009}

{Частина другу статті 59 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 61. Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

Стаття 62. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а

також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 62, відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, див. в Рішенні Конституційного Суду № 12-рп/2011 від 20.10.2011}

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Стаття 63. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист.

Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

{Офіційне тлумачення статті 64 див. в Рішенні Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97}

Стаття 65. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

Стаття 66. Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Стаття 67. Кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Розділ III

ВИБОРИ. РЕФЕРЕНДУМ

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

{Офіційне тлумачення положень статті 69 див. в Рішенні Конституційного Суду № 6-рп/2008 від 16.04.2008}

Стаття 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними.

Стаття 71. Вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Стаття 72. Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не

менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

{Офіційне тлумачення положень частини другої статті 72 див. в Рішенні Конституційного Суду № 6-рп/2008 від 16.04.2008}

Стаття 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України.

Стаття 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Розділ IV ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Стаття 75. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України.

{Офіційне тлумачення положень статті 75 див. в Рішенні Конституційного Суду № 17-рп/2002 від 17.10.2002}

Стаття 76. Конституційний склад Верховної Ради України - чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку.

Повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України.

Строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років

{Стаття 76 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України.

{Частина перша статті 77 в редакції Законів № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

Позачергові вибори до Верховної Ради України призначаються Президентом України і проводяться в період шістдесяти днів з дня опублікування рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України.

Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом.

Стаття 78. Народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом.

У разі виникнення обставин, що порушують вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України у двадцятиденний строк з дня виникнення таких обставин припиняє таку діяльність або подає особисту заяву про складення повноважень народного депутата України.

{Стаття 78 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 79. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України таку присягу:

"Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу.

Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників".

Присягу зачитує найстарший за віком народний депутат України перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, після чого депутати скріплюють присягу своїми підписами під її текстом.

Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.

Повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги.

{Офіційне тлумачення статті 79 див. в Рішенні Конституційного Суду № 1-зп від 13.05.97}

Стаття 80. Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність.

{Офіційне тлумачення положень частини першої статті 80 див. в Рішенні Конституційного Суду № 12-рп/2003 від 26.06.2003}

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп.

Народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані.

{Офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 9-рп/99 від 27.10.99, № 12-рп/2003 від 26.06.2003}

Стаття 81. Повноваження народних депутатів України припиняються одночасно з припиненням повноважень Верховної Ради України.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково у разі:

- 1) складення повноважень за його особистою заявою;
- 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;
- 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України;
- 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто;
- 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції;
- 7) його смерті.

Повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України - в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України у випадках, передбачених пунктами 1, 4 частини другої цієї статті, приймається Верховною Радою України, а у випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, - судом.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішенням суду, а в разі

смерті народного депутата України - з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення.

{Стаття 81 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 82. Верховна Рада України працює сесійно.

Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу.

Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України.

{Стаття 82 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 83. Чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року.

Позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

У Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до цієї Конституції вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

Засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією.

{Стаття 83 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 84. Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради

України.

Рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування.

{Офіційне тлумачення частини другої статті 84 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 11-рп/98 від 07.07.98, № 16-рп/2003 від 14.10.2003}

Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

{Офіційне тлумачення частини третьої статті 84 див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/98 від 07.07.98}

{Офіційне тлумачення положень статті 84 див. в Рішенні Конституційного Суду № 17-рп/2002 від 17.10.2002}

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

1) внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII цієї Конституції;

2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених статтею 73 цієї Конституції;

3) прийняття законів;

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики;

6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

7) призначення виборів Президента України у строки, передбачені цією Конституцією;

8) заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

9) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

10) усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпичменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції;

11) розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;

12) призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України;

12¹) призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України;

13) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону;

14) затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснення контролю за їх використанням;

15) прийняття Регламенту Верховної Ради України;

16) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової

палати;

17) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

18) призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України за поданням Президента України;

19) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

20) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

21) призначення на посади та звільнення з посад членів Центральної виборчої комісії за поданням Президента України;

22) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

23) схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України;

24) встановлення державних символів України;

25) надання згоди на призначення на посаду та звільнення з посади Президентом України Генерального прокурора; висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади;

{Пункт 25 частини першої статті 85 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

26) призначення на посади третини складу Конституційного Суду України;

{Пункт 26 частини першої статті 85 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

{Пункт 27 частини першої статті 85 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

28) дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України; призначення позачергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

29) утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів;

30) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування;

31) затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації;

32) надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та денонсація міжнародних договорів України;

33) здійснення парламентського контролю у межах, визначених цією Конституцією та законом;

34) прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України;

35) призначення на посаду та звільнення з посади керівника апарату Верховної Ради України; затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її апарату;

36) затвердження переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають

приватизації, визначення правових засад вилучення об'єктів права приватної власності;

37) затвердження законом Конституції Автономної Республіки Крим, змін до неї.

Верховна Рада України здійснює також інші повноваження, які відповідно до Конституції України віднесені до її відання.

{Стаття 85 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 86. Народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

{Офіційне тлумачення положень частини першої статті 86 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 4-рп/99 від 19.05.99, № 4-рп/2000 від 11.04.2000, № 4-рп/2002 від 20.03.2002, № 5-рп/2003 від 05.03.2003, № 16-рп/2003 від 14.10.2003}

Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту.

Стаття 87. Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

{Стаття 87 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 88. Верховна Рада України обирає із свого складу Голову Верховної Ради України, Першого заступника і заступника Голови Верховної Ради України та відкликає їх з цих посад.

{Частина перша статті 88 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Голова Верховної Ради України:

1) веде засідання Верховної Ради України;

2) організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів;

{Пункт 2 частини другої статті 88 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

3) підписує акти, прийняті Верховною Радою України;

4) представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;

5) організовує роботу апарату Верховної Ради України.

Голова Верховної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

{Частина третя статті 88 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 89. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до її повноважень, виконання контрольних функцій відповідно до Конституції України створює з числа народних депутатів України комітети Верховної Ради України та обирає голів, перших заступників, заступників голів та секретарів цих комітетів.

Верховна Рада України у межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії для підготовки і попереднього розгляду питань.

Верховна Рада України для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України.

Висновки і пропозиції тимчасових слідчих комісій не є вирішальними для слідства і суду.

Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України, її тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій встановлюються законом.

{Стаття 89 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 90. Повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання.

Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання.

Повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені Президентом України в останні шість місяців строку повноважень Верховної Ради України або Президента України.

{Стаття 90 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 91. Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

{Офіційне тлумачення положень статті 91 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 17-рп/2002 від 17.10.2002, № 16-рп/2003 від 14.10.2003}

Стаття 92. Виключно законами України визначаються:

- 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;
- 2) громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;
- 3) права корінних народів і національних меншин;
- 4) порядок застосування мов;
- 5) засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку;
- 6) основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки;
- 7) правовий режим власності;
- 8) правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- 9) засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- 10) засади регулювання демографічних та міграційних процесів;
- 11) засади утворення і діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;
- 12) організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, ор-

ганізації державної статистики та інформатики;

13) територіальний устрій України;

{Офіційне тлумачення пункту 13 частини першої статті 92 див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/2001 від 13.07.2001}

14) судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури;

{Пункт 14 частини першої статті 92 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

15) засади місцевого самоврядування;

16) статус столиці України; спеціальний статус інших міст;

17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку;

18) правовий режим державного кордону;

19) правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;

20) організація і порядок проведення виборів і референдумів;

21) організація і порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;

22) засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

{Офіційне тлумачення положення пункту 22 частини першої статті 92 див. в Рішенні Конституційного Суду № 7-рп/2001 від 30.05.2001}

Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи;

2) порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України;

3) одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;

4) порядок використання і захисту державних символів;

5) державні нагороди;

6) військові звання, дипломатичні ранги та інші спеціальні звання;

7) державні свята;

8) порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Законом України оголошується амністія.

Стаття 93. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово.

{Стаття 93 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 94. Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України.

Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

{Офіційне тлумачення частини другої статті 94 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 11-рп/98 від 07.07.98, № 6-рп/2008 від 16.04.2008}

У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом.

{Частина четверта статті 94 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

{Офіційне тлумачення частини п'ятої статті 94 див. в Рішенні Конституційного Суду № 4-зп від 03.10.97}

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 95 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 95 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 26-рп/2008 від 27.11.2008, № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин - на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 96 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом.

{Стаття 98 в редакції Законів № 586-VII від 19.09.2013, № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 99. Грошовою одиницею України є гривня.

Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави - Національного банку України.

Стаття 100. Рада Національного банку України розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням.

Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом.

Стаття 101. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Розділ V ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Стаття 102. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Стаття 103. Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

{Офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 див. в Рішенні Конституційного Суду № 5-рп/2014 від 15.05.2014}

Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

{Офіційне тлумачення положень частини третьої статті 103 див. в Рішенні Конституційного Суду № 22-рп/2003 від 25.12.2003}

Президент України не може мати іншого представницького мандата, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян, а також займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю чи входити до складу керівного органу або наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень.

{Частина п'ята статті 103 в редакції Законів № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

{Офіційне тлумачення положень частини п'ятої статті 103 див. в Рішенні Конституційного Суду № 5-рп/2014 від 15.05.2014}

Порядок проведення виборів Президента України встановлюється законом.

Стаття 104. Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України.

Приведення Президента України до присяги здійснює Голова Конституційного Суду України.

Президент України складає таку присягу:

"Я, (ім'я та прізвище), волею народу обраний Президентом України, заступаючи на цей високий пост, урочисто присягаю на вірність Україні. Zobов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу, обстоювати права і свободи громадян, додержуватися Конституції України і законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників, підносити авторитет України у світі".

Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів.

{Офіційне тлумачення положень статті 104 див. в Рішенні Конституційного Суду № 17-рп/2002 від 17.10.2002}

Стаття 105. Президент України користується правом недоторканності на час вико-

нання повноважень.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 105 див. в Рішенні Конституційного Суду № 19-рп/2003 від 10.12.2003}

За посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Звання Президента України охороняється законом і зберігається за ним довічно, якщо тільки Президент України не був усунений з поста в порядку імпічменту.

Стаття 106. Президент України:

1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;

2) звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України;

3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України;

4) приймає рішення про визнання іноземних держав;

5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

6) призначає всеукраїнський референдум щодо змін Конституції України відповідно статті 156 цієї Конституції, проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

{Офіційне тлумачення пункту 6 частини першої статті 106 див. в Рішенні Конституційного Суду № 23-рп/2008 від 15.10.2008}

7) призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені цією Конституцією;

8) припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією;

{Пункт 8 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції;

{Пункт 9 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

{Пункт 10 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора;

{Пункт 11 частини першої статті 106 в редакції Законів № 742-VII від 21.02.2014, № 1401-VIII від 02.06.2016}

12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України;

{Пункт 12 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

{Пункт 13 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України;

{Пункт 14 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

15) зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій

Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

{Пункт 15 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

16) скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

{Пункт 16 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

18) очолює Раду національної безпеки і оборони України;

19) вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

{Пункт 19 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України;

21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України;

{Пункт 22 частини першої статті 106 в редакції Законів № 742-VII від 21.02.2014, № 1401-VIII від 02.06.2016}

{Пункт 23 частини першої статті 106 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

24) присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

25) нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними;

26) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

27) здійснює помилування;

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби;

29) підписує закони, прийняті Верховною Радою України;

30) має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України;

{Пункт 30 частини першої статті 106 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

31) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Президент України не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України.

Акти Президента України, видані в межах повноважень, передбачених пунктами 5, 18, 21 цієї статті, скріплюють підписами Прем'єр-міністр України і міністр, відповідальний за акт та його виконання.

{Частина четверта статті 106 в редакції Законів № 742-VII від 21.02.2014, № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 107. Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.

Головою Ради національної безпеки і оборони України є Президент України.

Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України.

До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України.

У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь Голова Верховної Ради України.

Рішення Ради національної безпеки і оборони України вводяться в дію указами Президента України.

Компетенція та функції Ради національної безпеки і оборони України визначаються законом.

Стаття 108. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України.

Повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

1) відставки;

2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

{Пункт 2 частини другої статті 108 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

3) усунення з поста в порядку імпічменту;

4) смерті.

Стаття 109. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України.

Стаття 110. Неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду - за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

{Стаття 110 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 111. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 111 див. в Рішенні Конституційного Суду № 19-рп/2003 від 10.12.2003}

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі.

Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

{Частина шоста статті 111 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII}

від 02.06.2016}

Стаття 112. У разі дострокового припинення повноважень Президента України відповідно до статей 108, 109, 110, 111 цієї Конституції виконання обов'язків Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України покладається на Голову Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України в період виконання ним обов'язків Президента України не може здійснювати повноваження, передбачені пунктами 2, 6-8, 10-13, 22, 24, 25, 27, 28 статті 106 Конституції України.

{Стаття 112 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Розділ VI КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. ІНШІ ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Стаття 113. Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України.

{Стаття 113 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 114. До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри.

Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України.

{Стаття 114 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 115. Кабінет Міністрів України складає повноваження перед новообраною Верховною Радою України.

Прем'єр-міністр України, інші члени Кабінету Міністрів України мають право заявити Верховній Раді України про свою відставку.

Відставка Прем'єр-міністра України, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України мають наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України. У цих випадках Верховна Рада України здійснює формування нового складу Кабінету Міністрів України у строки і в порядку, що визначені цією Конституцією.

Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або відставку якого прийнято Верховною Радою України, продовжує виконувати свої повноваження до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України.

{Стаття 115 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

1) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

2) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

{Офіційне тлумачення положення пункту 2 статті 116 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

3) забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

{Офіційне тлумачення положення пункту 3 статті 116 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

4) розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

5) забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; здійснює управління об'єктами державної власності відповідно до закону;

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

{Офіційне тлумачення положення пункту 6 статті 116 див. в Рішенні Конституційного Суду № 3-рп/2012 від 25.01.2012}

7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

8) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

9) спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

9¹) утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади;

{Статтю 116 доповнено пунктом 9¹ згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014}

9²) призначає на посади та звільняє з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України;

{Статтю 116 доповнено пунктом 9² згідно із Законом № 742-VII від 21.02.2014}

10) здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України.

{Пункт 10 статті 116 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Стаття 117. Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання.

Акти Кабінету Міністрів України підписує Прем'єр-міністр України.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

Стаття 118. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації.

{Офіційне тлумачення положення частини першої статті 118 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 9-рп/2005 від 13.10.2005}

Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 118 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 9-рп/2005 від 13.10.2005}

Склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних

адміністрацій.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 118 див. в Рішенні Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003}

Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

{Офіційне тлумачення положення частини четвертої статті 118 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 9-рп/2005 від 13.10.2005}

Голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами.

Місцеві державні адміністрації підзвітні і підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня.

Рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, можуть бути відповідно до закону скасовані Президентом України або головою місцевої державної адміністрації вищого рівня.

Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь.

Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Стаття 119. Місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

1) виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

2) законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку;

4) підготовку та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм;

6) взаємодію з органами місцевого самоврядування;

7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Стаття 120. Члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

{Частина перша статті 120 в редакції Закону № 742-VII від 21.02.2014}

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

{Розділ VII "ПРОКУРАТУРА" виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Розділ VIII ПРАВОСУДДЯ

Стаття 124. Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються.

Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору.

Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних.

Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

{Частина шоста статті 124 набирає чинності з 30.06.2019 - див. пункт 1 розділу II Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

{Стаття 124 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 125. Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

{Стаття 125 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 126. Незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Суддя обіймає посаду безстроково.

Підставами для звільнення судді є:

- 1) неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;

- 4) подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;

- 5) незгода на переведення до іншого суду у разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому суддя обіймає посаду;

- 6) порушення обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Повноваження судді припиняються у разі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;

- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;

- 4) смерті судді;

- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним

злочину.

Держава забезпечує особисту безпеку судді та членів його сім'ї.

{Стаття 126 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 127. Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних.

Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді.

Для суддів спеціалізованих судів відповідно до закону можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти та стажу професійної діяльності.

{Стаття 127 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 128. Призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Призначення на посаду судді здійснюється за конкурсом, крім випадків, визначених законом.

Голову Верховного Суду обирає на посаду та звільняє з посади шляхом таємного голосування Пленум Верховного Суду в порядку, встановленому законом.

{Стаття 128 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 129. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права.

Основними засадами судочинства є:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 7) розумні строки розгляду справи судом;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення;
- 9) обов'язковість судового рішення.

Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних.

За неповагу до суду чи судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності.

{Стаття 129 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 129¹. Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання.

Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

{Конституцію доповнено статтею 129¹ згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 130. Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видат-

ки на утримання судів з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя.

Розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій.

{Стаття 130 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 130¹. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє суддівське самоврядування.

{Конституцію доповнено статтею 130¹ згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 131. В Україні діє Вища рада правосуддя, яка:

- 1) вносить подання про призначення судді на посаду;
- 2) ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності;
- 3) розглядає скарги на рішення відповідного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора;
- 4) ухвалює рішення про звільнення судді з посади;
- 5) надає згоду на затримання судді чи утримання його під вартою;
- 6) ухвалює рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 7) вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- 8) ухвалює рішення про переведення судді з одного суду до іншого;
- 9) здійснює інші повноваження, визначені цією Конституцією та законами України.

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох - обирає Верховна Рада України, двох - обирає з'їзд адвокатів України, двох - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Порядок обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя визначається законом.

Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Строк повноважень обраних (призначених) членів Вищої ради правосуддя становить чотири роки. Одна й та ж особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Член Вищої ради правосуддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади (крім посади Голови Верховного Суду), виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Член Вищої ради правосуддя має належати до правничої професії та відповідати критерію політичної нейтральності.

Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги до члена Вищої ради правосуддя.

Вища рада правосуддя набуває повноважень за умови обрання (призначення) щонайменше п'ятнадцяти її членів, серед яких більшість становлять судді.

Відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів.

{Стаття 131 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 131¹. В Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Прокуратуру в Україні очолює Генеральний прокурор, якого призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Президент України.

Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Дострокове звільнення з посади Генерального прокурора здійснюється виключно у випадках і з підстав, визначених цією Конституцією та законом.

{Конституцію доповнено статтею 131^а згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 131^а. Для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Незалежність адвокатури гарантується.

Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом.

Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення.

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

{Конституцію доповнено статтею 131^а згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Розділ ІХ

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 133 див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/2001 від 13.07.2001}

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 133 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 9-рп/2005 від 13.10.2005}

Розділ Х

АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ

Стаття 134. Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

Стаття 135. Автономна Республіка Крим має Конституцію Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим та затверджує Верховна Рада України не менш як половиною від конституційного складу Верховної Ради України.

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції України, законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України та на їх виконання.

Стаття 136. Представницьким органом Автономної Республіки Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим має наслідком припинення повноважень її депутатів.

{Частина перша статті 136 в редакції Законів № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

Чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обраної на чергових виборах.

{Статтю 136 доповнено новою частиною згідно із Законами № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 136 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2013 від 29.05.2013}

Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання в Автономній Республіці Крим.

Урядом Автономної Республіки Крим є Рада міністрів Автономної Республіки Крим. Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою Автономної Республіки Крим за погодженням із Президентом України.

Повноваження, порядок формування і діяльності Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим визначаються Конституцією України та законами України, нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції.

Правосуддя в Автономній Республіці Крим здійснюється судами України.

{Частина шоста статті 136 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 137. Автономна Республіка Крим здійснює нормативне регулювання з питань:

- 1) сільського господарства і лісів;
- 2) меліорації і кар'єрів;
- 3) громадських робіт, ремесел та промислів; благодійництва;
- 4) містобудування і житлового господарства;
- 5) туризму, готельної справи, ярмарків;
- 6) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури, історико-культурних заповідників;
- 7) транспорту загального користування, автошляхів, водопроводів;
- 8) мисливства, рибальства;
- 9) санітарної і лікарняної служб.

З мотивів невідповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності.

Стаття 138. До відання Автономної Республіки Крим належить:

- 1) призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим;
- 2) організація та проведення місцевих референдумів;
- 3) управління майном, що належить Автономній Республіці Крим;

4) розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової і бюджетної політики України;

5) розроблення, затвердження та реалізація програм Автономної Республіки Крим з питань соціально-економічного та культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля - відповідно до загальнодержавних програм;

6) визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон санітарної охорони курортів;

7) участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки;

8) забезпечення функціонування і розвитку державної та національних мов і культур в Автономній Республіці Крим; охорона і використання пам'яток історії;

9) участь у розробленні та реалізації державних програм повернення депортованих народів;

10) ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Законами України Автономній Республіці Крим можуть бути делеговані також інші повноваження.

Стаття 139. В Автономній Республіці Крим діє Представництво Президента України, статус якого визначається законом України.

Розділ XI МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 140. Місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 140 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 12-рп/2002 від 18.06.2002, № 21-рп/2003 від 25.12.2003}

Особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 140 див. в Рішеннях Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003, № 9-рп/2005 від 13.10.2005}

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 140 див. в Рішенні Конституційного Суду № 21-рп/2003 від 25.12.2003}

Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

{Офіційне тлумачення частини п'ятої статті 140 див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/2001 від 13.07.2001}

Сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Стаття 141. До складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Строк повноважень сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, депутати якої обрані на чергових виборах, становить п'ять років. Припинення повноважень сільської, селищної, місь-

кої, районної, обласної ради має наслідком припинення повноважень депутатів відповідної ради.

{Частина перша статті 141 в редакції Законів № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

Територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права обирають шляхом таємного голосування відповідно сільського, селищного, міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях. Строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років.

{Частина друга статті 141 в редакції Законів № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

Чергові вибори сільських, селищних, міських, районних, обласних рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах.

{Статтю 141 доповнено новою частиною згідно із Законами № 2952-VI від 01.02.2011, № 742-VII від 21.02.2014}

{Офіційне тлумачення положення частини третьої статті 141 див. в Рішенні Конституційного Суду № 2-рп/2013 від 29.05.2013}

Статус голів, депутатів і виконавчих органів ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом.

Голова районної та голова обласної ради обираються відповідною радою і очолюють виконавчий апарат ради.

Стаття 142. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

{Офіційне тлумачення частини першої статті 142 див. в Рішенні Конституційного Суду № 11-рп/2001 від 13.07.2001}

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Стаття 143. Територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

{Офіційне тлумачення положень частини першої статті 143 див. в Рішенні Конституційного Суду № 10-рп/2010 від 01.04.2010}

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні і обласні бюджети, які формуються з коштів державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів та з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; вирі-

шують інші питання, віднесені законом до їхньої компетенції.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Стаття 144. Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

{Офіційне тлумачення положень статті 144 див. в Рішенні Конституційного Суду України № 7-рп/2009 від 16.04.2009}

Стаття 145. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

Стаття 146. Інші питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються законом.

Розділ XII КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Стаття 147. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

{Стаття 147 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 148. До складу Конституційного Суду України входять вісімнадцять суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку.

Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості та є правником із визнаним рівнем компетентності.

Суддя Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень з дня складення ним присяги на спеціальному пленарному засіданні Суду.

Конституційний Суд України на спеціальному пленарному засіданні Суду обирає зі свого складу Голову шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк.

{Стаття 148 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 148¹. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності

Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на діяльність Суду з урахуванням пропозицій його Голови.

Розмір винагороди судді Конституційного Суду України встановлюється законом про Конституційний Суд України.

{Конституцію доповнено статтею 148¹ згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 149. Незалежність і недоторканність судді Конституційного Суду України гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддю Конституційного Суду України у будь-який спосіб забороняється.

Без згоди Конституційного Суду України суддю Конституційного Суду України не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суддю Конституційного Суду України не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням Судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного Суду України та членів його сім'ї.

{Стаття 149 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 149¹. Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку його повноважень;
- 2) досягнення ним сімдесяти років;
- 3) припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- 4) набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- 6) смерті судді Конституційного Суду України.

Підставами для звільнення судді Конституційного Суду України з посади є:

- 1) неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 2) порушення ним вимог щодо несумісності;
- 3) вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді Суду або виявило його невідповідність займаній посаді;
- 4) подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України Суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

{Конституцію доповнено статтею 149¹ згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 150. До повноважень Конституційного Суду України належить:

- 1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України;

{Офіційне тлумачення положення абзацу другого пункту 1 частини першої статті 150 див. в Рішенні Конституційного Суду № 7-рп/2002 від 27.03.2002}

актів Президента України;

{Офіційне тлумачення положення абзацу третього пункту 1 частини першої статті 150 див. в Рішенні Конституційного Суду № 7-рп/2002 від 27.03.2002}

актів Кабінету Міністрів України;

правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

{Абзац шостий частини першої статті 150 виключено на підставі Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

2) офіційне тлумачення Конституції України;

{Пункт 2 частини першої статті 150 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

{Частина першу статті 150 доповнено пунктом 3 згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Питання, передбачені пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, розглядаються за конституційними поданнями: Президента України; щонайменше сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

{Частина друга статті 150 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 151. Конституційний Суд України за зверненням Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України надає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Конституційний Суд України за зверненням Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України надає висновки про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України надає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

{Стаття 151 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 151¹. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Стаття 151². Рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

{Конституцію доповнено статтею 151² згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Стаття 152. Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремі частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності.

{Частина перша статті 152 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

Закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

{Частина друга статті 152 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

Стаття 153. Порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Суду, підстави і порядок звернення до Суду, процедура розгляду ним справ і виконання рішень Суду визначаються Конституцією України та законом.

{Стаття 153 в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

Розділ XIII

ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття 154. Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Стаття 155. Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

{Офіційне тлумачення положення статті 155 див. в Рішенні Конституційного Суду № 1-рп/2016 від 15.03.2016}

Стаття 156. Законопроект про внесення змін до розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України.

Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання.

Стаття 157. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Стаття 158. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України.

{Офіційне тлумачення положення частини другої статті 158 див. в Рішенні Конституційного Суду № 8-рп/98 від 09.06.98}

Стаття 159. Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 цієї Конституції.

{Офіційне тлумачення статті 159 див. в Рішенні Конституційного Суду № 8-рп/98 від 09.06.98}

Розділ XIV

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 160. Конституція України набуває чинності з дня її прийняття.

{Офіційне тлумачення статті 160 див. в Рішенні Конституційного Суду № 4-зп від 03.10.97}

Стаття 161. День прийняття Конституції України є державним святом - Днем Конституції України.

Розділ XV

ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності цією Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України.

2. Верховна Рада України після прийняття Конституції України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією.

Чергові вибори до Верховної Ради України проводяться у березні 1998 року.

{Офіційне тлумачення пункту 2 Перехідних положень див. в Рішенні Конституційного Суду № 1-зп від 13.05.97}

3. Чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю жовтня 1999 року.

4. Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України має право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України в порядку, встановленому статтею 93 цієї Конституції.

Такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

5. Кабінет Міністрів України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності.

6. Конституційний Суд України формується відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців після набуття нею чинності. До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України.

7. Голови місцевих державних адміністрацій після набуття чинності цією Конституцією набувають статусу голів місцевих державних адміністрацій згідно зі статтею 118 цієї Конституції, а після обрання голів відповідних рад складають повноваження голів цих рад.

8. Сільські, селищні, міські ради та голови цих рад після набуття чинності Конституцією України здійснюють визначені нею повноваження до обрання нового складу цих рад у березні 1998 року.

Районні та обласні ради, обрані до набуття чинності цією Конституцією, здійснюють визначені нею повноваження до сформування нового складу цих рад відповідно до Конституції України.

Районні в містах ради та голови цих рад після набуття чинності цією Конституцією здійснюють свої повноваження відповідно до закону.

9. Прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції, а також функцію нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, - до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

{Пункт 9 розділу XV в редакції Закону № 1401-VIII від 02.06.2016}

10. До прийняття законів, що визначають особливості здійснення виконавчої влади в містах Києві та Севастополі відповідно до статті 118 цієї Конституції, виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації.

11. Частина перша статті 99 цієї Конституції вводиться в дію після введення національної грошової одиниці - гривні.

12. Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж

п'ять років.

Судді всіх судів в Україні, обрані чи призначені до дня набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження згідно з чинним законодавством до закінчення строку, на який вони обрані чи призначені.

Судді, повноваження яких закінчилися в день набуття чинності цією Конституцією, продовжують здійснювати свої повноваження протягом одного року.

13. Протягом п'яти років після набуття чинності цією Конституцією зберігається існуючий порядок арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, а також порядок проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

14. Використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України.

15. Чергові вибори до Верховної Ради України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю жовтня 2012 року.

{Розділ XV доповнено пунктом 15 згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011}

16. Чергові вибори Президента України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю березня 2015 року.

{Розділ XV доповнено пунктом 16 згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011}

16¹. З дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)":

1) до утворення Вищої ради правосуддя її повноваження здійснює Вища рада юстиції. Вища рада правосуддя утворюється шляхом реорганізації Вищої ради юстиції. До обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя цей орган діє у складі членів Вищої ради юстиції протягом строку їх повноважень, але які не можуть тривати довше, ніж до 30 квітня 2019 року. Обрання (призначення) членів Вищої ради правосуддя здійснюється не пізніше 30 квітня 2019 року;

2) повноваження суддів, призначених на посаду строком на п'ять років, припиняються із закінченням строку, на який їх було призначено. Такі судді можуть бути призначені на посаду судді в порядку, визначеному законом;

3) судді, які обрані судьями безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією України;

4) відповідність займаній посаді судді, якого призначено на посаду строком на п'ять років або обрано суддею безстроково до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", має бути оцінена в порядку, визначеному законом. Виявлення за результатами такого оцінювання невідповідності судді займаній посаді за критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання є підставою для звільнення судді з посади. Порядок та вичерпні підстави оскарження рішення про звільнення судді за результатами оцінювання встановлюються законом;

5) у випадках реорганізації чи ліквідації окремих судів, утворених до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", судді таких судів мають право подати заяву про відставку або заяву про участь у конкурсі на іншу посаду судді в порядку, визначеному законом. Особливості переведення судді на посаду в іншому суді можуть бути визначені законом;

6) до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України відповідно до змін до Конституції України щодо децентралізації влади, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року, утворення, реорганізацію та ліквідацію судів здійснює Президент України на підставі та у порядку, що визначені законом;

7) упродовж двох років переведення судді з одного суду до іншого здійснює Президент України на підставі відповідного подання Вищої ради правосуддя;

8) судді Конституційного Суду України, призначені до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", продовжують здійснювати свої повноваження до припинення повноважень або звільнення в порядку, передбаченому статтею 149¹ Конституції України, без права призначення повторно. Повноваження судді Конституційного Суду України, який на день набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" досяг шістдесяти п'яти років, але рішення щодо звільнення такого судді з посади не ухвалено, припиняються;

9) представництво відповідно до закону прокуратурою громадян в судах у справах, провадження в яких було розпочато до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню;

10) Генеральний прокурор України, призначений на посаду до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснює повноваження Генерального прокурора до звільнення в установленому порядку, але не довше строку, на який його було призначено, та не може обіймати посаду два строки поспіль;

11) представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 131¹ та статті 131² цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції - з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції - з 1 січня 2019 року.

Представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року.

Представництво в суді у провадженнях, розпочатих до набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)", здійснюється за правилами, які діяли до набрання ним чинності, - до ухвалення у відповідних справах остаточних судових рішень, які не підлягають оскарженню.

{Розділ XV доповнено пунктом 16¹ згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016}

***

**Конституція України
прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року**

ЗАКОН УКРАЇНИ Про Конституційний Суд України

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 49, ст.272)

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 2-зп від 23.06.97}

{Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду № 15-рп/2000 від 14.12.2000}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами № 73-V від 03.08.2006, ВВР, 2006, № 42, ст.383 № 79-V від 04.08.2006, ВВР, 2006, № 41, ст.355}

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 13-рп/2008 від 26.06.2008}

{Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009, ВВР, 2009, № 31, ст.461 – Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

{Щодо визнання неконституційними окремих положень див. Рішення Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2453-VI від 07.07.2010, ВВР, 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст.529 № 2592-VI від 07.10.2010, ВВР, 2011, № 10, ст.63 - Закон втратив чинність на підставі Закону № 763-VII від 23.02.2014, ВВР, 2014, № 12, ст.189}

{Із змінами, внесеними згідно із Законом № 4711-VI від 17.05.2012, ВВР, 2013, № 14, ст.89}

{Щодо втрати чинності Закону № 2592-VI від 07.10.2010 додатково див. Закон № 763-VII від 23.02.2014, ВВР, 2014, № 12, ст.189}

{Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1170-VII від 27.03.2014, ВВР, 2014, № 22, ст.816 № 1700-VII від 14.10.2014, ВВР, 2014, № 49, ст.2056}

Розділ I

Основи конституційного судоустрою

ГЛАВА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Статус Конституційного Суду України
Конституційний Суд України - єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні.
Конституційний Суд України є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Стаття 2. Завдання Конституційного Суду України
Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

Стаття 3. Нормативне регулювання діяльності Конституційного Суду України
Організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України та цим Законом.
Конституційний Суд України приймає акти, що регламентують організацію його

внутрішньої роботи у відповідності з цим Законом.

Стаття 4. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України

Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного і всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

Стаття 5. Склад Конституційного Суду України

Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України.

Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

{Статтю 6 виключено на підставі Закону № 2592-VI від 07.10.2010 - Закон втратив чинність на підставі Закону № 763-VII від 23.02.2014}

Стаття 7. Порядок призначення суддів Конституційного Суду України Верховною Радою України

Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України вносять Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; при цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний Комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України, внесеної у встановленому порядку.

Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх призначення було б перевищено необхідне для призначення число суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Верховною Радою України, Верховна Рада України призначає іншу особу на цю посаду.

{Частина четверта статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2592-VI від 07.10.2010 - Закон втратив чинність на підставі Закону № 763-VII від 23.02.2014}

За результатами голосування Головою Верховної Ради України підписуються постанови Верховної Ради України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Стаття 8. Порядок призначення суддів Конституційного Суду України з'їздом суддів України

З'їзд суддів України за пропозицією делегатів з'їзду відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який у результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України.

Якщо голосування проводиться щодо кандидатур, число яких перевищує квоту для призначення на посади суддів Конституційного Суду України, призначеними вважаються кандидати, які за умов, визначених у частині другій цієї статті, набрали більше голосів, ніж інші кандидати на ці посади.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався з'їздом суддів України, з'їзд суддів України у тримісячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування головою і секретарем з'їзду підписуються рішення з'їзду суддів України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Стаття 9. Строк повноважень суддів Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України призначається строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно.

Стаття 10. Форма одягу та нагрудний знак судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України при відправленні своїх обов'язків на пленарному засіданні, на засіданні Конституційного Суду України та в Колегії суддів Конституційного Суду України повинен бути одягнений у мантию.

Суддя Конституційного Суду України має нагрудний знак, опис і форма якого затверджуються Верховною Радою України.

Стаття 11. Атрибути Конституційного Суду України

Невід'ємними атрибутами Залу засідань Конституційного Суду України є Державний Герб України та Державний Прапор України.

Стаття 12. Місцезнаходження Конституційного Суду України

Конституційний Суд України знаходиться у місті Києві.

ГЛАВА 2. ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 13. Повноваження Конституційного Суду України

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України;

4) офіційного тлумачення Конституції та законів України;

5) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

{Статтю 13 доповнено пунктом 5 згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

{Статтю 13 доповнено пунктом 6 згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 14. Межі повноважень Конституційного Суду України

До повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо закон-

ності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Стаття 15. Підстави для визнання правових актів неконституційними
Підставами для прийняття Конституційним Судом України рішення щодо неконституційності правових актів повністю чи в їх окремих частинах є:
невідповідність Конституції України;
порушення встановленої Конституцією України процедури їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності;
перевищення конституційних повноважень при їх прийнятті.

ГЛАВА 3. СУДДІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 16. Вимоги до судді Конституційного Суду України
Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх двадцяти років.

Судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду України, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України "Про запобігання корупції".

{Статтю 16 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 4711-VI від 17.05.2012; із змінами, внесеними згідно із Законом № 1700-VII від 14.10.2014}

На суддів Конституційного Суду України поширюються відповідні вимоги та обмеження, встановлені для них Законом України "Про запобігання корупції".

{Частини четверту - шосту статті 16 замінено однією частиною згідно із Законом № 1700-VII від 14.10.2014}

Стаття 17. Вступ на посаду судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги судді Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України при вступі на посаду складає присягу такого змісту: "Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати високі обов'язки судді Конституційного Суду України, забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина".

Суддя Конституційного Суду України складає присягу на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю Президента України, а також Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України або осіб, які виконують їх повноваження.

{Частина третя статті 17 в редакції Закону № 73-V від 03.08.2006}

Стаття 18. Статус судді Конституційного Суду України

Статус судді Конституційного Суду України визначається Конституцією України, цим Законом та законами України про статус суддів.

Повноваження судді Конституційного Суду України та його конституційні права і свободи не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Стаття 19. Повноваження судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ.

Суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України.

Ухилення від дачі пояснень або відмова від надання документів, матеріалів, інформації судді Конституційного Суду України тягне за собою відповідальність винних осіб згідно з законом.

Суддя Конституційного Суду України має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України лише щодо тих справ, у яких Конституційним Судом України прийнято рішення чи дано висновок.

Стаття 19-¹. Конфлікт інтересів

Суддя Конституційного Суду України не може брати участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень, виконувати інші повноваження у питаннях, щодо яких у нього наявний реальний чи потенційний конфлікт інтересів.

У разі наявності у судді Конституційного Суду України реального чи потенційного конфлікту інтересів з питань, які розглядаються в рамках конституційного провадження, суддя Конституційного Суду України повинен протягом одного робочого дня письмово поінформувати про це Конституційний Суд України та заявити самовідвід щодо участі у розгляді відповідного питання.

З тих самих підстав відвід судді Конституційного Суду України можуть заявити особи, які є учасниками конституційного провадження.

Відвід має бути вмотивованим і поданим до початку розгляду питання у формі письмової заяви на адресу Конституційного Суду України. Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України зобов'язаний ознайомити учасників засідання із заявою про відвід (самовідвід) судді Конституційного Суду України.

Процесуальна ухвала про відвід (самовідвід) приймається на засіданні Конституційного Суду України.

Примітка. Терміни "реальний конфлікт інтересів", "потенційний конфлікт інтересів" вживаються у значенні, наведеному в Законі України "Про запобігання корупції".

{Закон доповнено статтею 19-¹ згідно із Законом № 1700-VII від 14.10.2014}

Стаття 20. Вибори Голови Конституційного Суду України

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів з будь-яким числом кандидатур, запропонованих суддями Конституційного Суду України. У бюлетені може бути залишено не більше однієї кандидатури.

Головою Конституційного Суду України вважається обраний кандидат, за якого проголосувало більше половини конституційного складу суддів Конституційного Суду України.

У разі якщо запропоновано більше двох кандидатів на посаду Голови Конституцій-

ного Суду України і жодного з кандидатів не було обрано, проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які отримали більшість голосів.

У разі якщо запропоновано не більше двох кандидатів на посаду Голови Конституційного Суду України і жодного з кандидатів не було обрано або Голову Конституційного Суду України не було обрано при повторному голосуванні, проводяться нові вибори на посаду Голови Конституційного Суду України.

{Частина четверта статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2453-VI від 07.07.2010 - щодо набрання чинності зміни див. п.1 розділу XII "Прикінцеві положення" Закону № 2453-VI від 07.07.2010}

Конституційний Суд України обирає з числа суддів Конституційного Суду України комісію для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України.

Стаття 21. Повноваження Голови Конституційного Суду України

Голова Конституційного Суду України очолює Конституційний Суд України та організовує його діяльність.

До повноважень Голови Конституційного Суду України належить:

організація роботи колегій суддів Конституційного Суду України, комісій та Секретаріату Конституційного Суду України;

скликання і проведення засідань, пленарних засідань Конституційного Суду України;

розпорядження бюджетними коштами на утримання і забезпечення діяльності Конституційного Суду України відповідно до кошторису, затвердженого Конституційним Судом України;

здійснення інших повноважень, передбачених цим Законом і актами Конституційного Суду України, що регламентують організацію його внутрішньої роботи.

Стаття 22. Заступники Голови Конституційного Суду України

Голова Конституційного Суду України має двох заступників Голови Конституційного Суду України.

Заступники Голови Конституційного Суду України виконують за дорученням Голови Конституційного Суду України окремі його повноваження. У разі відсутності Голови Конституційного Суду України або неможливості здійснення ним своїх повноважень його обов'язки виконує заступник, який є старшим за віком.

У разі відсутності обох заступників обов'язки Голови Конституційного Суду України виконує найстарший за віком суддя Конституційного Суду України.

Заступники Голови Конституційного Суду України обираються за пропозицією Голови Конституційного Суду України лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів у порядку, визначеному статтею 20 цього Закону.

Стаття 23. Звільнення з посади судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку призначення;
- 2) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення суддею вимог щодо несумісності;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним ба-

жанням.

Повноваження судді припиняються у разі його смерті.

{Стаття 23 в редакції Закону № 2592-VI від 07.10.2010 - Закон втратив чинність на підставі Закону № 763-VII від 23.02.2014}

Стаття 24. Дострокове звільнення з посади Голови Конституційного Суду України, заступника Голови Конституційного Суду України за їх заявами

Голова Конституційного Суду України, заступник Голови Конституційного Суду України звільняються з посади за їх заявами Конституційним Судом України.

Рішення про дострокове звільнення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини конституційного складу суддів Конституційного Суду України.

Звільнення з посади Голови Конституційного Суду України, заступника Голови Конституційного Суду України не позбавляє їх повноважень судді Конституційного Суду України.

Стаття 25. Наукові консультанти і помічники суддів Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України має наукового консультанта і помічника.

Науковий консультант і помічник виконують доручення судді Конституційного Суду України зі справ конституційного провадження.

Науковий консультант і помічник судді Конституційного Суду України є державними службовцями.

Стаття 26. Позасудова діяльність суддів Конституційного Суду України

Судді Конституційного Суду України мають право брати участь у конференціях, симпозіумах, бути у складі делегацій Конституційного Суду України.

Рішення про службові відрядження суддів Конституційного Суду України приймає Голова Конституційного Суду України, а у разі його відсутності - заступник Голови Конституційного Суду України.

ГЛАВА 4. ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 27. Незалежність суддів Конституційного Суду України

Судді Конституційного Суду України при здійсненні своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються цим Законом, іншими законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України.

Стаття 28. Недоторканність особи судді Конституційного Суду України

Особа судді Конституційного Суду України є недоторканною.

Суддя Конституційного Суду України не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом.

Судді Конституційного Суду України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп при розгляді справ, прийнятті рішень та дачі висновків Конституційним Судом України.

Стаття 29. Соціальне і побутове забезпечення суддів Конституційного Суду України

Судді Конституційного Суду України одержують заробітну плату та користуються

іншими видами матеріального забезпечення, встановленими законами України про статус суддів.

У разі коли повноваження судді Конституційного Суду України були припинені відповідно до пунктів 1 і 3 частини першої статті 23 цього Закону, за ним зберігається до виходу на пенсію за віком вісімдесят відсотків грошового утримання та інші види матеріального забезпечення, якими користується суддя Конституційного Суду України.

ГЛАВА 5. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 30. Організація діяльності Конституційного Суду України

Питання провадження у справах та діяльності Конституційного Суду України, його Секретаріату, порядок діловодства, правила внутрішнього розпорядку Конституційного Суду України визначаються Конституцією України, цим Законом та актами Конституційного Суду України, що встановлюють порядок організації внутрішньої роботи Конституційного Суду України.

Стаття 31. Фінансування Конституційного Суду України

Фінансування Конституційного Суду України передбачається в Державному бюджеті України окремим рядком.

Пропозиції щодо обсягу фінансування Конституційного Суду України і проект відповідного кошторису подаються Головою Конституційного Суду України до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України при складанні проекту Державного бюджету України на кожний наступний рік.

Стаття 31⁻¹. Відкритість діяльності Конституційного Суду України

Конституційний Суд України оприлюднює та надає інформацію за запитами відповідно до Закону України "Про доступ до публічної інформації".

Оприлюднення та надання інформації за запитами, адресованими Конституційному Суду України, забезпечується Секретаріатом Конституційного Суду України.

{Закон доповнено статтею 31⁻¹ згідно із Законом № 1170-VII від 27.03.2014}

Стаття 32. Секретаріат Конституційного Суду України

Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Конституційного Суду України здійснює Секретаріат Конституційного Суду України на чолі з керівником Секретаріату Конституційного Суду України.

Положення про Секретаріат Конституційного Суду України, його структура і штати затверджуються Конституційним Судом України.

Керівник Секретаріату Конституційного Суду України призначається Конституційним Судом України за поданням Голови Конституційного Суду України з числа громадян, які мають право на зайняття посади професійного судді.

Керівник Секретаріату Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Керівник та інші посадові особи Секретаріату Конституційного Суду України є державними службовцями.

Стаття 33. Постійні комісії Конституційного Суду України

Конституційний Суд України на своєму засіданні утворює з числа суддів Конституційного Суду України постійні комісії Конституційного Суду України, що є його допо-

міжними робочими органами з питань організації його внутрішньої діяльності.

Положення про постійні комісії Конституційного Суду України затверджується Конституційним Судом України на пленарному засіданні.

Голови постійних комісій призначаються Головою Конституційного Суду України на строк своїх повноважень.

Стаття 34. Тимчасові комісії Конституційного Суду України

Конституційний Суд України може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права.

Стаття 35. Архів Конституційного Суду України

Матеріали діяльності Конституційного Суду України зберігаються в Архіві Конституційного Суду України.

Матеріали справ, щодо яких Конституційним Судом України прийнято рішення або дано висновок, зберігаються в Архіві Конституційного Суду України сто років.

Оригінали рішень та висновків Конституційного Суду України зберігаються в Архіві Конституційного Суду України безстроково.

Інші матеріали щодо діяльності Конституційного Суду України зберігаються в Архіві Конституційного Суду України на загальних підставах, визначених законодавством України.

Положення про Архів Конституційного Суду України затверджується Конституційним Судом України.

Стаття 36. Бібліотека Конституційного Суду України

Для забезпечення Конституційного Суду України нормативно-правовими актами, науковою та іншою спеціальною літературою утворюється Бібліотека Конституційного Суду України.

Положення про Бібліотеку Конституційного Суду України затверджується Конституційним Судом України.

Стаття 37. Друкований орган Конституційного Суду України

Друкованим органом Конституційного Суду України є "Вісник Конституційного Суду України".

Розділ II КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

ГЛАВА 6. ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 38. Форми звернення до Конституційного Суду України

Формами звернення до Конституційного Суду України є конституційне подання та конституційне звернення.

Стаття 39. Конституційне подання

Конституційне подання - це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України, конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо

додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

{Частина перша статті 39 в редакції Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У конституційному поданні зазначаються:

- 1) повне найменування органу, посадової особи, які направляють конституційне подання згідно з правом, наданим Конституцією України та цим Законом;
- 2) відомості про представника за законом або уповноваженого за дорученням;
- 3) повне найменування, номер, дата прийняття, джерело опублікування (у разі публікації) правового акта, конституційність якого (окремих його положень) оспорується чи який потребує офіційного тлумачення;
- 4) правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта (його окремих положень) або необхідності в офіційному тлумаченні;
- 5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне подання (копії цих документів і матеріалів додаються);
- 6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Конституційне подання, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках.

Стаття 40. Суб'єкти права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України

Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у випадках, передбачених пунктом 1 статті 13 цього Закону, є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Стаття 41. Суб'єкти права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України

Суб'єктами права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України у випадках, передбачених пунктами 2-6 статті 13 цього Закону, є:

- за пунктами 2, 6 - Президент України;
- за пунктами 3, 5, 6 - Верховна Рада України;
- за пунктом 2 - Кабінет Міністрів України;
- за пунктом 4 - Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування.

{Текст статті 41 в редакції Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 42. Конституційне звернення

Конституційне звернення - це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

У конституційному зверненні зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреса, за якою особа проживає, або повна назва та місцезнаходження юридичної

особи;

2) відомості про представника особи за законом або уповноваженого за дорученням;

3) статті (окремі положення) Конституції України або Закону України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України;

4) обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України;

5) дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне звернення (копії цих документів і матеріалів додаються);

6) перелік документів і матеріалів, що додаються.

Конституційне звернення, документи та інші матеріали до нього подаються у трьох примірниках.

Стаття 43. Суб'єкти права на конституційне звернення з питань офіційного тлумачення Конституції України та законів України

{Назва статті 43 в редакції Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України у випадку, передбаченому пунктом 4 статті 13 цього Закону, є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

Стаття 44. Відкликання конституційного подання, конституційного звернення

Конституційне подання або конституційне звернення може бути відкликано за письмовою заявою суб'єкта, який його направив до Конституційного Суду України, в будь-який час до дня розгляду на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Процесуальна ухвала про припинення провадження у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, що відкликається, приймається на засіданні Конституційного Суду України.

Провадження у справі не може бути припинено внаслідок скасування акта, що є предметом розгляду, органом, що його видав, у разі якщо на розгляді зазначеної справи наполягає один із суб'єктів права на конституційне подання.

{Статтю 44 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У справах за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України актів Кабінету Міністрів України відкликання конституційного подання не допускається.

{Статтю 44 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 45. Підстави для відмови у відкритті конституційного провадження

Підставами для відмови у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є:

1) відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання, конституційне звернення;

2) невідповідність конституційного подання, конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом;

3) наявність рішення Конституційного Суду України щодо конституційності аналогічного за змістом та юридичною силою акта, ухвали про відмову у відкритті провадження або ухвали про припинення провадження щодо такого акта;

{Частина першу статті 45 доповнено пунктом згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009- Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

4) невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні.

Конституційний Суд України приймає рішення про відмову у відкритті провадження за конституційним поданням Президента України у справі щодо відповідності Конституції України акта Кабінету Міністрів України у разі, якщо питання щодо відповідності Конституції України такого акта Кабінету Міністрів України було предметом розгляду Конституційного Суду України, за наслідками якого Конституційний Суд України прийняв ухвали про відмову у відкритті провадження, про припинення конституційного провадження або про визнання акта Кабінету Міністрів України таким, що відповідає Конституції України.

{Статтю 45 доповнено частиною другою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У разі якщо на день звернення з конституційним поданням Президента України щодо конституційності акта Кабінету Міністрів України на розгляді Конституційного Суду України знаходиться справа щодо відповідності такого акта Кабінету Міністрів України Конституції України, Конституційний Суд України об'єднує провадження у справах за відповідними конституційними поданнями.

{Статтю 45 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

ГЛАВА 7. ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДІ УКРАЇНИ

Стаття 46. Порядок конституційного провадження у справі

Відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України за конституційним поданням чи конституційним зверненням ухвалюється Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України на його засіданні.

Ухвала про відкриття конституційного провадження або про відмову у відкритті конституційного провадження приймається не пізніше одного місяця з дня надходження конституційного подання чи конституційного звернення до Конституційного Суду України.

{Статтю 46 доповнено частиною згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Справа, за якою відкрито конституційне провадження, розглядається Конституційним Судом України на пленарному засіданні у порядку та в строк, установлені цим Законом.

Дата розгляду справи Конституційним Судом України визначається Головою Конституційного Суду України.

Стаття 47. Колегії суддів Конституційного Суду України

У складі Конституційного Суду України утворюються колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями.

Рішення про утворення колегій суддів Конституційного Суду України, затвер-

дження складу та призначення секретарів колегій суддів приймається на засіданні Конституційного Суду України протягом першого місяця кожного календарного року.

Секретар Колегії суддів призначається із числа суддів, які входять до складу Колегії, та очолює її.

Стаття 48. Повноваження колегій суддів Конституційного Суду України щодо справ за конституційними поданнями

Колегія суддів Конституційного Суду України у справах за конституційними поданнями більшістю голосів суддів, які входять до її складу, приймає процесуальну ухвалу про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому провадженні.

У разі прийняття Колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України ця справа вноситься Головою Конституційного Суду України на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України.

У разі прийняття Колегією суддів процесуальної ухвали про відмову у відкритті провадження в справі секретар Колегії суддів направляє матеріали Голові Конституційного Суду України для розгляду справи на засіданні Конституційного Суду України.

Стаття 49. Повноваження колегій суддів Конституційного Суду України у справах за конституційними зверненнями

Колегія суддів Конституційного Суду України у справах за конституційними зверненнями приймає процесуальну ухвалу про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому провадженні в порядку, встановленому статтею 48 цього Закону.

Стаття 50. Засідання Конституційного Суду України

Конституційний Суд України на своїх засіданнях розглядає питання щодо відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України у разі прийняття Колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відмову у відкритті такого провадження.

У разі прийняття на засіданні Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України ця справа вноситься Головою Конституційного Суду України на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України.

Прийнята Конституційним Судом України на його засіданні процесуальна ухвала про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України є остаточною.

На засіданнях Конституційного Суду України розглядаються всі питання, що потребують вирішення Конституційним Судом України, крім тих, що вирішуються на його пленарних засіданнях, відповідно до цього Закону.

Засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менше одинадцяти суддів Конституційного Суду України.

Рішення Конституційного Суду України на його засіданнях приймається, якщо за це рішення проголосувало більше половини суддів Конституційного Суду України, які брали участь у засіданні.

Стаття 51. Пленарні засідання Конституційного Суду України

Конституційний Суд України на своїх пленарних засіданнях розглядає справи, провадження в яких відкрито за конституційними поданнями та конституційними зверненнями, а також інші питання, віднесені до розгляду Конституційним Судом України на його

пленарних засіданнях цим Законом.

На пленарних засіданнях Конституційним Судом України приймаються рішення у справах, передбачених пунктом 1 статті 13, та даються висновки у справах, передбачених пунктами 2-6 статті 13 цього Закону.

{Частина друга статті 51 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менше дванадцяти суддів Конституційного Суду України.

Рішення Конституційного Суду України приймаються та його висновки даються на пленарному засіданні, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України.

Стаття 52. Порядок проведення пленарних засідань, засідань Конституційного Суду України

Порядок проведення пленарних засідань, засідань Конституційного Суду України встановлюється цим Законом та актами Конституційного Суду України, що регламентують організацію його внутрішньої роботи.

На пленарних засіданнях та на засіданнях Конституційного Суду України головує Голова Конституційного Суду України.

Стаття 53. Відповідальність за порушення порядку проведення пленарного засідання Конституційного Суду України

Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України забезпечує додержання порядку його проведення.

Учасники конституційного провадження та присутні у Залі засідань Конституційного Суду України попереджуються про необхідність додержання встановленого порядку.

У разі виявлення неповаги до Конституційного Суду України або перешкоджання проведенню його пленарного засідання порушник притягається до встановленої законом відповідальності.

Ухвала про притягнення до відповідальності приймається Конституційним Судом України за пропозицією головуючого у Залі засідань Конституційного Суду України.

Порушник виправдується із Залу засідань Конституційного Суду України.

Стаття 54. Забезпечення повноти розгляду справи Конституційним Судом України

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі провадження у справі мають право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян і окремих громадян необхідні документи, матеріали та інші відомості, що стосуються справи.

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі провадження у справі в разі необхідності призначають експертизу в справі і вирішують питання щодо залучення до участі в конституційному провадженні експертів.

Колегія суддів Конституційного Суду України під час підготовки справи, Конституційний Суд України в процесі провадження у справі мають право викликати посадових осіб, експертів, свідків, представників за законом та уповноважених за дорученням, громадян, участь яких повинна забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи.

Ухилення без поважних причин від явки у Колегію суддів Конституційного Суду

України чи в Конституційний Суд України, а так само відмова надати необхідні документи, матеріали та інші відомості або їх умисне приховування тягнуть за собою відповідальність винних осіб за законом.

Стаття 55. Учасники конституційного провадження

Учасниками конституційного провадження є суб'єкти права на конституційне подання і конституційне звернення, їхні представники, а також залучені Конституційним Судом України до участі у розгляді справи органи та посадові особи, свідки, експерти та перекладачі.

Неявка з поважної причини учасника конституційного провадження на пленарне засідання або на засідання Конституційного Суду України може бути підставою для відкладення розгляду справи.

У разі повторної неявки з поважної причини учасника конституційного провадження на пленарне засідання або на засідання Конституційного Суду України Конституційний Суд України може прийняти рішення про розгляд справи на відповідному засіданні за його відсутності.

У разі неявки без поважної причини учасника конституційного провадження Конституційний Суд України приймає рішення за його відсутності.

Стаття 56. Мова конституційного провадження

У Конституційному Суді України провадження ведеться, рішення, ухвали приймаються та оприлюднюються, висновки даються та оприлюднюються державною мовою.

{Частина перша статті 56 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Учасники конституційного провадження, які не володіють державною мовою, мають право користуватися послугами перекладача. Про свої наміри користуватися послугами перекладача учасники конституційного провадження своєчасно повідомляють Конституційний Суд України.

Стаття 57. Строки конституційного провадження

Строк провадження у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями не повинен перевищувати трьох місяців.

{Частина перша статті 57 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У разі провадження за конституційним поданням, яке визнано Конституційним Судом України невідкладним, строк розгляду такого подання не повинен перевищувати одного місяця.

{Частина третю статті 57 виключено на підставі Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Строки конституційного провадження починають обчислюватися з дня прийняття процесуальної ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

Стаття 58. Об'єднання конституційних проваджень

У разі якщо до Конституційного Суду України надійшло кілька конституційних подань, конституційних звернень, що стосуються того самого питання, вони об'єднуються в одне конституційне провадження у справі.

Стаття 59. Відшкодування витрат учасникам конституційного провадження

Витрати учасників конституційного провадження відшкодовуються з бюджетних коштів за рішенням Конституційного Суду України.

Стаття 60. Державне мито

Конституційне подання або конституційне звернення надсилається до Конституційного Суду України без стягнення державного мита.

Якщо неодноразове направлення конституційного подання, конституційного звернення з того самого питання, що вже розглядалось у Конституційному Суді України, є зловживанням правом, Конституційний Суд України після прийняття рішення про відмову у відкритті провадження у справі може прийняти рішення про стягнення з суб'єкта права на конституційне подання, конституційне звернення державного мита у розмірі, встановленому законом.

ГЛАВА 8. РІШЕННЯ І ВИСНОВКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Стаття 61. Рішення Конституційного Суду України

Конституційний Суд України за результатами розгляду справ щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України приймає рішення.

{Частина перша статті 61 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Конституційний Суд України може визнати неконституційним правовий акт повністю або в окремій його частині.

У разі якщо в процесі розгляду справи за конституційним поданням чи конституційним зверненням виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі, і які впливають на прийняття рішення чи дачу висновку у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними.

Стаття 62. Висновок Конституційного Суду України

Конституційний Суд України дає висновки у справах з питань:

{Абзац другий частини першої статті 62 виключено на підставі Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

щодо відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

{Частина першу статті 62 доповнено абзацом згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

{Частина першу статті 62 доповнено абзацом згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду}

Стаття 63. Прийняття рішень і дача висновків Конституційним Судом України Рішення приймаються, висновки даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням шляхом опитування суддів Конституційного Суду України.

Пропозиції суддів Конституційного Суду України до проекту рішення чи висновку голосуються у порядку надходження.

Судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування, крім випадків, передбачених частиною першою статті 19-¹ цього Закону, в яких вони зобов'язані утриматись від голосування.

{Частина третя статті 63 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1700-VII від 14.10.2014}

Рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо судьями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню.

Підписання суддею Конституційного Суду України рішення, висновку Конституційного Суду України є обов'язковим.

Стаття 64. Окрема думка судді Конституційного Суду України

Окрема думка судді Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України.

Стаття 65. Зміст рішення Конституційного Суду України

Рішення Конституційного Суду України містить:

- 1) найменування рішення, дату і місце прийняття, його номер;
- 2) персональний склад суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи;
- 3) перелік учасників судового засідання;
- 4) зміст конституційного подання;
- 5) повну назву, дату прийняття, порядковий номер, за яким органом, посадовою особою прийнято правовий акт, конституційність якого розглядається;
- 6) положення Конституції України, якими керувався Конституційний Суд України при прийнятті рішення;
- 7) мотивувальну частину рішення;
- 8) резолютивну частину рішення;
- 9) обов'язкове зазначення того, що рішення Конституційного Суду України є остаточним і оскарженню не підлягає.

Стаття 66. Зміст висновку Конституційного Суду України

Висновок Конституційного Суду України містить:

- 1) найменування висновку, дату і місце дачі висновку, його номер;
- 2) персональний склад суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи;
- 3) перелік учасників судового засідання;
- 4) зміст конституційного подання, конституційного звернення;
- 5) положення Конституції України, якими керувався Конституційний Суд України при дачі висновку;
- 6) мотивувальну частину висновку;

- 7) резолютивну частину висновку;
- 8) обов'язкове зазначення того, що висновок Конституційного Суду України є остаточним і оскарженню не підлягає.

Стаття 67. Офіційне оприлюднення ухвал, рішень і висновків Конституційного Суду України

Рішення і висновки Конституційного Суду України підписуються не пізніше семи днів після прийняття рішення, дачі висновку.

Ухвали, рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України протягом наступного робочого дня після їх підписання оприлюднюються на офіційному веб-сайті Конституційного Суду України і направляються Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

Рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

{Стаття 67 в редакції Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-пн/2009 від 07.07.2009}

Стаття 68. Підстава для відкриття нового провадження у справі

Конституційний Суд України відкриває нове провадження у справі при виявленні нових обставин по справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі.

Стаття 69. Обов'язковість рішень і висновків Конституційного Суду України

Рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання.

Стаття 70. Порядок виконання рішень і висновків Конституційного Суду України

Копії рішень і висновків Конституційного Суду України надсилаються наступного робочого дня після їх офіційного оприлюднення суб'єкту права на конституційне подання чи конституційне звернення, з ініціативи якого розглядалася справа, до Міністерства юстиції України, а також до органу влади, що прийняв правовий акт, який був предметом розгляду в Конституційному Суді України.

У разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку.

{Офіційне тлумачення положень частини другої статті 70 див. в Рішенні Конституційного Суду № 15-пн/2000 від 14.12.2000}

Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у цій статті, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України.

Невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з законом.

Розділ III
ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ГЛАВА 9. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 1 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 71. Направлення конституційних подань

Суб'єкти права на конституційне подання, визначені у статті 40 цього Закону, направляють до Конституційного Суду України конституційні подання, в яких викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Конституційне подання Президента України щодо відповідності Конституції України акта Кабінету Міністрів України може направлятися до Конституційного Суду України не пізніше п'ятнадцяти днів з дня набрання чинності відповідного акта Кабінету Міністрів України.

{Статтю 71 доповнено частиною згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Суб'єкти права на конституційне подання призначають до трьох представників для участі у розгляді справи.

Стаття 72. Участь у конституційному провадженні

Конституційний Суд України обов'язково залучає до участі в провадженні у справі представників органів влади, акти яких оспоруються за конституційним поданням щодо їх конституційності.

Стаття 73. Рішення у справах

Конституційний Суд України приймає рішення щодо конституційності актів, зазначених у пункті 1 статті 13 цього Закону.

У разі якщо ці акти або їх окремі положення визнаються такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними), вони оголошуються нечинними і втрачають чинність від дня прийняття Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

У разі прийняття Конституційним Судом України у справі за конституційним поданням Президента України рішення про визнання акта Кабінету Міністрів України таким, що відповідає Конституції України, Указ Президента України про зупинення дії такого акта втрачає чинність з дня прийняття Конституційним Судом України відповідного рішення.

{Статтю 73 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 74. Врегулювання правовідносин, що виникли внаслідок дії акта, визнаного неконституційним

Конституційний Суд України може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта.

ГЛАВА 10. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО ВИКЛИКАЮТЬ СПІР СТОСОВНО ПОВНОВАЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ, ОРГАНІВ ВЛАДИ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 75. Підстави для конституційного подання

Підставою для конституційного подання є наявність спору стосовно повноважень конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, якщо один із суб'єктів права на конституційне подання, визначених у статті 40 цього Закону, вважає, що правові акти, зазначені в пункті 1 статті 13 цього Закону і якими встановлено повноваження зазначених органів, не відповідають Конституції України. У такому конституційному поданні в обов'язковому порядку наводяться правові обґрунтування тверджень щодо неконституційності оспорюваного акта.

{Частина перша статті 75 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У разі зупинення Президентом України дії акта Кабінету Міністрів України справа за конституційним поданням Президента України розглядається Конституційним Судом України невідкладно у строк, визначений частиною другою статті 57 цього Закону.

{Статтю 75 доповнено частиною другою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 76. Право на участь у справі

Кожний із суб'єктів права на конституційне подання, визначених у статті 40 цього Закону, може звернутись до Конституційного Суду України з конституційним поданням стосовно повноважень конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування на будь-якій стадії конституційного провадження, якщо він вважає, що рішення Конституційного Суду України у справі може вплинути на обсяг їх повноважень.

Стаття 77. Резолютивна частина рішення

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України дається висновок щодо конституційності правового акта, яким встановлено повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

ГЛАВА 11. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ АКТІВ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ВИБОРІВ, ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ ЧИ МІСЦЕВОГО РЕФЕРЕНДУМУ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ

Стаття 78. Строки направлення конституційного подання

Конституційне подання з питань дачі висновків щодо конституційності актів про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим може бути направлено до Конституційного Суду України в строк не пізніше місяця від дня офіційного оголошення дати призначення, відміни або відстрочення у встановленому порядку виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим.

Стаття 79. Предмет розгляду

Конституційний Суд України розглядає питання щодо конституційності правових актів Верховної Ради України, актів Президента України та правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим.

Стаття 80. Участь у конституційному провадженні

Конституційний Суд України може залучити до участі у розгляді справи представників органів, які призначили вибори, всеукраїнський референдум чи місцевий референдум в Автономній Республіці Крим, та органів, на які покладено обов'язки щодо проведення виборів чи референдумів, представника Центральної виборчої комісії, а також представників органів влади, органів місцевого самоврядування чи органів, на які покладено повноваження щодо проведення виборів, референдумів.

У разі необхідності Конституційний Суд України може залучити до участі у розгляді справи представників політичних партій, інших об'єднань громадян.

Стаття 81. Резолютивна частина рішення

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України дається висновок щодо конституційності актів про призначення виборів, всеукраїнського референдуму чи місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим.

У разі визнання таких актів неконституційними у рішенні Конституційного Суду України зазначається про припинення діяльності всіх органів, які були створені для проведення цих виборів чи референдумів, про знищення бюлетенів, агітаційних матеріалів і про припинення фінансування заходів щодо проведення виборів чи референдумів та повернення в доход держави перерахованих, але не використаних коштів.

ГЛАВА 12. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННИХ ПРАВОВИХ АКТИВ, ЗАЗНАЧЕНИХ У ПУНКТІ 1 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ, КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРИНЦИПАМ І НОРМАМ СТОСОВНО ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 82. Підстави для порушення питання про відкриття конституційного провадження

Підставами для порушення питання про відкриття провадження у справі щодо відповідності норм чинного законодавства принципам і нормам Конституції України стосовно прав та свобод людини і громадянина є:

- 1) наявність спірних питань щодо конституційності прийнятих і оприлюднених у встановленому порядку законів, інших правових актів;
- 2) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених у процесі загального судочинства;
- 3) виникнення спірних питань щодо конституційності правових актів, виявлених органами виконавчої влади у процесі їх застосування та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини у процесі його діяльності.

Стаття 83. Питання конституційності, що виникають у процесі загального судочинства

У разі виникнення у процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється.

За таких умов відкривається конституційне провадження у справі і справа розглядається Конституційним Судом України невідкладно.

ГЛАВА 13. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПРАВОВИХ АКТІВ, ЯКИМИ СУПЕРЕЧЛИВО РЕГУЛЮЄТЬСЯ ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Стаття 84. Предмет конституційного провадження та порядок його відкриття

Предметом конституційного провадження у справах щодо конституційності норм законів, якими суперечливо регулюється порядок реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, є вирішення спірних питань щодо конституційності норм двох чи більше законів або актів міжнародного права, визнаних обов'язковими на території України, що встановлюють різний порядок реалізації одних і тих самих конституційних прав та свобод, чим суттєво обмежуються можливості їх використання.

Стаття 85. Порядок відкриття провадження у справі та особливості змісту рішення

Конституційне провадження у справі відкривається за ініціативою суб'єктів права на конституційне подання, визначених у статті 40 цього Закону.

У рішенні Конституційного Суду України визначається, норми якого закону є конституційними, а якого - неконституційними і нечинними.

ГЛАВА 14. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 2 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 86. Предмет провадження у справі

Конституційний Суд України розглядає справи і дає висновки щодо конституційності:

- 1) чинних міжнародних договорів України;
- 2) міжнародних договорів України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Стаття 87. Дача висновків щодо конституційності чинних міжнародних договорів

Питання щодо конституційності чинного міжнародного договору розглядається Конституційним Судом України за конституційним поданням Президента України, Кабінету Міністрів України.

У разі дачі висновків про невідповідність міжнародного договору Конституції України Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує також питання щодо неконституційності цього договору чи його окремих частин.

Стаття 88. Дача висновків щодо конституційності міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість

Питання щодо конституційності міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, розглядаються Конституційним Судом України за конституційним поданням Президента України, Кабінету Міністрів України до прийняття Верховною Радою України відповідного закону.

Відкриття конституційного провадження у цих справах зупиняє розгляд Верховною Радою України питання щодо надання згоди на їх обов'язковість.

Стаття 89. Розгляд справ щодо конституційності правових актів про набрання міжнародними договорами чинності для України

Питання щодо конституційності правових актів Верховної Ради України, Президента України або Кабінету Міністрів України про набрання міжнародними договорами чинності для України розглядаються Конституційним Судом України відповідно до пункту 1 статті

13 за конституційними поданнями суб'єктів, визначених у статті 40 цього Закону.

Під час розгляду справи щодо конституційності правового акта, зазначеного у частині першій цієї статті, Конституційний Суд України одночасно дає висновок щодо конституційності міжнародного договору України, що набрав чинності за цим правовим актом.

ГЛАВА 15. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 3 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 90. Відкриття конституційного провадження у справі щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту

Підставою для відкриття конституційного провадження у справі є конституційне подання Верховної Ради України з питання дачі висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Конституційне подання Верховної Ради України має містити докладний опис вчинених процедурних дій із зазначенням дати, місця і підстав для їх вчинення, а також документів та інших матеріалів, що підтверджують додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

{Статтю 90 доповнено частиною згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

До зазначеного конституційного подання Верховної Ради України додаються такі документи та матеріали:

щодо ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

про створення та роботу спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування, висновки і пропозиції цієї комісії;

про розгляд Верховною Радою України висновків і пропозицій тимчасової слідчої комісії;

рішення Верховної Ради України про звинувачення Президента України у вчиненні державної зради або іншого злочину.

{Абзац шостий частини третьої статті 90 виключено на підставі Закону № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Конституційний Суд України не пізніше п'яти робочих днів з дня надходження конституційного подання Верховної Ради України та документів і матеріалів, що відповідно до частини третьої цієї статті мають додаватися до нього, відкриває у позачерговому порядку провадження у справі про надання висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

{Статтю 90 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Стаття 91. Закриття конституційного провадження

Відставка за власним бажанням Президента України, якому пред'явлено звинувачення, є підставою для закриття конституційного провадження у справі.

Притягнення цієї особи до судової відповідальності здійснюється в такому разі у

загальному порядку.

Стаття 92. Висновок Конституційного Суду України

Конституційний Суд України дає висновок у справі щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту відповідно до частини шостої статті 111 Конституції України.

Копія висновку Конституційного Суду України разом з копією матеріалів справи не пізніше наступного робочого дня після його ухвалення направляються Верховній Раді України та Президенту України.

{Статтю 92 доповнено частиною другою згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

ГЛАВА 16. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 4 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 93. Підстава для конституційного подання

Підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України.

У разі відкриття конституційного провадження у такій справі Конституційний Суд України повідомляє про це у десятиденний строк суб'єктів права на конституційне подання, які звернулися з таким поданням.

Стаття 94. Підстава для конституційного звернення

Підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

Стаття 95. Резолютивна частина рішення Конституційного Суду України

{Назва статті 95 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У резолютивній частині рішення Конституційного Суду України офіційно тлумачаться положення Конституції України та законів України, щодо яких було подано конституційне подання чи конституційне звернення.

{Частина перша статті 95 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

У разі якщо при тлумаченні Закону України (його окремих положень) була встановлена наявність ознак його невідповідності Конституції України, Конституційний Суд України у цьому ж провадженні вирішує питання щодо неконституційності цього Закону.

ГЛАВА 17. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 5 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 96. Предмет конституційного провадження та підстави відкриття такого провадження

Конституційний Суд України розглядає справи і дає висновки щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України проекту закону про внесення змін до Кон-

ституції України, поданого до Верховної Ради України згідно із статтями 154, 155 і 156 Конституції України.

Підставою для відкриття конституційного провадження у справі є конституційне подання Верховної Ради України з питання надання висновку щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України проекту закону про внесення змін до Конституції України.

Справа про надання висновку щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України проекту закону про внесення змін до Конституції України розглядається Конституційним Судом України невідкладно у строк, визначений частиною другою статті 57 цього Закону.

Стаття 97. Резолютивна частина висновку Конституційного Суду України

У резолютивній частині висновку Конституційний Суд України зазначає положення проекту закону про внесення змін до Конституції України, що відповідають вимогам статей 157 і 158 Конституції України, і положення, що не відповідають цим вимогам Конституції України.

{Розділ III доповнено главою 17 згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

ГЛАВА 18. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ПУНКТОМ 6 СТАТТІ 13 ЦЬОГО ЗАКОНУ

Стаття 98. Підстава для конституційного провадження

Конституційний Суд України розглядає конституційне подання про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України (їх окремих положень) після ініціювання Верховною Радою України питання про дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Конституційне подання щодо такого питання Конституційний Суд України має розглянути невідкладно.

Стаття 99. Участь у конституційному провадженні

Конституційний Суд України обов'язково залучає до участі в розгляді справи ініціаторів (їх представників) дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим (представників Верховної Ради Автономної Республіки Крим), Генерального прокурора України.

У разі необхідності Конституційний Суд України може залучити до участі в розгляді справи представників депутатських фракцій у Верховній Раді Автономної Республіки Крим.

Стаття 100. Резолютивна частина висновку

У резолютивній частині висновку Конституційний Суд України має зазначити, які норми Конституції України чи законів України були порушені правовими актами або діями Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

{Розділ III доповнено главою 18 згідно із Законом № 1168-VI від 19.03.2009 - Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 17-рп/2009 від 07.07.2009}

Розділ IV ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.
2. З набранням чинності цим Законом втрачають чинність Закон України від 3 чер-

вня 1992 року "Про Конституційний Суд України" зі змінами від 4 лютого 1993 року та Постанова Верховної Ради України від 3 червня 1992 року "Про порядок введення в дію Закону України "Про Конституційний Суд України".

3. Юрисдикція Конституційного Суду України з питань про відповідність Конституції України (конституційність) поширюється на:

{Положення підпункту 1 пункту 3 розділу IV, згідно з яким юрисдикція Конституційного Суду України не поширюється на вирішення питання щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності, втратило чинність, як таке, що є неконституційним, на підставі Рішення Конституційного Суду № 13-рп/2008 від 26.06.2008}

1) закони України, крім законів України про внесення змін до Конституції України, які набрали чинності, та інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, прийняті після набуття чинності Конституцією України;

{Підпункт 1 пункту 3 розділу IV із змінами, внесеними згідно з Законом № 79-V від 04.08.2006}

{Положення підпункту 2 пункту 3 розділу IV в частині віднесення до юрисдикції Конституційного Суду України питань про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів органів Верховної Ради України втратило чинність, як таке, що є неконституційним, крім нормативних актів Президії Верховної Ради України, прийнятих до набуття чинності Конституцією України на підставі Рішення Конституційного Суду № 2-зп від 23.06.97}

2) закони України та інші правові акти Верховної Ради України, її органів, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, прийняті до набуття чинності Конституцією України;

3) усі чинні міжнародні договори України або ті міжнародні договори, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

4. Конституційний Суд України починає приймати конституційні подання і конституційні звернення до розгляду з 1 січня 1997 року.

5. Засідання Верховної Ради України для складання присяги судьями Конституційного Суду України призначається не пізніше ніж через місяць після першого призначення суддів Конституційного Суду України.

6. Перше спеціальне пленарне засідання Конституційного Суду України для обрання Голови Конституційного Суду України скликається у день складення присяги судьями, які утворюють повноважний склад Конституційного Суду України.

Це засідання проводиться під головуванням найстаршого за віком судді Конституційного Суду України.

7. До вирішення Верховною Радою України питання про створення комітетів Верховної Ради України функції Комітету Верховної Ради України, визначені у частині другій статті 7 цього Закону, виконує постійна Комісія Верховної Ради України.

8. Витрати на утримання Конституційного Суду України, що будуть провадитися до 1 січня 1997 року, здійснюються за рахунок Верховної Ради України з відшкодуванням цих витрат з резервного фонду Кабінету Міністрів України.

9. Кабінетом Міністрів України у тримісячний строк від дня набрання чинності цим Законом надається у місті Києві окремих будинок для розміщення Конституційного Суду України, його підрозділів і служб, здійснюється його устаткування, а також вирішуються питання щодо фінансового і матеріально-технічного забезпечення діяльності Конституційного Суду України.

Президент України
м. Київ, 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР

Л. КУЧМА

РЕГЛАМЕНТ Конституційного Суду України

Затверджений
Рішенням Конституційного Суду України
від 5 березня 1997 року

*(у новій редакції згідно з Рішенням
Конституційного Суду України від
14 жовтня 2008 року № 34-р/2008 та змінами,
внесеними рішеннями Конституційного Суду України
від 24 грудня 2009 року № 17-р/2009,
від 13 червня 2013 року № 23-р/2013)*

ЗМІСТ

ПРЕАМБУЛА

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. Вибори Голови Конституційного Суду України, заступників Голови, призначення секретарів колегій суддів, керівника Секретаріату Конституційного Суду України та їх повноваження

Глава 2. Пленарні засідання та засідання Конституційного Суду України

Розділ II. ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПОДАНЬ ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗВЕРНЕНЬ, ВІДКРИТТЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Глава 3. Конституційні подання та конституційні звернення

Глава 4. Підготовка матеріалів справи до розгляду в колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України

Глава 5. Розгляд конституційних подань, конституційних звернень у колегії суддів Конституційного Суду України

Розділ III. ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ

Глава 6. Основні положення

Глава 7. Підготовка питань до розгляду на пленарних засіданнях Конституційного Суду України

Глава 8. Розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України

Глава 9. Акти пленарних засідань Конституційного Суду України

Розділ IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ З ІНШИХ ПИТАНЬ

Глава 10. Звільнення з посади судді Конституційного Суду України

Глава 10-1. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України

Глава 11. Питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України

Глава 12. Прийняття і внесення змін та доповнень до Регламенту Конституційного Суду України

ПРЕАМБУЛА

Регламент Конституційного Суду України визначає порядок обрання Голови Конституційного Суду України та його заступників; утворення колегій суддів, постійних і тимчасових комісій Конституційного Суду України; призначення секретарів колегій суддів; призначення керівника Секретаріату Конституційного Суду України; повноваження та порядок проведення засідань колегій суддів, засідань і пленарних засідань Конституційного Суду України; порядок підготовки матеріалів за конституційними поданнями та конституційними зверненнями до розгляду на пленарних засіданнях Конституційного Суду України; порядок розгляду справ; основні правила етики на пленарних засіданнях; особливості діловодства в Конституційному Суді України, інші питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України.

Розділ I. Загальні положення

Глава 1. Вибори Голови Конституційного Суду України, заступників Голови, призначення секретарів колегій суддів, керівника Секретаріату Конституційного Суду України та їх повноваження

Параграф 1. Вибори Голови Конституційного Суду України

1. Голова Конституційного Суду України обирається таємним голосуванням на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України із суддів Конституційного Суду України не пізніше двомісячного строку з дня, коли посада Голови стала вакантною.

2. На спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України головує один із заступників Голови Конституційного Суду України. Якщо до списку кандидатур на посаду Голови Конституційного Суду України внесено кандидатуру судді, який є головуючим, то на засіданні головує старший за віком суддя, не внесений до списку кандидатур.

3. Спеціальне пленарне засідання Конституційного Суду України вважається повноважним, якщо на ньому присутні не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України.

4. На спеціальному пленарному засіданні Конституційним Судом України відкритим голосуванням затверджується форма бюлетеня для голосування по виборах Голови Конституційного Суду України та форма протоколу голосування.

5. Головуючий на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України вносить пропозицію щодо висунення кандидатур на посаду Голови Конституційного Суду України.

6. До списку кандидатур на посаду Голови Конституційного Суду України вноситься будь-яке число кандидатур, які дали згоду балотуватися на посаду Голови. Кандидати на посаду Голови заслуховуються на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України.

7. Список кандидатур на посаду Голови Конституційного Суду України затверджується на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України відкритим голосуванням і оформляється протоколом, який підписує головуючий на засіданні.

8. На спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України із суддів Конституційного Суду України обирається комісія для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України у складі трьох суддів із тих суддів, які не балотуються на посаду Голови Конституційного Суду України. Головуючий на засіданні Конституційного Суду України не може обиратися до складу комісії.

9. Комісія для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України обирає зі свого складу відкритим голосуванням голову комісії, про що складається протокол.

10. Комісія для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України забезпечує виготовлення бюлетенів для таємного голосування. На звороті бюлетенів підписується головуючий на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України і ставиться відтиск печатки Конституційного Суду України.

Бюлетені без підпису головуючого та відтиску печатки є недійсними.

11. Комісія для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України вносить у бюлетені для таємного голосування в алфавітному порядку прізвища, ім'я та по батькові кандидатів на посаду Голови.

Судді Конституційного Суду України розписуються про одержання бюлетенів в окремому списку. Бюлетені, що залишилися, погашаються.

12. Суддя Конституційного Суду України при голосуванні залишає у списку для таємного голосування прізвище не більше ніж одного кандидата на посаду Голови Конституційного Суду України, закресливши прізвища інших кандидатів.

Бюлетені, в яких залишено прізвища двох або більше кандидатів, є недійсними.

Бюлетені, в яких викреслено прізвища всіх кандидатів, є дійсними.

13. Комісія для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України забезпечує таємність голосування. Після проведення таємного голосування комісія перевіряє дійсність бюлетенів, підраховує голоси „за“ і „проти“ кожного кандидата, складає протокол голосування, який підписують голова і члени комісії.

Протокол голосування, який затверджується більшістю голосів від загальної кількості суддів Конституційного Суду України, що беруть участь у засіданні, оголошує Голова комісії на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України.

14. Обраним на посаду Голови Конституційного Суду України вважається кандидат, за якого проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України.

15. У разі якщо жоден із кандидатів на посаду Голови Конституційного Суду України не одержав необхідної кількості голосів, за рішенням комісії проводиться повторне голосування по двох кандидатах, які одержали найбільшу кількість голосів.

Якщо два і більше кандидатів на посаду Голови одержали найбільшу однакову кількість голосів, повторне голосування проводиться по цих кандидатах.

За умови, якщо один із кандидатів одержав більшу, але не одержав необхідної кількості голосів, а інші за ним два і більше кандидатів одержали однакову кількість голосів, повторне голосування проводиться по всіх цих кандидатах.

16. Якщо при повторному голосуванні Голову Конституційного Суду України не обрано, проводяться нові вибори з висуненням нових кандидатур, які не були включені до бюлетеня під час перших виборів, у порядку, передбаченому Законом України „Про Конституційний Суд України“ та цим Регламентом.

17. Спеціальне пленарне засідання Конституційного Суду України протоколюється. Протокол засідання підписує головуючий.

18. Матеріали спеціального пленарного засідання Конституційного Суду України головуючий передає керівникові Секретаріату Конституційного Суду України. Керівник Секретаріату опечатує ці матеріали у присутності головуючого та обраного Голови Конституційного Суду України і передає їх за актом на зберігання в Архів Конституційного Суду України.

Параграф 2. Повноваження Голови Конституційного Суду України

1. Голова Конституційного Суду України, крім визначених Законом України „Про Конституційний Суд України“ повноважень:

– інформує на засіданні Конституційного Суду України про стан підготовки пропо-

зицій щодо обсягу фінансування Конституційного Суду України для направлення до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України при складанні проекту Державного бюджету України;

– подає на затвердження Конституційного Суду України проект кошторису витрат на кожний наступний рік;

– на основі пропозицій суддів Конституційного Суду України та керівників структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України затверджує перспективні і поточні плани заходів щодо забезпечення діяльності Конституційного Суду України;

– скликає чергові, а також з власної ініціативи або на вимогу не менше трьох суддів Конституційного Суду України позачергові засідання Конституційного Суду України з організаційних та інших питань діяльності Конституційного Суду України;

– затверджує положення про Службу Голови Конституційного Суду України;

– на підставі затверджених Конституційним Судом України структури і штату Секретаріату Конституційного Суду України затверджує персоніфікований штатний розпис і в разі змін умов оплати праці вносить до нього відповідні зміни;

– призначає на посади та звільняє з посад радників і помічників Голови Конституційного Суду України; наукових консультантів та помічників суддів Конституційного Суду України за пропозицією суддів Конституційного Суду України; заступників керівника Секретаріату Конституційного Суду України та керівників самостійних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України, кандидатури яких на посади погоджуються на засіданні Конституційного Суду України;

– призначає на посади заступників керівників самостійних структурних підрозділів, керівників інших структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України, їх заступників;

– присвоює ранги державного службовця працівникам Секретаріату Конституційного Суду України;

– застосовує до працівників Секретаріату Конституційного Суду України заходи щодо заохочення та дисциплінарного стягнення;

– звітує протягом січня кожного року про діяльність Конституційного Суду України, а також один раз на півроку інформує суддів Конституційного Суду України про свою діяльність на засіданні Конституційного Суду України;

– представляє Конституційний Суд України у відносинах з органами державної влади України та органами інших держав і міжнародних організацій;

– виступає від імені Конституційного Суду України з офіційними заявами;

– видає розпорядження.

2. Текст офіційної заяви Конституційного Суду України затверджується на його засіданні з ініціативи Голови Конституційного Суду України або не менше трьох суддів Конституційного Суду України.

3. Голова Конституційного Суду не може ухилитися від виступу з офіційною заявою Конституційного Суду України.

Судді, які залишилися в меншості при затвердженні офіційної заяви, не мають права прилюдно заявляти про незгоду з нею.

Параграф 3. Заступники Голови Конституційного Суду України

1. Заступники Голови Конституційного Суду України обираються відповідно до статті 22 Закону України „Про Конституційний Суд України“, пунктів 1, 3, 4, 6 – 18 § 1 цього Регламенту.

2. Кандидатури на посади заступників Голови Конституційного Суду України пропонує Голова Конституційного Суду України.

3. Заступники Голови Конституційного Суду України наділяються окремими повноваженнями Голови Конституційного Суду України за його розпорядженням.

Параграф 4. Секретарі колегій суддів Конституційного Суду України

1. Протягом першого місяця кожного календарного року на засіданні Конституційного Суду України призначаються секретарі колегій суддів Конституційного Суду України відкритим голосуванням із кандидатур, запропонованих суддями відповідної колегії.

2. Протокол засідання Конституційного Суду України про призначення секретарів колегій суддів Конституційного Суду України передається в Архів Конституційного Суду України, копія протоколу – у Відділ кадрів Секретаріату Конституційного Суду України.

3. Секретар колегії суддів:

– очолює колегію та організовує її роботу з питань розгляду конституційних подань, конституційних звернень, які надійшли до колегії суддів;

– головує на засіданні колегії суддів;

– вносить пропозицію на засіданні Конституційного Суду України про заміну судді-доповідача у справі в разі, якщо він не може брати участі в підготовці та розгляді матеріалів справи за конституційним поданням, конституційним зверненням;

– вносить на розгляд Конституційного Суду України пропозицію ввести тимчасово до складу колегії суддів суддю Конституційного Суду України з іншої колегії, якщо немає можливості проводити протягом тривалого часу засідання колегії суддів через відсутність кворуму;

– звітує один раз на півроку про роботу колегії суддів на засіданні Конституційного Суду України;

– вирішує інші питання організації роботи колегії суддів.

Параграф 5. Секретаріат Конституційного Суду України

1. Формування Секретаріату Конституційного Суду України здійснюється відповідно до Закону України „Про Конституційний Суд України“, Закону України „Про державну службу“, цього Регламенту та Положення про Секретаріат Конституційного Суду України.

Структура і штат Секретаріату Конституційного Суду України затверджуються на засіданні Конституційного Суду України.

Порядок призначення на посади та звільнення з посад працівників Секретаріату Конституційного Суду України визначається цим Регламентом та Положенням про Секретаріат Конституційного Суду України.

2. Керівник Секретаріату Конституційного Суду України призначається Конституційним Судом України на його засіданні.

Кандидатуру на посаду керівника Секретаріату Конституційного Суду України пропонує Голова Конституційного Суду України із громадян України, які мають право на зайняття посади професійного судді.

Кандидатура на цю посаду обговорюється на засіданні Конституційного Суду України.

У разі відхилення кандидатури на посаду керівника Секретаріату Конституційного Суду України Голова Конституційного Суду України пропонує іншу кандидатуру.

Рішення про призначення керівника Секретаріату Конституційного Суду України приймається відкритим голосуванням більшістю присутніх на засіданні Конституційного Суду України суддів.

Повноваження керівника Секретаріату Конституційного Суду України визначаються Положенням про Секретаріат Конституційного Суду України.

Глава 2. Пленарні засідання та засідання Конституційного Суду України

Параграф 6. Пленарні засідання Конституційного Суду України

1. Конституційний Суд України на пленарних засіданнях:
  - розглядає справи, ухвалює рішення і дає висновки у справах за конституційними поданнями, конституційними зверненнями;
  - затверджує положення про постійні комісії;
  - приймає рішення про утворення тимчасових комісій, затверджує їх персональний склад і призначає голів цих комісій.
2. Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України.
3. Рішення, висновки Конституційного Суду України вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України.
4. Пленарне засідання Конституційного Суду України скликається з ініціативи Голови Конституційного Суду України, його заступників, колегії суддів, постійних комісій або не менше трьох суддів Конституційного Суду України.
5. Пленарне засідання Конституційного Суду України скликає Голова Конституційного Суду України не пізніше ніж у двотижневий строк з дня надходження ініціативи про його скликання.
6. Про дату скликання і порядок денний пленарного засідання Конституційного Суду України керівник Секретаріату Конституційного Суду України повідомляє суддів Конституційного Суду України та учасників конституційного провадження.
7. Голова Конституційного Суду України визначає порядок денний пленарного засідання Конституційного Суду України, який затверджується на засіданні.
8. На пленарному засіданні головує Голова Конституційного Суду України, за його відсутності – старший за віком заступник Голови Конституційного Суду України, а в разі відсутності і заступників – старший за віком суддя Конституційного Суду України.

Параграф 7. Засідання Конституційного Суду України

1. Конституційний Суд України на засіданнях:
  - затверджує Регламент Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до нього;
  - затверджує Положення про Секретаріат, Архів, Бібліотеку та інші самостійні структурні підрозділи Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до них;
  - призначає за поданням Голови Конституційного Суду України керівника Секретаріату Конституційного Суду України і приймає рішення про звільнення його з посади;
  - приймає рішення про утворення постійних комісій, затверджує їх персональний склад;
  - затверджує персональний склад колегій суддів Конституційного Суду України та призначає секретарів колегій суддів;
  - розглядає пропозиції щодо обсягу фінансування Конституційного Суду України, затверджує проект кошторису на кожний фінансовий рік;
  - затверджує структуру і штатний розпис Конституційного Суду України;
  - заслуховує інформацію Голови Конституційного Суду України про використання бюджетних асигнувань;
  - приймає рішення про дострокове звільнення з посади Голови Конституційного Суду України та заступників Голови;
  - розглядає питання щодо припинення повноважень судді Конституційного Суду України у випадках, передбачених пунктами 1, 2, 3, 6, 7, 8,9 статті 23 Закону України „Про Конституційний Суд України“;
  - заслуховує не менше одного разу на рік інформацію керівника Секретаріату про діяльність Секретаріату Конституційного Суду України, а також звіти секретарів колегій суддів;

- приймає за необхідності рішення про невідкладність відкриття конституційного провадження за конституційним поданням у конкретній справі;
- приймає рішення про персональний склад делегацій Конституційного Суду України та їх керівників;
- дає згоду на призначення заступників керівника Секретаріату Конституційного Суду України, керівників самостійних структурних підрозділів;
- вирішує інші питання, які не є предметом розгляду пленарного засідання.

2. Засідання Конституційного Суду України є повноважним за наявності на ньому не менш як одинадцяти суддів Конституційного Суду України.

Рішення Конституційного Суду України вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини суддів Конституційного Суду України, які брали участь у засіданні, крім випадків, передбачених Законом України „Про Конституційний Суд України“ та цим Регламентом.

3. Засідання Конституційного Суду України скликається з ініціативи Голови Конституційного Суду, його заступників, колеги суддів, постійних комісій чи не менше трьох суддів Конституційного Суду України.

4. Засідання Конституційного Суду України скликається не пізніше ніж у двотижневий строк з дня надходження ініціативи про його скликання.

5. Про дату скликання і порядок денний засідання Конституційного Суду України керівник Секретаріату Конституційного Суду України доводить до відома суддів Конституційного Суду України та його учасників.

6. Голова Конституційного Суду України визначає порядок денний засідання Конституційного Суду України, який затверджується на засіданні Конституційного Суду України.

Параграф 8. Протоколи засідань та пленарних засідань Конституційного Суду України

1. Засідання та пленарні засідання Конституційного Суду України протоколюються. Пленарні засідання фіксуються технічними засобами.

2. Протоколи засідання, пленарного засідання Конституційного Суду України підписують головуючий та судді Конституційного Суду України, які брали участь у засіданні, пленарному засіданні.

3. Протоколи засідання, пленарного засідання Конституційного Суду України передаються протягом десяти днів з дня прийняття рішення, надання висновку, прийняття ухвали для ознайомлення суддям Конституційного Суду України, які не брали участі в засіданні, пленарному засіданні.

4. Ведення протоколів засідань, пленарних засідань Конституційного Суду України забезпечує Секретаріат Конституційного Суду України.

5. У протоколі пленарного засідання Конституційного Суду України зазначаються:
- місце, дата, час початку і закінчення засідання;
  - прізвище, ім'я, по батькові головуючого, суддів Конституційного Суду України як присутніх, так і відсутніх із зазначенням відомих Конституційному Суду України причин відсутності кожного з них;
  - відомості про учасників конституційного провадження;
  - формулювання питань, які розглядалися;
  - запис про всі дії Конституційного Суду України згідно з їх послідовністю;
  - ухвали, винесені Конституційним Судом України, та результати голосування по них;
  - посилання на факти, які учасники конституційного провадження просили відобразити у протоколі.

Параграф 9. Колегії суддів Конституційного Суду України

1. На засіданні Конституційного Суду України протягом першого місяця кожного календарного року утворюються колегії суддів Конституційного Суду України, затверджується їх персональний склад.

2. Один і той же суддя Конституційного Суду України не може входити на постійній основі до складу двох і більше колегій суддів.

3. Суддя Конституційного Суду України однієї колегії суддів може бути залучений за рішенням Конституційного Суду України до участі в роботі іншої колегії суддів за умови відсутності кворуму цієї колегії суддів.

Розділ II. Прийняття конституційних подань та конституційних звернень, відкриття конституційних проваджень

Глава 3. Конституційні подання та конституційні звернення

Параграф 10. Порядок прийняття конституційних подань та конституційних звернень, їх попередня перевірка

1. До розгляду в Конституційному Суді України приймаються конституційні подання від визначених статтею 150 Конституції України, статтями 40, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ суб'єктів права на такі подання та конституційні звернення від передбачених статтею 43 зазначеного Закону суб'єктів права на такі звернення.

2. Конституційні подання та конституційні звернення за формою і змістом повинні відповідати вимогам, встановленим статтями 38, 39, 42 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

3. Конституційні подання та конституційні звернення надходять до Конституційного Суду України поштою або безпосередньо до Секретаріату Конституційного Суду України. Їх реєстрацію здійснює Служба документального забезпечення Секретаріату Конституційного Суду України, обов'язково вказуючи дату надходження.

4. Зареєстровані конституційні подання та конституційні звернення перевіряє у невідкладному порядку відповідний підрозділ Секретаріату Конституційного Суду України, до повноважень якого віднесено попереднє вивчення та перевірка їх на відповідність вимогам статей 13, 14, 38, 39, 40, 41, 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

5. Неналежно оформлені конституційні подання та конституційні звернення Секретаріат Конституційного Суду України повертає авторам, про що вказується у письмовому повідомленні, підписаному керівником відповідного підрозділу Секретаріату Конституційного Суду України.

6. У разі якщо суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення не погоджується із змістом надісланого йому повідомлення, його лист та подання (звернення) передаються керівникові Секретаріату Конституційного Суду України або його заступнику для перевірки обґрунтованості рішення, прийнятого керівником підрозділу.

Після перевірки керівник Секретаріату Конституційного Суду України (його заступник) приймає рішення про надіслання повторного повідомлення автору або про передачу матеріалів конституційного подання (звернення) на розгляд колегії суддів у порядку, передбаченому пунктом 1 § 12 цього Регламенту.

Параграф 11. Попереднє вивчення конституційних подань та конституційних звернень

1. Конституційні подання та конституційні звернення, які відповідають вимогам, встановленим Законом України „Про Конституційний Суд України“, з пропозиціями доповідаються керівникові Секретаріату Конституційного Суду України або його заступни-

кові — керівникові Управління правової експертизи і за їх рішенням передаються у відповідний підрозділ Управління правової експертизи Секретаріату Конституційного Суду України для підготовки попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті провадження.

Підготовка попереднього висновку здійснюється протягом п'ятнадцяти календарних днів.

2. У разі якщо суб'єкти права на конституційне подання, конституційне звернення звертаються з клопотанням повідомити про стан розгляду справ, які перебувають на вивченні в колегіях суддів або на розгляді Конституційного Суду України, чи з інших питань, відповіді на них надає керівник Секретаріату Конституційного Суду України або його заступник за погодженням із суддею-доповідачем у відповідній справі.

3. Якщо з порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні питань Конституційний Суд України приймав рішення, давав висновок або приймав процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження чи припинення конституційного провадження у справі, суб'єкту права на таке подання (звернення) направляється повідомлення за підписом керівника Секретаріату Конституційного Суду України або його заступника. До повідомлення додається копія відповідного рішення, висновку або процесуальної ухвали Конституційного Суду України.

4. За умови повторного звернення суб'єкта права на конституційне подання (звернення) до Конституційного Суду України з питання, з якого вже прийнято рішення, дано висновок Конституційного Суду України або прийнято процесуальну ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження чи припинення конституційного провадження у справі, заявнику повторно надається відповідь з одночасним повідомленням про припинення листування з порушеного питання. Подальші звернення таких осіб з того ж питання залишаються без відповіді і долучаються до справи за погодженням із заступником Голови Конституційного Суду України.

5. Наступні явно не обґрунтовані звернення до Конституційного Суду України розцінюються як зловживання правом. За таких обставин Конституційний Суд України діє відповідно до статті 60 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Параграф 12. Розподіл конституційних подань та конституційних звернень між колегіями суддів

1. Конституційні подання та конституційні звернення, які можуть бути прийняті до розгляду Конституційним Судом України, керівник Секретаріату Конституційного Суду України разом із попередніми висновками подає для ознайомлення Голові Конституційного Суду України, який направляє їх у відповідну колегію суддів Конституційного Суду України.

2. Кандидатура судді-доповідача затверджується на засіданні колегії суддів Конституційного Суду України.

3. Розподіл конституційних подань та конституційних звернень між суддями — суддями-доповідачами проводиться рівномірно, з урахуванням їх спеціалізації.

4. Керівник Секретаріату Конституційного Суду України направляє раз на місяць кожному судді Конституційного Суду України письмову інформацію про конституційні подання та конституційні звернення, по яких призначено суддів-доповідачів.

Глава 4. Підготовка матеріалів справи до розгляду в колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України

Параграф 13. Вивчення конституційних подань, конституційних звернень суддями-доповідачами

1. Суддя-доповідач у справі вивчає порушені в конституційному поданні, консти-

туційному зверненні питання і готує матеріали на розгляд колегії суддів Конституційного Суду України.

Суддя-доповідач у справі:

– вирішує питання про витребування від суб'єктів права на конституційне подання, конституційне звернення, відповідних органів, посадових осіб, громадян, зазначених у статті 19 Закону України „Про Конституційний Суд України“, необхідних документів, матеріалів, інших відомостей, що стосуються справи;

– дає доручення керівникам відповідних структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України та встановлює строки їх виконання;

– направляє конституційні подання, конституційні звернення Управлінню правової експертизи Секретаріату Конституційного Суду України для підготовки науково-експертного висновку у визначений строк. За необхідності цей строк може бути продовжений суддею-доповідачем;

– залучає відповідних спеціалістів для консультацій, проведення перевірок, дослідження документів;

– вносить на засідання колегії суддів пропозиції щодо призначення експертизи у справі чи залучення до участі в конституційному провадженні експертів, виклику посадових осіб, експертів, свідків, представників за законом або уповноважених за дорученням, громадян, участь яких повинна забезпечити об'єктивний і повний розгляд справи.

2. Суддя-доповідач у справі має вивчити конституційне подання, конституційне звернення упродовж не більше двох місяців з дня затвердження кандидатури судді-доповідача на засіданні колегії суддів Конституційного Суду України.

Зазначений строк може бути продовжений на засіданні Конституційного Суду України за клопотанням судді-доповідача у справі чи секретаря колегії суддів або за пропозицією Голови Конституційного Суду України.

Протягом зазначеного строку суддя-доповідач у справі повинен передати на засідання колегії суддів Конституційного Суду України проект ухвали про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті провадження.

3. Суддя-доповідач у справі вирішує питання про направлення копій конституційного подання, конституційного звернення, інших документів керівникові органу, посадовій особі, які прийняли оспорюваний правовий акт, з пропозицією викласти свої пояснення щодо порушених у поданні, зверненні питань.

Параграф 14. Передача конституційного подання, конституційного звернення іншому судді Конституційного Суду України

У разі якщо суддя-доповідач не може з поважних причин (через хворобу, відраження, відпустку тощо) протягом тривалого часу проводити підготовку матеріалів справи до розгляду або звернувся з проханням про самовідвід, секретар колегії суддів Конституційного Суду України порушує перед Головою Конституційного Суду України питання про заміну судді-доповідача.

На засіданні Конституційного Суду України приймається рішення про заміну судді-доповідача на суддю-доповідача цієї ж колегії суддів, про перенесення розгляду справи на інше пленарне засідання Конституційного Суду України, якщо слухання у справі призначено.

За необхідності приймається рішення про передачу матеріалів справи в іншу колегію суддів, із складу якої і призначається суддя-доповідач.

Параграф 15. Призначення експертизи у справі

1. Для з'ясування обставин, які мають значення для справи і потребують спеціальних знань, колегія суддів, Конституційний Суд України призначають експертизу, про що виноситься ухвала.

В ухвалі визначається коло питань, з яких експертиза повинна дати висновок.

2. Колегія суддів, Конституційний Суд України за умови призначення експертизи заслуховують пропозиції запрошених на засідання колегії суддів осіб, учасників конституційного провадження і враховують їх пропозиції при прийнятті рішення.

3. В ухвалі колегії суддів, Конституційного Суду України про призначення експертизи зазначаються суть питання, з якого виноситься ухвала, мотиви призначення експертизи, питання, з яких потрібні висновки експертизи, а також експерт, експерти, яким доручається проведення експертизи.

Параграф 16. Права та обов'язки експертів

1. Ухвала колегії суддів, Конституційного Суду України про призначення експертизи є обов'язковою до виконання.

2. Експерти мають право з дозволу колегії суддів, Конституційного Суду України знайомитися з матеріалами справи і за необхідності брати участь у їх розгляді, вимагати надання додаткових матеріалів.

3. За надання завідомо неправдивого висновку експерти несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Параграф 17. Висновок експертизи

1. Висновок експертизи повинен містити дані про особу, осіб, які проводили експертизу, їх спеціальність, вчений ступінь, наукове звання, назву справи, з якої проводилася експертиза, відповіді на поставлені запитання, підпис експерта, експертів під висновком.

2. Експерт, експерти, які під час проведення експертизи встановлять обставини, що мають значення для справи, але щодо яких їм не були поставлені запитання, можуть викласти свою думку про ці обставини у висновку експертизи.

3. Якщо експертиза проводилася групою експертів, узгоджений між ними висновок підписують усі експерти.

Колегією суддів, Конституційним Судом України може бути призначена додаткова чи повторна експертизу у складі тих же або інших експертів.

Параграф 18. Залучення спеціалістів до підготовки та розгляду справи

За необхідності суддя-доповідач, колегія суддів, Конституційний Суд України мають право залучати до підготовки та розгляду матеріалів справи спеціаліста, спеціалістів, не заінтересованих результатах розгляду справи.

Параграф 19. Внесення конституційних подань, конституційних звернень на розгляд колегії суддів

1. Після завершення вивчення та підготовки матеріалів конституційного подання, конституційного звернення секретар колегії суддів за пропозицією судді-доповідача вносить ці матеріали на розгляд колегії суддів для вирішення питання про відкриття конституційного провадження у справі чи відмову у його відкритті.

2. Повідомлення про засідання колегії суддів та копії конституційних подань, конституційних звернень, необхідних матеріалів до них вручаються суддям колегії суддів не пізніше ніж за 3 дні до дня засідання колегії суддів.

Глава 5. Розгляд конституційних подань, конституційних звернень у колегії суддів

Параграф 20. Проведення засідань колегії суддів

1. Засідання колегії суддів проводяться у визначені для засідань дні.

Засідання колегії суддів є повноважним за умови участі в ньому не менше чотирьох

суддів колегії суддів.

2. Головує на засіданні колегії суддів секретар колегії суддів, а за його відсутності – суддя Конституційного Суду України, старший за віком.

3. Засідання колегії суддів протоколюється.

Параграф 21. Процесуальна ухвала колегії суддів

1. За результатами розгляду конституційних подань, конституційних звернень на засіданні колегії суддів виноситься процесуальна ухвала про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у його відкритті.

В ухвалі зазначаються найменування колегії суддів, конституційне подання, конституційне звернення, що розглядалося, його суть, мотиви прийняття відповідного рішення.

2. Ухвала приймається більшістю голосів суддів, присутніх на засіданні колегії суддів.

3. Ухвала виноситься окремо щодо кожного конституційного подання, конституційного звернення, її підписують судді колегії суддів, які брали участь у засіданні колегії суддів та проголосували „за“ і „проти“.

4. Якщо до дня розгляду на засіданні колегії суддів конституційне подання, конституційне звернення за письмовою заявою суб'єкта, який його направив, відкликається, колегією суддів виноситься відповідна процесуальна ухвала.

Параграф 22. Об'єднання конституційних проваджень

У разі надходження до Конституційного Суду України кількох конституційних подань, конституційних звернень, що стосуються того самого питання і щодо яких відкрито конституційні провадження у справах, вони об'єднуються в одне конституційне провадження ухвалою колегії суддів або Конституційного Суду України.

Параграф 23. Роз'єднання конституційних проваджень

За необхідності Конституційний Суд України на пленарному засіданні може винести ухвалу про роз'єднання одного або об'єднаних в одне конституційне провадження конституційних подань, конституційних звернень в окремі конституційні провадження, якщо це спрощує розгляд справи.

Параграф 24. Відмова у відкритті конституційного провадження за ухвалою колегії суддів

У разі прийняття колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за ухвалою колегії суддів секретар колегії суддів не пізніше десяти днів з дня винесення ухвали направляє матеріали справи Голові Конституційного Суду України для розгляду їх на засіданні Конституційного Суду України.

Параграф 25. Оформлення матеріалів справи як судової справи

1. Після винесення процесуальної ухвали про відкриття конституційного провадження у справі матеріали справи оформляються Секретаріатом Конституційного Суду України як судова справа.

2. Після завершення оформлення справи за пропозицією судді-доповідача Голова Конституційного Суду України призначає її для попереднього розгляду на пленарному засіданні Конституційного Суду України з метою вирішення питання про форму і терміни її розгляду.

Параграф 26. Визнання конституційного провадження у справі невідкладним

1. Питання про визнання невідкладним конституційного провадження у справі за конституційним поданням розглядається на засіданні Конституційного Суду України од-ночасно з розглядом питання про форму слухання.

2. Суддя-доповідач, колегія суддів з власної ініціативи, виявленої відповідно до статті 57 Закону України „Про Конституційний Суд України“, або з підстав, передбачених статтею 83 цього Закону, направляють письмове клопотання про невідкладний розгляд справи за конституційним поданням Голові Конституційного Суду України для винесення цього питання на засідання Конституційного Суду України.

3. На засіданні Конституційного Суду України виноситься процесуальна ухвала про невідкладність конституційного провадження, відкритого за конституційним поданням, або про залишення клопотання без задоволення, за винятком, коли невідкладність конституційного провадження визначено відповідно до статті 83 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Параграф 27. Підготовка матеріалів справи до розгляду на пленарному засіданні Конституційного Суду України

1. Після відкриття конституційного провадження у справі суддя-доповідач здійснює підготовку справи до розгляду на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

2. За результатами аналізу матеріалів справи суддя-доповідач готує пропозиції до проекту рішення, висновку Конституційного Суду України у справі, а також визначає, залежно від характеру і складності справи, перелік питань, які, на його думку, мають обговорюватися під час розгляду справи на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Розділ III. Порядок розгляду справ Конституційним Судом України

Глава 6. Основні положення

Параграф 28. Колегіальність розгляду справ

1. Розгляд справ, прийняття рішень і надання висновків у справах проводиться Конституційним Судом України колегіально.

2. Рішення приймаються, висновки даються тільки тими суддями Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді матеріалів справи, справи на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Тимчасова відсутність судді Конституційного Суду України на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду України, на якому розглядалися матеріали справи, справа, не перешкоджає участі такого судді з правом вирішального голосу у прийнятті рішень, наданні висновків у справах, за винятком тих випадків, коли рішення приймалися, висновки давалися в межах процесуальних дій, які виконувалися за відсутності судді.

Параграф 29. Рівноправність суддів Конституційного Суду України під час розгляду справ

Усі судді Конституційного Суду України є рівноправними під час розгляду справ на засіданні колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні Конституційного Суду

України.

Головуючий на засіданні колегії суддів, на засіданні, пленарному засіданні не має права обмежувати суддів у можливості ставити запитання учасникам конституційного провадження, знімати поставлені судьями запитання, коментувати висловлювання та запитання суддів, учасників засідання.

Судді Конституційного Суду України під час засідань повинні утримуватися від коментарів та реплік, від втручання у дії головуючого.

Параграф 30. Форми розгляду справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України

1. Розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України може проводитись у формі:

– усних слухань, тобто шляхом безпосереднього заслуховування на пленарному засіданні всіх учасників конституційного провадження;

– письмових слухань, тобто шляхом заслуховування та аналізу зібраних на попередніх стадіях конституційного провадження та залучених додатково в ході пленарного засідання матеріалів, документів, необхідних для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи.

2. Форма слухання визначається процесуальною ухвалою Конституційного Суду України, у якій можуть бути вирішені й інші питання щодо організаційного забезпечення пленарного засідання Конституційного Суду України у справі.

3. Усні слухання є обов'язковими у випадках, коли для всебічного дослідження обставин справи та прийняття обґрунтованого рішення на пленарному засіданні Конституційного Суду України необхідно безпосередньо заслухати учасників конституційного провадження.

Усні слухання можуть проводитися також за клопотанням суб'єктів права на конституційне подання, конституційне звернення та органів, посадових осіб, конституційність правових актів яких оспорується або потребує офіційного тлумачення.

За ухвалою пленарного засідання Конституційного Суду України може бути проведено усне слухання лише з окремих питань справи, визначених ухвалою.

4. Розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України, незалежно від форми слухання, проводиться відкрито.

Якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України може призвести до розголошення державної або іншої таємниці, що охороняється законом, справа за ухвалою Конституційного Суду України розглядається на закритому пленарному засіданні.

Глава 7. Підготовка питань до розгляду на пленарних засіданнях Конституційного Суду України

Параграф 31. Внесення справ на розгляд пленарного засідання Конституційного Суду України

Відповідно до процесуальної ухвали колегії суддів Конституційного Суду України та засідання Конституційного Суду України Голова Конституційного Суду України вносить справу на розгляд пленарного засідання в межах строків, визначених статтею 57 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Параграф 32. Учасники конституційного провадження

Учасниками конституційного провадження є сторони конституційного провадження, а саме: суб'єкти права на конституційне подання, конституційне звернення, що звернулися до Конституційного Суду України; органи або посадові особи, якими були прийня-

яті чи підписані правові акти, конституційність яких оспорується.

Учасниками конституційного провадження є також особи, залучені Конституційним Судом України до участі у розгляді справи (свідки, експерти, перекладачі тощо).

Параграф 33. Участь перекладача у конституційному провадженні

1. Учасники конституційного провадження, які не володіють державною мовою, повинні своєчасно заявити клопотання про участь перекладача у розгляді справи.

2. Питання про участь перекладача вирішується до початку розгляду справи на засіданні Конституційного Суду України.

Параграф 34. Права та обов'язки учасників конституційного провадження

1. Учасники конституційного провадження мають рівні процесуальні права та обов'язки.

2. Сторони конституційного провадження мають право знайомитися з матеріалами справи, давати усні та письмові пояснення, викладати свої думки з питань, що розглядаються; ставити з дозволу головуючого запитання іншим учасникам конституційного провадження, заявляти клопотання, а також користуватися іншими правами, передбаченими Законом України „Про Конституційний Суд України“ та цим Регламентом.

Учасники конституційного провадження можуть подавати письмові пояснення, які додаються до матеріалів справи, знайомитися з поясненнями інших учасників провадження.

3. Експерти, свідки та інші особи, участь яких повинна сприяти об'єктивному і повному розгляду справи, зобов'язані з'являтися на пленарні засідання Конституційного Суду України, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та інші відомості, необхідні для всебічного розгляду справи. Відмова від їх надання та умисне приховування тягне за собою відповідальність винних осіб за законом.

Глава 8. Розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України

Параграф 35. Відкриття пленарного засідання

1. У призначений час головуючий на пленарному засіданні, перевіривши наявність кворуму, відкриває пленарне засідання Конституційного Суду України і повідомляє, яка справа розглядається.

2. Судовий розпорядник доповідає про явку учасників конституційного провадження.

Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України перевіряє повноваження учасників конституційного провадження.

3. За умови неявки на пленарне засідання Конституційного Суду України будь-кого з учасників конституційного провадження або відсутності у них належно оформлених повноважень головуючий ставить на обговорення питання про можливість розгляду справи.

Якщо Конституційний Суд України визнає неможливим розгляд справи за обставин, зазначених у статтях 54, 55, 72 Закону України „Про Конституційний Суд України“, розгляд справи відкладається за протокольною ухвалою Конституційного Суду України.

Параграф 36. Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України

Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України веде засідання, вживає заходів щодо забезпечення встановленого порядку розгляду справи, його повноти та всебічності, фіксації перебігу засідання, усунення з розгляду всього того, що не стосується справи.

У разі виявлення неповаги до Конституційного Суду України або перешкоджання веденню пленарного засідання до порушника вживаються заходи, передбачені законом. Ухвала про притягнення порушника до відповідальності виноситься Конституційним Судом України за пропозицією головуючого, якщо за неї проголосувало більше половини суддів Конституційного Суду України, присутніх на пленарному засіданні.

Параграф 37. Участь судді Конституційного Суду України у розгляді справи

1. Судді Конституційного Суду України беруть участь у розгляді справи безпосередньо.

Суддя Конституційного Суду України може бути відсутнім на пленарному засіданні Конституційного Суду України лише з поважних причин.

2. Суддя Конституційного Суду України має право не брати участі у розгляді справи, якщо є сумніви щодо об'єктивності цього судді у вирішенні справи через його родинні чи подружні відносини з учасниками конституційного провадження, їх представниками або через інші обставини.

За таких підстав суддя Конституційного Суду України заявляє самовідвід до початку розгляду справи.

3. Про самовідвід судді Конституційного Суду України чи про відмову у задоволенні самовідводу виноситься ухвала.

Параграф 38. Роз'яснення учасникам конституційного провадження їх прав та обов'язків

Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України роз'яснює учасникам конституційного провадження їхні права та обов'язки, передбачені статтями 53, 54, 55 Закону України „Про Конституційний Суд України“ та цим Регламентом.

Параграф 39. Правила етики на пленарних засіданнях Конституційного Суду України

1. Пленарні засідання Конституційного Суду України проводяться в урочистій обстановці.

2. Коли судді Конституційного Суду України входять до Залу засідань і виходять із нього, всі присутні встають.

3. Учасники конституційного провадження дають пояснення, відповідають на запитання і ставлять запитання стоячи лише після надання їм слова головуючим на пленарному засіданні.

4. З дозволу головуючого учаснику конституційного провадження може бути надана можливість виступати, ставити запитання, відповідати на них сидячи.

5. Формами звернення до Конституційного Суду України, головуючого на пленарному засіданні, суддів Конституційного Суду України є відповідно слова: „Високий Суд“, „Ваша честь“, „шановний головуючий“, „шановний суддя“.

6. У зверненні до учасників конституційного провадження, а також при посиленні на цих осіб у виступах використовуються слова: „шановна сторона“, „шановний представник сторони“, „шановний свідок“, „шановний експерт“, „шановний...“. У зверненні може називатися прізвище відповідного учасника конституційного провадження або його ім'я та по батькові.

7. Присутні в Залі засідань учасники конституційного провадження, представники засобів масової інформації, громадяни зобов'язані:

– поводитися шанобливо до Конституційного Суду України, учасників конституційного провадження та один до одного;

– виконувати розпорядження головуючого та вказівки судового розпорядника щодо додержання порядку в ході пленарного засідання;

- не допускати під час пленарного засідання пересування по Залу засідань, розмов, реплік у будь-якій формі;
- не створювати будь-яких інших перешкод для нормального ходу пленарного засідання.

Параграф 40. Судовий розпорядник

1. Судовий розпорядник під час пленарного засідання Конституційного Суду України підтримує встановлений порядок у Залі засідань, виконує розпорядження лише головуючого.

2. Судовий розпорядник має право робити зауваження присутнім у Залі засідань особам, вимагати від них додержання встановленого порядку та вживати заходів щодо усунення порушень. Вимога судового розпорядника підтримувати порядок є обов'язковою для всіх присутніх.

3. Судовий розпорядник до початку пленарного засідання Конституційного Суду України та під час перерви інформує службу, що здійснює пропуск до Залу засідань осіб, які бажають бути присутніми на засіданні, про наявність вільних місць у Залі засідань.

4. Коли судді Конституційного Суду України входять до Залу засідань і виходять із нього, судовий розпорядник пропонує всім присутнім встати.

Параграф 41. Порядок допуску до Залу засідань осіб, які бажають бути присутніми на пленарному засіданні Конституційного Суду України, та представників засобів масової інформації

1. Особи, які бажають бути присутніми на пленарному засіданні Конституційного Суду України, допускаються до Залу засідань до початку розгляду справи і під час перерви за наявності вільних місць.

2. Представники засобів масової інформації, акредитовані при Конституційному Суді України, проходять до Залу засідань на відведені для них місця за акредитаційними посвідченнями, інші журналісти – за списком, поданим Прес-службою Конституційного Суду України.

Параграф 42. Порядок дослідження матеріалів

1. Дослідження матеріалів справи, яка розглядається на пленарному засіданні Конституційного Суду України, починається з виступу судді-доповідача у справі.

2. Суддя-доповідач у справі:

— доповідає Конституційному Суду України про підстави для прийняття справи до розгляду і коротко викладає зміст матеріалів справи;

— відповідає на запитання суддів Конституційного Суду України.

3. За необхідності Конституційний Суд України виносить протокольну ухвалу про порядок дослідження матеріалів справи. Установлений ухвалою порядок дослідження матеріалів справи може бути змінений лише самим Конституційним Судом України.

Параграф 43. Пояснення учасників конституційного провадження

1. За пропозицією головуючого на пленарному засіданні Конституційного Суду України учасники конституційного провадження дають пояснення по суті матеріалів справи. Якщо учасників конституційного провадження, які представляють одну сторону, кілька, послідовність їх виступів визначає сама сторона. Послідовність та тривалість виступів учасників конституційного провадження визначається Конституційним Судом України.

2. У Залі засідань Конституційного Суду України учасники конституційного провадження не мають права використовувати свої виступи для політичних заяв, декларацій тощо.

За порушення цього правила головуючий позбавляє слова винних осіб.

3. Після пояснень учасників конституційного провадження запитання ставлять судді Конституційного Суду України, інші учасники, а в разі необхідності – експерти з дозволу головуючого.

Параграф 44. Показання свідків

1. Якщо необхідно дослідити фактичні обставини справи, на пленарне засідання Конституційного Суду України запрошуються як свідки особи, у яких є відомості чи матеріали про такі обставини.

2. Перед заслуховуванням показань свідків головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України встановлює їх особу, вік, рід занять, роз'яснює їхні права та обов'язки.

3. Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України попереджає свідків про відповідальність за законом за відмову надати інформацію, необхідні документи, матеріали та інші відомості або за їх умисне приховування, в тому числі за надання завідомо неправдивої інформації, документів, матеріалів та інших відомостей.

Параграф 45. Висновок експерта

1. Для з'ясування питань, які мають значення для розгляду справи і потребують спеціальних знань, Конституційний Суд України може запросити на пленарне засідання експерта.

2. Перед виступом експерта головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України встановлює його особу, вік, місце роботи, вчений ступінь, наукове звання і приводить його до присяги.

3. Головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України попереджає експерта про відповідальність за законом за ухилення від надання пояснень, за відмову відповідати на поставлені запитання і давати завідомо неправдивий висновок.

4. Експерту роз'яснюються його права та обов'язки: знайомитися з дозволом Конституційного Суду України з матеріалами справи, ставити запитання учасникам конституційного провадження, заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів, давати правдивий висновок.

5. Після викладення висновку експерт відповідає на запитання суддів Конституційного Суду України, учасників конституційного провадження.

Параграф 46. Утворення тимчасових комісій Конституційного Суду України

1. Конституційний Суд України може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях.

В ухвалі про утворення тимчасової комісії Конституційного Суду України встановлюється строк для підготовки висновку тимчасовою комісією.

2. Конституційний Суд України передає тимчасовій комісії матеріали справи для ознайомлення і надає на її запит додаткові матеріали, необхідні для надання висновку.

Параграф 47. Висновок тимчасової комісії

1. Висновок тимчасової комісії Конституційного Суду України повинен містити відомості про членів тимчасової комісії, їх фах, місце роботи, вчений ступінь та наукове звання, а також про справу, з якої дається висновок, зміст висновку, дату надання висновку, підписи членів комісії.

2. За умови якщо член тимчасової комісії не погоджується з висновком у цілому або деякими його положеннями, він подає свій висновок або викладає окрему думку з цих питань.

3. Якщо Конституційний Суд України вважає, що викладених у висновку тимчасо-

вої комісії положень недостатньо для повного з'ясування обставин справи або є суперечності, то приймає ухвалу про проведення додаткових досліджень тим же складом тимчасової комісії чи утворює тимчасову комісію в іншому складі.

4. Висновки тимчасових комісій за будь-яких обставин додаються до матеріалів справи і оцінюються на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Параграф 48. Дослідження документів

На пленарному засіданні Конституційного Суду України з ініціативи суддів Конституційного Суду України або за клопотанням учасників конституційного провадження можуть бути оголошені представлені ними документи.

Параграф 49. Заключні виступи сторін

1. Після закінчення дослідження на пленарному засіданні Конституційного Суду України матеріалів справи сторонам – учасникам конституційного провадження надається право для заключного виступу.

Конституційним Судом України може бути наданий сторонам час за їх клопотанням для підготовки до заключного виступу.

2. Сторона не має права посилатися у заключному виступі на документи та обставини, які не досліджувалися на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Параграф 50. Поновлення розгляду справи

1. Якщо Конституційний Суд України після заключного виступу сторін визнає за необхідне з'ясувати додаткові обставини, які мають істотне значення для вирішення справи, або дослідити нові докази, то виносить ухвалу про поновлення розгляду справи.

2. Після з'ясування додаткових обставин та дослідження нових доказів сторони мають право на додаткові заключні виступи з пов'язаних з цим питань.

Параграф 51. Припинення конституційного провадження у справі

1. Конституційний Суд України припиняє конституційне провадження у справі, якщо в процесі пленарного засідання будуть виявлені підстави щодо відмови у відкритті конституційного провадження, передбачені статтею 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

2. Конституційний Суд України припиняє конституційне провадження у справі, якщо після відкриття провадження у справі, але до початку розгляду справи по суті на пленарному засіданні, суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення письмовою заявою відповідно до статті 44 Закону України „Про Конституційний Суд України“ відкликав конституційне подання, конституційне звернення.

Параграф 51¹. Припинення розгляду конституційного подання, конституційного звернення

Конституційний Суд України припиняє розгляд конституційного подання, конституційного звернення, якщо після прийняття ухвали колегії суддів Конституційного Суду України про відмову у відкритті провадження у справі суб'єкт права на конституційне подання, конституційне звернення письмовою заявою відповідно до статті 44 Закону України „Про Конституційний Суд України“ відкликав конституційне подання, конституційне звернення.

Параграф 52. Закінчення розгляду справи

Під час усних і письмових слухань, після визнання Конституційним Судом України дослідження матеріалів справи завершеним, головуєчий на пленарному засіданні оголошує про перехід до закритої частини пленарного засідання.

Параграф 53. Прийняття рішення, надання висновку у справі

1. Рішення у справі приймається, висновок дається Конституційним Судом України на закритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України за участю суддів Конституційного Суду України, які брали участь у розгляді справи.

2. На закриту частину пленарного засідання вноситься проект рішення, висновку у справі, підготовлений суддею-доповідачем на основі матеріалів справи, досліджених Конституційним Судом України у процесі її розгляду.

3. Кожний суддя Конституційного Суду України, який бере участь у розгляді справи, має право подати власний проект рішення, висновку у справі або перелік питань, які визначають суть рішення, висновку, після чого він може наділитися повноваженнями судді-доповідача.

4. У разі надходження кількох проектів рішень, висновків у справі Конституційний Суд України приймає за основу один з них.

5. Схвалені більшістю суддів Конституційного Суду України відповіді на питання, які визначають суть рішення, висновку у справі, є основою для доопрацювання суддею-доповідачем проекту рішення, висновку.

6. На закритій частині пленарного засідання судді Конституційного Суду України вільно викладають свої думки з питань, що обговорюються, вносять пропозиції, поправки до проекту рішення, висновку у справі.

Тривалість та кількість виступів суддів Конституційного Суду України на закритій частині пленарного засідання не обмежується.

7. Пропозиції та поправки суддів Конституційного Суду України до проекту рішення, висновку у справі вносяться у письмовій формі, голосування по кожній з них проводиться окремо.

Суддя Конституційного Суду України може на будь-якій стадії обговорення проекту рішення, висновку у справі зняти свою пропозицію чи поправку.

8. На голосування в цілому ставиться проект рішення, висновку у справі, підготовлений з урахуванням пропозицій та поправок, які одержали найбільшу кількість голосів суддів. Голосування проводиться поіменно шляхом опитування суддів Конституційного Суду України. Судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування.

9. Рішення, висновок Конституційного Суду України підписують не пізніше семи днів від дня прийняття рішення, надання висновку у справі судді Конституційного Суду України, які голосували „за“ і „проти“ прийняття рішення, надання висновку.

Підписання суддею Конституційного Суду України прийнятого рішення, наданого висновку Конституційним Судом України за його участю є обов'язковим.

10. Закрита частина пленарного засідання Конституційного Суду України стенографується і протоколюється.

Протокол і стенограма закритої частини пленарного засідання Конституційного Суду України не розголошуються і зберігаються окремо від матеріалів справи.

11. У протоколі закритої частини пленарного засідання фіксуються лише питання, які ставилися на голосування, та результати голосування.

Для ведення протоколу закритої частини запрошується секретар судового засідання.

Протокол підписують усі судді Конституційного Суду України, які були присутні на закритій частині пленарного засідання.

12. Виступи суддів Конституційного Суду України на закритій частині пленарного засідання не протоколюються, не фіксуються технічними засобами і не можуть бути розголошені суддями Конституційного Суду України.

Глава 9. Акти пленарних засідань Конституційного Суду України

Параграф 54. Види актів, прийнятих на пленарних засіданнях Конституційного Суду України

1. Залежно від питань, що вирішуються на пленарному засіданні Конституційного Суду України, акти Конституційного Суду України поділяються на процесуальні (щодо розгляду справ і вирішення конституційних спорів по суті) та непроцесуальні (які не стосуються розгляду справ).

2. Процесуальними актами Конституційного Суду України є ухвали (в тому числі протокольні), рішення, висновки.

3. Ухвали приймаються Конституційним Судом України під час розгляду справ.

У разі припинення конституційного провадження у справі (§ 51 цього Регламенту) Конституційний Суд України приймає ухвалу, що є актом, яким завершується розгляд справи.

4. Рішення Конституційний Суд України ухвалює за результатами розгляду справ щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

5. Висновки Конституційний Суд України дає за результатами розгляду справ щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту; щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 цієї Конституції; про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

6. Конституційний Суд України ухвалює рішення і дає висновки іменем України.

Параграф 55. Вимоги до рішень, висновків Конституційного Суду України

1. Рішення, висновки Конституційного Суду України мають містити дані, перелік яких зазначено відповідно у статтях 65, 66, а також у відповідних статтях розділу III „Особливості конституційного провадження“ Закону України „Про Конституційний Суд України“.

2. Рішення, висновки Конституційного Суду України мають бути належно обґрунтовані.

Параграф 56. Окрема думка судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України, який підписав рішення, висновок Конституційного Суду України, має право, незалежно від того, голосував він „за“ чи „проти“ прийняття рішення або надання висновку, викласти у письмовій формі свою окрему думку у справі у семиденний строк від дня голосування.

Параграф 57. Офіційне оприлюднення рішень і висновків Конституційного Суду України

1. Рішення, висновки Конституційного Суду України офіційно оголошує головуючий на пленарному засіданні Конституційного Суду України.

Це оголошення є офіційним оприлюдненням рішення, висновку Конституційного Суду України, передбаченим статтею 67 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

2. Конституційний Суд України після офіційного оприлюднення рішення, висновку може з власної ініціативи або за заявою однієї із сторін конституційного провадження ви-

правити допущені у рішенні, висновку неточності, описки, редакційні або технічні огріхи.

3. Рішення, висновки Конституційного Суду України можуть бути роз'яснені Конституційним Судом України за клопотанням однієї із сторін конституційного провадження.

3¹. У разі надходження до Конституційного Суду України зазначених у пунктах 2, 3 заяви, клопотання Голова Конституційного Суду України направляє їх для розгляду судді, який був доповідачем у справі, або будь-якому іншому судді.

Суддя-доповідач протягом місяця здійснює підготовку питання та направляє матеріали Голові Конституційного Суду України для подальшого внесення на пленарне засідання (*§ 57 доповнено пунктом 3¹ згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 24 грудня 2009 року № 17-р/2009*).

4. Ухвала Конституційного Суду України про виправлення неточностей у рішенні, висновку або про їх роз'яснення приймається на пленарному засіданні Конституційного Суду України та розсилається відповідно до статей 67, 70 Закону України „Про Конституційний Суд України (*пункт 4 § 57 в редакції згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 24 грудня 2009 року № 17-р/2009*).

Параграф 58. Копії рішень, висновків, ухвал Конституційного Суду України

1. Копії рішень, висновків Конституційного Суду України надсилаються відповідно до статей 67, 70 Закону України „Про Конституційний Суд України“ наступного робочого дня після їх офіційного оприлюднення.

Копії рішень (з організаційних питань), прийнятих на засіданнях Конституційного Суду України, надсилаються після їх підписання.

2. Копії ухвал Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справах, об'єднання (роз'єднання) конституційних проваджень, припинення конституційного провадження, припинення розгляду конституційного подання, конституційного звернення, відмови у відкритті конституційного провадження у справі надсилаються після їх підписання суб'єктам права на конституційне подання (звернення) (*пункт 2 § 58 зі змінами, внесеними згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 24 грудня 2009 року № 17-р/2009*).

3. Копії окремої думки судді Конституційного Суду України стосовно рішення, висновку Конституційного Суду України розсилаються після її подання відповідно до статті 67 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Окрема думка судді Конституційного Суду України публікується у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України і розміщується на офіційному веб-сайті Конституційного Суду України.

4. Копії рішень, висновків, ухвал Конституційного Суду України засвідчуються печаткою „Секретаріат Конституційного Суду України № 1“ та надсилаються відповідно до покажчика розсилки згідно з Інструкцією з діловодства.

5. Рішення, висновки Конституційного Суду України, ухвали Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження (розгляду) та про відмову у відкритті конституційного провадження у справах розміщуються на офіційному веб-сайті Конституційного Суду України.

Розділ IV. Питання організації діяльності Конституційного Суду України з інших питань

Глава 10. Звільнення з посади судді Конституційного Суду України

Параграф 59. Підстави для звільнення з посади судді Конституційного Суду України

Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади з підстав, передбачених статтею 126 Конституції України, статтею 23 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

Глава 10¹. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України

Параграф 60. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у зв'язку із закінченням строку призначення та досягненням шістдесятип'ятирічного віку

1. Не пізніше ніж за місяць до закінчення строку призначення або досягнення шістдесятип'ятирічного віку суддя Конституційного Суду України подає Голові Конституційного Суду України заяву про звільнення з посади, про що повідомляються Президент України, органи, які призначали цього суддю.

За поданням Голови Конституційного Суду України Конституційний Суд України приймає рішення про припинення повноважень судді.

2. Днем досягнення вікової межі суддею Конституційного Суду України вважається останній день місяця, в якому судді виповнилося шістдесят п'ять років.

Параграф 61. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у зв'язку з неможливістю виконувати свої повноваження за станом здоров'я

1. У разі якщо суддя Конституційного Суду України не може виконувати свої повноваження за станом здоров'я, він подає Голові Конституційного Суду України письмову заяву і доданий до неї медичний висновок.

2. За результатами розгляду заяви судді Конституційного Суду України Конституційний Суд України приймає рішення за наявності підстав про припинення повноважень судді Конституційного Суду України з наступного дня після прийняття рішення.

Параграф 62. Звільнення з посади судді Конституційного Суду України у разі порушення вимог щодо несумісності

1. Питання про порушення суддею Конституційного Суду України вимог щодо несумісності розглядається за висновком постійної комісії з питань регламенту та етики Конституційного Суду України на засіданні Конституційного Суду України. У разі підтвердження цього суддю попереджають про необхідність звільнення протягом установленого Конституційним Судом України строку з посади, що визначена як посада за сумісництвом.

2. За умови, якщо суддя Конституційного Суду України не виконав попередження Конституційного Суду України про звільнення з посади за сумісництвом, матеріали щодо нього направляються на розгляд Верховної Ради України у триденний строк від дня закінчення строку попередження.

Параграф 63. Звільнення з посади судді Конституційного Суду України за порушення присяги

1. Якщо орган, який призначив суддю Конституційного Суду України, ставить питання про порушення цим суддею присяги, Конституційний Суд України проводить перевірку і за висновком постійної комісії з питань регламенту та етики приймає одне з таких рішень:

– про наявність підстав для розгляду Верховною Радою України питання про звільнення з посади судді Конституційного Суду України;

– про відсутність підстав для звільнення з посади судді Конституційного Суду України.

2. Рішення про наявність або відсутність підстав для звільнення з посади судді Конституційного Суду України приймається, якщо за нього проголосувало не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України.

3. Інформація стосовно рішення Конституційного Суду України про наявність підстав для звільнення з посади судді Конституційного Суду України направляється на розгляд органу, який призначив суддю Конституційного Суду України, у триденний строк з дня прийняття рішення.

Параграф 64. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у разі набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді Конституційного Суду України Конституційний Суд України приймає рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України.

Параграф 65. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у зв'язку з припиненням його громадянства

Якщо на засіданні Конституційного Суду України буде підтверджено факт втрати суддею громадянства України, Конституційний Суд України припиняє його повноваження.

Параграф 66. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України внаслідок визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим

За умови набрання законної сили судовим рішенням про визнання судді Конституційного Суду України безвісно відсутнім або оголошення померлим Конституційний Суд України приймає рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України.

Параграф 67. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у разі його смерті

Повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі його смерті.

Параграф 68. Припинення повноважень судді Конституційного Суду України у зв'язку з поданням заяви про відставку або звільнення з посади за власним бажанням

Письмову заяву про відставку або звільнення за власним бажанням суддя Конституційного Суду України, який не досяг граничного віку перебування на посаді, подає Голові Конституційного Суду України.

Конституційний Суд України приймає рішення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України із зазначених підстав.

Параграф 69. Процедура розгляду питання про припинення повноважень судді Конституційного Суду України

1. Голова Конституційного Суду України скликає засідання Конституційного Суду з питання про припинення повноважень судді Конституційного Суду України:

– з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9 частини першої статті 23 та частиною третьою статті 23 Закону України „Про Конституційний Суд України“, у триденний строк з дня одержання заяви або інформації про наявність цих підстав;

– з підстав, передбачених пунктами 4, 5 статті 23 зазначеного Закону, після одержання висновку постійної комісії з питань регламенту та етики Конституційного Суду України про достатність підстав для розгляду питання.

2. Судді Конституційного Суду України, щодо якого порушено питання про припинення повноважень або звільнення з посади, надається можливість викласти свої пояснення Конституційному Суду України усно або письмово.

3. У розгляді питання про припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду України може брати участь його повноважний представник.

4. Питання про припинення повноважень або звільнення з посади судді Конституційного Суду України вирішується Конституційним Судом України в закритому засіданні.

Параграф 70. Повідомлення про припинення повноважень судді Конституційного Суду України

Інформація про припинення повноважень судді Конституційного Суду України направляється Верховній Раді України, Президентові України, з'їзду суддів України у триденний строк з дня прийняття рішення Конституційним Судом України.

Глава 11. Інші питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України

Параграф 71. Вирішення інших питань внутрішньої діяльності Конституційного Суду України

1. Організаційні, фінансові, кадрові та інші питання, передбачені Законом України „Про Конституційний Суд України“ та цим Регламентом, вирішуються на засіданнях Конституційного Суду України.

2. Рішення з поточних питань приймаються більшістю голосів від кількості присутніх на засіданні суддів Конституційного Суду України. Засідання є повноважним, якщо в його роботі бере участь не менше ніж одинадцять суддів Конституційного Суду України.

3. Засідання Конституційного Суду України протоколюються.

Параграф 71¹. Діловодство в Конституційному Суді України

1. Діловодство в Конституційному Суді України ведеться українською мовою згідно з Конституцією України, Законом України „Про мови в Українській РСР“, Законом України „Про Конституційний Суд України“, іншими нормативно-правовими актами, державними стандартами, що регламентують правила складання, оформлення та зберігання документів.

2. Правила роботи з документами визначаються в Інструкції з діловодства, затвердженій Розпорядженням Голови Конституційного Суду України.

Параграф 72. Постійні комісії Конституційного Суду України

1. Порядок утворення постійних комісій Конституційного Суду України визначається цим Регламентом.

Порядок діяльності постійних комісій встановлюється положеннями про відповідні постійні комісії.

2. Конституційний Суд України шляхом відкритого голосування утворює на своєму засіданні такі постійні комісії:

- з питань регламенту та етики;
- з питань бюджету та кадрів;
- з питань наукового та інформаційного забезпечення;
- з міжнародних зв'язків.

За необхідності можуть бути утворені інші постійні комісії, ліквідовані або реорганізовані раніше створені, змінені їх кількісний та персональний склад.

3. Постійні комісії утворюються із суддів Конституційного Суду України на засіданні Конституційного Суду України.

Кількісний склад постійних комісій визначається Конституційним Судом України.

Кандидатури для обрання до складу постійних комісій Конституційного Суду України пропонують судді Конституційного Суду України. Спірні питання членства в постійних комісіях вирішуються Конституційним Судом України.

4. Постійні комісії Конституційного Суду України діють як допоміжні робочі органи з питань організації його внутрішньої діяльності.

Голів постійних комісій призначає із складу членів постійної комісії Голова Конституційного Суду України.

Голови постійних комісій ведуть їх засідання.

Голови постійних комісій щорічно звітують про роботу комісії на засіданні Конституційного Суду України.

Голова Конституційного Суду України та його заступники не можуть бути головами постійних комісій.

Комісія є повноважною за умови присутності на її засіданні більше половини її членів.

З питань, що обговорюються, постійна комісія приймає рішення.

Параграф 73. Науково-консультативна рада

При Конституційному Суді України може бути утворена Науково-консультативна рада.

Склад, повноваження і порядок діяльності Науково-консультативної ради затверджуються Конституційним Судом України.

Параграф 74. Про режим роботи Конституційного Суду України, суддів та працівників Секретаріату Конституційного Суду України

1. Конституційний Суд України затверджує орієнтовний графік розгляду справ на квартал, визначає дні тижня, в які проводяться пленарні засідання, засідання Конституційного Суду України, засідання колегій суддів, затверджує графік відпусток суддів, план відряджень суддів, включаючи закордонні, визначає суддів, склад делегацій Конституційного Суду України для участі у міжнародних заходах.

Своє право на участь у науково-практичних конференціях, симпозіумах, фахових загальнодержавних, міжнародних, відомчих та інших заходах у робочий час судді Конституційного Суду України реалізують на підставі розпорядження Голови Конституційного Суду України, а у разі його відсутності – заступника Голови Конституційного Суду України про службове відрядження (пункт 1 § 74 в редакції згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 13 червня 2013 року № 23-р/2013).

2. Режим роботи працівників Секретаріату Конституційного Суду України визначається Положенням про Секретаріат Конституційного Суду України, положеннями про його структурні підрозділи і Правилами внутрішнього розпорядку.

3. Кожний суддя Конституційного Суду України самостійно обирає свого наукового консультанта і помічника.

Науковий консультант і помічник судді Конституційного Суду України не можуть бути призначені або звільнені без згоди судді.

Параграф 75. Міжнародні зв'язки Конституційного Суду України

Конституційний Суд України здійснює робочі контакти з органами конституційної юрисдикції інших держав шляхом укладання угод про співробітництво, взаємного обміну делегаціями, обміну рішеннями та іншою інформацією, стажування співробітників, організації спільних науково-практичних заходів тощо.

Глава 12. Прийняття і внесення змін та доповнень до Регламенту Конститу-

ційного Суду України

Параграф 76. Порядок прийняття Регламенту Конституційного Суду України

1. Регламент Конституційного Суду України приймається на засіданні Конституційного Суду України.

Регламент Конституційного Суду України вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України.

2. Регламент Конституційного Суду України публікується у „Віснику Конституційного Суду України“.

Параграф 77. Внесення змін та доповнень до Регламенту Конституційного Суду України

1. Суддя Конституційного Суду України, колегія суддів мають право порушувати питання про внесення змін та доповнень до Регламенту Конституційного Суду України.

2. Пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Регламенту Конституційного Суду України розглядаються на засіданні Конституційного Суду України у місячний строк з дня їх надходження.

3. Щодо кожної пропозиції Конституційний Суд України приймає окреме рішення. Рішення приймається, якщо за нього проголосувало не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України.

ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата)

**м.Київ,
13 травня 1997 року**

Справа № 03/29-97

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуючого,
Вознюка Володимира Денисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання народних депутатів України - Бутейка Антона Денисовича та представників від Верховної Ради України Шинкаря Олександра Івановича та Яроша Володимира Миколайовича,

керуючись статтею 150 Конституції України (254к/96-ВР), пунктом 4 статті 13, статтями 41, 51 та 65 Закону України «Про Конституційний Суд України»(422/96-ВР), розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (1502-06).

Приводом для розгляду справи згідно з статтями 39 та 41 Закону України «Про Конституційний Суд України»стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України»стала невизначеність у розумінні зазначених статей Конституції України та Цивільного процесуального кодексу України щодо достроко-

вого припинення повноважень народних депутатів України відповідно до статті 78 Конституції України (порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності), чим і зумовлена практична необхідність у їх офіційному тлумаченні.

Суб'єкт права на конституційне подання - народні депутати України просить дати офіційне тлумачення:

а) частин другої і третьої статті 78 Конституції України у їх співвідношенні з частинами третьою і четвертою статті 81 Конституції України, а саме:

- чи відповідає Конституції України застосування судового порядку дострокового припинення повноважень народного депутата України, передбаченого частиною четвертою статті 81 Конституції України, щодо народних депутатів України, які поєднують депутатський мандат з перебуванням на державній службі;

- чи узгоджується з Конституцією України застосування статей 243-21, 243-22 та 243-25 Цивільного процесуального кодексу України, які передбачають порядок провадження у справах про дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі невиконання ним вимог щодо несумісності депутатської діяльності з іншими видами діяльності, до випадків поєднання депутатського мандата з державною службою і чи підвідомчі такі справи судам загальної юрисдикції;

б) статті 79 Конституції України щодо можливості її застосування до народних депутатів України, які працюють у складі Верховної Ради України нинішнього скликання;

в) статті 58 та пункту 2 Перехідних положень Конституції України щодо можливості застосування статей 78 і 81 Конституції України до народних депутатів України, обраних до набуття нею чинності.

Заслухавши суддю-доповідача Козюбру М.І., пояснення представника суб'єкта права на конституційне подання Бутейка А.Д. та представників від Верховної Ради України Шинкаря О.І. і Яроша В.М., вивчивши подані матеріали, Конституційний Суд України

установив :

1. Відповідно до частини першої статті 78 Конституції України народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі. Частина друга статті 78 Конституції України встановлює несумісність депутатського мандата з іншим представницьким мандатом чи державною службою. Вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності встановлюються законом (частина третя статті 78 Конституції України).

У разі невиконання вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності повноваження народного депутата України припиняються достроково на підставі закону за рішенням суду (частина четверта статті 81 Конституції України).

Порядок судового провадження у таких справах встановлюється статтями 243-21-243-25 Цивільного процесуального кодексу України.

Суб'єкт права на конституційне подання - народні депутати України - вважає, що частина четверта статті 81 Конституції України, яка встановлює судовий порядок дострокового припинення повноважень народного депутата України, поширюється виключно на випадки несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, встановленими законом (частина третя статті 78 Конституції України), і не може застосовуватись до випадків, визначених частиною другою статті 78 Конституції України - поєднання депутатського мандата з іншим представницьким мандатом чи державною службою.

До цих випадків, за логікою народних депутатів України, має застосовуватись частина третя статті 81 Конституції України, яка передбачає дострокове припинення повноважень народного депутата України за рішенням Верховної Ради України.

Як вважають народні депутати України, частина четверта статті 81 Конституції України відтворює лише положення частини третьої статті 78 Конституції України щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності і не містить посилань на

частину другу статті 78 Конституції України.

Пропоноване народними депутатами України тлумачення частин другої і третьої статті 78 та частин третьої і четвертої статті 81 Конституції України не відповідає змісту Конституції України.

Стаття 78 Конституції України, яка встановлює обмеження на поєднання депутатського мандата з іншими видами діяльності, не дає повного переліку цих видів діяльності, виділяючи серед них тільки два - поєднання депутатського мандата з іншим представницьким мандатом чи з державною службою. Обмеження на поєднання депутатського мандата зі всіма іншими видами діяльності мають, згідно з цією статтею, встановлюватись законом.

Аналіз вказаних статей Конституції України свідчить про те, що словосполучення «інші види діяльності» вживається у частині третій статті 78 і частині четвертій статті 81 Конституції України у різних значеннях. У частині третій статті 78 Конституції України під «іншими видами діяльності» маються на увазі всі її види, не охоплені частиною другою цієї статті, тобто за винятком діяльності, пов'язаної з іншим представницьким мандатом чи з державною службою.

У частині четвертій статті 81 Конституції України словосполучення «іншими видами діяльності» за своїм обсягом є ширшим від такого ж словосполучення частини третьої статті 78. Воно включає як види діяльності, передбачені частиною другою статті 78, так і види діяльності, які згідно з частиною третьою статті 78 Конституції України встановлюються законом.

Таке тлумачення вживаного у частині четвертій статті 81 Конституції України словосполучення «інші види діяльності» підтверджується також аналізом частини четвертої статті 103, частини першої статті 120 та частини другої статті 127 Конституції України, які встановлюють вимоги несумісності щодо поста Президента України, посад членів Кабінету Міністрів України та професійних суддів.

2. Згідно зі статтею 79 Конституції України «перед вступом на посаду» народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу, текст якої міститься в тій же статті. Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата.

Виходячи з буквального тлумачення вказаних положень статті 79 Конституції України, народні депутати України мають скласти присягу перед вступом на посаду, тобто перед відкриттям першої сесії новообраної Верховної Ради України, як про це сказано в тій же статті, або ж, якщо народний депутат України в силу певних причин обраний пізніше, то на одному з пленарних засідань чергової сесії Верховної Ради України даного скликання.

Звідси випливає, що вимоги статті 79 Конституції України поширюються на тих народних депутатів України, які обрані після набуття чинності новою Конституцією України, тобто після 28 червня 1996 року.

3. На день виборів народних депутатів України, які становлять більшість нинішнього депутатського складу Верховної Ради України, була чинною Конституція України 1978 року (888-09) (зі змінами за станом на 27 березня 1994 року, тобто на день проведення виборів народних депутатів України). Згідно зі статтею 93 цієї Конституції депутат (незалежно від рівня Ради) мав здійснювати свої повноваження, «як правило, не пориваючи з виробничою або службовою діяльністю» (частина перша цієї статті). Депутат звільнявся від виконання виробничих або службових обов'язків лише на час сесії відповідної Ради, а також для здійснення депутатських повноважень в інших випадках, передбачених законом (частина друга статті 93).

Частина друга статті 111 Конституції України 1978 року, конкретизуючи положення статті 93 стосовно народних депутатів України, встановлювала, що «народні депутати України звільняються від виконання службових або виробничих обов'язків на певний строк, необхідний для здійснення депутатської діяльності у Верховній Раді України, її ко-

місіях, а також серед населення. Вони можуть звільнитись від виконання службових або виробничих обов'язків на весь період своїх повноважень у Верховній Раді України».

Частина перша статті 4 Закону України «Про статус народного депутата України»(2790-12) (зі змінами за станом на 27 березня 1994 року) теж не забороняла поєднання депутатської діяльності з іншими видами діяльності. Вона, зокрема, передбачала, що народний депутат «здійснює свої повноваження з частковим або повним звільненням від виробничих або службових обов'язків». Причому таке звільнення мало відбуватись «за власним бажанням депутата у порядку переведення».

Зміни, внесені до статті 4 Закону України «Про статус народного депутата України» Законом України від 23 вересня 1994 року (181/94-ВР), які передбачали здійснення народним депутатом України своїх повноважень з повним звільненням від виробничих або службових обов'язків, не узгоджувалися зі статтями 93 і 111 Конституції України 1978 року.

Розходився з цими ж статтями чинної на день виборів народних депутатів України (27 березня 1994 року) Конституції України чинний на той час Закон України «Про вибори народних депутатів України»(3623-12), який вимагав від кандидата в народні депутати України під час його реєстрації у відповідній окружній виборчій комісії подання заяви про зобов'язання звільнитись з попереднього місця роботи в разі обрання депутатом (пункт 2 статті 25).

Отже, Конституція України, чинна на день виборів більшості народних депутатів України, які складають Верховну Раду України нинішнього скликання, а також чинний на той же день Закон України «Про статус народного депутата України» не встановлювали обмежень на поєднання депутатської діяльності з іншими видами діяльності.

4. 8 червня 1995 року набув чинності Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України»(1к/95-ВР), стаття 13 якого встановила обмеження на поєднання депутатської діяльності з іншою, крім викладацької, наукової та іншої творчої роботи.

Оскільки згідно з частиною другою цього Договору до прийняття нової Конституції України положення чинної Конституції України діяли лише в частині, що узгоджувалась з Конституційним Договором, статті 93 і 111 Конституції України 1978 року (888-09), які не відповідали статті 13 Договору, втратили чинність.

Конституція України 1996 року фактично відтворила положення статті 13 Конституційного Договору щодо обмежень на поєднання депутатської діяльності з іншими видами діяльності.

Таким чином, на конституційному рівні вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності закріплені лише 8 червня 1995 року, тобто більше ніж через рік після виборів народних депутатів України, які становлять більшість депутатського складу Верховної Ради України нинішнього скликання. Саме з цього часу виникли конституційні підстави для реалізації даних вимог.

5. Стаття 58 Конституції України 1996 року закріплює один з найважливіших загальноновизнаних принципів сучасного права - закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Це означає, що вони поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності.

Закріплення названого принципу на конституційному рівні є гарантією стабільності суспільних відносин, у тому числі відносин між державою і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього закону чи іншого нормативно-правового акта.

Принцип незворотності дії в часі поширюється також на Конституцію, яка є Основним Законом держави (Преамбула Конституції України).

Виняток з цього принципу допускається лише у випадках, коли закони та інші нормативно-правові акти пом'якшують або скасовують відповідальність особи (частина перша статті 58 Конституції України).

У тексті Конституції України немає застереження щодо надання зворотної сили статті 78 Конституції України. Більше того, пункт 2 Перехідних положень Конституції України, продовживши строк діяльності нинішнього складу Верховної Ради України до чергових виборів у березні 1998 року та визначивши, що «Верховна Рада України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією», не передбачає зміни умов здійснення повноважень народними депутатами України відповідно до статті 78 Конституції України.

У Перехідних положеннях Конституції України немає також застереження щодо складання присяги народними депутатами України, обраними до набуття нею чинності, як умови продовження строку повноважень Верховної Ради України нинішнього скликання.

З викладеного випливає, що до закінчення строку повноважень Верховної Ради України нинішнього скликання зазначені вище умови здійснення повноважень народними депутатами України, які обирались у період від 27 березня 1994 року по 8 червня 1995 року, тобто до дня набуття чинності Конституційним Договором, і на цей день поєднували депутатський мандат з іншими видами діяльності, не можуть без їх згоди змінюватись.

Не мають зворотної дії в часі також вимоги статті 79 Конституції України щодо народних депутатів України, обраних до набуття нею чинності.

Законом України від 3 липня 1996 року «Про внесення доповнень до Цивільного процесуального кодексу України»(269/96-ВР) Цивільний процесуальний кодекс України (1502-06) доповнений главою 30-Д «Заяви про дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі невиконання ним вимог щодо несумісності депутатської діяльності з іншими видами діяльності». Вона складається з п'яти статей, зокрема статей 243-21, 243-22 та 243-25, про офіційне тлумачення яких йдеться у конституційному поданні народних депутатів України.

У згаданому Законі зазначено, що ці доповнення вносяться відповідно до частини третьої статті 81 Конституції України (254к/96-ВР). Із змісту ж самого Закону випливає, що зміни до Цивільного процесуального кодексу України внесені відповідно до частини четвертої, а не третьої статті 81 Конституції України.

Аналіз статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України свідчить про те, що вони викладені чітко, ясно і тому немає практичної необхідності в їхньому офіційному тлумаченні.

На основі викладеного та керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 61, 63, 65, 67, 69 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив :

1. Статтю 58 Конституції України та пункт 2 Перехідних положень Конституції України потрібно розуміти так, що дія частин другої і третьої статті 78 та частини четвертої статті 81 Конституції України щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності не поширюється на народних депутатів України, обраних у період від 27 березня 1994 року по 8 червня 1995 року, якщо вони поєднали депутатський мандат з іншими видами діяльності до 8 червня 1995 року, коли на конституційному рівні було встановлено обмеження на таке поєднання.

2. Словосполучення «інші види діяльності», яке вживається у частині четвертій статті 81 Конституції України, потрібно розуміти так, що ним охоплюються як види діяльності, передбачені частиною другою статті 78, так і види діяльності, які згідно з частиною третьою статті 78 Конституції України встановлюються законом.

3. Частина третя статті 81 Конституції України, яка передбачає порядок достроко-

вого припинення повноважень народного депутата України за рішенням Верховної Ради України, стосується виключно випадків, передбачених частиною другою статті 81 Конституції України, і не поширюється на випадки, передбачені частиною другою статті 78 Конституції України.

До випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 78 Конституції України, застосовується відповідно до частини четвертої статті 81 Конституції України судовий порядок дострокового припинення повноважень народного депутата України за нормами цивільного судочинства.

4. Вимоги статті 79 Конституції України не поширюються на народних депутатів України, обраних до набуття чинності Конституцією України 1996 року.

5. Рішення Конституційного Суду України відповідно до статті 150 Конституції України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і оскарженню не підлягає.

6. Рішення судів загальної юрисдикції про дострокове припинення повноважень народних депутатів України на підставі статті 78 Конституції України у зв'язку з рішенням Конституційного Суду України підлягають перегляду.

7. Рішення Конституційного Суду України набуває чинності з дня його офіційного оприлюднення.

8. Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України)

м. Київ,
30 жовтня 1997 року
№ 4-зп

Справа № 18/183-97

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

керуючись статтею 150 Конституції України (254к/96-ВР), пунктом 4 статті 13 Закону України «Про Конституційний Суд України»(422/96-ВР), розглянув на пленарному засіданні у письмовому слуханні справу про офіційне тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України.

Приводом для розгляду справи, згідно зі статтею 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» , стало конституційне звернення Барабаша Олександра Леонідовича.

Підставою для розгляду справи, згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» , стала наявність неоднозначного застосування положень Конституції України Верховним Судом України, що, на думку суб'єкта права на конституційне звернення, призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

У конституційному зверненні Барабаш О.Л. просить дати офіційне тлумачення частини першої статті 58, частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України щодо моменту набуття чинності Конституцією України.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М. та проаналізувавши матеріали справи за конституційним зверненням Барабаша О.Л., Конституційний Суд України

установив:

1. У червні 1996 року Барабаш О.Л. звернувся до Верховного Суду України зі скаргою на рішення Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України, яким йому було відмовлено у внесенні на повторний розгляд звернення з питань визнання недійсними повторних виборів народного депутата України. Розглянувши матеріали цієї скарги, суддя Верховного Суду України своєю ухвалою від 8 липня 1996 року відмовив у її прийнятті як такої, що не підлягає розгляду в судах. Не погоджуючись з мотивами відмови, Барабаш О.Л. подав скаргу в порядку нагляду. Він стверджував, що наведені в ухвалі мотиви відмови у прийнятті скарги до розгляду не відповідають змісту Конституції України, вже чинної на день постановлення зазначеної ухвали. Барабаш О.Л. наголошував на тому, що встановлений чинним законодавством по суті обмежувальний характер права на судове оскарження дій та рішень Центральної виборчої комісії по виборах народних депутатів України не відповідає ряду положень Конституції України, зокрема положенню її статті 55.

У відповіді Верховного Суду України від 26 вересня 1996 року було вказано, що підстав для опротестування відповідної ухвали і задоволення скарги Барабаша О.Л. не встановлено. Водночас було зазначено, що на час постановлення ухвали судді Верховного Суду України Конституція України не діяла. Заперечуючи проти такої позиції, Барабаш О.Л. подав повторну скаргу у порядку нагляду. У відповіді Верховного Суду України від 12 листопада 1996 року було вказано, що конституційні норми не могли бути застосовані у вирішенні питання про прийняття відповідної скарги у зв'язку з тим, що Конституція України була опублікована 13 липня 1996 року. При цьому було зроблено посилання на зміст частини п'ятої статті 94 Конституції України.

Зазначені відповіді щодо набуття чинності Конституцією України свідчать про неоднозначність застосування її окремих норм Верховним Судом України, що зумовило відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Барабаша О.Л. Задля розв'язання такої неоднозначності виникла потреба в офіційному тлумаченні частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України.

Конституційний Суд України визнав недоцільним безпосередньо пов'язувати предмет офіційного тлумачення зі змістом частини першої статті 58 Конституції України. До того ж офіційне тлумачення відповідного положення Конституції України містить Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року (v001p710-97) у справі про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (1502-06) (справа щодо несумісності депутатського мандата).

2. Відповідно до частини п'ятої статті 94 Конституції України «Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». Ця норма статті перебуває у системному зв'язку з нормами розділу IV «Верховна Рада України», насамперед з тими, які безпосередньо регулюють законодавчий процес. Тим самим положення статті 94 Конституції України щодо набрання чинності законом віднесені до законів - актів органу законодавчої влади.

Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу.

Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом.

Закони є актами встановленої Конституцією України законодавчої влади і, більше того, актами єдиного органу законодавчої влади - Верховної Ради України. Це зумовлює їх субординацію відносно Конституції України, з чого можна зробити висновок, що норми

частини п'ятої статті 94 Конституції України щодо набрання чинності законом не раніше дня його опублікування не можуть бути віднесені до самої Конституції України.

3. Згідно зі статтею 160 Конституції України (254к/96-ВР), Конституція набуває чинності з дня її прийняття. Словосполучення «набуває чинності» статті 160 і словосполучення «набирає чинності» частині п'ятій статті 94 Конституції України мають синонімічні значення. Обидва вони означають, що відповідні нормативні правові акти вступили в силу. Виклад норми статті 160 Конституції України припускає лише буквальне тлумачення, з якого випливає, що Конституція України набула чинності 28 червня 1996 року, у день її прийняття.

В Конституції України відсутнє положення щодо визнання після її прийняття такими, що втратили чинність, Конституції (Основного Закону) України від 20 квітня 1978 року з наступними змінами і доповненнями й Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» (1к/95-ВР) від 8 червня 1995 року. Відповідні положення містяться у статтях 2 та 3 Закону України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію» (254/96-ВР). Проте набуття чинності Конституцією України не можна пов'язувати з прийняттям цього Закону.

Конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Загальновизнаним є й те, що з прийняттям нового акта, якщо інше не передбачено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше. До того ж, сам Конституційний Договір по суті передбачав втрату ним чинності і скасування чинної на момент його підписання Конституції з прийняттям нової Конституції України. Сама ж Конституція України набула чинності з моменту оголошення результатів голосування за проектом Конституції України в цілому на пленарному засіданні Верховної Ради України. На основі викладеного і керуючись статтями 147 та 150 Конституції України (254к/96-ВР), статтями 63, 67 та 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» (422/96-ВР), Конституційний Суд України

вирішив:

1. Частину п'яту статті 94 Конституції України щодо набуття чинності законом не раніше дня його опублікування потрібно розуміти так, що дія цієї частини статті не поширюється на набуття чинності Конституцією України.

2. За статтею 160 Конституції України Конституція України набула чинності в день її прийняття Верховною Радою України - 28 червня 1996 року. Моментом набуття чинності Конституцією України є момент оголошення результатів голосування за проектом Конституції України в цілому на пленарному засіданні Верховної Ради України.

3. З набуттям чинності Конституцією України, згідно з частиною другою статті 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи)

**м. Київ,
25 листопада 1997 року
№ 6-зп**

Справа № 18/1148-97

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича,

керуючись статтею 150 Конституції України, пунктом 4 статті 13, статтями 51 та 63 Закону України "Про Конституційний Суд України", розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42 та 43 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне звернення Дзюби Галини Павлівни.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" стала неоднозначність застосування положень Конституції України та законів України судами України щодо права людини і громадянина на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи. Суб'єкт права на конституційне звернення Дзюба Г.П. просить дати офіційне тлумачення:

1) частини другої статті 55 Конституції України;

2) статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України, а саме: чи можуть бути оскаржені до суду дії посадової особи - начальника гарнізону щодо розподілу житла, якими порушується право Дзюби Г.П. на надання їй житла.

Питання про офіційне тлумачення статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України поставлено у співвідношенні з частиною другою статті 55 Конституції України щодо права на оскарження в суді дій посадової особи.

Суб'єкт права на конституційне звернення посилається на юридичну необґрунтованість ухвали військового суду Євпаторійського гарнізону від 25 липня 1996 року, якою Дзюбі Г.П. відмовлено у прийнятті скарги на незаконність рішення начальника гарнізону щодо розподілу житла. Військовий суд Військово-Морських Сил у касаційному порядку залишив ухвалу без зміни, а заступник Голови Верховного Суду України у порядку судового нагляду відмовив у принесенні протесту на ухвалу з посиланням, як і суди першої та касаційної інстанцій, на невідомість судам питань про порядок надання житла.

При цьому, у листі до Дзюби Г.П. заступника Голови Верховного Суду України, з посиланням на пункт 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 року N 13 щодо практики застосування чинного законодавства з цієї категорії справ, стверджується про невідомість судам житлових спорів з питань обліку громадян та надання житла.

Проте Дзюба Г. П. у своєму зверненні зазначає, що вона оскаржує саме незаконні дії начальника гарнізону у вирішенні питань розподілу житла, а не порядок розгляду спорів про надання житлової площі.

Ухвалою військової колегії Верховного Суду України від 20 травня 1997 року за протестом заступника Голови Верховного Суду України рішення військових судів Євпаторійського гарнізону та Військово-Морських Сил скасовані з направленням справи на новий судовий розгляд.

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В.Є. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Відповідно до пункту 2 статті 150 Конституції України та пункту 4 статті 13, статей 43, 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" питання щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України, порушене у конституційному зверненні Дзюби Г.П., належить до повноважень Конституційного Суду України.

2. Відмовляючи Дзюбі Г. П. у прийнятті скарги на неправомірні дії посадової особи - начальника гарнізону, суди посилаються на роз'яснення постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 квітня 1985 року N 2 "Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України" із змінами, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України від 10 березня 1989 року N 2 і від 25 грудня 1992 року N 13, про невідомість судам спорів з питань обліку громадян, що потребують поліпшення житлових умов, і надання їм житла. Проте у пункті 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року N 9 "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" міститься роз'яснення з посиланням на статті 55, 124 Конституції України щодо гарантування кожній людині права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, щодо неправомірності відмови у прийнятті заяви чи скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує.

Таким чином, є наявність неоднозначного застосування судами України положень Конституції України та законів України, що дає підставу для відкриття конституційного провадження у цій справі в Конституційному Суді України. Наявність у практиці судів

загальної юрисдикції суперечливих роз'яснень Пленуму Верховного Суду України щодо захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина істотно порушує гарантії їх реалізації, встановлені Конституцією України, зокрема статтею 55.

Доводи Дзюби Г.П. про порушення конституційного права на судовий захист у зв'язку з неправильним застосуванням цивільного процесуального закону є обґрунтованими.

Відповідно до глави 31-А Цивільного процесуального кодексу України "Скарги громадян на рішення, дії або бездіяльність державних органів, юридичних чи службових осіб у сфері управлінської діяльності" громадянин має право звернутися до суду (військово-службовець - до військового суду) зі скаргою, якщо вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю державного органу, юридичної або службової особи під час здійснення ними управлінських функцій порушено його права чи свободи (частина перша статті 248-1 Цивільного процесуального кодексу України).

Згідно з частиною третьою статті 248-1 Цивільного процесуального кодексу України до суб'єктів, зазначених у частині першій цієї статті, рішення, дії або бездіяльність яких можуть бути оскаржені до суду (суб'єкти оскарження), належать, зокрема, особи, які виконують організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські обов'язки тощо. Оскільки зазначені обов'язки покладено і на начальника гарнізону, його рішення, дії або бездіяльність можуть бути, відповідно до частини третьої статті 248-1 Цивільного процесуального Кодексу України, оскаржені до суду.

На підставі статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України громадянин може звертатися із скаргою до суду, якщо він вважає, що порушено або порушуються його права чи свободи, створено або створюються перешкоди для реалізації конституційних прав і свобод тощо.

Аналіз зазначених вище законів в контексті Конституції України свідчить, що однією з найважливіших тенденцій їх розвитку є розширення сфери судового захисту, в тому числі судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Головним обов'язком держави, згідно зі статтею 3 Конституції України, є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (стаття 8 Конституції України).

Ні стаття 55 Конституції України, ні глава 31-А Цивільного процесуального кодексу України не визначають, які саме рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади і місцевого самоврядування чи посадових і службових осіб можуть бути оскаржені, і встановлюють принцип, відповідно до якого в суді можуть оскаржуватися будь-які рішення, дії та бездіяльність. Тим самим створено механізм реалізації конституційного права особи на судовий захист прав і свобод людини і громадянина. Звідси випливає, що Конституцією України гарантовано і забезпечено кожній людині і громадянину право на звернення до суду за захистом своїх прав чи свобод.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Згідно зі статтею 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

3. Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає за необхідне дати офіційне тлумачення частини другої статті 55 Конституції України і статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України відповідно до гарантованого Конституцією України

права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, в тому числі рішень, дій чи бездіяльності начальника військового гарнізону, який є посадовою особою в системі органів Міністерства оборони України - органу державної влади.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 61, 63, 67 та 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Частину Другу статті 55 Конституції України необхідно розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або ущемлюють права і свободи громадянина України, іноземця, особи без громадянства чи перешкоджають їх здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді.

Такі скарги підлягають безпосередньому розгляду в судах незалежно від того, що прийнятим раніше законом міг бути встановлений інший порядок їх розгляду (оскарження до органу, посадової особи вищого рівня по відношенню до того органу і посадової особи, що прийняли рішення, вчинили дії або допустили бездіяльність).

Подання скарги до органу, посадової особи вищого рівня не перешкоджає оскарженню цих рішень, дій чи бездіяльності до суду.

2. Положення статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України треба розуміти так, що оскарженню до суду в контексті звернення Дзюби Г.П. підлягають рішення, дії чи бездіяльність начальника військового гарнізону, який є посадовою особою в системі органів Міністерства оборони України - органу державної влади.

3. Рішення Конституційного Суду України набуває чинності з дня його офіційного оприлюднення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води)

**м. Київ
25 грудня 1997Р
№ 9-зп**

**Справи № 18/1203-97, № 18/1205-97,
№ 18/1206-97, № 18/1207-97, № 18/1208-
97, № 18/1209-97, № 18/1210-97,
№ 18/1211-97, № 18/1212-97, № 18/1213
97, № 18/1214-97, № 18/1215-97,
№ 18/1216-97, № 18/1217-97, № 18/1218
97, № 18/1219-97, № 18/1220-97,
№ 18/1221-97, № 18/1222-97,
№ 18/1223-97, № 18/1314-97**

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

керуючись статтею 150 Конституції України, пунктом 4 статті 13, статтями 51 та 63 Закону України "Про Конституційний Суд України", розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України.

Приводом для розгляду справи стали звернення громадян Адаманова Еміра Салі, Бондаренко Віри Миколаївни, Великанта Валентина Кириловича, Дорошенко Світлани

Олександрівни, Зінченка Володимира Івановича, Іркибаєва Кувандика Зінгазійовича, Кобзаря Миколи Федоровича, Кудіна Михайла Семеновича, Кульшенка Омеляна Івановича, Лягушіної Лариси Мефодіївни, Мельника Федора Миколайовича, Наумчика Олександра Дмитровича, Паніної Любові Михайлівни, Пашенка Михайла Володимировича, Пашенко Любові Андріївни, Проценко Раїси Миколаївни, Сапсай Зої Іванівни, Скрипника Федора Івановича, Смальяка Володимира Миколайовича, Стеця Володимира Леонідовича, Ярошенко Поліни Петрівни щодо офіційного тлумачення статей 8, 55, 56, 64, 65, 68, 86, 124 Конституції України та статті 24 Закону України "Про захист прав споживачів" від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ з наступними змінами і доповненнями.

Підставою для розгляду справи стала відмова судів загальної юрисдикції в прийнятті позовних заяв зазначених громадян до Кабінету Міністрів України про виконання зобов'язань за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року та відшкодування моральної шкоди.

Суб'єкти права на конституційне звернення, посилаючись на порушення їх конституційного права на судовий захист, заявили клопотання щодо офіційного тлумачення статей 8, 55, 56, 64, 65, 68, 86, 124 Конституції України, а також статті 24 Закону України "Про захист прав споживачів".

Ухвалами Колегії суддів Конституційного Суду України з конституційних звернень за вказаними конституційними зверненнями у відкритті конституційного провадження щодо офіційного тлумачення статей 8, 56, 65, 68, 86 Конституції України та статті 24 Закону України "Про захист прав споживачів" відмовлено, водночас відкриті конституційні провадження у справі щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України, які відповідно до статті 58 Закону України "Про Конституційний Суд України" об'єднані в одне конституційне провадження.

Заслухавши суддю-доповідача Савенка Миколу Дмитровича та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкти права на конституційне звернення в січні 1997 року звернулися до Жовтводівського міського суду (Дніпропетровська область) з позовними заявами до Кабінету Міністрів України про виконання зобов'язання за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року та відшкодування моральної шкоди.

Ухвалами судді Жовтводівського міського суду було відмовлено у прийнятті позовних заяв як таких, що не підлягають розгляду в судах відповідно до пункту 1 статті 136 Цивільного процесуального кодексу України. Дніпропетровський обласний суд зазначені ухвали залишив без змін.

Відмовляючи у прийнятті позовних заяв, суди посилалися на роз'яснення судової колегії в цивільних справах Верховного Суду України (1996 рік) про те, що визначення порядку, умов викупу та компенсації втрат від знецінення цінних паперів, облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року є компетенцією Кабінету Міністрів України і спори з цих питань судам не підвідомчі.

Разом з тим, Пленум Верховного Суду України в постанові "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1 листопада 1996 року № 9 дав роз'яснення про підвідомчість судам усіх спорів про захист прав і свобод громадян.

Наведене свідчить про наявність неоднозначного застосування частини першої статті 55, статті 64 та частини другої статті 124 Конституції України, що відповідно до статті 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" є підставою для їх офіційного тлумачення.

2. Частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші

ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист.

Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене.

Таким чином, положення частини першої статті 55 Конституції України закріплює одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина.

Частина перша статті 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

3. Суб'єкти права на конституційні звернення, що розглядаються Конституційним Судом України, є учасниками правовідносин, які виникли внаслідок придбання ними облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року колишнього Союзу РСР.

Відмовляючи у прийнятті позовних заяв, суди посилались на відсутність зобов'язань України щодо внутрішнього боргу колишнього Союзу РСР, у тому числі за облігаціями Державної цільової безпроцентної позики 1990 року.

Однак Законом України "Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України" від 21 листопада 1996 року № 537 із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 17 січня 1997 року № 8, встановлено зобов'язання держави щодо забезпечення, збереження та відновлення реальної вартості грошових заощаджень та їх компенсації громадянам України, які внаслідок знецінення втратили грошові заощадження, вкладені в період до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР, що діяли на території України, а також у державні цінні папери, зокрема в облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 року.

Таким чином, компетенція судів загальної юрисдикції поширюється на правовідносини, що виникли внаслідок придбання громадянами України облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року в установах Ощадного банку СРСР, які діяли на території України.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

2. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене.

3. Частину другу статті 124 Конституції України необхідно розуміти так, що юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. До правовідносин, на які поширюється юрисдикція судів у контексті конституційних звернень, належать також правовідносини, що виникли з факту придбання громадянами України облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року, щодо яких відповідно до Закону України "Про державні гарантії заощаджень громадян України" від 21 листопада 1996 року № 537/96-ВР із наступними змінами і доповненнями Україна взяла на себе зобов'язання про

компенсацію реальної вартості знецінених державних цінних паперів.

4. Ухвали судів про відмову у прийнятті позовних заяв громадян Адаманова Еміра Салі, Бондаренко Віри Миколаївни, Великанта Валентина Кириловича, Дорошенко Світлани Олександрівни, Зінченка Володимира Івановича, Іркибаєва Кувандика Зінгазійовича, Кобзаря Миколи Федоровича, Кудіна Михайла Семеновича, Кульшенка Омеляна Івановича, Лягушіної Лариси Мефодіївни, Мельника Федора Миколайовича, Наумчика Олександра Дмитровича, Паніної Любові Михайлівни, Пащенко Михайла Володимировича, Пащенко Любові Андріївни, Проценко Раїси Миколаївни, Сапсай Зої Іванівни, Скрипника Федора Івановича, Смалька Володимира Миколайовича, Стеця Володимира Леонідовича, Ярошенко Поліни Петрівни до Кабінету Міністрів України про виконання зобов'язань, які виникли у зв'язку з придбанням облігацій Державної цільової безпроцентної позики 1990 року, та відшкодування моральної шкоди підлягають перегляду в порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України)

**м. Київ,
9 червня 1998 року
№ 8-рп/98**

Справа № 1-26/98

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича - суддя-доповідач,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Сичинського Броніслава Станіславовича - першого заступника Міністра юстиції України, а також залученого до участі в конституційному провадженні представника Верховної Ради України Селіванова Анатолія Олександровича - завідувача Відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.

Приводом для розгляду справи, згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України", стало конституційне подання Президента України про необхідність офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України, яка передбачає, що законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності такого законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Мартиненка П. Ф., пояснення Стичинського Б. С., Селіванова А. О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Президент України - суб'єкт права на конституційне подання - просить дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 158 Конституції України, якою визначено, що Верховна Рада України протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України. У конституційному поданні поставлено питання про те, чи мала право Верховна Рада України XIII скликання, яка 28 червня 1996 року прийняла нову Конституцію України, не порушуючи вимог частини другої статті 158 Конституції України, вносити зміни до цієї Конституції.

Аналіз частини другої статті 158 Конституції України дає підстави для висновку, що право Верховної Ради України змінювати положення Конституції України не залежить від того, чи приймала Конституцію України Верховна Рада України XIII скликання, чи її було прийнято до формування нового складу парламенту. Згідно з частиною другою статті 158 Конституції України Верховна Рада України не може змінювати одні й ті самі положення Конституції України двічі протягом строку своїх повноважень. Тобто, якщо Верховна Рада України відповідного скликання внесла зміни до певного положення Конституції України, то вдруге протягом строку своїх повноважень вона змінювати це положення Конституції України не має права.

Отже, відповідно до частини другої статті 158 Конституції України, а також статей 85, 154, 155, 156, 157, 159 та пункту 2 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України Верховна Рада України XIII скликання мала право вносити зміни до Конституції України від 28 червня 1996 року.

2. Суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення положень статті 159 Конституції України про те, чи є обов'язковим для Верховної Ради України висновок Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України під час розгляду його на пленарному засіданні Верховної Ради України.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що відповідно до Конституції України обов'язковими для виконання є лише рішення Конституційного Суду України з питань, передбачених статтею 150 Конституції України.

Однак аналіз положень Основного Закону свідчить, що висновки Конституційного Суду України, передбачені статтею 159 Конституції України, також мають обов'язкову силу.

Зокрема, відповідно до частини першої статті 147 Конституції України Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Це означає, що право визнавати правові акти або в окремих, передбачених Конституцією України випадках законопроекти такими, що не відповідають Конституції, є виключною компетенцією Конституційного Суду України.

Юрисдикція Конституційного Суду України поширюється на вирішення питань, передбачених як статтею 150 Конституції України (відповідність Конституції України законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим,

офіційне тлумачення Конституції України та законів України), так і деякими іншими статтями Конституції України, зокрема статтею 159 (відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроекту про внесення змін до Конституції України). Причому, якщо в першому випадку має місце так званий наступний конституційний контроль з боку Конституційного Суду України, тобто перевірка ним конституційності чинних правових актів, то у другому випадку Конституційний Суд України застосовує попередній (превентивний) конституційний контроль.

Звернення до Конституційного Суду України з метою перевірки відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України є обов'язковим для Верховної Ради України (частина перша статті 147 і стаття 159 Конституції України). Положення статей 157 та 158 Конституції України містять імператив, яким заборонено вносити зміни до Конституції України всупереч умовам, наведеним у цих статтях.

Здійснюючи превентивний конституційний контроль щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про внесення змін до Конституції України, Конституційний Суд України не обмежує повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Основного Закону, а лише забезпечує конституційність їх реалізації Верховною Радою України, що є однією з основних гарантій стабільності Конституції України.

Розбіжності між названими видами конституційного контролю мають також різні форми актів, які приймаються Конституційним Судом України за результатами конституційного провадження: результати наступного конституційного контролю, передбаченого статтею 150 Конституції України, мають форму рішення, а превентивного контролю, передбаченого статтею 159 Конституції України, - форму висновку Конституційного Суду України. Незважаючи на відмінності за формою, рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання. Це впливає з частини третьої статті 124 Конституції України, відповідно до якої судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, а також з частини п'ятої цієї статті, згідно з якою всі судові рішення, незалежно від їх конкретних форм, що ухвалюються судами іменем України, є обов'язковими до виконання на всій території України. Отже, прийняття судового рішення у формі висновку Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання.

Саме так вирішено це питання в Законі України "Про Конституційний Суд України", в якому закріплено положення, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання (стаття 69). Висновок Конституційного Суду України матиме значення гарантії додержання встановленого порядку внесення змін до Конституції України та стабільності Конституції України тільки за умови його обов'язковості для Верховної Ради України.

Недодержання цієї умови Верховною Радою України є порушенням принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України).

3. Президент України просить також дати офіційне тлумачення положення статті 159 Конституції України щодо того, коли саме Верховна Рада України повинна отримувати висновок Конституційного Суду України: до попереднього розгляду законопроекту Верховною Радою України чи після того, як вона його попередньо схвалить.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України зазначається, що дане питання законодавчо не врегульоване.

Аналіз положень Конституції України свідчить, що згідно з пунктом 1 частини першої статті 85 Конституції України Верховна Рада України має повноваження на внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України. Ці повноваження Верховна Рада України відповідно до статті 155 Кон-

ституції України здійснює самостійно або, згідно із статтею 156 Конституції України, з наступним затвердженням законопроекту всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який згідно з положеннями цих статей подається до Верховної Ради України, розглядається нею лише за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності його вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Виходячи із змісту цих положень наявність висновку Конституційного Суду України зумовлена не поданням законопроектів про внесення змін до Конституції України до Верховної Ради України, а їх розглядом. Верховна Рада України не може розглядати ці законопроекти за відсутності висновку Конституційного Суду України. Це дає підстави стверджувати, що висновок має бути надано після внесення законопроекту до Верховної Ради України, але до його розгляду Верховною Радою України. При цьому мається на увазі розгляд цих законопроектів лише на пленарних засіданнях Верховної Ради України (частина друга статті 84 Конституції України).

Отже, відповідно до положень Конституції України висновок Конституційного Суду України має бути надано до початку розгляду законопроекту про внесення змін до Конституції України на пленарному засіданні Верховної Ради України. Наявність висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України, є умовою для його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Включення статті 159 до розділу XIII Конституції України зумовлено тим, щоб не допустити внесення змін до Конституції України всупереч вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Звідси випливає, що згідно із статтею 159 Конституції України обов'язкової перевірки на відповідність статтям 157 і 158 Конституції України підлягає не тільки законопроект, поданий до Верховної Ради України в порядку статей 154, 155 і 156 Конституції України, але й усі можливі поправки, внесені до нього у процесі його розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України.

Отже, законопроект, який за висновком Конституційного Суду України відповідав вимогам статей 157 і 158 Конституції України і до якого було внесено поправки під час розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради України, підлягає також перевірці Конституційним Судом України щодо відповідності цього законопроекту вимогам зазначених статей Конституції України перед прийняттям його як закону про внесення змін до Конституції України.

4. Суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення положень статті 159 Конституції України щодо того, хто і в якій формі має право звернутися до Конституційного Суду України за висновком щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Голова Верховної Ради України зазначає, що це питання є законодавчо не визначеним. Тому, на його думку, слід виходити з того, яким чином буде врегульована законом процедура звернення до Конституційного Суду України.

Аналіз положень Конституції України вказує на те, що Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади вирішує питання щодо внесення змін до Конституції України. Президент України (стаття 154 Конституції України), не менш як третина (стаття 154 Конституції України) чи не менш як дві третини (стаття 156 Конституції України) народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, які наділені виключним правом подавати законопроекти про внесення змін до Конституції України, вносять ці законопроекти згідно з установленим порядком саме на розгляд до Верховної Ради України. Конституційний Суд України надає висновок щодо відповідності цих законопроектів вимогам статей 157 і 158 Конституції України відповідно до положень статті 159 Конституції України виключно Верховній Раді України.

Отже, тільки Верховна Рада України може звернутись до Конституційного Суду

України з питань надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Проте форма таких звернень потребує законодавчого врегулювання.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини другої статті 158 Конституції України треба розуміти так, що Верховна Рада України XIII скликання, яка 28 червня 1996 року прийняла Конституцію України, мала право протягом строку своїх повноважень вирішувати питання про внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України.

2. Положення статті 159 Конституції України треба розуміти так, що законопроект про внесення змін до Конституції України відповідно до статей 154 і 156 Конституції України може розглядатися Верховною Радою України лише за наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

У разі внесення в процесі розгляду у Верховній Раді України поправок до законопроекту він приймається Верховною Радою України за умови наявності висновку Конституційного Суду України про те, що законопроект з внесеними до нього поправками відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Суб'єктом конституційного подання з цих питань є Верховна Рада України.

3. Рішення Конституційного Суду України набуває чинності з дня його офіційного оприлюднення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України)

м. Київ
7 липня 1998 року
№ 11-рп/98

Справа № 1-19/98

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича - суддя-доповідач,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,

за участю представника Президента України, суб'єкта права на конституційне подання, Підпалова Леоніда Васильовича - заступника Глави Адміністрації Президента України, а також залучених до участі в конституційному провадженні представників Верховної Ради України Селіванова Анатолія Олександровича - завідувача Відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України, Зайця Анатолія Павловича - першого заступника начальника Науково-експертного управління Секретаріату Верховної Ради України та Копиленка Олександра Любимовича - заступника керівника Юридичного управління Секретаріату Верховної Ради України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Президента України про необхідність офіційного тлумачення положень частин другої і третьої статті 84 та частин другої і

четвертої статті 94 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частин другої і третьої статті 84 Конституції України, які передбачають, що рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування, яке здійснюється народним депутатом України особисто, та положень частин другої і четвертої статті 94 Конституції України, що визначають строки підписання та офіційного оприлюднення закону Президентом України та порядок повторного розгляду закону, повернутого Президентом України зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України.

Заслухавши суддю-доповідача Мартиненка П.Ф., пояснення Підпалова Л.В., Селіванова А.О., Зайця А.П., Копиленка О.Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання порушує питання про необхідність тлумачення положення частини другої статті 84 Конституції України, оскільки окремі законопроекти або поправки до них ставляться головуючим на пленарних засіданнях Верховної Ради України на голосування по кілька разів підряд без будь-яких змін, а це не впливає із змісту частини другої статті 84 Конституції України і суперечить вимогам Регламенту Верховної Ради України.

У листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України з цього приводу зазначається, що частина друга статті 84 Конституції України не визначає кількості голосувань, шляхом яких приймаються рішення Верховної Ради України, тому це питання потребує законодавчого врегулювання.

Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положення частини другої статті 84 Конституції України виходить з того, що Верховна Рада України є органом державної влади, діяльність якого передусім спрямовано на забезпечення народного представництва та виявлення державної волі прийняттям законів шляхом голосування народних депутатів України.

Голосування у Верховній Раді України в контексті частини другої статті 84 Конституції України - це дія, якою на пленарному засіданні завершується обговорення проектів законів, постанов, інших актів та приймаються рішення Верховної Ради України (стаття 91 Конституції України) і яка здійснюється народними депутатами України особисто. Рішеннями Верховна Рада України також відхиляє законопроекти, їх окремі частини та поправки до них після їх обговорення.

Закони, постанови та інші акти, які під час голосування на пленарних засіданнях Верховної Ради України були підтримані встановленою більшістю голосів від її конституційного складу, вважаються прийнятими. Конституція України встановлює певні умови прийняття та оприлюднення законів, які набувають чинності згідно з частиною третьою статті 57 та частиною п'ятою статті 94 Конституції України.

Разом з тим у частині другій статті 84 Конституції України, як і в будь-якому іншому положенні Конституції України, не встановлено вимог щодо порядку проведення голосування на пленарних засіданнях Верховної Ради України, в тому числі випадків і підстав визнання голосування таким, що не відбулося, та проведення переголосувань у разі необхідності. Ці питання підлягають врегулюванню відповідно до частини п'ятої статті 82 Конституції України в законі про регламент Верховної Ради України.

2. Суб'єкт права на конституційне подання посилається на те, що на пленарних засіданнях Верховної Ради України під час прийняття рішень значна частина народних депутатів України голосує за відсутніх народних депутатів України, що, на його погляд, суперечить вимогам частини третьої статті 84 Конституції України, згідно з якою голосу-

вання на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

У листі Голови Верховної Ради України відзначається, що оскільки голосування, як свідчить існуюча у Верховній Раді України практика, здійснюється у різний спосіб - відкрите нефіксоване, відкрите фіксоване або поіменне за допомогою електронної системи підрахунку голосів, таємне шляхом подання бюлетенів тощо, то залежно від ситуацій можна по-різному розуміти термін "особисте голосування".

Аналіз положення частини третьої статті 84 Конституції України дає підстави для висновку, що особисте голосування народного депутата України на засіданнях Верховної Ради України означає його безпосереднє волевиявлення незалежно від способу голосування. В Конституції України відсутні положення, які надавали б право народному депутату України голосувати за іншого народного депутата України на засіданнях Верховної Ради України. Таке право суперечило б природі представницького мандата народного депутата України, закріпленого в Конституції України.

Народний депутат України одержує депутатський мандат від виборців, котрим Основний Закон гарантує вільне волевиявлення (частина друга статті 71 Конституції України) і з якими народний депутат України як їх представник підтримує зв'язок. За допомогою механізму цього представництва громадяни України реалізують своє конституційне право брати участь в управлінні державними справами (частина перша статті 38 Конституції України) і здійснюють народне волевиявлення (стаття 69 Конституції України).

Народний депутат України є повноважним представником Українського народу у Верховній Раді України, відповідальним перед ним, і покликаний виражати і захищати його інтереси. Виконання народним депутатом України своїх обов'язків в інтересах усіх співвітчизників впливає із змісту присяги, яку складає народний депутат України перед Верховною Радою України (частина перша статті 79 Конституції України).

Отже, повноваження народного депутата України делеговані йому народом як сувереном влади (частина друга статті 5, частина перша статті 38 Конституції України) і зобов'язують його брати участь у прийнятті рішень Верховної Ради України шляхом голосування. Саме тому, що ці повноваження є делегованими і не підлягають подальшому делегуванню без згоди на це з боку суверена влади, народний депутат України не має права передавати свої повноваження щодо здійснення голосування іншому народному депутату України. Практика голосування одного народного депутата України за іншого не має юридичних підстав. Відповідно до частини першої статті 152 Конституції України порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду чи ухвалення законів та інших правових актів є підставою для визнання їх неконституційними.

3. Згідно з частиною другою статті 94 Конституції України Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Відповідно до частини четвертої статті 94 Президент України зобов'язаний у десятиденний строк підписати та офіційно оприлюднити закон, якщо під час повторного розгляду він буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу.

Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що в цих положеннях Конституції України не визначено, про які саме дні йдеться - про календарні чи робочі, а також, чи зараховуються до п'ятнадцятиденного строку святкові й інші неробочі дні.

У листі Голови Верховної Ради України зазначено, що оскільки застереження стосовно робочих днів у частині другій статті 94 Конституції України відсутнє, підстав для порушення питання щодо включення до зазначеного строку неробочих днів немає.

У вирішенні цього питання Конституційний Суд України виходить з того, що в Конституції України закріплено загальний порядок обчислення строків, єдиний для всіх органів влади, - в календарних днях (частина друга статті 77, частина третя статті 82,

пункт 31 частини першої статті 85, частина друга статті 90 та ін.).

Конституційний Суд України при цьому бере до уваги і загальноприйнятий у законодавстві України порядок обчислення строків на вчинення відповідних процесуальних дій органами влади.

Так, у Цивільному процесуальному кодексі України передбачено, що коли строки визначаються днями, то їх обчислюють з дня, наступного після того дня, з якого починається строк. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то за останній день строку вважається перший після нього робочий день (частина третя статті 87). Аналогічні положення містяться в частині третій статті 51 Арбітражного процесуального кодексу України, а також у Регламенті Верховної Ради України (частини третя та четверта статті 11.0.1.).

Термін "дні", якщо він вживається у зазначених правових актах без застережень, означає лише календарні дні. Саме в такому значенні цей термін вживається і в тексті Конституції України, зокрема у статті 94.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини другої статті 94 Конституції України щодо п'ятнадцятиденного строку, а також положення частини четвертої статті 94 Конституції України щодо десятиденного строку треба тлумачити так, що перебіг цих строків має здійснюватися в календарних днях. Строки підписання та офіційного оприлюднення Президентом України законів України, визначені частинами третьою та четвертою статті 94 Конституції України, потрібно розуміти так, що вони починаються з наступного дня після отримання законів Президентом України, а якщо їх завершення припадає на вихідний або святковий день, то днем закінчення цих строків є наступний робочий день.

4. Суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення положень частин другої та четвертої статті 94 Конституції України, за якими Президент України має право протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону повернути його зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний підписати його та офіційно оприлюднити протягом десяти днів.

У конституційному поданні наголошується на тому, що за логікою положення частини четвертої цієї статті Верховна Рада України має розглянути і проголосувати пропозиції Президента України, а в разі незгоди з ними - поставити на голосування відповідні положення закону, проти яких заперечує Президент України. Такі положення закону можуть бути знову прийняті лише за умови, якщо за них проголосують не менш як дві третини конституційного складу Верховної Ради України. Але на практиці, підкреслює суб'єкт права на конституційне подання, Верховна Рада України, відхиляючи під час повторного розгляду сформульовані Президентом України пропозиції до конкретного закону, не приймає відповідні його положення, проти яких заперечував Президент України, двома третинами голосів народних депутатів України, а подає цей закон знову для підписання та оприлюднення.

У листі Голови Верховної Ради України стверджується, що частина четверта статті 94 Конституції України не визначає процедуру повторного розгляду Верховною Радою України закону, повернутого Президентом України з вмотивованими і сформульованими пропозиціями. Положення цієї статті передбачають лише необхідність під час повторного розгляду прийняття закону Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу.

Конституційний Суд України виходить з того, що термін "закон" вживається в частині четвертій статті 94 Конституції України у значенні юридично цілісного і структурно завершеного нормативно-правового акта, який приймається Верховною Радою України

відповідно до її конституційних повноважень (пункт 3 частини першої статті 85, стаття 92 Конституції України), і не означає за змістом окрему частину закону чи поправку до нього.

Президент України відповідно до пункту 30 частини першої статті 106 Конституції України має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України, додавши до них, згідно з частиною другою статті 94 Конституції України, свої вмотивовані і сформульовані пропозиції. Застосоване Президентом України вето щодо прийнятого закону своїм юридичним наслідком має скасування останніх результатів голосування за нього і відкриття процедури його повторного розгляду у Верховній Раді України, яка має право враховувати або не враховувати пропозиції Президента України до закону і прийняти його знову. Врахування цих пропозицій Верховною Радою України виступає як конституційна передумова підписання та офіційного оприлюднення закону Президентом України (частина четверта статті 94 Конституції України).

З викладеного випливає, що дія частини четвертої статті 94 Конституції України поширюється лише на випадки, коли Верховна Рада України, згідно з частиною четвертою статті 94 Конституції України, під час повторного розгляду повністю чи частково відхилила пропозиції Президента України. У таких випадках вона має прийняти цей закон у цілому не менш як двома третинами від її конституційного складу, і Президент України, відповідно до частини четвертої статті 94 Конституції України, зобов'язаний підписати та офіційно оприлюднити його протягом десяти днів.

Цей висновок не поширюється на випадки, коли Верховна Рада України під час повторного розгляду закону врахувала пропозиції Президента України повністю (у пропонуваній ним редакції). У цьому разі при прийнятті закону під час повторного розгляду Верховна Рада України не може бути пов'язана вимогою двох третин від її конституційного складу, а Президент України, відповідно до частини четвертої статті 94 Конституції України, повинен підписати та офіційно оприлюднити повторно прийнятий закон протягом десяти днів.

Однак якщо Верховна Рада України, відхиливши пропозиції Президента України або повністю врахувавши їх, вносить за своєю ініціативою додаткові зміни до закону, не передбачені пропозиціями Президента України, то змінений у такий спосіб закон підпадає під дію частини другої статті 94 Конституції України: Президент України має право повернути цей закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями для нового розгляду Верховною Радою України або підписати його, взяти до виконання та офіційно оприлюднити.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 70, 77, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини другої статті 84 Конституції України треба розуміти так, що рішення Верховної Ради України, зокрема закони, постанови, інші акти, а також рішення Верховної Ради України щодо прийняття (відхилення) постатейно законопроектів, поправок до них приймаються лише на пленарному засіданні Верховної Ради України за умови особистої участі народних депутатів України в голосуванні та набрання встановленої Конституцією України, законом про регламент Верховної Ради України кількості голосів на їх підтримку.

Порядок проведення голосування на пленарних засіданнях Верховної Ради України, в тому числі випадки та підстави переголосування, підлягають врегулюванню відповідно до частини п'ятої статті 82 Конституції України в законі про регламент Верховної Ради України.

2. Положення частини третьої статті 84 Конституції України щодо здійснення народним депутатом України голосування на засіданнях Верховної Ради України означає його безпосереднє волевиявлення незалежно від способу голосування, тобто народний депутат України не має права голосувати за інших народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України.

Порушення встановленої Конституцією України процедури ухвалення законів та інших правових актів Верховною Радою України є підставою для визнання їх неконституційними (частина перша статті 152 Конституції України).

3. Перебіг п'ятнадцятиденного строку, передбаченого частиною другою статті 94 Конституції України, а також десятиденного строку, передбаченого частиною четвертою статті 94 Конституції України, треба обчислювати в календарних днях.

Строки підписання та офіційного оприлюднення Президентом України законів України, визначені частинами третьою та четвертою статті 94 Конституції України, починаються з наступного дня після їх отримання Президентом України. Якщо закінчення п'ятнадцятиденного строку, передбаченого частиною другою статті 94 Конституції України, а також десятиденного строку, передбаченого частиною четвертою статті 94 Конституції України, припадає на вихідний або святковий день, то днем закінчення цього строку є наступний робочий день.

4. Встановлена в частині четвертій статті 94 Конституції України вимога щодо повторного прийняття закону Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу поширюється лише на закони, пропозиції Президента України до яких повністю або частково відхилені. Ця вимога стосується прийняття закону в цілому.

Якщо пропозиції Президента України до закону у пропонованій ним редакції враховано повністю, повторного прийняття закону не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України не вимагається.

У разі прийняття Верховною Радою України закону після повторного розгляду з урахуванням пропозицій Президента України глава держави зобов'язаний підписати його та офіційно оприлюднити у десятиденний строк.

Якщо під час розгляду пропозицій Президента України до закону будуть внесені зміни, не передбачені цими пропозиціями, Президент України діє відповідно до частини другої статті 94 Конституції України.

5. Верховній Раді України, Президентові України забезпечити відповідно до їх повноважень виконання цього Рішення.

6. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним зверненням Національного банку України
щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58
Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших
нормативно-правових актів)**

м. Київ
7/99
9 лютого 1999 року
№ 1-рп/99

Справа № 1-

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича - суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні у письмовому слуханні справу за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне звернення Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України "Про Конституційний Суд України" є наявність неоднозначного застосування положень частини першої статті 58 Конституції України про зворотну дію в часі законів та інших норматив-

но-правових актів при застосуванні обласними управліннями Національного банку України Закону України "Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання" від 3 червня 1997 року N 295/97-ВР, яким скасовано обов'язковий продаж валютних надходжень і відповідальність юридичних осіб.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення - Національний банк України - просить дати офіційне тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України, яке визначає, що закони та інші нормативно-правові акти мають зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, і чи поширюється це положення на юридичних осіб.

Необхідність такого тлумачення обґрунтовується тим, що обласні управління Національного банку України неоднозначно застосовують положення Закону України "Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання", яким скасовано обов'язковий продаж валютних надходжень і відповідальність юридичних осіб (стаття 1 Закону). Зокрема, управління і далі накладають штрафи на юридичних осіб за несвоєчасний продаж надходжень в іноземній валюті, що мав місце до набрання чинності зазначеним вище Законом. Це, на думку суб'єкта права на конституційне звернення, суперечить законодавству, оскільки положення статті 58 Конституції України про зворотню дію законів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність, повинні поширюватись і на юридичних осіб.

Декретом Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19 лютого 1993 року N 15-93 визначалося, що уповноважені банки зобов'язані продавати усі надходження на користь резидентів в іноземній валюті на міжбанківському валютному ринку України протягом п'яти днів з моменту зарахування таких надходжень на кореспондентські рахунки уповноважених банків (пункт 3 статті 4 Декрету). За невиконання цих обов'язків відповідно до абзацу п'ятого пункту 2 статті 16 цього Декрету передбачалось накладення штрафу в розмірі, що встановлювався Національним банком України. Ще одним Декретом Кабінету Міністрів України "Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті" від 19 лютого 1993 року N 16-93 передбачався обов'язковий продаж через уповноважені банки на міжбанківському валютному ринку України 50 відсотків надходжень в іноземній валюті на користь резидентів (стаття 1 Декрету).

Законом України "Про внесення змін до деяких декретів Кабінету Міністрів України з питань валютного регулювання" Декрет Кабінету Міністрів України "Про тимчасовий порядок використання надходжень в іноземній валюті" визнано таким, що втратив чинність (стаття 2 Закону). А до Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" було внесено зміни, зокрема скасовано обов'язковий продаж надходжень на користь резидентів в іноземній валюті через уповноважені банки на міжбанківському ринку України та відповідальність за невиконання цього обов'язку (стаття 1 Закону).

2. В регулюванні суспільних відносин застосовуються різні способи дії в часі нормативно-правових актів. Перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися, зокрема, негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультраактивна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма).

За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чин-

ності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце.

Дія нормативно-правових актів у часі раніше визначалась тільки в окремих законах України (стаття 6 Кримінального кодексу України, стаття 8 Кодексу України про адміністративні правопорушення, стаття 3 Цивільного процесуального кодексу України та інші). Конституція України, закріпивши частиною першою статті 58 положення щодо неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, водночас передбачає їх зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність особи, що є загальновизнаним принципом права. Тобто щодо юридичної відповідальності застосовується новий закон чи інший нормативно-правовий акт, що пом'якшує або скасовує відповідальність особи за вчинене правопорушення під час дії нормативно-правового акта, яким визначались поняття правопорушення і відповідальність за нього.

Відповідальність можлива лише за наявності в законі чи іншому нормативно-правовому акті визначення правопорушення, за яке така юридична відповідальність особи передбачена, і яка може реалізовуватись у формі примусу зі сторони уповноваженого державою органу.

3. В Конституції України стаття 58 міститься у розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", в якому закріплені конституційні права, свободи і обов'язки насамперед людини і громадянина та їх гарантії. Про це свідчить як назва цього розділу, так і системний аналіз змісту його статей та частини другої статті 3 Конституції України.

Положення окремих статей Конституції України, в яких насамперед визначається правовий статус церкви і релігійних організацій в Україні (стаття 35), політичних партій та громадських організацій (статті 36, 37), гарантують їх діяльність через реалізацію прав та свобод людини і громадянина, а саме - права на свободу віросповідання і світогляду, права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації.

Тому Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 58 Конституції України про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб.

Але це не означає, що цей конституційний принцип не може поширюватись на закони та інші нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують відповідальність юридичних осіб. Проте надання зворотної дії в часі таким нормативно-правовим актам може бути передбачено шляхом прямої вказівки про це в законі або іншому нормативно-правовому акті.

На підставі викладеного і відповідно до статей 147 та 150 Конституції України, статей 51, 63, 65 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

3. Рішення підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити народних депутатів України)

**м. Київ
19 травня 1999 року
№ 4-рп/99**

Справа № 1-12/99

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Розенка Віталія Івановича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича - суддя-доповідач,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю уповноважених за дорученням представників суб'єктів права на конституційне подання: від Верховного Суду України - Лукашової Надії Павлівни, начальника Управління з питань судово-правової реформи та роботи із законопроектами Верховного Суду України; від Служби безпеки України - Пристайка Володимира Ілліча, заступника Голови Служби безпеки України, Лук'яненка Анатолія Гнатовича, начальника Договірноп правового управління Служби безпеки України; а також залучених до участі у розгляді цієї справи від Верховної Ради України - Кармазіна Юрія Анатолійовича, Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Селіванова Анатолія Олександровича, завідувача відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України, та Носова Владислава Васильовича - Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року № 2790-XII з наступними змінами і доповненнями.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали конституційні подання Верховного Суду України та Служби безпеки України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" стала практична необхідність у з'ясуванні положень зазначених статей Конституції України і Закону України "Про статус народного депутата України" щодо змісту права народного депутата України на запит.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М., пояснення Лукашової Н.П., Лук'яненка А.Г., Пристайка В.І., Кармазіна Ю.А., Селіванова А.О., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Верховний Суд України як суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення статті 86 Конституції України і статті 12 Закону України "Про статус народного депутата України", з урахуванням змісту статей 6, 124, 126, 129 Конституції України, щодо права народного депутата України звертатися до суду із запитом стосовно справ, які знаходяться у провадженні суду.

Верховний Суд України вважає, що рішення Верховної Ради України щодо направлення запитів народних депутатів України до судів з приводу розгляду конкретних судових справ виходять за межі наданих їй повноважень, оскільки стаття 85 Конституції України не надає Верховній Раді України контрольної функції щодо здійснення правосуддя.

Служба безпеки України як суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" стосовно права народного депутата України давати доручення органам служби безпеки про надання йому (депутату) інформації, що стосується особистого життя, честі і гідності громадян, яку неможливо отримати без здійснення оперативно-розшукових заходів.

В конституційному поданні Служби безпеки України зазначено, що доручення народних депутатів України у формі запиту або депутатського звернення до органів служби безпеки щодо організації перевірки та повідомлення даних про державних службовців, представників об'єднань громадян та окремих громадян, за відсутності підстав для проведення оперативно-розшукових заходів, не передбачені статтями 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" і суперечать статті 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність".

Голова Верховної Ради України у поясненні до конституційних подань зазначив, що Конституція України та Закон України "Про статус народного депутата України" не надають народному депутату України права звертатися до суду з запитом стосовно справ, які знаходяться у провадженні суду, а також давати доручення органам служби безпеки та іншим правоохоронним органам про надання йому інформації, що стосується особистого життя, честі і гідності громадян.

Наведене свідчить про наявність неоднозначного розуміння і застосування зазначених положень Конституції України і Закону України "Про статус народного депутата України", що відповідно до частини першої статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є підставою для їх офіційного тлумачення.

У зв'язку з цим суб'єкти права на конституційне подання звертаються до Конституційного Суду України з проханням дати офіційне тлумачення положень Конституції України і Закону України "Про статус народного депутата України", які передбачають право народного депутата України на запит і депутатське звернення.

2. Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положень статті 86 Конституції України, частини першої статті 12 та частин першої і другої статті 19 Закону України "Про статус народного депутата України" в аспекті порушених в конституційних поданнях Верховного Суду України і Служби безпеки України питань виходить з того, що

зазначені положення передбачають право народного депутата України звертатися до відповідних органів та посадових осіб з вимогами або пропозиціями здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції.

У статті 86 Конституції України органами, до яких може звертатись із запитом народний депутат України, визначені лише органи Верховної Ради України і Кабінет Міністрів України. Крім того, вимоги народних депутатів України, заявлені на засіданні Верховної Ради України у формі запиту, можуть бути звернуті до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Для вирішення народним депутатом України питань, які виникають у виборчому окрузі, Законом України "Про статус народного депутата України" передбачено право народного депутата України "звертатися до посадових осіб всіх державних органів та органів об'єднань громадян, керівників підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування" (стаття 19 Закону). Депутатське звернення як окремий інститут в Конституції України не закріплено.

Частина друга статті 86 Конституції України приписує керівникам розглянути запит і повідомити народного депутата України про результати розгляду, але не зобов'язує задовольняти його вимоги. При цьому керівник, який розглядає запит, не повинен задовольняти вимоги народного депутата України, якщо вважає, що вони не відповідають Конституції і законам України.

Народні депутати України не можуть звертатися із запитом, які суперечать закону. Це прямо випливає з частини другої статті 19 Конституції України, яка передбачає, що "органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України".

Отже, за змістом частини першої статті 86 Конституції України народний депутат України не може адресувати свої вимоги та пропозиції до суду, судді, органів служби безпеки, а може у такий спосіб звертатися лише до керівників цих органів, зокрема до голів судів як керівників органів державної влади, причому з питань, не пов'язаних з конкретними судовими справами.

3. Стаття 86 Конституції України не обмежує народного депутата України колом питань, вирішення яких він ініціює у своїй вимозі чи пропозиції. Проте певні обмеження передбачені в інших статтях Конституції України. Так, з метою забезпечення здійснення правосуддя Конституція України гарантує незалежність і недоторканність суддів і забороняє вплив на них у будь-який спосіб (частини перша і друга статті 126). В частині першій статті 129 Конституції України визначено, що судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону.

Запити народних депутатів України завжди вносяться з викладенням позиції депутата щодо судового рішення чи конкретних дій судді або у разі наявності у народного депутата України сумнівів щодо правильності рішення суду тощо. Викладені в запитах вимоги й пропозиції об'єктивно справляють певний вплив на суддів, що заборонено Конституцією України.

Положення преамбули Закону України "Про статус народного депутата України" про те, що народні депутати України є повноважними представниками народу у Верховній Раді України і покликані виражати і захищати суспільні інтереси та інтереси своїх виборців, не може бути визнано юридичне коректним для обґрунтування можливості втручання народного депутата України у здійснення судами правосуддя, зокрема, у розгляд конкретних судових справ.

Конституція України передбачає, що "народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних" (частина четверта статті 124). Ін-

ших форм відповідного представництва народу, у тому числі і за посередництвом народних депутатів України, не передбачено.

Таким чином, є підстави вважати, що встановлене статтею 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов'язані із здійсненням правосуддя у конкретних справах. Звернення народного депутата України як члена парламенту з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя у тих чи інших конкретних справах є неприпустимим.

4. Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення (стаття 1 Закону України "Про Службу безпеки України"). У встановленому законодавством порядку Служба безпеки України зобов'язана відповідати на запити комітетів і тимчасових комісій Верховної Ради України та народних депутатів України (стаття 31 Закону України "Про Службу безпеки України").

Оперативно-розшукові заходи проводяться лише за наявності підстав, які передбачені у статті 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", та, згідно з пунктом 1 статті 7 зазначеного Закону, за письмовими дорученнями слідчого, вказівками прокурора, ухвалами суду, запитами повноважних державних органів, установ та організацій. Народні депутати України правом давати такого роду доручення і вказівки не наділені.

До того ж, статтею 10 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" передбачено, що матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються виключно як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або проведення невідкладних слідчих дій, отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі, для попередження, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, для розшуку злочинців та осіб, які безвісно зникли, для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів, а також для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

З цього випливає, що запит народного депутата України з вимогою або пропозицією до керівників органів служби безпеки не може бути дорученням про перевірку будь-якої інформації щодо окремих громадян, а також підставою для проведення оперативно-розшукових заходів, якщо в них не міститься передбачена законом інформація про злочин, що готується або вчинений невідновленими особами, про осіб, які вчинили або готують злочини, тощо. В такому разі керівник органу служби безпеки має відмовити у задоволенні запиту (вимоги чи пропозиції) народного депутата України.

На основі викладеного та керуючись статтями 147 та 150 Конституції України, статтями 63, 67 та 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті порушених в конституційних поданнях Верховного Суду України і Служби безпеки України питань положення частини першої статті 86 Конституції України, а також частини першої статті 12 та частин першої і другої статті 19 Закону України "Про статус народного депутата України" в контексті зазначеної статті Конституції України треба розуміти так:

1.1. Народний депутат України не має права звертатися з вимогами чи пропозиціями до судів, до голів судів та до суддів стосовно конкретних судових справ;

1.2. Вимога чи пропозиція народного депутата України до керівників органів служби безпеки не може бути дорученням щодо перевірки будь-якої інформації про окремих громадян.

За відсутності у вимозі чи пропозиції народного депутата України достатньої інформації про злочин така вимога чи пропозиція не може бути підставою для прийняття

рішення про проведення оперативно-розшукових заходів;

1.3. У разі надходження до органів служби безпеки вимоги чи пропозиції народного депутата України, пов'язаної з необхідністю проведення оперативно-розшукових заходів, керівники цих органів мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Законом України "Про Службу безпеки України" і Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність".

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови)

**м. Київ
6 липня 1999 року
№ 7-рп/99**

Справа № 1-25/99

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Тимченка Івана Артемовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича - суддя-доповідач,
Костицького Михайла Васильовича,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,

за участю представників суб'єктів права на конституційне подання: народних депутатів України, виконавчого комітету Вінницької міської ради - Реви Андрія Олексійовича, депутата Вінницької обласної ради, Слишинського Володимира Івановича - начальника інформаційно-аналітичного управління Вінницької міської ради, Шевчук Оксани Вікторівни - начальника юридичного відділу ТОВ фірми "Укржитлосервіс", залучених до участі в розгляді справи від Верховної Ради України Моїсенка Володимира Миколайовича - народного депутата України, Селіванова Анатолія Олександровича - Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України, а також Носова Владислава Васильовича - Постійного представника Президента України у Конституційному Суді України,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями народних депутатів України від 10 листопада 1998 року і виконавчого комітету Вінницької міської ради від 5 та 10 жовтня 1998 року щодо офіційного тлумачення положень статей 38,

78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні".

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали зазначені подання народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради.

Підставою для розгляду справи згідно із статтею 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо можливості здійснення народним депутатом України своїх повноважень на постійній основі з одночасним перебуванням на посаді міського голови.

Колегія суддів Конституційного Суду України з конституційних подань та звернень ухвалами від 4 лютого 1999 року відкрила конституційні провадження у справах за конституційними поданнями народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради, і оскільки вони стосуються одного питання, відповідно до статті 58 Закону України "Про Конституційний Суд України" об'єднала їх в одне конституційне провадження у справі.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б., пояснення Реви А.О., Слишинського В.І., Шевчук О.В., Моїсеєнка В.М., Селіванова А.О., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. У конституційних поданнях народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради зазначається, що згідно з частиною першою статті 38 Конституції України громадяни мають право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Посилаючись на це положення і положення Основного Закону про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22), а також не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64), суб'єкти права на конституційне подання стверджують, що "громадянам надано право бути обраними одночасно як до органів державної влади (в даному випадку - до Верховної Ради України), так і до органів місцевого самоврядування".

Органами місцевого самоврядування, вибори до яких відбуваються також на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування, є сільські, селищні, міські ради (стаття 71, частина перша статті 141 Конституції України). На такій же основі територіальні громади обирають строком на чотири роки відповідно сільського, селищного та міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях (частина друга статті 141 Конституції України).

Для вирішення питань, порушених у конституційних поданнях, принциповим є положення статті 78 та частини третьої статті 141 Конституції України, за якими статус голів, депутатів і виконавчих органів сільської, селищної, міської ради та їхні повноваження, порядок утворення, реорганізації, ліквідації визначаються законом. Таким є Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 38 Конституції України, за яким громадяни мають право "вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування", в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування - сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат

громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови.

Таким чином, позиція суб'єктів права на конституційне подання щодо розуміння положень частини першої статті 38, частин другої та третьої статті 78 Конституції України є необґрунтованою.

2. Суб'єкти права на конституційне подання також порушили клопотання про офіційне тлумачення термінів "представницький мандат" та "державна служба", що вживаються в частині другій статті 78 Конституції України. На їх думку, поняття "представницький мандат" впливає з положень абзацу шостого статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", за якими представницький орган місцевого самоврядування визначається як "виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення". Більш конкретно ці положення викладено у статті 10 та частині другій статті 49 зазначеного Закону. Згідно з останньою "депутат представляє інтереси всієї територіальної громади, має всю повноту прав, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворюваних нею органів, несе обов'язки перед виборцями, радою та її органами, виконує їх доручення".

У конституційних поданнях, з посиланням на пункти 5, 6, 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1998 року № 6-рп/98 (справа щодо статусу депутатів рад), стверджується, що представницьким мандатом наділені депутати місцевої ради, а не міський голова. Однак у зазначеному Рішенні йдеться саме про те, що "депутат сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради, який перебуває, зокрема, на посаді керівника місцевого органу виконавчої влади чи на будь-якій іншій посаді, на яку поширюється дія Конституції України і законів щодо обмеження сумісництва, не може поєднувати свою службову діяльність з такими посадами, як сільський, селищний, міський голова ... чи з будь-якою іншою роботою на постійній основі в радах, їх виконавчих органах та в апараті рад" (пункт 6 мотивувальної частини Рішення).

Пропонуючи своє розуміння поняття "представницький мандат" та співвідношення такого мандата з правовим статусом міського голови, суб'єкти права на конституційне подання вважають, що "міський голова не має представницького мандата". А відтак, на їхню думку, вимоги щодо несумісності мандата народного депутата України з іншим представницьким мандатом, встановлені частиною другою статті 78 Конституції України, не поширюються на міського голову.

Проте у конституційних поданнях не враховані й інші положення Конституції України та Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", а також Рішень Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп (справа щодо несумісності депутатського мандата) та від 13 травня 1998 року № 6-рп/98 (справа щодо статусу депутатів рад). Йдеться, зокрема, про те, що народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі (частина перша статті 78 Конституції України). Аналізуючи положення частини другої статті 141 Конституції України, можна дійти висновку, що і сільський, селищний, міський голова (далі - міський голова), очолюючи виконавчий орган ради та головуючи на її засіданнях, здійснює свої повноваження на постійній основі. Це прямо зазначено в частині другій статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні". Згідно з таким конституційно-правовим визначенням статусу народного депутата України та міського голови одна особа реально може здійснювати повноваження або народного депутата України, або міського голови. Цей висновок підтверджується частиною першою статті 4 Закону України "Про статус народного депутата України", в якій наголошується, що народний депутат України здійснює свої повноваження на постійній основі. Він не може мати іншого представницького мандата чи бути на державній службі. Статус народного депутата України несумісний із заняттям будь-якою іншою діяльністю за сумісництвом з отриманням матеріальної винагороди, за винятком викладацької, нау-

кової роботи та літературної, художньої і мистецької діяльності у вільний від роботи час (у редакції Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про статус народного депутата України" від 25 вересня 1997 року № 548/97-ВР).

Конституційний Суд України вважає, що практичної необхідності в офіційному тлумаченні положень статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" немає, оскільки в цій статті визначено основні терміни, використані в Законі: "представницький орган місцевого самоврядування" (абзац шостий), "районні та обласні ради" (абзац сьомий), "виконавчі органи рад" (абзац одинадцятий), "посадова особа місцевого самоврядування" (абзац тринадцятий). До того ж, ці терміни не суперечать Конституції України (положення статей 7, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146).

3. Виходячи з обов'язковості визначення термінів, що містяться в статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", для всіх інших його положень, вони є такими і для статті 10, відповідно до якої: сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування (частина перша); обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією України, цим та іншими законами, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами (частина друга); представницькі органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови, виконавчі органи місцевого самоврядування діють за принципом розподілу повноважень у порядку і межах, визначених цим та іншими законами (частина третя статті 10 Закону). А відповідно до положень частини другої статті 49 цього ж Закону депутат ради представляє інтереси всієї територіальної громади, має всю повноту прав, що забезпечують його активну участь у діяльності ради та утворених нею органів, несе обов'язки перед виборцями, радою та її органами, виконує їх доручення тощо.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що термін "представницький мандат" обов'язково пов'язаний з обранням особи на посаду, зокрема, народним депутатом України чи депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради з наданням їй відповідних повноважень, в тому числі виступати від імені виборців. Згідно з Конституцією України представницький мандат мають народні депутати України (частина друга статті 78), Президент України (частина четверта статті 103), депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, що прямо зумовлено представницьким характером цих органів (статті 136, 140, 141). Міський голова є головною посадовою особою територіальної громади міста (частина перша статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні") з представницьким мандатом. Наявність представницького мандата міського голови зумовлена насамперед його безпосереднім обранням територіальною громадою міста.

4. Міський голова як особа, що має представницький мандат, виступає від імені виборців, зокрема, представляє територіальну громаду, міську раду та її виконавчий комітет у відносинах з державними органами, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян тощо; звертається до суду з питань визнання незаконними актів відповідних органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права та інтереси територіальної громади, а також повноваження ради та її органів; укладає від імені територіальної громади, міської ради та її виконавчого комітету договори відповідно до законодавства (частина третя статті 42 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"). Виконання цих функцій та повноважень має місце тому, що виборці обрали його і наділили мандатом (тобто дорученням).

При здійсненні наданих повноважень міський голова є підзвітним, підконтрольним

і відповідальним перед територіальною громадою, відповідальним - перед міською радою (частина п'ята статті 42 зазначеного Закону). Не рідше одного разу на рік міський голова звітує про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менш як половини депутатів міської ради міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу її виконавчих органів у будь-який визначений ними термін (частина шоста статті 42 Закону). Все це зумовлюється наявністю представницького мандата, отриманого міським головою за результатами прямих виборів його територіальною громадою.

Таким чином, міський голова - це головна посадова особа територіальної громади міста, що має представницький мандат, і тому на нього повинні поширюватися вимоги щодо несумісності депутатського мандата (народного депутата України), передбачені частиною другою статті 78 Конституції України. У зв'язку з цим безпідставним є твердження суб'єктів права на конституційне подання, що Конституцією України не встановлено обмежень для міського голови бути народним депутатом України.

5. Відповідно до положень частини четвертої статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" міський голова не може бути депутатом будь-якої ради, суміщати свою службову діяльність з іншою посадою, в тому числі на громадських засадах (крім викладацької, наукової та творчої роботи у позаробочий час), займатися підприємницькою діяльністю, одержувати від цього прибуток.

Вважаючи, що за змістом статей 140, 141, 142, 143, 144 Конституції України термін "рада" використовується у словосполученні "сільські, селищні, міські ради", і "районні та обласні ради", а поняття "депутат будь-якої ради", що вживається в частині четвертій статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", стосується депутата обласної, районної, міської, районної в місті, сільської, селищної ради, суб'єкти права на конституційне подання дійшли висновку, що зазначене в частині четвертій статті 12 цього Закону обмеження щодо несумісності посади міського голови не поширюється на народних депутатів України.

Проте такий висновок є необґрунтованим. По-перше, міський голова є посадовою особою з представницьким мандатом, і тому він не може водночас мати іншого представницького мандата, тобто мандата народного депутата України. По-друге, термін "депутат" вживається в Конституції України і законах України не лише в значенні, яке вжито в конституційних поданнях, а й в інших значеннях, зокрема: "народний депутат України" (стаття 4 Закону України "Про статус народного депутата України"), стаття 5 Закону України "Про боротьбу з корупцією"; "депутат Верховної Ради Автономної Республіки Крим" (частина друга статті 4, частини третя та четверта статті 5 Закону України "Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим"). За змістом та спрямованістю зазначені терміни відповідають значенню терміна "депутат", що вживається в частині другій статті 42 Конституції України.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення статті 12, частин третьої, четвертої, п'ятої та шостої статті 42 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" в контексті статті 141 Конституції України треба розуміти так, що сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою відповідної територіальної громади з представницьким мандатом.

2. Положення частини першої статті 38 Конституції України, згідно з яким громадяни мають право "вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування", в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним

до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування - сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови.

3. Припинити конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення положень статей 1, 10 та частини другої статті 49 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні".

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ
України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті
80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність)**

**м. Київ
27 жовтня 1999 року
№ 9-рп/99**

Справа № 1-15/99

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича - суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю уповноважених за дорученням представників суб'єкта права на конституційне подання - Міністерства внутрішніх справ України - Штанька Олександра Федоровича, заступника Міністра внутрішніх справ України, Коляди Петра Васильовича, першого заступника начальника Головного слідчого управління Міністерства внутрішніх справ України; залучених до участі у розгляді цієї справи від Верховної Ради України - Шишкіна Віктора Івановича, народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової реформи, Кривенка Леоніда Івановича, головного наукового консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Секретаріату Верховної Ради України; від Генеральної прокуратури України - Бурдоля Євгена Павловича, начальника відділу правового забезпечення Генеральної прокуратури України, Титарчука Григорія Миколайовича, виконуючого обов'язки начальника Управління нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ і податкової міліції при провадженні оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства; від Служби безпеки України - По-

родька Володимира Михайловича, начальника Слідчого управління Служби безпеки України; а також Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень частини третьої статті 80 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д., пояснення Штанька О.Ф., Коляди П.В., Шишкіна В.І., Кривенка Л.І., Бурдоля Є.П., Титарчука Г.М., Породька В.М., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Міністерство внутрішніх справ України звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України, згідно з якими народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані. У конституційному поданні також порушено питання щодо визначення моменту, з якого настає кримінальна відповідальність, та моменту, з якого особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності; щодо необхідності скасування обраного раніше запобіжного заходу у вигляді взяття під варту особи до її обрання народним депутатом України; щодо необхідності звернення до Верховної Ради України з поданням про одержання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності та арешт цієї особи у порядку, передбаченому статтею 28 Закону України "Про статус народного депутата України".

Практичну необхідність такого тлумачення суб'єкт права на конституційне подання обгрунтовує тим, що чинним кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством не визначено поняття "притягнення до кримінальної відповідальності", не встановлено моменту, з якого настає кримінальна відповідальність і з якого народним депутатам України гарантується недоторканність. Не визначено також, чи поширюється депутатська недоторканність на особу, яку притягнуто до кримінальної відповідальності і щодо якої обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту до обрання її народним депутатом України. За результатами виборів, які відбулися 29 березня 1998 року, народними депутатами України обрано окремих громадян, стосовно яких слідчими органів внутрішніх справ ще до дня виборів було порушено кримінальні справи, пред'явлено обвинувачення та обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту відповідно до положень статей 131, 132, 148, 150, 155 та інших статей Кримінально-процесуального кодексу України.

На пленарному засіданні уповноважені за дорученням представники суб'єкта права на конституційне подання Штанько О.Ф. і Коляда П.В. пояснили, що Міністерство внутрішніх справ України у конституційному поданні порушує питання щодо з'ясування моменту притягнення особи до кримінальної відповідальності і необхідності звернення до Верховної Ради України з поданням про одержання згоди на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності та арешт у разі, якщо його взято під варту і пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину до обрання народним депутатом України.

Відповідно до позиції Міністерства внутрішніх справ України особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності з моменту винесення постанови про притягнення цієї особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення, а гарантії депу-

татської недоторканності поширюються на народного депутата України з моменту складення ним присяги. Отже, якщо особу притягнуто до кримінальної відповідальності до обрання народним депутатом України і складення присяги, то у зверненні до Верховної Ради України з поданням про одержання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності та арешт такого народного депутата України немає правових підстав.

Представники Верховної Ради України Шишкін В.І. та Кривенко Л.І. вважають, що початковим моментом процесу притягнення особи до кримінальної відповідальності є винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого і пред'явлення їй конкретного обвинувачення у вчиненні злочину. Процес притягнення до кримінальної відповідальності має стадійний характер. Громадянин, обраний народним депутатом України, набуває статусу народного депутата з моменту реєстрації Центральною виборчою комісією факту обрання його народним депутатом України. Саме з цього часу на народного депутата України поширюються гарантії депутатської недоторканності, передбачені частиною третьою статті 80 Конституції України, що зумовлює необхідність враховувати цей статус у разі застосування щодо депутата механізму притягнення до кримінальної відповідальності та обрання запобіжного заходу у вигляді арешту, а також обов'язкову згоду Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання чи арешт.

Представники Генеральної прокуратури України Бурдоль Є.П. і Титарчук Г.М. та Служби безпеки України Породько В.М. пояснили, що за чинним Кримінально-процесуальним кодексом України особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності з моменту винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. Гарантії депутатської недоторканності починаються з моменту складення присяги народним депутатом України і діють тільки на період його повноважень. Тому в разі притягнення громадянина до кримінальної відповідальності та арешту до обрання його народним депутатом України немає правових підстав звертатися з поданням до Верховної Ради України про одержання згоди на вжиття таких заходів.

На думку Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України Носова В.В., системний аналіз конституційних норм дає підстави під словосполученням "притягнені до кримінальної відповідальності", яке вживається в частині третій статті 80 Конституції України щодо народних депутатів України, розуміти застосування кримінального покарання до особи, винної у вчиненні злочину. Особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності після постановлення судом обвинувального вироку, який набрав законної сили. Що ж стосується гарантії депутатської недоторканності, то вони повинні поширюватись на народного депутата України після складення ним присяги, оскільки він розпочинає виконувати свої обов'язки саме з цього часу. Якщо громадянина заарештовано до його обрання народним депутатом України, органи попереднього слідства та суд не можуть перешкодити такому народному депутату України скласти присягу, оскільки єдиним джерелом влади виступає народ і його волевиявлення є обов'язковим для органів державної влади.

2. Кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила злочин. Поняття "кримінальна відповідальність" законодавчо не визначено і в теорії кримінального та кримінально-процесуального права трактується по-різному.

Відповідно до частини першої статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а згідно із статтею 3 Кримінального кодексу України кримінальній відповідальності підлягає лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене законом суспільно небезпечне діяння. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за ви-

роком суду й відповідно до закону. Ці положення дають підстави розглядати кримінальну відповідальність як особливий правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинений злочин.

Кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної. Підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. Кримінальна відповідальність може мати не лише форму покарання. За вироком суду вона може зводитись тільки до осуду особи, яка вчинила злочин, і звільнення її від покарання (частина друга статті 50 Кримінального кодексу України). Особу може бути засуджено умовно чи з відстрочкою виконання вироку (статті 45, 46, 46-1 Кримінального кодексу України). Тому сам факт порушення кримінальної справи щодо конкретної особи, затримання, взяття під варту, пред'явлення їй обвинувачення не можна визнати як кримінальну відповідальність. Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили.

3. Поняття "притягнення до кримінальної відповідальності" не тотожне поняттю "кримінальна відповідальність", як і поняття "притягнення до юридичної відповідальності" не ідентичне поняттю "юридична відповідальність".

Норми Конституції України, зокрема, містять терміни: "за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність" (частина друга статті 60); "ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення" та "юридична відповідальність особи має індивідуальний характер" (стаття 61); "особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом" (частина перша статті 63), "незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності" (частина друга статті 68); "за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону" (частина друга статті 105); "за неповагу до суду і судді винні особи притягаються до юридичної відповідальності" (частина п'ята статті 129). У контексті змісту положень названих статей Конституції України терміни "притягнення до юридичної відповідальності" та "юридична відповідальність" розмежовуються.

Притягнення до юридичної відповідальності передує юридичній відповідальності. Юридична відповідальність, у тому числі й кримінальна відповідальність, як і форми притягнення до юридичної відповідальності, визначаються та встановлюються законами. Відповідно до положень пунктів 14, 22 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються "судочинство... організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства", а також "засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них". Пунктом 9 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України визначено, що "прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функцію нагляду за додержанням і застосуванням законів та функцію попереднього слідства - до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів, та до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування". Таким чином, форма і порядок кримінального переслідування особи, що підозрюється у вчиненні злочину, а також кримінальна відповідальність винної особи регламентуються кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України.

Зокрема, порядок розслідування кримінальної справи, арешт і затримання регулюються Кримінально-процесуальним кодексом України. Системний аналіз його норм (ста-

тей 147, 242, 246 та інших статей) дає підстави дійти висновку, що притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту винесення слідчим постанови про притягнення особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення. Відповідно до положень частини першої статті 147 цього Кодексу "в разі притягнення посадової особи до кримінальної відповідальності за посадовий злочин... слідчий зобов'язаний відсторонити її від посади...". Пункт 4 частини першої статті 242 Кримінально-процесуального кодексу України передбачає, що в разі віддання обвинуваченого до суду суддя одноособово чи суд у розпорядчому засіданні зобов'язані з'ясувати, "чи притягнуті до відповідальності всі особи, які зібраними в справі доказами викриті у вчиненні злочину", а відповідно до вимог пункту 4 частини першої статті 246 цього Кодексу суд у розпорядчому засіданні повертає справу на додаткове розслідування за "наявності підстав для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб, коли окремих розгляд справи про них неможливий".

Підтвердженням того, що в зміст терміна "притягнення до кримінальної відповідальності" вкладається факт пред'явлення особі обвинувачення, є передбачена статтею 174 Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність особи, яка провадить дізнання, слідчого або прокурора за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності з корисливих мотивів чи іншої особистої заінтересованості.

Історичний аналіз правових норм, які регламентували питання депутатської недоторканності, свідчить про те, що з моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності пов'язується факт пред'явлення їй обвинувачення у вчиненні злочину.

Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 111 Конституції (Основного Закону) України 1978 року (з наступними змінами) народний депутат України не міг бути без згоди Верховної Ради України притягнений до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладалися в судовому порядку.

Законом України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року визначено, що для одержання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності Генеральний прокурор України вносить подання до Верховної Ради України до пред'явлення депутату обвинувачення або дачі санкції на арешт (частини перша і друга статті 28 названого Закону). Стаття 29 Закону України "Про статус депутатів місцевих Рад народних депутатів" визначала, що депутата ради не можна було притягнути до кримінальної відповідальності або арештувати без згоди ради (стаття виключена Законом № 11/98-ВР від 13 січня 1998 року).

Згідно з частинами першою і другою статті 1 Закону України "Про порядок одержання згоди Ради народних депутатів на притягнення депутата до відповідальності" (Закон втратив чинність на підставі Закону № 11/98-ВР від 13 січня 1998 року) для одержання згоди ради на притягнення депутата до кримінальної відповідальності, його арешт відповідний прокурор повинен був внести в раду подання перед пред'явленням депутату звинувачення або дачею санкції на арешт.

У частині третій статті 80 Конституції України стосовно народних депутатів України також використано термін "притягнені до кримінальної відповідальності".

Отже, притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину.

4. Статус народного депутата України визначається Конституцією та законами України. Важливою конституційною гарантією є депутатська недоторканність, яка має цільове призначення - забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер.

Згідно з положеннями частини другої статті 80 Конституції України народні депу-

тати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Це означає, що народний депутат України і після припинення депутатських повноважень не може бути притягнений до юридичної відповідальності за зазначені дії.

Депутатська недоторканність передбачає також особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту народних депутатів України. Вони не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані (частина третя статті 80 Конституції України). Згідно з частиною третьою статті 76 Конституції України "не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку". З цього конституційного припису випливає, що народним депутатом України може бути обраний громадянин України, щодо якого порушено кримінальну справу, пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, затримано чи заарештовано.

За змістом статті 69, частини першої статті 76, частини другої статті 78 та частини четвертої статті 79 Конституції України особа обирається народним депутатом України та отримує депутатський мандат внаслідок волевиявлення виборців. Перед вступом на посаду народні депутати України складають перед Верховною Радою України присягу (частина перша статті 79 Конституції України). Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата (частина третя статті 79 Конституції України). Ці конституційні приписи дають підстави стверджувати, що народний депутат України свій мандат отримує за результатами виборів, засвідченими рішенням відповідної виборчої комісії про визнання народного депутата обраним.

Таким чином, на підставі системного аналізу норм Конституції України Конституційний Суд України дійшов висновку, що гарантії депутатської недоторканності відповідно до положень частини третьої статті 80 Конституції України поширюються на народних депутатів України з моменту визнання їх обраними за результатами виборів, засвідченими рішенням відповідної виборчої комісії, і до моменту припинення у встановленому порядку депутатських повноважень. Якщо громадянина обрано народним депутатом України після пред'явлення йому обвинувачення у вчиненні злочину чи після арешту, подальше провадження у кримінальній справі стосовно такого депутата може бути продовжено за наявності згоди Верховної Ради України на притягнення його до кримінальної відповідальності або арешт відповідно до процедури, передбаченої статтею 28 Закону України "Про статус народного депутата України". Такий підхід забезпечує реалізацію принципу рівності всіх народних депутатів України щодо гарантій депутатської недоторканності.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті порушених у конституційному поданні Міністерством внутрішніх справ України питань положення частини третьої статті 80 Конституції України треба розуміти так:

1.1. Кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

1.2. Притягнення до кримінальної відповідальності, як стадія кримінального переслідування, починається з моменту пред'явлення особі обвинувачення у вчиненні злочину.

1.3. Згода Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності має бути одержана до пред'явлення йому обвинувачення у вчиненні злочину відповідно до чинного Кримінально-процесуального кодексу України.

1.4. Депутатська недоторканність поширюється на народного депутата України з

моменту визнання його обраним за рішенням відповідної виборчої комісії і до моменту припинення повноважень народного депутата України.

У разі пред'явлення громадянину України обвинувачення у вчиненні злочину та/або його арешту до обрання народним депутатом України подальше провадження у кримінальній справі стосовно такого депутата може бути продовжено за наявності згоди Верховної Ради України на його притягнення до кримінальної відповідальності та/або перебування під вартою.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови)

**м. Київ
14 грудня 1999 року
№ 10-рп/99**

Справа № 1-6/99

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича - головуєчий, суддя-доповідач,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України (254к/96-ВР).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали два конституційних подання народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України стосовно обов'язковості застосування державної мови органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень статті 10 Конституції України щодо обов'язковості застосування української мови органами державної влади, їх посадовими особами, а також у навчальному процесі в навчальних закладах України.

Оскільки конституційні подання народних депутатів України стосуються того самого питання - офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України, відповідно до статті 58 Закону України "Про Конституційний Суд України" Ухвалою Конституційного Суду України від 29 квітня 1998 року ці подання об'єднано в одне конституційне провадження у справі.

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В.С. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. У конституційних поданнях народних депутатів України порушується питання про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо обов'язковості застосування державної мови органами державної влади, їх посадовими особами та використання української мови у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що посадові особи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Адміністрації Президента України при виконанні службових обов'язків нехтують державною мовою, "відбувається свідоме ігнорування" державної мови і в більшості державних навчальних закладів України. Положення статті 10 Конституції України щодо забезпечення державою всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України належно не виконуються.

У зв'язку з наведеним суб'єкт права на конституційне подання звернувся з клопотанням дати офіційне тлумачення статті 10 Конституції України щодо обов'язковості виконання її положень органами державної влади України та їх посадовими особами, а також щодо обов'язковості використання української мови у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

2. Конституційні подання, долучені до справи додаткові матеріали, пояснення, отримані Конституційним Судом України від Секретаріату Верховної Ради України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, Державного комітету України у справах національностей та міграції, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, Інституту української мови Національної академії наук України, Донецького державного університету, Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка, свідчать про різне розуміння та застосування положень статті 10 Конституції України.

В окремих матеріалах також йдеться про обов'язковість функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, володіння та використання її посадовими і службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, необхідність розвитку та застосування мов національних меншин у визначеному законом порядку, а також їх вивчення і використання в навчальних закладах. Зазначається і про доцільність удосконалення правового врегулювання мовних проблем на законодавчому рівні та прийняття загальнодержавної програми розвитку і використання мов в Україні.

Наведене підтверджує практичну необхідність у роз'ясненні та в офіційній інтерпретації положень статті 10 Конституції України в контексті конституційно-правового регулювання порядку застосування державної мови в Україні.

3. Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано

правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя.

Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10). Це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено у преамбулі Конституції України, нації, яка історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі.

Положення про українську мову як державну міститься у розділі I "Загальні засади" Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття "конституційний лад". Іншою його складовою є, зокрема, поняття державних символів. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові (частина третя статті 5 Конституції України). Положення статті 10 Конституції України, як і інших статей розділу I "Загальні засади", можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її статтею 156, шляхом прийняття закону, який затверджується всеукраїнським референдумом.

Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо). До сфер застосування державної мови можуть бути віднесені також інші сфери, які відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України визначаються законами.

Зокрема, відповідно до чинних законів питання застосування української мови визначено щодо розгляду звернень громадян; діяльності Збройних Сил України та Національної гвардії України; видання друкованої продукції, призначеної для службового та ужиткового користування, що розповсюджується через державні підприємства, установи і організації (бланки, форми, квитанції, квитки, посвідчення, дипломи тощо); висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації; оформлення митних документів тощо. Володіння державною мовою є обов'язковою умовою для прийняття до громадянства України. Згідно з чинним Законом Української РСР "Про мови в Українській РСР" від 28 жовтня 1989 року службові особи державних органів, установ і організацій повинні володіти українською мовою.

Законодавчо визначеним є також питання про застосування української мови та інших мов у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

Зокрема, Законом України "Про освіту" в редакції від 23 березня 1996 року (стаття 7) та Законом України "Про загальну середню освіту" від 13 травня 1999 року (стаття 7) встановлено, що мова освіти, мова навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається Конституцією України та Законом Української РСР "Про мови в Українській РСР". Цей Закон прийнято 28 жовтня 1989 року у розвиток положення статті 73 (в редакції від 27 жовтня 1989 року) чинної на той час Конституції, за якою українській мові було надано статус державної. Закон мав своїм завданням регулювання суспільних відносин у сфері розвитку і вживання української та інших мов, охорону конституційних прав громадян у цій сфері. Зокрема, ним встановлено, що мовою виховання в дитячих дошкільних установах, мовою навчання і виховання в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах є українська мова.

Порядок застосування мов згідно з пунктом 4 частини першої статті 92 Конституції України визначається виключно законами України.

Володіння українською мовою є однією з обов'язкових умов для зайняття відповідних посад (статті 103, 127, 148 Конституції України).

Шляхом конституційного та законодавчого закріплення унормовується застосування української мови як державної.

Таким чином, положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну - українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, в роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України.

4. Відповідно до частини третьої статті 10 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє розвитку мовної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11 Конституції України).

Неприпустимість привілеїв чи обмежень, в тому числі і за мовними ознаками, закріплена в частині другій статті 24 Конституції України.

Частина п'ята статті 53 Конституції України містить положення, згідно з яким громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

На зазначеній вище конституційно-правовій основі вирішується проблема щодо застосування мов національних меншин України.

Гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їх мов відповідає змістові міжнародних договорів України.

Зокрема, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року, ратифікована Україною 9 грудня 1997 року, зобов'язує держави створити у себе необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість розвивати свою мову (пункт 1 статті 5 Конвенції).

Стаття 1 Угоди з питань, пов'язаних з поновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів, підписаної 9 жовтня 1992 року представниками держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у місті Бішкеку і ратифікованої Україною 17 грудня 1993 року, визначає, що депортованим громадянам колишнього СРСР забезпечуються в державах Співдружності Незалежних Держав політичні, економічні та соціальні права і умови для освіти, національного, культурного та духовного відродження.

Пунктом "а" статті 10 Конвенції про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, укладеної 21 жовтня 1994 року в місті Москві державами Співдружності Незалежних Держав за участю України, передбачається необхідність вивчення у цих державах державної мови та створення умов для вивчення національними меншинами рідної мови.

На основі викладеного і керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 62, 63, 65, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Поряд з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України.

2. Виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України “Про статус народного депутата України” (справа про запити народних депутатів України до прокуратури)

**м. Київ
11 квітня 2000 року
№ 4-рп/2000**

Справа № 1-19/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича – суддя-доповідач,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України “Про статус народного депутата України” від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ з наступними змінами і доповненнями.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Генеральної прокуратури України.

Підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з’ясуванні положень зазначених статей Конституції України і Закону України “Про статус народного депутата України” щодо змісту права народного депутата України на запит до прокуратури.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Генеральна прокуратура України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України "Про статус народного депутата України" щодо права народного депутата України "звертатися до прокуратури із запитом та зверненнями, які містять вимоги та вказівки стосовно конкретних кримінальних, цивільних і арбітражних справ".

Генеральна прокуратура України вважає, що відповідно до статті 86 Конституції України, статті 12 Закону України "Про статус народного депутата України" запит народного депутата України передбачає одержання офіційної відповіді з певних питань, але не повинен містити вказівок про вчинення конкретних дій, тим більше щодо розслідування злочинів та участі прокурора у кримінальному, цивільному і арбітражному процесі. Так само і в депутатському зверненні, на думку Генеральної прокуратури України, пропозиції вчинити певні дії не повинні стосуватися "конкретних кримінальних, цивільних і арбітражних справ", оскільки ці питання не пов'язані з діяльністю народних депутатів України.

На підставі аналізу відповідних положень чинного законодавства Генеральна прокуратура України характеризує запити і депутатські звернення, що містять вимоги і пропозиції, пов'язані з розслідуванням злочинів і розглядом у суді кримінальних, цивільних і арбітражних справ (про порушення або закриття кримінальних справ, зміну запобіжного заходу, опротестування судових вироків, рішень, взяття під контроль окремих проваджень), як втручання у діяльність органів прокуратури, вплив на їх працівників з метою прийняття бажаних для народних депутатів України рішень.

Верховна Рада України з огляду на статтю 12 Закону України "Про статус народного депутата України" направляє такі запити народних депутатів України до Генеральної прокуратури України для розгляду по суті. Крім того, до органів прокуратури надходить безпосередньо від народних депутатів України значна кількість депутатських звернень відповідного змісту. Генеральна прокуратура України вважає, що таке становище зумовлено, зокрема, невизначеністю кола питань, які можуть міститися у запитах і депутатських зверненнях.

2. Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положень статті 86 Конституції України в аспекті порушених у конституційному поданні Генеральної прокуратури України питань виходить з того, що в частині першій зазначеної статті Конституції України органами, до яких може звернутись із запитом народний депутат України, визначено лише органи Верховної Ради України і Кабінет Міністрів України. Крім того, вимоги народних депутатів України, заявлені на засіданні Верховної Ради України у формі запиту, можуть бути звернуті до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Відповідно до статті 13 Закону України "Про прокуратуру" систему органів прокуратури становлять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури. Керівниками цих органів є відповідно Генеральний прокурор України, прокурор Автономної Республіки Крим, прокурори областей, міст Києва і Севастополя, міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокурори, а також військові прокурори регіонів і військовий прокурор Військово-Морських Сил України, військові прокурори гарнізонів. Саме до цих прокурорів як керівників відповідних органів державної влади можуть звертатися із запитом народні депутати України.

Разом з тим за змістом частини першої статті 86 Конституції України народний депутат України не може адресувати свої вимоги та пропозиції іншим працівникам органів прокуратури, в тому числі й слідчим прокуратури.

3. Народні депутати України не можуть звертатися до прокурорів – керівників органів прокуратури – із запитамі, зміст яких не відповідає закону. Це прямо впливає з частини другої статті 19 Конституції України, яка передбачає, що “органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”.

Згідно з частиною другою статті 86 Конституції України зазначені прокурори – керівники відповідних органів прокуратури – зобов’язані лише повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту. Прокурор, який розглядає запит, не повинен задовольняти вимоги народного депутата України, якщо вони не відповідають Конституції і законам України.

4. Як впливає із статті 19 Конституції України та чинного законодавства, органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові особи, засоби масової інформації, громадсько-політичні організації (рухи) та їх представники не повинні втручатись у діяльність прокуратури, якою відповідно до статті 121 Конституції України охоплюються питання підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також з питань провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах.

Це стосується і Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України. Такий висновок впливає з того, що Конституція України серед повноважень Верховної Ради України безпосередньо не передбачає здійснення контролю за діяльністю прокуратури, а правом надавати собі додаткові контрольні повноваження шляхом прийняття відповідного закону Верховна Рада України не наділена.

Закріплена у пункті 25 частини першої статті 85 і частині першій статті 122 Конституції України можливість висловлення парламентом недовіри Генеральному прокуророві України, що має наслідком його відставку з посади, не може бути підставою для втручання Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України у діяльність прокуратури з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також з питань провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах.

5. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 зазначив, що встановлене статтею 86 Конституції України право народного депутата України на запит є обмеженим і не поширюється на питання, пов’язані із здійсненням правосуддя у конкретних справах.

Питання нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання, досудове (попереднє – до сформування системи досудового) слідство, провадження досудового (попереднього – до сформування системи досудового) слідства у кримінальних справах, участі прокурора в судових засіданнях є саме такими, що пов’язані зі здійсненням правосуддя в конкретних справах.

6. Для вирішення народним депутатом України питань його депутатської діяльності Законом України “Про статус народного депутата України” передбачено право народного де-

путата України “звертатися до посадових осіб всіх державних органів та органів об’єднань громадян, керівників підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування”. Проте як окремих інститут депутатське звернення в Конституції України не закріплене.

Пропозиції, вказівки, вимоги народного депутата України мають відповідати Конституції і законам України і можуть стосуватися лише питань, пов’язаних саме з депутатською діяльністю.

Питання підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також питання провадження слідчими прокуратури досудового слідства в конкретних кримінальних справах не є такими, що пов’язані з депутатською діяльністю. Усі відповідні дії передбачені процесуальним законом. Вони здійснюються лише посадовими особами, уповноваженими на це законом, і у спосіб, визначений законом.

Прокурори і слідчі прокуратури, здійснюючи зазначені процесуальні дії, є незалежними від будь-яких органів та інших посадових осіб і підкоряються тільки закону. Вплив у будь-якій формі на прокурора чи слідчого з метою перешкодити виконанню ними службових обов’язків заборонено чинним законодавством.

Тому будь-які пропозиції, вказівки і вимоги народного депутата України до прокурорів з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства в конкретних кримінальних справах Конституційний Суд України вважає неправомірними.

7. У разі надходження до органів прокуратури і прокурорів пропозицій, вказівок і вимог народних депутатів України з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах прокурори і слідчі прокуратури мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Арбітражним процесуальним кодексом України та Законом України “Про прокуратуру”. Вони не повинні розглядати по суті такі пропозиції, вказівки та вимоги.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 86 Конституції України, частини першої статті 12 та частин першої і другої статті 19 Закону України “Про статус народного депутата України” від 17 листопада 1992 року № 2790-XII з наступними змінами і доповненнями в аспекті порушених у конституційному поданні Генеральної прокуратури України питань

треба розуміти так:

1.1. Народний депутат України не має права звертатися до органів прокуратури і прокурорів з вимогами, пропозиціями чи вказівками у конкретних справах з питань підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом, нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудове слідство, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також до слідчих прокуратури з питань досудового слідства у конкретних кримінальних справах.

1.2. У разі надходження до органів прокуратури, прокурорів, слідчих прокуратури пропозицій, вказівок і вимог народних депутатів України у конкретних справах із зазначених у підпункті 1.1 питань прокурори і слідчі прокуратури мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Арбітражним процесуальним кодексом України та Законом України “Про прокуратуру”.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України(справа про зворотну дію кримінального закону в часі)

**м. Київ
19 квітня 2000 року
№ 6-рп/2000**

Справа № 1-3/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича – суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мартиненка Петра Федоровича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – народні депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (далі – Кодексу) у зв'язку з практичною необхідністю.

Практичну необхідність офіційного тлумачення зазначених норм суб'єкт права на конституційне подання обгрунтовує тим, що суди загальної юрисдикції помилково не застосовують принцип зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, коли вони пом'якшують кримінальну відповідальність особи в разі зміни мінімального розміру заробітної плати, що впливає на кваліфікацію розкрадання державного або колективного майна у великих чи особливо великих розмірах (частини четверті статей 81, 82, 84, частина третя статті 83, частина друга статті 86 та стаття 861 Кримінального кодексу України).

Як зазначається у конституційному поданні, примітка до статті 81 Кодексу є невід'ємною складовою диспозицій вказаних кримінально-правових норм і встановлює, що розкрадання визнається вчиненим у великих розмірах, якщо воно скоєно однією особою чи групою осіб на суму, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України (абзац другий), а в особливо великих розмірах – якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати (абзац третій). Тобто ступінь суспільної небезпечності цих злочинів визначається співвідношенням вартості викраденого майна з показниками, що приміткою до статті 81 Кодексу характеризуються як великі чи особливо великі розміри розкрадання. Останні обчислюються шляхом множення мінімального розміру заробітної плати на відповідний коефіцієнт: 100 і 250.

Як стверджується у конституційному поданні, протягом 1992-1995 років у зв'язку з великими темпами інфляції відповідно зростали і номінальні значення мінімального розміру заробітної плати. Відносно найбільшого падіння мінімальна заробітна плата досягла у лютому 1996 року, коли вона дорівнювала 60000 крб. (цей рівень було встановлено у грудні 1993 року). У лютому 1996 року розкрадання на суму в 250 мінімальних зарплат було трохи більшим за місячний середній заробіток, а на суму в 100 мінімальних зарплат дорівнювало двотижневому заробітку.

З 1 березня 1996 року мінімальну заробітну плату було підвищено до 1 млн. 500 тис.крб. Співвідношення мінімальної і середньої зарплат наблизилось до рівня липня 1992 року. Фактично дію показників у 100 та 250 мінімальних зарплат як ступеня суспільної небезпечності злочинів було відновлено.

На думку авторів клопотання, за таких обставин на підставі статті 6 Кодексу повинен був застосовуватись новий мінімальний рівень заробітної плати для юридичної кваліфікації злочинів, вчинених до 1 березня 1996 року. Якщо до 22 лютого 1996 року це було розкраданням у великих та особливо великих розмірах, то після 1 березня 1996 року таке розкрадання становило дрібну крадіжку. Але загальні суди України не визнають нормативно-правові акти щодо підвищення мінімального розміру заробітної плати такими, що пом'якшують відповідальність особи і мають зворотну дію в часі.

У зв'язку з цим суб'єкт права на конституційне подання просить дати офіційне тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кодексу з таких питань:

1. Положення статті 58 Конституції України охоплюють лише норми Кримінального кодексу України чи також будь-які закони та нормативно-правові акти, якщо вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи?

2. У статті 6 Кримінального кодексу України йдеться лише про норми цього Кодексу чи під словосполученнями “кримінальний закон” і “закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання” треба розуміти як будь-який закон чи й інші нормативно-правові акти, що в будь-який спосіб впливають на визначення караності діяння або суворості покарання, а не тільки шляхом текстуальної зміни диспозиції чи санкції статті Особ-

ливої частини Кримінального кодексу України?

3. Чи є обов'язковим перегляд юридичної кваліфікації злочинів на підставі примітки до статті 81 Кодексу у зв'язку із збільшенням мінімального розміру заробітної плати відповідними нормативно-правовими актами?

2. Відповідно до частини першої статті 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Закріплений в Конституції України принцип неприпустимості зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів узгоджується з міжнародно-правовими актами, зокрема Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (стаття 15), Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (стаття 7).

Суть зворотної дії в часі законів та інших нормативно-правових актів полягає в тому, що їх приписи поширюються на правовідносини, які виникли до набрання ними чинності, за умови, якщо вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи. Але їх реалізація з використанням підзаконних нормативно-правових актів неможлива в окремих галузях права, зокрема в кримінальному праві.

Згідно з частиною другою статті 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. З цього конституційного припису випливає, що діяння як певне правопорушення може визнаватися тільки законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом. Такий висновок підтверджується положеннями пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються "засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них".

3. В Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (стаття 8 Конституції України).

Відповідно до положення частини першої статті 6 Кодексу злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв на час його вчинення. За змістом частини другої зазначеної статті закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотню дію в часі. Приписи цих норм Кодексу кореспондуються з положеннями статті 58 Конституції України. Зворотна дія кримінального закону означає поширення його на осіб, які вчинили діяння до набрання чинності таким законом. Зіставлення положень статей 8, 58, 92, 152, пункту 1 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України та статті 6 Кодексу дає підстави дійти висновку, що виключно кримінальними законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється відповідальність за їх вчинення. Відповідно і зворотна дія в часі реалізується через кримінальні закони у випадках, коли вони скасовують або пом'якшують відповідальність особи.

Виходячи з того, що кримінально-правова норма складається з трьох елементів: гіпотези, що визначає умови, за яких застосовується правова норма щодо забороненої поведінки особи; диспозиції, що закріплює таку правову норму; санкції, що встановлює покарання для осіб, які порушили цю правову норму, при дослідженні питання щодо зворотної дії нової норми (закону) треба аналізувати поелементно стару і нову кримінально-правові норми.

Кримінально-правова норма має зворотню дію в часі в тій її частині, в якій вона пом'якшує або скасовує відповідальність особи. Це стосується випадків, коли в диспозиції норми зменшено коло предметів посягання; виключено із складу злочину якісь альтернативні суспільно-небезпечні наслідки; обмежено відповідальність особи шляхом конкретизації в бік звуження способу вчинення злочину; звужено зміст кваліфікуючих ознак тощо.

В теорії кримінального права залежно від опису ознак конкретного складу злочину розрізняють такі види диспозицій: проста, описова, відсильна, бланкетна і змішана. Відсильна диспозиція вказує лише на злочин і називає обов'язкові ознаки основного та/або

кваліфікованого складу злочину, а для розкриття їх змісту відсилає до іншої норми (частини) цієї або іншої статті Кодексу.

Бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Основна особливість бланкетної диспозиції полягає в тому, що така норма має загальний і конкретизований зміст.

Загальний зміст бланкетної диспозиції передається словесно-документною формою відповідної статті Особливої частини Кримінального кодексу України і включає положення інших нормативно-правових актів у тому вигляді, в якому вони сформульовані безпосередньо в тексті статті. Саме із загальним змістом бланкетної диспозиції пов'язане визначення кримінальним законом діяння як злочину певного виду та встановлення за нього кримінальної відповідальності.

Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом. Зміни, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилення на які містить бланкетна диспозиція, не змінюють словесно-документну форму кримінального закону. Така диспозиція кримінально-правової норми залишається незмінною. Кримінальний закон і за наявності нового, конкретизованого іншими нормативно-правовими актами змісту бланкетної диспозиції кримінально-правової норми не можна вважати новим – зміненим – і застосовувати до нього положення частини першої статті 58 Конституції України та частини другої статті 6 Кодексу.

Законом України “Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення” від 7 липня 1992 року № 2547-XII (введений в дію 6 серпня 1992 року – газета “Голос України” від 6 серпня 1992 року) примітку до статті 81 Кодексу доповнено абзацами другим і третім, відповідно до яких: “У статтях 81–84, 86 Кодексу розкрадання визнається вчиненням у великих розмірах і вважається таким, що завдало великої шкоди державному чи колективному майну, якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, яка в сто і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України.

У статті 86 цього Кодексу розкрадання державного або колективного майна визнається вчиненням в особливо великих розмірах, якщо воно вчинено однією особою чи групою осіб на суму, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством України”.

До прийняття цього Закону поняття розкрадання державного або громадського майна у “великих розмірах” та “особливо великих розмірах” кримінальним законодавством не було визначено, але судовою практикою розкрадання визнавалось вчиненням у великих розмірах, якщо сума викраденого становила дві тисячі п'ятсот і більше карбованців, а в особливо великих розмірах – десять тисяч і більше карбованців.

Аналізуючи диспозиції частин четвертих статей 81, 82, 84, частини третьої статті 83, частини другої статті 86 та статті 86 Кодексу, Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони є відсильними, оскільки відсилають до положень абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кодексу, які є нормами-дефініціями, що визначають великі та особливо великі розміри розкрадання державного чи колективного майна. В той же час розмір мінімальної заробітної плати встановлюють інші нормативно-правові акти. В цьому відношенні диспозиції згаданих статей Кодексу є бланкетними (змішаними).

4. Постановою Верховної Ради України “Про порядок введення в дію і застосування Закону України “Про внесення доповнень і змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу Української РСР, Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення” від 7 липня 1992 року № 2548-XII визначено, що розмір вчиненого розкрадання, як ознака відповідного складу злочину, встановлюється з ураху-

ванням розміру мінімальної заробітної плати, передбаченого законодавством, яке було чинним на момент закінчення або припинення злочинної діяльності (пункт 4).

Таким чином, законодавець визначив, що зміна розміру мінімальної заробітної плати не впливає на кваліфікацію злочинів, вчинених до зміни мінімального розміру заробітної плати відповідним законодавством.

Підвищення розмірів мінімальної заробітної плати протягом 1991-1996 років було пов'язане з інфляційними процесами, які впливали на купівельну спроможність грошей та їх заміників у бік її зменшення. Реальний розмір заподіяної розкраданням державного чи колективного майна матеріальної шкоди залишався на тому ж рівні або збільшувався у зв'язку з падінням купівельної спроможності грошової одиниці. Тому законодавець встановив чіткий критерій кваліфікації цих злочинів виходячи із розміру мінімальної заробітної плати на період вчинення розкрадання державного чи колективного майна.

Розміри мінімальної заробітної плати в Україні встановлювались не тільки законами, але й підзаконними актами, зокрема Указом Президента України від 9 січня 1992 року № 34, постановами Верховної Ради України (№ 2301-ХІІ від 29 квітня 1992 року; № 2779-ХІІ від 16 листопада 1992 року; № 3243-ХІІ від 1 червня 1993 року; № 3415-ХІІ від 27 серпня 1993 року; № 3653-ХІІ від 25 листопада 1993 року; № 49/96-ВР від 20 лютого 1996 року), Декретом Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1992 року № 19-92.

Конституція України встановила, що діяння, які є злочинами, та відповідальність за них визначаються виключно законами України (пункт 22 частини першої статті 92), а не підзаконними актами.

Кримінальний закон, який визначає діяння як злочин, може містити посилання на положення інших нормативно-правових актів. Якщо ці положення в наступному змінюються, загальний зміст кримінального закону, в даному випадку – диспозиція його норм, змін не зазнає. Протилежне означало б можливість зміни кримінального закону підзаконними актами, зокрема постановами Верховної Ради України, указами Президента України та актами Кабінету Міністрів України, що суперечило б вимогам пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України.

Диспозиції частин четвертих статей 81, 82, 84, частини третьої статті 83, частини другої статті 86 та статті 861 Кодексу, які визначають відповідно до абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кодексу критерії великого та особливо великого розмірів розкрадання державного або колективного майна, є бланкетними і на них поширюються встановлені вище особливості співвідношення між загальним та конкретним змістом бланкетної диспозиції кримінально-правової норми.

Зміна мінімального розміру заробітної плати відповідним нормативно-правовим актом не тягне за собою зміни диспозиції, зміст якої визначається із застосуванням такого розміру. Такий закон – в даному разі частини четверті статей 81, 82, 84, частина третя статті 83, частина друга статті 86 та стаття 861 Кодексу – не може вважатись новим і до нього не повинні застосовуватись положення частини першої статті 58 Конституції України та частини другої статті 6 Кодексу.

На підставі викладеного і керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 65 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення статті 58 Конституції України з урахуванням вимог пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється кримінальна відповідальність за їх вчинення. Такі закони мають зворотню дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи.

2. Положення частини другої статті 6 Кримінального кодексу України треба розу-

міти так, що зворотню дію в часі мають лише закони, які скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи.

3. Положення абзаців другого і третього примітки до статті 81 Кримінального кодексу України є нормами-дефініціями для кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за розкрадання державного або колективного майна у великих та особливо великих розмірах. Ці розміри розкрадання визначаються на підставі критеріїв, встановлених абзацами другим і третім примітки до статті 81 цього Кодексу з урахуванням мінімального розміру заробітної плати, встановленого законодавством, чинним на момент закінчення або припинення злочину. Встановлення нормативно-правовими актами іншого мінімального розміру заробітної плати не тягне за собою зміни кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених частинами четвертими статей 81, 82, 84, частиною третьою статті 83, частиною другою статті 86 та статтею 861 цього Кодексу.

Положення частини другої статті 6 Кримінального кодексу України щодо зворотної дії закону в часі на ці випадки не поширюється, і кримінальні справи не повинні переглядатись, якщо інше не передбачено законом.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

5. Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Солдато́ва Геннаді́я Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника)

**м. К и ї в
16 листопада 2000 року
№ 13-рп/2000**

Справа № 1-17/2000

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича – суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне звернення громадянина Солдато́ва Геннаді́я Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України “Про Конституційний Суд України” є наявність неоднозначного застосування положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України щодо права вільного вибору захисника під час розгляду кримінальних справ.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Громадянин Солдатов Г.І. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статей 55, 59 Конституції України, статті 44 та глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Необхідність в офіційному тлумаченні наведених правових норм він обґрунтовує тим, що під час попереднього розслідування кримінальної справи слідчий, прокурор та суд загальної юрисдикції відмовили йому в задоволенні клопотання про допуск як захисника працівника приватної юридичної фірми, з якою він уклав угоду-доручення на представництво його інтересів у кримінальній справі. Зазначені посадові особи та суд посилались на відсутність у працівника цієї юридичної фірми свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Така відмова, як стверджує громадянин Солдатов Г.І., призвела до порушення його конституційного права на вільний вибір захисника своїх прав.

2. Додані до конституційного звернення документи свідчать, що стосовно Солдатова Г.І. було порушено кримінальну справу, в якій його визнано підозрюваним у вчиненні злочину. У зв'язку з цим він заявив клопотання про допуск захисником його прав працівника приватної юридичної фірми, яка має право на здійснення представництва громадян за їхнім дорученням у кримінальних справах. Слідчим податкової міліції було відмовлено у задоволенні клопотання з тих мотивів, що працівник цієї фірми не має свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Дії слідчого Солдатов Г.І. оскаржив прокурору м.Маріуполя Донецької області. Скаргу було відхилено з посиланням на те, що слідчим прийнято рішення відповідно до вимог статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України. Солдатов Г.І. звернувся до Жовтневого районного суду м.Маріуполя із скаргою на дії слідчого та прокурора щодо відхилення його клопотання. Суд визнав дії зазначених посадових осіб неправомірними і зобов'язав слідчого допустити працівника приватної юридичної фірми захисником Солдатова Г.І. у кримінальній справі.

Судова колегія Донецького обласного суду за касаційним поданням прокурора м.Маріуполя скасувала рішення районного суду і припинила провадження у справі, мотивуючи тим, що відповідно до частини другої статті 59 Конституції України для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, а за положенням частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України захисником підозрюваного, обвинуваченого і підсудного допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Відповідно до роз'яснень, що містяться в пункті 4 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування законодавства, яке забезпечує підозрюваному, обвинуваченому, підсудному право на захист" від 7 липня 1995 року № 10 (з наступними змінами), як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються лише особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, що видається їм згідно з вимогами статті 2 Закону України "Про адвокатуру". Не можуть допускатися до участі у справі як захисники особи, які мають інші документи (ліцензії) на здійснення юридичної практики чи підприємницької діяльності тощо.

Таким чином, матеріали справи свідчать про наявність неоднозначного застосування положень статті 59 Конституції України щодо гарантії підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на вільний вибір захисника.

3. Стосовно клопотання громадянина Солдатова Г.І. дати офіційне тлумачення положень статті 55 Конституції України та глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України Конституційний Суд України своєю ухвалою відмовив у відкритті конституцій-

ного провадження, оскільки офіційне тлумачення положень статті 55 Конституції України дано рішеннями Суду від 25 листопада 1997 року № 6-зп та від 25 грудня 1997 року № 9-зп. Що ж до офіційного тлумачення глави 22 Кримінально-процесуального кодексу України, то у конституційному зверненні не дотримано вимог статті 42 Закону України “Про Конституційний Суд України”, тобто не вказано, які саме положення цієї глави потребують офіційного тлумачення.

4. Відповідно до положень частини другої статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Конституція України гарантує права і свободи людини і громадянина (частина друга статті 22), які не можуть бути обмежені за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками (частина друга статті 24). Права і свободи є основним елементом правового статусу людини і громадянина. Діставши закріплення в Конституції України, права і свободи визначають міру можливої поведінки людини і громадянина, відображають певні межі цих прав і свобод, можливість користуватися благами для задоволення своїх інтересів.

З метою забезпечення реалізації закріплених прав і свобод людини і громадянина Конституція України встановлює відповідні правові гарантії. Зокрема, в частині першій статті 59 Конституції України закріплено право кожного на правову допомогу. Право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги.

Держава в особі відповідних органів визначає певне коло суб'єктів надання правової допомоги та їх повноваження. Аналіз чинного законодавства України з цього питання дає підстави визначити, зокрема, такі види суб'єктів надання правової допомоги:

– державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги (Міністерство юстиції України, Міністерство праці та соціальної політики України, нотаріат тощо);

– адвокатура України як спеціально уповноважений недержавний професійний правозахисний інститут, однією з функцій якого є захист особи від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах (частина друга статті 59 Конституції України);

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України;

– об'єднання громадян для здійснення і захисту своїх прав і свобод (частина перша статті 36 Конституції України).

5. Положення частини першої статті 59 Конституції України гарантує кожному право на вільний вибір захисника своїх прав. Визначення поняття "захисник" у чинному законодавстві України відсутнє. У Конституції України це поняття вживається також у частині четвертій статті 29, положення якої гарантують кожному заарештованому чи затриманому можливість користуватися правовою допомогою захисника.

Відповідно до частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. За згодою підсудного допускаються близькі родичі, опікуни або піклувальники. Ця процесуальна норма визначає, що у досудовому провадженні кримінальної справи як захисники допускаються лише адвокати, а при судовому розгляді такої справи як захисники допускаються адвокати і за згодою підсудного – близькі родичі, опікуни або піклувальники.

Інше чинне процесуальне законодавство України не містить терміна “захисник”, а вживає поняття “представництво в суді”. Представниками сторін і третіх осіб, крім представників за законом, можуть бути також адвокати. Ці положення закріплено у статтях

110, 111, 112 Цивільного процесуального кодексу України, у статті 28 Арбітражного процесуального кодексу України. Процесуальні положення Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають право фізичної особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката (стаття 268).

Науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміна “захисник”. За одним тлумаченням цей термін ототожнюється з терміном “адвокат”, за іншим – терміну “захисник” надається більш широке значення.

Закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис “кожен є вільним у виборі захисника своїх прав” (частина перша статті 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки з кримінальних. Право на захист, зокрема, може бути реалізоване фізичною особою у цивільному, арбітражному, адміністративному і кримінальному судочинстві.

Про загальність положень частини першої статті 59 Конституції України свідчить положення частини другої статті 63 Конституції України, яке окремо закріплює право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист. Що ж стосується права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного на захист від обвинувачення в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г.І., то Конституційний Суд України виходить з такого.

Конвенція про захист прав людини і основних свобод, ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року, передбачає право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника, вибраного ним на власний розсуд (стаття 6). У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року № 2148 VIII, зазначено, що держава повинна гарантувати кожному, чий права і свободи порушено, ефективний засіб правового захисту, і таке право повинно встановлюватись судовим або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави (стаття 2), та можливість вільного вибору обвинуваченим захисника (пункт 3 статті 14). “Основні принципи, що стосуються ролі юристів”, прийняті восьмим Конгресом ООН з питань попередження злочинності і поведження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року, передбачають, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту і відстоювання своїх прав та захисту їх на всіх стадіях кримінального судочинства (принцип 1); жодний суд чи адміністративний орган, в якому визнається право на адвоката, не відмовляється визнавати права юриста відстоювати в суді інтереси свого клієнта, за винятком тих випадків, коли юристу було відмовлено в праві виконувати свої професійні обов’язки відповідно до національного права і практики та цих принципів (принцип 19).

Таким чином, наведені міжнародно-правові акти передбачають право кожного обвинуваченого захищати себе особисто або через вільно вибраного ним на власний розсуд захисника з-поміж юристів, які можуть надати ефективний правовий захист. Ці положення міжнародно-правових актів щодо права фізичної особи на захист від обвинувачення відтворені у положеннях частини першої статті 59 Конституції України, які закріплюють право кожної фізичної особи на правову допомогу і право вільного вибору захисника з метою захисту від обвинувачення.

Положення частини другої статті 59 Конституції України про те, що для забезпечення права на захист від обвинувачення в Україні діє адвокатура, не може тлумачитись як право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного вибирати захисником лише адвоката, тобто особу, яка має свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю відповідно до Закону України “Про адвокатуру” від 19 грудня 1992 року (стаття 2). Це положен-

ня треба розуміти як одну з конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката, тобто особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечити реальну можливість надання особам кваліфікованого захисту від обвинувачення, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Допуск приватно практикуючого юриста, який займається наданням правової допомоги особисто або за дорученням юридичної особи, як захисника ніяк не порушує право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист.

Отже, положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав, в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г.І. треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення, а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибрати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

6. Частина перша статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема, визначає: “Як захисники підозрюваних, обвинувачених і підсудних допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю”. Положення частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає право особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката. За своїм змістом положення цих правових норм передбачають можливість допуску лише адвокатів як захисників підозрюваного, обвинуваченого і підсудного або особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, тобто інші фахівці у галузі права захисниками не допускаються.

Обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на вільний вибір захисниками інших юристів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням частини першої статті 59 та статті 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Зокрема, не можуть бути обмежені у будь-який спосіб права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 55, 59, 63 Конституції України.

Згідно з положеннями частини третьої статті 42 Конституції України держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права.

Таким чином, положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, та частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника, крім адвоката, іншого фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, не відповідають положенням частини першої статті 59 Конституції України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 50, 61, 63, 65, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що “кожен є вільним у виборі захисника своїх прав”, в аспекті конституційного звернення громадянина Солдатова Г.І. треба розуміти як конституційне право підозрюваного, обвинуваченого і підсудного при захисті від обвинувачення та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, з метою отримання правової допомоги вибирати захисником своїх прав особу, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

2. Положення частини другої статті 59 Конституції України про те, що "для забезпечення права на захист від обвинувачення... в Україні діє адвокатура", треба розуміти як одну із конституційних гарантій, що надає підозрюваному, обвинуваченому і підсудному можливість реалізувати своє право вільно вибирати захисником у кримінальному судочинстві адвоката – особу, яка має право на заняття адвокатською діяльністю.

3. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними):

– положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, за яким обмежується право на вільний вибір підозрюваним, обвинуваченим і підсудним як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи;

– положення частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за яким обмежується право на вільний вибір особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, як захисника своїх прав, крім адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

4. Положення частини першої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України та частини першої статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення, визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України (справа про позачерговий розгляд законопроектів)

**м. Київ
28 березня 2001 року
№ 2-рп/2001**

Справа № 1-5/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича – суддя-доповідач,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Президента України про необхідність офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України.

Підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з'ясуванні положення зазначеної статті Конституції України стосовно позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М., пояснення Носова В.В., Селіванова А.О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Президент України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України стосовно позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні.

Президент України вважає, що відповідно до частини другої статті 93 Конституції України він може визначити невідкладними певні законопроекти, які Верховна Рада України має розглядати позачергово. Такі законопроекти, на думку Президента України, "парламент повинен готувати невідкладно, включити до порядку денного найближчого пленарного засідання і розглянути раніше будь-яких інших законопроектів".

Але Верховна Рада України, як зазначається в конституційному поданні, застосовує інший порядок розгляду законопроектів, що визначені Президентом України як невідкладні: такі законопроекти тривалий час не тільки не розглядаються, а й не включаються до порядку денного.

Суб'єкт права на конституційне подання також вважає, що внаслідок неоднозначного розуміння положення частини другої статті 93 Конституції України виникає "можливість порушувати конституційне право Президента України на позачерговий розгляд його законодавчих ініціатив".

Голова Верховної Ради України щодо питань, які порушуються в конституційному поданні, повідомляє, що Верховна Рада України приділяє першочергову увагу законопроектам, визначеним Президентом України для невідкладного розгляду. У разі надходження відповідного подання Президента України законопроекти включають (без обговорення) до порядку денного чергової сесії, а після підготовки в комітетах Верховної Ради України, як це передбачено Регламентом Верховної Ради України, також і до поточних розкладів пленарних засідань.

Як впливає з листа Голови Верховної Ради України, кількість законопроектів, що визнані невідкладними і підлягають позачерговому розгляду, є значною.

2. В частині першій статті 93 Конституції України визначено коло суб'єктів, яким належить право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України: Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України. Зазначене положення не передбачає ніяких відмінностей щодо змісту наданого цим суб'єктам права законодавчої ініціативи, і в цьому відношенні вони є рівними.

У частині другій статті 93 Конституції України встановлюється, що "законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні, розглядаються Верховною Радою України позачергово". Тим самим Президент України як суб'єкт права законодавчої ініціативи наділяється правом визначати окремі законопроекти як невідкладні, що породжує обов'язок Верховної Ради України розглядати їх позачергово.

3. Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, виходить з того, що положення статті 93 Конституції України в цілому регулюють відносини, які виникають на стадії ініціювання законопроекту шляхом внесення його до Верховної Ради України. З цього, зокрема, випливає, що визначення Президентом України законопроекту як невідкладного передує його розгляду Верховною Радою України і має здійснюватись саме на стадії законодавчої ініціативи.

У Рішенні щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України № 8-рп/98 від 9 червня 1998 року Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо змісту формулювання "розглядаються Верховною Радою України", встановив, що у формулюванні статті 159 Конституції України "законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України"

мається на увазі "розгляд цих законопроектів лише на пленарних засіданнях Верховної Ради України (частина друга статті 84 Конституції України)".

Позачерговість розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, означає, що відповідні законопроекти мають бути терміново включені до порядку денного її сесії. Водночас реалізація конституційної вимоги щодо позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, потребує позачергового їх проходження через усі стадії законодавчого процесу у парламенті.

За змістом конституційної вимоги щодо позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, ці законопроекти повинні розглядатися на кожній стадії законодавчого процесу у парламенті раніше інших законопроектів.

Конституційний Суд України вважає, що реалізація положення частини другої статті 93 Конституції України щодо позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, припускає можливість встановлення спеціальних парламентських процедур. Згідно з частиною п'ятою статті 82 Конституції України порядок роботи Верховної Ради України визначається Конституцією України та законом про регламент Верховної Ради України, який на даний час не прийнято. Встановлення процедури щодо позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, є прерогативою парламенту.

Проте відсутність такої процедури в чинному Регламенті Верховної Ради України не може бути підставою для невиконання вимог частини другої статті 93 Конституції України, оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії (частина третя статті 8 Конституції України).

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини другої статті 93 Конституції України щодо позачергового розгляду Верховною Радою України законопроектів, визначених Президентом України як невідкладні, в аспекті порушеного в конституційному поданні питання треба розуміти так, що такі законопроекти мають бути терміново включені Верховною Радою України до порядку денного її сесії і розглянуті у пріоритетному порядку – раніше інших законопроектів – на всіх стадіях законодавчого процесу відповідно до процедури, встановленої Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання)

**м. К и ї в
19 квітня 2001 року
№ 4-рп/2001**

Справа № 1-30/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича – суддя-доповідач,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Міністерства внутрішніх справ України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Заслухавши суддю-доповідача Тимченка І.А. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Міністерство внутрішніх справ України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

У конституційному поданні зазначається, що відповідно до статті 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Разом з тим наголошується, що конкретного строку, протягом якого необхідно сповістити органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення зазначених акцій, чинним законодавством України не встановлено. У конституційному поданні стверджується, що деякі організатори таких акцій термін “завчасно” трактують як такий, що передбачає лише “попереднє інформування” відповідних органів про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Непоодинокими є випадки, коли подібна інформація направляється до органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування за добу до початку масових акцій, а інколи – за кілька годин.

Оскільки, на думку суб'єкта права на конституційне подання, частина друга статті 39 Конституції України передбачає обмеження судом реалізації права громадян на проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій (відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей), то вирішення цього питання на практиці потребує певного часу. Зокрема, наголошується в конституційному поданні, за цей період необхідно з'ясувати умови проведення масових акцій, їх відповідність чинному законодавству та визначити необхідність залучення певних сил та засобів правопорядку тощо. У зв'язку з цим має бути встановлений і “граничний термін часу, до якого можливе подання повідомлень про наміри провести вказані заходи їх організаторами”.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій – масових мирних зібрань, виходить з такого.

Згідно з частиною третьою статті 8 Конституції України норми Конституції України є нормами прямої дії. Вони застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти.

Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в статті 39 Конституції України, є їх невідчужуваним і непорушним правом, гарантованим Основним Законом України.

Це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При здійсненні цих прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей. За Конституцією України (стаття 68) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України. Проводити збори, мітинги, походи і демонстрації громадяни можуть за умови обов'язкового завчасного сповіщення про це органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування. Таке сповіщення має здійснюватись громадянами че-

рез організаторів масових зібрань. Завчасне сповіщення відповідних органів про проведення тих чи інших масових зібрань – це строк від дня такого сповіщення до дати проведення масового зібрання.

Тривалість строків завчасного сповіщення має бути у розумних межах і не повинна обмежувати передбаченого статтею 39 Конституції України права громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Такі строки мають слугувати гарантією реалізації цього права громадян. Упродовж цього строку зазначені органи мають здійснити і ряд підготовчих заходів, зокрема, для забезпечення безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингу, походу чи демонстрації, підтримання громадського порядку, охорони прав і свобод інших людей. У разі необхідності органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування можуть погоджувати з організаторами масових зібрань дату, час, місце, маршрут, умови, тривалість їх проведення тощо.

Строк завчасного сповіщення має бути достатнім і для того, щоб органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування могли визначитися, наскільки проведення таких зібрань відповідає закону, та в разі потреби, згідно з частиною другою статті 39 Конституції України, звернутися до суду для вирішення спірних питань.

Виходячи з положень пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами визначаються права і свободи людини і громадянина та гарантії цих прав і свобод і що лише судом відповідно до закону може встановлюватись обмеження щодо реалізації права громадян на проведення масових зібрань (частина друга статті 39), Конституційний Суд України дійшов висновку, що визначення строків завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування з урахуванням особливостей мирних зібрань, їх форм, масовості, місця і часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 69, 70, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 39 Конституції України щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій в аспекті конституційного подання треба розуміти так, що організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене статтею 39 Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей.

Визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 93 Конституції України, частини першої статті 35 Закону України “Про бюджетну систему України” (справа про зміни до закону про бюджет)

**м. Київ
17 травня 2001 року
№ 5-рп/2001**

Справа № 1-12/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича – суддя-доповідач,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень частини першої статті 93 Конституції України, частини першої статті 35 Закону України “Про бюджетну систему України” від 5 грудня 1990 року, № 512-ХІІ в редакції Закону України від 29 червня 1995 року № 253/95-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 26, ст.195).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень зазначених статей Конституції України і Закону України “Про бюджетну систему України” щодо визначення суб’єктів, яким належить право законодавчої ініціативи вносити до Верховної Ради України проекти законів про Державний бюджет України на

наступний рік та про внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України.

Заслухавши суддю-доповідача Корнієнка М.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Президент України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини першої статті 93 Конституції України, частини першої статті 35 Закону України “Про бюджетну систему України” щодо визначення кола суб'єктів, які мають право вносити до Верховної Ради України проекти законів про Державний бюджет України на наступний рік та проекти законів про внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України.

Президент України вважає, що розроблення та подання Верховній Раді України зазначених законопроектів належить до відання лише Кабінету Міністрів України.

У поясненнях Голови Верховної Ради України стверджується, що жодна з норм Конституції України не передбачає виключного права Кабінету Міністрів України ініціювати внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи цей спір, виходить з такого.

Відповідно до Конституції України (частина перша статті 93) право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України і Національному банку України. Така конституційна норма не передбачає відмінностей щодо змісту й обсягу наданого зазначеним суб'єктам права законодавчої ініціативи. З огляду на це їх треба вважати рівними. Проте в інших статтях Конституції України визначаються законопроекти, подавати які до Верховної Ради України можуть лише окремі з названих у частині першій статті 93 суб'єкти права законодавчої ініціативи. Зокрема, законопроекти про внесення змін до Конституції України подають Президент України або не менш як третина чи дві третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (статті 154, 156), проект закону про Державний бюджет України на наступний рік – Кабінет Міністрів України (частина друга статті 96).

3. Конституція України встановлює загальні положення бюджетного процесу та визначає коло його суб'єктів.

Кабінет Міністрів України розробляє проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, подає його до Верховної Ради України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, звітує перед Верховною Радою України про його виконання (частина друга статті 96, частина перша статті 97, пункт 6 статті 116).

Верховна Рада України затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього, здійснює контроль за виконанням Державного бюджету України, приймає рішення щодо звіту про його виконання (пункт 4 частини першої статті 85, частина перша статті 96).

Крім Конституції України, питання бюджетного процесу врегульовані Законом України “Про бюджетну систему України”. Так, відповідно до статті 5 цього Закону основними стадіями бюджетного процесу є складання, розгляд, затвердження бюджетів, їх виконання і контроль за їх виконанням, затвердження звітів про виконання бюджетів.

Отже, згідно з Конституцією України та названим Законом затвердження Державного бюджету України Верховною Радою України є самостійною стадією бюджетного процесу, яка за змістом не пов'язана безпосередньо з іншими його стадіями. Частина перша статті 35 Закону, відповідно до якої “внесення змін, уточнень та доповнень до бюджетів протягом бюджетного року здійснюється в порядку, передбаченому цим Законом для

затвердження відповідних бюджетів", за своїм змістом є відсильною. Аналіз зазначеної статті у системному зв'язку з іншими положеннями його статей, зокрема статті 28 "Затвердження Державного бюджету України", свідчить, що, визначаючи механізм затвердження Державного бюджету України Верховною Радою України, ці норми не торкаються порушеного в конституційному поданні питання про коло суб'єктів, які мають право ініціювати проекти законів про внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України протягом бюджетного року.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 93 Конституції України в аспекті порушеного в конституційному поданні питання треба розуміти так, що Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України можуть подавати до Верховної Ради України законопроекти з будь-якого питання, крім тих законопроектів, які відповідно до Конституції України можуть вноситися спеціально визначеними нею суб'єктами права законодавчої ініціативи. Зокрема, проект закону про Державний бюджет України на кожний наступний рік розробляє та подає до Верховної Ради України лише Кабінет Міністрів України (частина друга статті 96, пункт 6 статті 116 Конституції України).

2. Частина перша статті 35 Закону України "Про бюджетну систему України", відповідно до якої "внесення змін, уточнень та доповнень до бюджетів протягом бюджетного року здійснюється в порядку, передбаченому цим Законом для затвердження відповідних бюджетів", за своїм змістом є відсильною і в системному зв'язку зі статтею 28 та іншими положеннями названого Закону її треба розуміти так, що затвердження відповідних бюджетів є самостійною стадією бюджетного процесу, яка не стосується безпосередньо порядку ініціювання змін, уточнень та доповнень до бюджетів протягом бюджетного року. Зазначені статті не визначають коло суб'єктів, які мають право ініціювати законопроекти про внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України протягом бюджетного року.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства “Всеукраїнський Акціонерний Банк” щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб)

**м. Київ
30 травня 2001 року
№ 7-рп/2001**

Справа № 1-22/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Селівона Миколи Федосовича – суддя-доповідач,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне звернення – Грецова Андрія Анатолійовича, першого заступника голови правління відкритого акціонерного товариства "Всеукраїнський Акціонерний Банк" (далі – АТ "ВАБанк"), Волощука Володимира Вікторовича, начальника юридичного управління АТ "ВАБанк", Єрмоліна Володимира Павловича, юриста АТ "ВАБанк"; Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; залучених Конституційним Судом України до участі у розгляді справи: Мельниченка Олександра Івановича, заступника Голови Антимонопольного комітету України, державного уповноваженого; Першикова Євгена Володимировича, судді Вищого арбітражного суду України; Сухова Юрія Миколайовича, начальника Головного управління правового забезпечення Державної податкової адміністрації України; Пасічника Василя Васильовича, директора юридичного департаменту Національного банку України,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2,

частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне звернення АТ “ВАБанк” щодо офіційного тлумачення зазначених норм Конституції України та КУпАП.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України “Про Конституційний Суд України” є наявність неоднозначного застосування судами та іншими органами державної влади положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частини третьої статті 2, частини першої статті 38 КУпАП.

Заслухавши суддю-доповідача Селівона М.Ф., пояснення Волощука В.В., Єрмоліна В.П., Селіванова А.О., Носова В.В., Мельниченка О.І., Першикова Є.В., Сухова Ю.М., Пасічника В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – АТ “ВАБанк” – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 КУпАП, роз'яснивши зокрема, чи охоплюють вживані в зазначеній нормі Конституції України поняття цивільної, кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності всі види правової відповідальності в Україні, а також чи можливе застосування передбачених частиною першою статті 38 цього Кодексу строків накладення адміністративних стягнень до юридичних осіб у разі притягнення їх до відповідальності згідно з нормами валютного, податкового та іншого законодавства, якщо ним такі строки не встановлено.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених норм Конституції України та КУпАП суб'єкт права на конституційне звернення обґрунтовує неоднозначним розумінням і застосуванням їх арбітражними судами при розгляді справ про притягнення до відповідальності юридичних осіб за порушення валютного, податкового законодавства.

Так, окремі арбітражні суди при розгляді спорів про відповідальність юридичних осіб за вказані правопорушення виходять з того, що державні органи, притягаючи юридичних осіб до такої відповідальності у випадках, коли законодавством не визначено порядку її застосування, мають керуватися нормами КУпАП. Зокрема, його статтею 38, яка встановлює строки накладення адміністративних стягнень (не пізніш як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – два місяці з дня його виявлення).

Обґрунтовуючи свою позицію, зазначені арбітражні суди посилаються на те, що пунктом 22 частини першої статті 92 Конституції України передбачено лише чотири види юридичної відповідальності: цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну, і за своїми ознаками відповідальність юридичних осіб за порушення валютного, податкового законодавства є адміністративною. Тому відповідно до частини третьої статті 2 КУпАП, яка встановлює, що положення цього Кодексу поширюються на правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законодавством, ще не включеним до нього, норми Кодексу мають застосовуватись при вирішенні питання про строки притягнення юридичних осіб до такої відповідальності, що не суперечитиме положенню частини четвертої статті 13 Конституції України про рівність усіх суб'єктів права власності перед законом.

Рішення інших арбітражних судів, які розглядали аналогічні справи, ґрунтуються на протилежному підході – КУпАП (статті 12, 20, 27, 33) визначає суб'єктом адміністративної відповідальності лише фізичну особу, і тому немає правових підстав для застосування його норм, зокрема статті 38, до правовідносин, які виникають у зв'язку з притягненням державними органами підприємств, установ та організацій до встановленої законодавст-

вом відповідальності.

Такої позиції дотримуються також Антимонопольний комітет України, Національний банк України та податкові органи.

2. Відповідно до пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що в цьому пункті встановлені такі види юридичної відповідальності, як цивільна, кримінальна, адміністративна та дисциплінарна, і просить роз'яснити, чи охоплюються ними всі види юридичної відповідальності в Україні.

Конституційний Суд України при тлумаченні цієї норми виходить з того, що її зміст, у контексті звернення АТ "ВАБанк", може бути виявлений за допомогою системного аналізу конституційних положень щодо відповідальності держави, її органів, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб.

Преамбула Конституції України виходить з широкого розуміння поняття "відповідальність". У ній зазначено, що Верховна Рада України, здійснюючи установчу владу Українського народу і від його імені приймаючи Конституцію України, усвідомлює свою відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями.

Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, який проявляється передусім у конституційному визначенні обов'язків держави (статті 3, 16, 22). Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового (в даному випадку – конституційно-правового або міжнародно-правового) характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. Зокрема, стаття 55 Конституції України надає кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, а стаття 152 Конституції України зобов'язує державу відшкодовувати матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними. Відшкодовується також державою завдана безпідставним осудженням шкода у разі скасування вироку суду як неправосудного (стаття 62 Конституції України).

Конституція України передбачає відповідальність державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, встановивши за певні дії чи бездіяльність відповідні заходи впливу (санкції) до них. Ідеться, зокрема, про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (стаття 90), народних депутатів України (стаття 81), Верховної Ради Автономної Республіки Крим (стаття 85), усунення з поста Президента України в порядку імпічменту (стаття 111), відставку Кабінету Міністрів України та голів місцевих державних адміністрацій у разі висловлення їм недовіри відповідно Верховною Радою України та обласними чи районними радами (статті 87, 115, 118), а також скасування незаконних правових актів, визнання неконституційними законів, інших правових актів (статті 106, 118, 152 Конституції України). Відповідно до статті 146 Конституції України Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначено підстави і порядок відповідальності рад у вигляді дострокового припинення їх повноважень та відшкодування шкоди, заподіяної юридичним і фізичним особам у результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності цих органів та їх посадових осіб.

Наголошуючи на важливості гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція України встановила, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи державно-примусового впливу за його вчи-

нення визначаються виключно законом, а не будь-яким іншим нормативно-правовим актом, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення, та бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (статті 58, 61, пункти 1, 22 частини першої статті 92 Конституції України).

Системний аналіз викладених конституційних положень дає підстави дійти висновку, що за своїм змістом пункт 22 частини першої статті 92 Конституції України спрямований не на встановлення переліку видів юридичної відповідальності. Ним визначено, що виключно законами України мають врегульовуватись засади цивільно-правової відповідальності (загальні підстави, умови, форми відповідальності тощо), підстави кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності – діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями (основні ознаки правопорушень, що утворюють їх склад), та відповідальність за них. У такий спосіб Конституція України заборонила врегульовувати зазначені питання підзаконними нормативно-правовими актами та встановила, що лише Верховна Рада України у відповідному законі має право визначати, яке правопорушення визнається, зокрема, адміністративним правопорушенням чи злочином, та міру відповідальності за нього.

3. Загальновизнаним є поділ юридичної відповідальності за галузевою структурою права на цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну.

Аналізуючи закони України, які встановлюють відповідальність юридичних осіб за правопорушення у сфері валютних, податкових та інших правовідносин, Конституційний Суд України виходить як із конституційних положень щодо порядку визначення видів правопорушень та відповідальності за їх вчинення, так і з характеру передбаченої цими законами відповідальності.

Норми Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” та податкових законів, про які йдеться у конституційному зверненні, що встановлюють відповідальність за порушення їх приписів, спрямовані на забезпечення режиму здійснення валютних операцій, фінансової (в тому числі податкової) дисципліни. За змістом цих норм предметом їх регулювання є відносини не цивільно-правового, а публічно-правового характеру, передбачена ними відповідальність також є публічно-правовою.

Предмет та метод регулювання суспільних відносин, суб’єкт, що притягає до відповідальності (як правило, орган виконавчої влади при здійсненні контрольно-наглядових функцій, а в деяких випадках – суд), відсутність відносин безпосереднього підпорядкування між контролюючим органом і особою, що притягається до відповідальності, дали підстави заявникові та окремим арбітражним судам вважати, що така відповідальність юридичних осіб за своїм характером є адміністративною.

Однак у численних законодавчих актах, які встановлюють відповідальність підприємств, установ та організацій за порушення законодавства у публічних сферах, у тому числі валютного та податкового, не дається прямої вказівки на її вид чи характер правопорушень, а йдеться про “фінансові санкції”, “штрафи”, “заходи впливу”, “заходи впливу та санкції” тощо. Більше того, при встановленні у цих законодавчих актах відповідальності громадян і посадових осіб за правопорушення у зазначених сферах прямо вказується на її адміністративний характер та порядок притягнення до відповідальності саме таких осіб згідно з нормами КУпАП. Тому твердження суб’єкта права на конституційне звернення, що Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” прямо встановлює адміністративну відповідальність юридичних осіб за порушення валютного законодавства є непереконливим.

4. Згідно з частиною третьою статті 2 КУпАП його положення поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законо-

давством, ще не включеним до цього Кодексу. З'ясовуючи зміст цієї норми, Конституційний Суд України вважає за доцільне звернутися до генезису інституту адміністративної відповідальності.

Певний період у правовій науці та законодавстві суб'єктами адміністративного проступку визнавалися як фізичні, так і юридичні особи. Проте в умовах панування державної форми власності накладення штрафів на юридичних осіб втрачали будь-який сенс, тому правова доктрина схилилась до недоцільності визнання підприємств, установ та організацій суб'єктами адміністративної відповідальності, що знайшло нормативне закріплення в Указі Президії Верховної Ради Союзу РСР від 21 червня 1961 року "Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку" та аналогічному Указі Президії Верховної Ради Української РСР від 15 грудня 1961 року. Цими нормативно-правовими актами скасовано накладення адміністративних штрафів на підприємства, установи та організації. Саме цю концепцію було реалізовано у прийнятому 7 грудня 1984 року Кодексі Української РСР про адміністративні правопорушення, за яким суб'єктом адміністративної відповідальності є лише фізична особа (статті 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 27, 30, 31, 32 Загальної частини та Особлива частина Кодексу). Ця позиція законодавця залишилась незмінною, свідченням чого є численні доповнення, які вносились до КУпАП протягом усього часу його дії, в тому числі і Законом України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення" від 5 квітня 2001 року, метою прийняття якого було приведення Кодексу у відповідність з Конституцією і законами України. Законами про внесення змін до Загальної та Особливої частин Кодексу, якими, зокрема, встановлювались нові склади адміністративних правопорушень та адміністративні стягнення за них, суб'єктом відповідальності за ці правопорушення визнавалися лише фізичні особи.

Тому припис частини третьої статті 2 КУпАП, згідно з яким "положення цього Кодексу поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законодавством, ще не включеним до Кодексу", стосується лише законів, що встановлюють адміністративну відповідальність фізичних осіб.

Звідси випливає, що органи державної влади при застосуванні санкцій до підприємств, установ та організацій за порушення валютного, податкового законодавства, а також суди при розгляді таких спорів не можуть з посиланням на частину третю статті 2 КУпАП застосовувати норми його статті 38, яка визначає строки накладення адміністративних стягнень лише на громадян та посадових осіб.

5. Притягнення до юридичної відповідальності має здійснюватись у певному порядку, на підставі процесуальних норм, що регламентують провадження у справі про порушення юридичними особами норм законодавства. Його аналіз дає підстави стверджувати, що лише в прийнятих останнім часом законах України, які встановлюють відповідальність юридичних осіб у публічних сферах, зокрема в законах про банки і банківську діяльність, про захист економічної конкуренції, процесуальні норми стали органічною частиною законодавства про юридичну відповідальність. У більшості випадків законодавець, як правило, обмежується визначенням змісту правопорушення та санкцій, суб'єкта правопорушення, органу, який накладає стягнення, та органу, до якого оскаржується рішення, не вирішуючи, зокрема, питань щодо строків притягнення до такої відповідальності, строків застосування заходів впливу, порядку оскарження рішень про накладення стягнення тощо. У такому обсязі Декретом Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" регламентовано порядок застосування до резидентів і нерезидентів фінансових санкцій за порушення валютних правил. Стан регулювання притягнення юридичних осіб до відповідальності, зокрема щодо визначення строків застосування до них заходів впливу, Конституційний Суд України вважає неповним і таким, що не відповідає конституційному визначенню України як правової держави. У зв'язку з цим Верховній Раді України слід у найкоротший термін врегулювати зазначене питання відпо-

відно до положень Конституції України та з урахуванням даного Рішення.

При цьому законодавець може диференціювати строки притягнення до відповідальності, процедуру застосування заходів впливу до порушників законодавства залежно від особливостей суспільних відносин, що регламентуються зазначеним законодавством.

6. Частина перша статті 2 КУпАП містить перелік нормативно-правових актів, включаючи підзаконні, які на час прийняття Кодексу склали законодавство колишніх Союзу РСР та Української РСР про адміністративні правопорушення, та встановлює субординацію актів Союзу РСР та Української РСР у регулюванні цієї сфери суспільних відносин. Зазначена норма за своїм змістом втратила юридичне значення і тому Конституційний Суд України вважає за необхідне припинити провадження у справі в частині офіційного тлумачення частини першої статті 2 КУпАП.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті питань, порушених у конституційному зверненні відкритого акціонерного товариства "Всеукраїнський Акціонерний Банк":

1.1. Положення пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України треба розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. За цим положенням виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння. Зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконними нормативно-правовими актами.

1.2. З огляду на те, що за чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення суб'єктами адміністративної відповідальності є фізичні особи, у частині третьої статті 2 цього Кодексу під словосполученням "законодавством, ще не включеним до Кодексу" слід розуміти закони, що встановлюють відповідальність фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень, які ще не включені в установленому порядку до зазначеного Кодексу.

1.3. Положення частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення, згідно з яким адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – два місяці з дня його виявлення, слід розуміти так, що передбачені цією статтею строки не застосовуються у випадках притягнення юридичних осіб до відповідальності за порушення валютного чи податкового законодавства.

2. Припинити конституційне провадження у справі в частині надання офіційного тлумачення положень частини першої статті 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “район” та “район у місті”, які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п’ятій статті 140 Конституції України, і поняття “організація управління районами в містах”, яке вживається в частині п’ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”, а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій)

м. К и ї в
13 липня 2001 року
№ 11-рп/2001

Справа № 1-39/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича – суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю представника суб’єкта права на конституційне подання Бондаренка Во-

лодимира Дмитровича – народного депутата України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, а також залучених до участі в розгляді справи Ялового Володимира Борисовича – заступника Київського міського голови, секретаря Київради; Погорілка Віктора Федоровича – завідувача відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права імені В.М.Корецького НАН України, доктора юридичних наук, професора; Борденюка Василя Івановича – завідувача кафедри права і законотворчого процесу Української академії державного управління при Президентові України, кандидата юридичних наук, доцента; Новікової Тамари Вадимівни – виконуючої обов'язки завідувача сектора опрацювання та супроводження законодавчих актів Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України,

розглянув на пленарному засіданні справу за поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів “район” та “район у місті”, які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття “організація управління районами в містах”, яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” від 15 січня 1999 року № 401-XIV, а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало зазначене подання народних депутатів України, зумовлене рішенням Київської міської ради від 30 січня 2001 року №162/1139 “Про адміністративно-територіальний устрій міста Києва”, яким у місті Києві замість 14 районів утворено 10 нових районів з визначенням їх меж.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з'ясуванні змісту зазначених у конституційному поданні термінів і понять з метою визначення компетенції міських рад як органів місцевого самоврядування щодо вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д., пояснення Бондаренка В.Д., Ялового В.Б., Погорілка В.Ф., Борденюка В.І., Новікової Т.В., Селіванова А.О., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – народні депутати України – вважає, що в чинному законодавстві не визначено зміст термінів “район” та “район у місті”, а також який орган вирішує питання утворення і ліквідації районів у місті.

Як свідчать виступи учасників конституційного провадження, їх позиції щодо порушених питань збігаються. Зокрема, наголошувалось на тому, що адміністративно-територіальний устрій має визначатися не тільки Конституцією України, а й відповідно до пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України законом України про територіальний устрій, який визначатиме порядок утворення і ліквідації районів у містах, встановлення та зміну їх меж, найменування і перейменування таких районів. У поясненнях учасників конституційного провадження звертається увага, що термінами “район” та “район у місті”, які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, позначаються різні складові адміністративно-територіального устрою України. На їхню думку, закріплені в пункті 29 частини першої статті 85 Конституції України повноваження Верховної Ради України не поширюються на вирішення питань внутрішньотериторіального поділу міст. Водночас ні Конституція, ні інші акти законодавства України не заперечують права міських рад вирішувати питання адміністративно-територіального устрою. Що ж до організації управління районами у містах, то це понят-

тя, на їхній погляд, охоплює всю організаційно-розпорядчу та адміністративно-господарську діяльність міських рад стосовно таких районів. Зокрема, при вирішенні питань адміністративно-територіального устрою районів у містах обов'язково повинна враховуватись думка населення.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені в конституційному поданні питання, виходив з такого.

Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (частини друга, третя статті 2 Конституції України), має свою внутрішню організацію – територіальний устрій, який відповідно до статті 132 Конституції України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Територія України поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які складають систему адміністративно-територіального устрою України.

Систему адміністративно-територіального устрою згідно з частиною першою статті 133 Конституції України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України (частина третя цієї статті).

Адміністративно-територіальна одиниця – це компактна частина єдиної території України, що є просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У частині першій статті 133, частинах четвертій, п'ятій статті 140 Конституції України і відповідно в абзаці третьому статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (далі – базовий Закон), у частині першій статті 2 Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ" (далі – Закон про столицю) район і район у місті визначаються як окремі адміністративно-територіальні одиниці, які мають різний правовий статус та інші відмінні ознаки.

Згідно з пунктом 29 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна їх меж, найменування і перейменування таких районів, а не районів у містах.

3. Функціонування і розвиток місцевого самоврядування є визначальним для будь-якої демократичної держави. Форми місцевого самоврядування у кожній державі зумовлюються її політичним, територіальним устроєм, історичними, національними, економічними та іншими ознаками.

Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1 Конституції України). Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5 Конституції України). В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7 Конституції України). Місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (частина перша статті 140 Конституції України).

Ці конституційні положення свідчать про те, що Україна не тільки закріплює гарантії місцевого самоврядування в Конституції, а й визнає його як одну з фундаментальних засад демократичного устрою держави і суспільства. Система місцевого самоврядування у своїй основі визначається адміністративно-територіальним устроєм України.

Обсяг повноважень міських рад встановлюється Конституцією України (частина шоста статті 140), базовим Законом, Законом про столицю та іншими законами України.

Поняття "організація управління районами в містах" у контексті частини п'ятої статті 140 Конституції України та частини першої статті 41 базового Закону пов'язане з питаннями організації і надає можливість міським радам у містах з районним поділом вирішувати питання щодо: матеріально-фінансового та організаційного забезпечення здійс-

нення місцевого самоврядування в районах міста; утворення чи неутворення в місті районних рад та в разі їх утворення визначення обсягу і меж повноважень районних рад; адміністративно-територіального устрою – та інші питання в межах і порядку, визначених Конституцією України, базовим Законом та іншими законами України.

На відміну від базового Закону, згідно з частиною четвертою статті 16 якого територіальні громади міста або міська рада можуть утворювати або не утворювати органи місцевого самоврядування районів у місті (районних рад у місті), Закон про столицю (стаття 7) прямо передбачає існування в системі місцевого самоврядування районних рад (не обмежуючи їх кількісно).

Відповідно до частини другої статті 140 Конституції України особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами. Статус міста Києва визначається Законом України “Про столицю України – місто-герой Київ”, яким питання організації управління районами в місті віднесено до компетенції Київської міської ради (частина перша статті 11), а також надано додаткові повноваження, зумовлені спеціальним статусом міста Києва як столиці України. Органи місцевого самоврядування і виконавчої влади у місті Києві забезпечують створення належних умов для діяльності Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів державної влади, офіційних представництв іноземних держав і міжнародних організацій тощо. Здійснення столичних функцій забезпечується органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування і гарантується державою (частина друга статті 4 Закону про столицю).

Наведене дає підстави Конституційному Суду України дійти висновку, що поняття “організація управління районами в місті Києві” (частина перша статті 11 Закону про столицю) за змістом відповідає поняттю “організація управління районами в містах” (частина п’ята статті 140 Конституції України), за винятком повноважень приймати рішення щодо неутворення районних у місті рад, оскільки вони є обов’язковою складовою системи місцевого самоврядування в місті Києві.

4. Згідно з пунктом 13 частини першої статті 92 Конституції України територіальний устрій України визначається виключно законами України, що є однією з важливих гарантій єдності і цілісності державної території України (частина третя статті 2). Це означає, що правовий режим адміністративно-територіальних одиниць як окремих складових адміністративно-територіального устрою України (в тому числі визначення порядку утворення, ліквідації, зміни меж районів у містах) повинен визначатися законами України.

Конституція України визнає право за територіальною громадою та органами місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, що цілком узгоджується з положеннями пункту 2 статті 4 Європейської Хартії місцевого самоврядування, відповідно до якого місцева влада в межах закону має повне право вирішувати будь-яке питання, що не вилучено із сфери її компетенції і вирішення якого не доручено жодному іншому органу.

Чинні базовий Закон і Закон про столицю до компетенції міських рад відносять повноваження приймати рішення з питань адміністративно-територіального устрою в межах і порядку, визначених цими та іншими законами.

Межі таких повноважень міських рад, зокрема щодо утворення і ліквідації районів у місті (на відміну від районів як регіонально-географічних утворень), базовим Законом та іншими законами України чітко не визначені і не віднесені до компетенції інших органів. У зв’язку з цим та виходячи із спеціального конституційно-правового статусу міста Києва як столиці України не виключається можливість вирішення цих питань Київською міською радою до їх повного законодавчого врегулювання.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Під термінами “район”, що використовується в пункті 29 частини першої статті

85 Конституції України, і "район у місті", що вживається в частині першій статті 133, частині п'ятій статті 140, частині першій статті 142 Конституції України і відповідно в абзаці третьому статті 1 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", частині першій статті 2 Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ", треба розуміти різні за своїм значенням адміністративно-територіальні одиниці в системі адміністративно-територіального устрою України, правовий статус яких повинен визначатися законом.

Згідно з пунктом 29 частини першої статті 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна їх меж, найменування і перейменування тільки районів, а не районів у містах.

2. Під поняттям "організація управління районами в містах", що міститься в частині п'ятій статті 140 Конституції України, в системному зв'язку з її статтями 142, 143 треба розуміти повноваження міських рад як органів місцевого самоврядування в містах з районним поділом приймати рішення щодо: матеріально-фінансового та організаційного забезпечення здійснення місцевого самоврядування в районах міста; утворення чи неутворення в місті районних рад та в разі їх утворення визначення обсягу і меж повноважень районних рад; адміністративно-територіального устрою та з інших питань у межах і порядку, визначених Конституцією та законами України.

Так само необхідно розуміти поняття "організація управління районами в місті Києві", що вживається в частині першій статті 11 Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ", за винятком повноважень приймати рішення щодо неутворення районних рад у місті, які відповідно до цього Закону (статті 6, 7, 8, 9) є обов'язковою складовою системи місцевого самоврядування в місті Києві.

3. Положення пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України про те, що виключно законами України визначається "територіальний устрій України", треба розуміти так, що питання територіального устрою України, зокрема визначення змісту цього поняття, правового статусу і видів адміністративно-територіальних одиниць, повноваження органів щодо вирішення питань адміністративно-територіального устрою України, є питаннями загальнодержавного значення і врегульовуються лише законом.

Окремі повноваження з цих питань можуть бути надані законом органам місцевого самоврядування (стаття 143 Конституції України).

4. Положення пункту 41 частини першої статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" про те, що до компетенції сільських, селищних, міських рад належить прийняття рішень з питань адміністративно-територіального устрою, треба розуміти так, що вирішення цих питань не віднесено виключно до повноважень державних органів і може здійснюватися сільськими, селищними, міськими радами в межах і порядку, визначених цим та іншими законами України.

Межі таких повноважень міських рад, зокрема щодо утворення і ліквідації районів у місті Києві, зазначених та іншими законами України чітко не визначені і не віднесені до компетенції будь-яких інших органів. Ці питання, виходячи із спеціального конституційно-правового статусу міста Києва як столиці України, може вирішувати Київська міська рада.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади (справа про призначення суддів)

м. Київ
16 жовтня 2001 року
№ 14-рп/2001

Справа № 1-8/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни – суддя-доповідач,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

за участю уповноважених за дорученням представників суб'єкта права на конституційне подання Шишкіна Віктора Івановича, народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, члена Вищої ради юстиції, Шинкаря Олександра Івановича, керівника Секретаріату Вищої ради юстиції, а також залучених до участі у розгляді цієї справи Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича — Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; Кривенка Віктора Васильовича — судді Верховного Суду України; Лукашової Надії Павлівни — начальника Управління з питань судово-правової реформи та роботи із законопроектами Верховного Суду України; Хандуріна Миколи Івановича — заступника Міністра юстиції України (на час слухання справи), розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України стосовно внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів на посади.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення зазначеного положення статті 131 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації змісту положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л.Ф., пояснення Шишкіна В.І., Шинкаря О.І., Селіванова А.О., Носова В.В., Кривенка В.В., Лукашової Н.П., Хандуріна М.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання — Вища рада юстиції — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України. За змістом викладеного в конституційному поданні правового обґрунтування Вища рада юстиції порушує питання про офіційне тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України лише у частині внесення нею подань про призначення суддів на посади.

На думку суб’єкта права на конституційне подання, зазначене положення Конституції України необхідно розуміти так, що Вища рада юстиції вносить такі подання Президенту України щодо першого призначення на посаду судді, а Верховній Раді України — стосовно обрання суддів безстроково. До відання Вищої ради юстиції також має належати внесення подань про призначення суддів на посади голів судів загальної юрисдикції, їх заступників та про звільнення їх з цих посад.

Як зазначив автор конституційного подання, в пункті 1 частини першої статті 131 Конституції України передбачено, що Вища рада юстиції вносить “подання про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад”. У зв’язку з цим суб’єкт права на конституційне подання робить висновок, що оскільки щодо повноважень Вищої ради юстиції вжито термін “призначення”, то це дає підстави вважати, що під зазначеним терміном розуміється внесення Вищою радою юстиції подань як про перше призначення на посаду судді, так і про обрання суддів Верховною Радою України безстроково. Проте статтями 3, 29 Закону України “Про Вищу раду юстиції” Вищій раді юстиції надано право внесення подання Президенту України про перше призначення на посаду професійного судді. Зазначеним Законом цьому органу надано право на звернення до Верховної Ради України з поданням про звільнення суддів з посади (стаття 31 Закону), а що ж до внесення подання Верховній Раді України про обрання суддів безстроково, то такої норми немає.

Таким чином, Вища рада юстиції вважає, що виходячи зі статусу, закріпленого статтею 1 Закону України “Про Вищу раду юстиції”, вона частково обмежена у повноваженнях — усунена від участі у формуванні суддівського корпусу Верховною Радою України.

Аналіз понять “призначення”, “перше призначення” та “обрання”, які вживаються у статтях 85, 126, 128 Конституції України, на думку суб’єкта права на конституційне подання, свідчить про їх використання як синонімів, оскільки суддя наділяється в конституційному порядку одним і тим же повноваженням — здійснення правосуддя, а ці призначення різняться лише за формою.

Вища рада юстиції звертає увагу й на те, що в пункті 1 частини першої статті 131 Конституції України не вживається ні термін “перше призначення”, ні термін “обрання”, а застосовується узагальнене поняття — “призначення”, яке увібрало в себе терміни “перше призначення” та “обрання”. Крім цього, не конкретизується орган, якому має вноситися подання.

Зважаючи на те, що в пункті 1 частини першої статті 131 Конституції України вживається поняття “призначення суддів на посади”, Вища рада юстиції дійшла висновку, що до її відання належить також добір кандидатів на посади голів судів загальної юрисдикції та їх заступників і внесення подань про призначення суддів на ці посади та звільнення їх з цих посад. Це стало підставою для клопотання про офіційне тлумачення пункту 1 частини

першої статті 131 Конституції України щодо того, чи належить до відання Вищої ради юстиції також внесення подання про призначення суддів на адміністративні посади — голів судів, їх заступників — та про їх звільнення.

2. Голова Верховної Ради України, заперечуючи доводи суб'єкта права на конституційне подання стосовно надання права Вищій раді юстиції вносити подання Верховній Раді України про обрання суддів безстроково, у письмовому поясненні зазначив, що не можна вважати переконливим твердження Вищої ради юстиції щодо вживання як синонімів у Конституції України понять “призначення” та “обрання”, оскільки в пункті 1 частини першої статті 131 Конституції України йдеться про повноваження Вищої ради юстиції вносити Президенту України подання про перше призначення на посаду професійного судді.

У той же час, на думку Голови Верховної Ради України, аналіз положень Конституції України дає підстави для висновку, що Вища рада юстиції може вносити подання про призначення голів судів загальної юрисдикції, їх заступників і про звільнення їх з цих посад.

Не погоджуючись з викладеними у конституційному поданні доводами, Верховний Суд України вважає необґрунтованим посилення Вищої ради юстиції на те, що положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України відносить до відання цього органу внесення до Верховної Ради України подання про обрання суддів безстроково. Зазначає, що така позиція Вищої ради юстиції має на меті розширити її конституційні повноваження. Терміни “призначення”, “перше призначення” та “обрання” не є синонімами, оскільки визначають різні за змістом процедури.

3. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Шишкін В.І., підтвердивши доводи Вищої ради юстиції, викладені у конституційному поданні, звернув увагу на один з варіантів законопроекту про Вищу раду юстиції, в якому йшлося про те, що до повноважень Вищої ради юстиції належить подання і Президенту України про перше призначення на посаду судді, і Верховній Раді України про обрання суддів безстроково. Проте народні депутати України на підставі різних підходів до термінологічного визначення “призначення” цю пропозицію відхилили.

Шинкар О.І. також підтримав конституційне подання Вищої ради юстиції.

Селіванов А.О. наголосив, що позиція суб'єкта права на конституційне подання стосовно синонімічного розуміння понять “призначення” та “обрання” є необґрунтованою.

Носов В.В. зазначив, що виходячи із розширеного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України Вища рада юстиції має право вносити подання як про перше призначення на посаду судді, так і про обрання на цю посаду безстроково. Що стосується призначення суддів на адміністративні посади, то, на його думку, це питання потребує законодавчого вирішення.

Хандурін М.І. визнав неприйнятною позицію Вищої ради юстиції і зауважив, що в положенні пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України йдеться лише про те, що Вища рада юстиції вносить подання Президенту України про перше призначення на посаду судді.

Кривенко В.В. та Лукашова Н.П. підтримали доводи Верховного Суду України, викладені у листі до Конституційного Суду України.

4. Виходячи із системного аналізу положень Конституції України Конституційний Суд України дійшов висновку, що з обґрунтуванням Вищої ради юстиції погодитися не можна.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України до відання Вищої ради юстиції належить, зокрема, внесення подання про призначення суддів на посади. За змістом цього пункту зазначене положення поширюється на порядок заміщення посади судді судів загальної юрисдикції.

У статті 85 Конституції України стосовно повноваження Верховної Ради України з кадрових питань вживаються обидва поняття — “призначення” і “обрання”. Рішення про призначення/обрання оформляються постановою Верховної Ради України. Але якщо поняття “обрання” застосовується лише до суддів судів загальної юрисдикції (пункт 27 частини першої статті 85, статті 127, 128 Конституції України), то поняття “призначення” — щодо інших посадових осіб (пункти 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26 частини першої статті 85, частина друга статті 131 Конституції України).

Президент України в межах своїх повноважень (статті 106, 114, 122, 128 Конституції України) одноособово приймає рішення про заміщення посади шляхом “призначення” певної посадової особи, в тому числі про “перше призначення” на посаду професійного судді, у формі указу. Таке вживання понять розвивається і конкретизується у відповідних законах України.

Отже, в Конституції України поняття “призначення” на відміну від поняття “обрання” позначає різні процедури щодо зайняття посади судді та різні форми актів з цього питання, прийнятих відповідно Президентом України чи Верховною Радою України.

Разом з тим ні Конституція України, ні інші нормативно-правові акти не містять чіткого визначення понять “призначення” та “обрання” і не розмежовують їх за певними юридичними ознаками. Використання єдиного поняття для позначення різних за своєю природою правових механізмів заміщення посад та уточнення понять “призначення” і “обрання” є предметом законодавчого врегулювання.

Свідченням відмінності понять “призначення” та “обрання” є різний строк повноважень суддів судів загальної юрисдикції, які обійняли посади суддів за наслідками різних процедур. Зокрема, на посаду судді вперше громадянин України призначається Президентом України строком на п’ять років, а парламент обирає суддю безстроково. Тобто на “обрання безстроково” може претендувати особа з належною фаховою підготовкою, відповідним досвідом і стажем, оскільки строковий п’ятирічний термін перебування на посаді професійного судді завершився.

На основі наведеного та зважаючи на положення частини четвертої статті 126, частини першої статті 128 Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що поняття “призначення” та “обрання” на посади суддів у судах загальної юрисдикції, які обіймали посади за наслідками різних процедур, є різними. Поняття “призначення суддів на посади”, яке вживається в пункті 1 частини першої статті 131 Конституції України, стосується лише тих осіб, які призначаються Президентом України вперше на посаду професійного судді судів загальної юрисдикції строком на п’ять років.

5. З матеріалів справи випливає, що чинну редакцію Закону України “Про Вищу раду юстиції” прийнято Верховною Радою України 15 січня 1998 року. Відповідно до внесеного народним депутатом України Шишкіним В.І. законопроекту Вищій раді юстиції пропонувалося надати право вносити парламенту подання про обрання суддів безстроково (за матеріалами стенограми засідання Верховної Ради України). Але цю пропозицію Верховна Рада України не врахувала.

Отже, приймаючи названий Закон тим самим складом Верховної Ради України, який у 1996 році ухвалив чинну Конституцію України, парламент конкретизував відповідне конституційне положення, зазначивши в пункті 1 статті 3 та статті 29 цього Закону, що Вища рада юстиції вносить подання про перше призначення на посаду судді Президенту України. Це свідчить, що, визначаючи повноваження Вищої ради юстиції з цього питання, парламент не включив до них внесення подання Верховній Раді України про обрання суддів безстроково.

Такий підхід до законодавчого регулювання повноважень Вищої ради юстиції є по суті визначенням парламентом змісту положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України.

6. Граматичне тлумачення понять “призначення” та “обрання” дає змогу визначити

їх відмінності. Під словом “призначення” розуміється розпорядження на право заміщення якоїсь посади, надання офіційного права займати якусь посаду, виконувати визначені обов’язки. Слово “обрання” тлумачиться як відбирання з багатьох за якою-небудь ознакою, виділення голосуванням для виконання певних обов’язків (Словник української мови, Новий тлумачний словник української мови тощо).

Досліджуючи спірне питання із застосуванням історичного тлумачення, Конституційний Суд України встановив, що в системі правосуддя до прийняття Конституції України 1996 року посада судді заміщалася лише шляхом обрання. За Конституцією (Основним Законом) Української РСР 1978 року всі суди утворювалися на засадах виборності суддів і народних засідателів, тобто судді, за винятком народних, обиралися відповідними радами, а Верховний Суд Української РСР обирався Верховною Радою Української РСР.

Таким чином, на той час зміст понять “призначення” та “обрання” мав істотні відмінності (статті 108, 109, 150, 151 Конституції (Основного Закону) Української РСР).

У чинній Конституції України ці поняття також розмежовано, зокрема поняття “обрання” вжито щодо тих суддів, які після закінчення п’ятирічного терміну перебування на посаді судді шляхом першого призначення Президентом України обираються потім Верховною Радою України безстроково.

Отже, граматичне та історичне тлумачення дають змогу стверджувати, що поняття “призначення” та “обрання” мають зазначені відмінності.

7. Механізм добору громадянина України на посаду судді реалізують Вища рада юстиції та кваліфікаційні комісії суддів.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України на Вищу раду юстиції покладено “внесення подання про призначення суддів на посади”.

У статтях 3, 29 Закону України “Про Вищу раду юстиції” встановлено порядок внесення Вищою радою юстиції подання Президентові України про перше призначення суддею. Для виконання цих повноважень у структурі Вищої ради юстиції функціонує секція з питань підготовки подань для призначення суддів уперше (частина перша статті 19 Закону України “Про Вищу раду юстиції”).

Кваліфікаційна комісія суддів може рекомендувати громадянина України на посаду судді (частина третя статті 127 Конституції України).

Завданням кваліфікаційної комісії суддів є, зокрема, визначення рівня професійної підготовленості суддів (стаття 1 Закону України “Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України”). За заявами кандидатів у судді вона проводить кваліфікаційні екзамени і дає висновки про підготовленість до судової роботи кожного кандидата, який уперше висувається на посаду судді.

За результатами розгляду заяв кандидатів у судді кваліфікаційні комісії суддів дають висновки про можливість обрання на посаду судді безстроково (частина друга статті 6 Закону України “Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України”).

Положень щодо внесення Вищою радою юстиції подань до Верховної Ради України про обрання суддів безстроково Закон України “Про Вищу раду юстиції” не містить.

Таким чином, аналіз функцій кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради юстиції щодо першого призначення й обрання свідчить, що вони розмежовані певними процедурами стосовно заміщення посад суддів судів загальної юрисдикції. Це дає підстави для висновку про відмінність повноважень кваліфікаційних комісій суддів та Вищої ради юстиції щодо кандидатів на посади суддів. Законодавчо закріплено особливий порядок, згідно з яким Вища рада юстиції за рекомендацією кваліфікаційної комісії суддів вносить подання Президенту України про призначення громадянина України на посаду судді вперше. Процес обрання на посаду судді безстроково здійснюється Верховною Радою України як колегіальним органом законодавчої влади з урахуванням відповідного висновку кваліфікаційної комісії суддів. На основі цього можна стверджувати, що саме за змістом функ-

цій кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради юстиції та за процедурами їх реалізації поняття “призначення” і “обрання”, які вживаються в Конституції України щодо зайняття посади судді, є різними.

8. Що стосується порушеного в конституційному поданні питання щодо внесення Вищою радою юстиції подання про призначення суддів на посади голів судів загальної юрисдикції, їх заступників та звільнення їх з цих посад, то аналіз норм Конституції України доводить, що Основний Закон України не містить положень про призначення/обрання голів судів загальної юрисдикції, заступників та їх звільнення. Лише частина друга статті 128 Конституції України передбачає обрання на посаду Голови Верховного Суду України та звільнення з цієї посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду України в порядку, встановленому законом.

Призначення на адміністративні посади голів інших судів загальної юрисдикції та їх заступників має визначатися виключно законом (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що із змісту положень Конституції України не випливає належність до відання Вищої ради юстиції внесення подань про призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції та про звільнення їх з цих посад.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 63, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті порушених у конституційному поданні питань щодо внесення Вищою радою юстиції подань про призначення суддів загальної юрисдикції на посади, в тому числі на адміністративні, положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України у системному зв’язку з пунктом 27 частини першої статті 85, частиною четвертою статті 126, частиною третьою статті 127, статтею 128 Конституції України треба розуміти так, що Вища рада юстиції вносить подання Президенту України про перше призначення на посаду професійного судді строком на п’ять років.

2. За змістом пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України право внесення подань Верховній Раді України про обрання суддів безстроково та призначення суддів на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції на Вищу раду юстиції не поширюється.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України, а також частини другої статті 15 та частини першої статті 16 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про запити і звернення народних депутатів України до органів дізнання і досудового слідства)

**м. Київ
20 березня 2002 року
№ 4-рп/2002**

Справа №1-11/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича – суддя-доповідач,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положень статті 86 Конституції України, а також частини другої статті 15 та частини першої статті 16 Закону України "Про статус народного депутата України" від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ в редакції Закону України від 22 березня 2001 року № 2328-ІІІ (Відомості Верховної Ради України, 2001, № 42, ст. 212).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Міністерства внутрішніх справ України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні і роз'ясненні положень зазначених статей Конституції України і Закону України "Про ста-

тус народного депутата України” щодо змісту права народного депутата України на запит до органів внутрішніх справ.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання – Міністерство внутрішніх справ України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України “Про статус народного депутата України” від 17 листопада 1992 року № 2790-ХІІ щодо права народного депутата України "звертатися до органів внутрішніх справ, податкової міліції та Служби безпеки України із запитом та зверненнями, які містять вимоги, вказівки, пропозиції стосовно конкретних кримінальних справ".

Міністерство внутрішніх справ України зазначило, що відповідно до статті 86 Конституції України і статті 12 Закону України "Про статус народного депутата України" запит народного депутата України передбачає одержання офіційної відповіді з певних питань, але "не повинен містити вказівок про провадження конкретних процесуальних дій у процесі розслідування конкретних кримінальних справ та щодо прийняття по них конкретних рішень". Так само і у депутатському зверненні пропозиції вчинити певні дії не можуть стосуватися конкретних кримінальних справ, оскільки такі питання не можуть розглядатися як пов’язані з діяльністю народних депутатів України.

2. Після відкриття провадження у цій справі набув чинності Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про статус народного депутата України" від 22 березня 2001 року № 2328-ІІІ, яким Закон України "Про статус народного депутата України" викладено в новій редакції.

У новій редакції Закону України "Про статус народного депутата України" положення про депутатський запит і депутатське звернення, які є предметом офіційного тлумачення, збережені, але викладені відповідно у частині другій статті 15 та частині першій статті 16, тобто за зміненою нумерацією статей. У зв’язку з цим тлумачення зазначених положень Закону України "Про статус народного депутата України" проводиться у відповідності з новою нумерацією статей.

3. Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положень частини першої статті 86 Конституції України виходить з того, що органами, до яких може звертатись із запитом народний депутат України, визначено лише органи Верховної Ради України і Кабінет Міністрів України. Крім того, запит народного депутата України може бути адресовано до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Відповідно до положень частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України” народний депутат України також "має право на депутатське звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, об’єднань громадян з питань, пов’язаних з депутатською діяльністю".

Право народного депутата України на запит кореспондується з передбаченим Конституцією України обов’язком керівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій повідомити народного депутата України про результати розгляду його запиту (частина друга статті 86).

На забезпечення зазначених прав Законом України "Про статус народного депутата України" (статті 15, 16) визначено також термін та особливий порядок розгляду депутатського запиту і депутатського звернення, встановлено адміністративну відповідальність посадових осіб за невиконання законних вимог народного депутата України, за відмову

або ухилення від своєчасного надання необхідної інформації та документації або подання завідомо недостовірної інформації (стаття 36). Відповідно до частини першої статті 351 Кримінального кодексу України невиконання службовою особою законних вимог народного депутата України, надання йому завідомо неправдивої інформації визнається злочином.

4. Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженим Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року № 1138, Міністерство внутрішніх справ України як центральний орган виконавчої влади здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку головні управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управління Міністерства внутрішніх справ України в областях, місті Севастополі та на транспорті, районні, районні у містах, міські управління і відділи, а також підприємства, установи і організації, що належать до сфери його управління.

Відповідно до частини першої статті 86 Конституції України народні депутати України можуть звертатися із запитом тільки до Міністра внутрішніх справ України, керівників головних управлінь, управлінь і відділів Міністерства внутрішніх справ України як керівників органів державної влади, а також до керівників відповідних підприємств, установ.

Разом з тим за змістом частини першої статті 86 Конституції України народний депутат України не може адресувати свої запити іншим працівникам органів внутрішніх справ, у тому числі слідчим органів внутрішніх справ і працівникам міліції, які здійснюють функцію органу дізнання.

Вище викладене стосується запитів народних депутатів України до всіх органів і посадових осіб, які відповідно до процесуального законодавства уповноважені здійснювати функції дізнання і досудового слідства.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 і від 11 квітня 2000 року № 4-рп/2000, з огляду на гарантовану Конституцією і законами України незалежність і недоторканність суддів, а також заборону впливу на суддів у будь-який спосіб (частини перша і друга статті 126 Конституції України), зазначив, що право народного депутата України на запит не поширюється на питання, пов'язані із здійсненням правосуддя у конкретних справах.

Питання проведення дізнання, досудового слідства у конкретних кримінальних справах, як зазначив Конституційний Суд України, є саме такими, що пов'язані зі здійсненням правосуддя у конкретних справах. Ці дії передбачені процесуальним законом і здійснюються лише уповноваженими на це законом посадовими особами і у визначений законом спосіб. Звернення у будь-якій формі до працівника органу дізнання чи слідчого з метою впливу на виконання ним службових обов'язків заборонено чинним законодавством.

Конституційний Суд України вважає, що керівники відповідних органів, слідчі і посадові особи, що здійснюють функції дізнання, у разі надходження до них звернень народного депутата України з питань, які стосуються проведення дізнання та досудового слідства у конкретних кримінальних справах, не пов'язані обов'язком розглядати їх у порядку розгляду запитів і звернень і не несуть відповідальності за невиконання викладених у них вимог та пропозицій.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 86 Конституції України, а також частини другої статті 15 та частини першої статті 16 Закону України "Про статус народного депутата

України” від 17 листопада 1992 року № 2790–ХІІ в редакції Закону України від 22 березня 2001 року № 2328-ІІІ треба розуміти так:

1.1. Народний депутат України не має права звертатися до органів і посадових осіб, що здійснюють функції дізнання і досудового слідства, з вимогами і пропозиціями з питань, які стосуються проведення дізнання та досудового слідства у конкретних кримінальних справах.

1.2. У разі надходження до органів і посадових осіб, що здійснюють функції дізнання і досудового слідства, вимог і пропозицій народних депутатів України із зазначених у підпункті 1.1 питань керівники відповідних органів, слідчі і посадові особи, що здійснюють дізнання, мають діяти з дотриманням вимог, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України (справа щодо актів про Обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад)

**м. Київ
27 березня 2002 року
№ 7-рп/2002**

Справа № 1-14/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни – суддя-доповідач,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Полтавця Юрія Павловича, члена Вищої ради юстиції, а також залучених до участі у розгляді цієї справи Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Лукашової Надії Павлівни — Постійного представника Верховного Суду України в Конституційному Суді України, Пасенюка Олександра Михайловича — заступника Державного секретаря Міністерства юстиції України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення зазначених положень частини першої статті 150 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л.Ф., пояснення Полтавця Ю.П., Селіванова А.О., Носова В.В., Лукашової Н.П., Пасенюка О.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання — Вища рада юстиції — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України.

Вища рада юстиції вважає, що є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частини першої статті 150 Конституції України щодо віднесення до повноважень Конституційного Суду України вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) правових актів Верховної Ради України та актів Президента України про обрання/призначення професійних суддів на посади і про звільнення їх з посад. Зокрема, потребує роз’яснення питання, “чи акти Президента України та Верховної Ради України щодо призначення професійних суддів на посади та звільнення їх з посад підлягають лише конституційно-правовій перевірці, чи вони можуть бути предметом оскарження і в судах загальної юрисдикції”.

Як зазначається у конституційному поданні, Конституцією України запроваджено особливий порядок призначення/обрання професійних суддів на посади та звільнення їх з посад, що впливає зі статті 126, частини першої статті 128 Конституції України. Положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України, які конкретизовані у статтях 3, 29, 31, 37 Закону України “Про Вищу раду юстиції”, передбачають, що Вища рада юстиції вносить подання Президенту України про перше призначення суддів на посади, а також Президенту України або Верховній Раді України про звільнення їх з посад. Вища рада юстиції вважає, що її подання, яке стало підставою для прийняття рішення про звільнення з посади судді, відповідно до статті 55 Конституції України може бути оскаржене в судах загальної юрисдикції. Скасування в судовому порядку подання Вищої ради юстиції про звільнення з посади судді, на думку суб’єкта права на конституційне подання, тягне за собою і анулювання підстав для звільнення його з посади.

2. Голова Верховної Ради України у письмовому поясненні зазначив, що рішення Вищої ради юстиції щодо внесення подання до відповідного органу про звільнення судді з посади не може бути оскаржене окремо, оскільки остаточне рішення приймається лише тим органом, що його призначив або обрав на посаду.

Також стверджується, що оскарження до Конституційного Суду України актів Верховної Ради України та Президента України про обрання/призначення професійних суддів на посади та про звільнення їх з посад не відповідає вимогам статті 150 Конституції України. Юридичний аналіз положень цієї статті, як зазначено, свідчить, що до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів, а не про їх законність.

На думку Голови Верховної Ради України, “захист прав усіх суб’єктів, яких згідно з Конституцією України призначає на посаду та звільняє з посади Президент України або Верховна Рада України, забезпечує держава. Оскарженню підлягають рішення органів, з якими встановлені трудові правовідносини. Такі правовідносини обумовлені частиною другою статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право на оскарження в суді

рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, тобто у судах загальної юрисдикції”.

Президент України висловив думку, що Конституція України не наділяє жоден з державних органів повноваженнями стосовно скасування чи тимчасового припинення дії актів Президента України або Верховної Ради України, в тому числі актів про призначення/обрання на посади чи про звільнення з посад, за винятком вирішення питань щодо відповідності цих актів Конституції України, що належить до юрисдикції Конституційного Суду України. Як зазначається далі, на осіб, щодо яких Конституцією України встановлено особливий порядок призначення/обрання на посади і звільнення з посад, не можна повністю поширювати загальні норми трудового законодавства.

Верховний Суд України стверджує, що акти індивідуального характеру, які, реалізуючи свої повноваження, приймає Верховна Рада України чи Президент України, прямо передбачені конституційними положеннями або нормами законодавства, мають юридичні наслідки щодо окремих суб'єктів і не можуть бути предметом конституційного контролю, оскільки “питання про порядок призначення і звільнення посадових осіб держави, до яких належать і судді, регулюються виключно законами”.

Що ж стосується актів Вищої ради юстиції, то, на переконання Верховного Суду України, певні її рішення можуть бути оскаржені, зокрема з питань звільнення суддів з посад.

Міністерство юстиції України наголошує, що стаття 150 Конституції України “не регламентує питання оскарження нормативно-правових актів, а визначає повноваження Конституційного Суду України”. Посилаючись на статтю 150 Конституції України щодо кола суб'єктів звернення до Конституційного Суду України з питань, зазначених у її частині першій, та статтю 2483 Цивільного процесуального кодексу України, Міністерство юстиції вважає, що судам загальної юрисдикції не підвідомчі скарги на акти органів законодавчої і виконавчої влади, що підлягають розгляду щодо їх конституційності.

3. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Полтавець Ю.П. підтримав доводи Вищої ради юстиції, викладені у конституційному поданні, та додатково звернув увагу на те, що на підставі фактів, встановлених кваліфікаційною комісією суддів і Вищою радою юстиції, приймається відповідне рішення про призначення/обрання суддів на посади або про звільнення їх з посад.

Селіванов А.О. наголосив, що всі правові акти Президента України та Верховної Ради України підлягають юрисдикції Конституційного Суду України. Рішення Вищої ради юстиції з питань призначення суддів на посади та звільнення їх з посад “мають вигляд правової інформації для Президента України, Верховної Ради України” і не належать до актів, які встановлюють, змінюють або припиняють правовідносини.

Носов В.В. підтримав позицію Президента України, що всі акти Президента України, Верховної Ради України, в тому числі про призначення/обрання суддів на посади та про звільнення їх з посад, мають бути предметом перевірки лише Конституційного Суду України.

Лукашова Н.П. та Пасенюк О.М. підтримали доводи відповідно Верховного Суду України та Міністерства юстиції України, викладені у листах до Конституційного Суду України.

4. На підставі системного аналізу Конституції України в аспекті питань, порушених у конституційному поданні, Конституційний Суд України встановив таке.

Відповідно до частини другої статті 147 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України. Закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152 Конституції України). Перелік актів, щодо конституційності яких Конституційним Судом

України здійснюється перевірка, визначено у частині першій статті 150 Конституції України. Аналіз положень цих статей Конституції України свідчить, що до “інших правових актів”, про які йдеться в частині другій статті 147, частині першій статті 152 Конституції України, належать, зокрема, правові акти Верховної Ради України, акти Президента України.

Стаття 106 Конституції України закріпила конкретний перелік повноважень Президента України, який на основі та на виконання Конституції і законів України видає обов’язкові до виконання на території України укази і розпорядження. За юридичними ознаками ці акти глави держави можуть мати як нормативно-правовий, так і індивідуально-правовий характер. Виходячи зі змісту статті 106, частини другої статті 147, частини першої статті 150, статті 152 Конституції України укази і розпорядження Президента України є правовими актами.

Як свідчить зміст положень статей 85, 91 Конституції України, Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші правові акти. Вони є юридичною формою реалізації повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні та відповідно до частини другої статті 147, частини першої статті 150 Конституції України є об’єктом судового конституційного контролю.

Таким чином, у статтях 147, 150 Конституції України визначено межі юрисдикції Конституційного Суду України. За змістом цих статей перевірки на предмет конституційності підлягають, зокрема, правові акти Верховної Ради України, акти Президента України. При цьому серед них не виділено нормативно-правових або індивідуально-правових актів. Тобто до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо конституційності правових актів Верховної Ради України та Президента України незалежно від того, мають вони нормативно-правовий чи індивідуально-правовий характер.

5. Звертаючись до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо офіційного тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України, Вища рада юстиції виходила з необхідності вирішення питання стосовно можливості оспорення до Конституційного Суду України актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад.

Норми частин четвертої, п’ятої статті 126, частини третьої статті 127, частини першої статті 128, пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України врегулюють відносини, пов’язані, зокрема, з обранням/призначенням суддів на посади та звільненням їх з посад.

За встановленою практикою перше призначення на посаду професійного судді суду загальної юрисдикції строком на п’ять років здійснює Президент України шляхом видання указу, а рішення про обрання безстроково всіх інших суддів, крім суддів Конституційного Суду України, приймає Верховна Рада України у вигляді постанови.

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, з підстав, визначених у частині п’ятій статті 126 Конституції України. Президент України чи Верховна Рада України на підставі подання Вищої ради юстиції приймають рішення про звільнення професійного судді з посади.

Отже, Президент України, Верховна Рада України реалізують передбачені Конституцією України владні повноваження шляхом прийняття відповідних актів про призначення/обрання суддів на посади або про звільнення їх з посад. Такі акти глави держави та парламенту мають конституційно-правову природу.

За змістом положень частини другої статті 147, частини першої статті 150 Конституції України до повноважень Конституційного Суду України належить, зокрема, перевірка на предмет відповідності Конституції України всіх без винятку правових актів Верховної Ради України і Президента України як за їх юридичним змістом, так і за дотриманням конституційної процедури їх розгляду, ухвалення та набрання ними чинності.

Таку позицію висловив Конституційний Суд України при розгляді справи за поданням народних депутатів України щодо визнання неконституційними розпоряджень Президента України про призначення заступників голів місцевих державних адміністрацій. Рішенням від 24 грудня 1997 року Конституційний Суд України визнав, що Президент України при призначенні цих посадових осіб вийшов за межі повноважень, встановлених Конституцією України.

Аналогічну точку зору висловлено в надісланих на запит Конституційного Суду України експертних висновках учених, зокрема, Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого.

Виходячи з наведеного та аналізуючи положення абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 у контексті статей 147, 152 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що за зверненням суб'єкта права на конституційне подання акти Верховної Ради України та Президента України про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад підлягають розгляду Конституційним Судом України на відповідність Конституції України за їх юридичним змістом та щодо додержання встановленої Основним Законом України процедури їх розгляду, ухвалення чи набрання ними чинності (наявність конституційних повноважень, конституційність умов, підстав обрання/призначення на посаду, звільнення з посади тощо).

Таким чином, в аспекті порушених у конституційному поданні питань Конституційний Суд України дійшов висновку, що до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань виключно щодо відповідності Конституції України актів Верховної Ради України, Президента України про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад, а не щодо їх законності.

6. Порушуючи у конституційному поданні питання щодо оскарження прийнятих Вищою радою юстиції актів, пов'язаних з достроковим звільненням суддів з посад, Вища рада юстиції послалась на пункт 1 частини першої статті 131 Конституції України, згідно з яким до відання цього органу належить внесення подань, у тому числі про дострокове звільнення суддів з посад, на підставі рішення Вищої ради юстиції, та на положення статті 55 Конституції України стосовно права суддів як громадян України на судовий захист.

Проте питання, пов'язані з порядком оскарження зазначених рішень Вищої ради юстиції до суду загальної юрисдикції, виходять за межі конституційного провадження у цій справі, в якій ідеться про офіційне тлумачення положень абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України, якою визначено повноваження Конституційного Суду України.

Водночас, враховуючи вимоги статті 55 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що вирішення питань, пов'язаних з трудовими спорами суддів та оскарженням актів Вищої ради юстиції, може бути предметом розгляду судів загальної юрисдикції у випадках і в порядку, встановлених законом, який також може визначити і підсудність даних справ судам загальної юрисдикції відповідного рівня.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України у системному зв'язку зі статтями 147, 152 Конституції України, в аспекті порушених Вищою радою юстиції у конституційному поданні питань, треба розуміти так:

— до повноважень Конституційного Суду України належить, зокрема, вирішення питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) правових актів Верховної Ради України та Президента України, до яких віднесені як нормативно-правові, так і індивідуально-правові акти;

— акти Верховної Ради України та Президента України про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад розглядаються Конституційним Судом України за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) цих правових актів за їх юридичним змістом та встановленій Конституцією України процедурі їх розгляду, ухвалення чи набрання ними чинності (наявність конституційних повноважень, конституційність підстав призначення/обрання на посаду, звільнення з посади тощо).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб)

**м. Київ
7 травня 2002 року
№ 8-рп/2002**

Справа № 1-1/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий, суддя-доповідач,
Вознюка Володимира Денисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; Фесенка Євгена Володимировича – представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, головного наукового консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України; Лукашової Надії Павлівни – Постійного представника Верховного Суду України в Конституційному Суді України; Кудрявцева Віктора Вікторовича – представника Генеральної прокуратури України, заступника Генерального прокурора України; Зайця Анатолія Павловича – Першого заступника Державного секретаря Міністерства юстиції України; Серьогіна Віталія Олександровича – доцента кафедри конституційного і міжнародного права Національного університету внутрішніх справ, розглянув на пленарному засіданні справу щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень статті 124 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Скомороху В.Є., пояснення Носова В.В., Фесенка Є.В., Лукашової Н.П., Кудрявцева В.В., Зайця А.П., Серьогіна В.О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання – Президент України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України, зокрема, чи мають право суди загальної юрисдикції приймати до свого провадження і розглядати по суті позовні заяви про поновлення на роботі, зміну формулювання звільнення членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади та осіб, яких згідно з Конституцією України призначають на посади та звільняють з посад Президент України або Верховна Рада України.

На думку суб’єкта права на конституційне подання, такі заяви не підвідомчі судам загальної юрисдикції, оскільки згідно з Конституцією України однією з форм реалізації владних повноважень Президента України та Верховної Ради України є прийняття чи видання відповідних актів (стаття 91, частина третя статті 106). Зокрема, безпосередньо на підставі положень Конституції України видаються акти з питань призначення, звільнення Президентом України (пункти 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14 частини першої статті 106), Верховною Радою України (пункти 16, 17, 18, 19, 20, 21, 35 частини першої статті 85), а також щодо суддів (пункт 26 частини першої статті 85, пункт 22 частини першої статті 106, стаття 128).

Як стверджується в конституційному поданні, Конституція України не наділяє будь-який державний орган повноваженнями щодо скасування чи тимчасового припинення дії актів Президента України або Верховної Ради України, в тому числі і з зазначених питань. Прем’єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, керівники інших центральних органів виконавчої влади, Генеральний прокурор України, Голова Антимонопольного комітету України, Голова Фонду державного майна України, судді, інші особи, яких призначають Президент України або Верховна Рада України, є особами, для яких Конституцією України встановлено особливий порядок призначення на посади та звільнення з посад.

2. У листі до Конституційного Суду України Голова Верховної Ради України пояснив, що компетенція судів загальної юрисдикції поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, в тому числі й на ті, які пов’язані зі спорами про поновлення на роботі, зміну формулювання звільнення членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади та осіб, яких згідно з Конституцією України призначають на посади чи звільняють з посад Президент України або Верховна Рада України.

Підвідомчість справ, які стосуються поновлення на роботі, зміни формулювання звільнення вказаних посадових осіб, віднесена до компетенції судів загальної юрисдикції та визначається сукупністю положень пункту 12 розділу XV “Перехідні положення” Конституції України, статті 24 Цивільного процесуального кодексу України, частин другої, третьої статті 124 Конституції України. У цьому разі йдеться про здійснення Президентом України, Верховною Радою України виключно адміністративної, управлінської функції – призначення на посади та звільнення з посад відповідних осіб, а судовими органами – правосуддя.

Генеральний прокурор України вважає неможливим оспорювання актів Президента України, Верховної Ради України про призначення на посади та звільнення з посад осіб у

судах загальної юрисдикції, оскільки визначення конституційності таких актів належить до повноважень Конституційного Суду України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

Стаття 55 Конституції України, встановлюючи судовий захист прав і свобод людини і громадянина, гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Правосуддя здійснюється виключно судами у відповідних формах, у тому числі шляхом конституційного судочинства (стаття 124 Конституції України).

Відповідно до абзаців другого, третього пункту 1 частини першої статті 150 Конституції України Конституційний Суд України вирішує питання конституційності, зокрема, правових актів Верховної Ради України, актів Президента України. У разі виникнення у процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, яка застосовується судом, провадження у справі зупиняється (стаття 83 Закону України “Про Конституційний Суд України”). Перевірка конституційності таких актів є виключною компетенцією Конституційного Суду України.

За змістом принципу поділу державної влади в Україні, визначеному у частині першій статті 6 Конституції України, “державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову”, які урівноважують одна одну системою стримувань і противаг.

Згідно з частиною другою статті 19 Конституції України органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, Конституція України закріплює широке коло прав та свобод, гарантує і забезпечує їх захист, в тому числі і від порушення з боку держави, її органів та посадових осіб.

Відповідно до Конституції України громадяни є рівними перед законом (частина перша статті 24) та користуються рівним правом доступу до державної служби (частина друга статті 38). Громадянам гарантується судовий захист від незаконного звільнення (частина шоста статті 43). Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55 Конституції України).

Отже, призначення на посади та звільнення з посад Президентом України або Верховною Радою України посадових осіб не може обмежувати їх права на судовий захист.

Пунктом 10 частини першої статті 106 Конституції України встановлено повноваження Президента України призначати за поданням Прем’єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади та припиняти їхні повноваження на цих посадах.

Згідно з частиною першою статті 87 Конституції України Верховна Рада України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінетові Міністрів України, що має наслідком відставку Кабінету Міністрів України (частина четверта статті 115 Конституції України). Висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокуророві України має наслідком його відставку з посади (частина перша статті 122 Конституції України). Суб’єктами конституційної відповідальності можуть бути й інші учасники конституційно-правових відносин.

Частина четверта статті 106 Конституції України передбачає скріплення актів Президента України, виданих у межах повноважень, передбачених пунктами 3, 4, 5, 8, 10, 14, 15, 17, 18, 21, 22, 23, 24 цієї статті, підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання.

За Конституцією України передбачена політична відповідальність Кабінету Міністрів України (стаття 87, пункт 10 частини першої статті 106, частина четверта статті 115).

Припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади Президентом України відповідно до пункту 10 частини першої статті 106 Конституції України або відставка Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України резолюції недовіри згідно зі статтею 87 Конституції України означає, що відповідна оцінка діяльності членів Кабінету Міністрів України та керівників інших центральних органів виконавчої влади може стосуватися як законності їх дій, так і мати політичний характер.

Зокрема, відставка Кабінету Міністрів України може бути наслідком політичної відповідальності як результату прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України, яка не має ознак юридичної відповідальності. Для останньої характерним є порушення юридичних норм, без чого неможлива реалізація санкції правової норми.

Разом з тим, з факту припинення повноважень зазначених осіб можуть виникати правовідносини, що мають похідний від політичної відповідальності характер. У разі виникнення спору про право щодо них названі особи не позбавляються права на оскарження в суді окремих положень вказаних актів, зокрема щодо зміни дати, формулювання звільнення тощо.

Судовий захист прав і свобод людини і громадянина необхідно розглядати як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина. І саме держава бере на себе такий обов'язок відповідно до частини другої статті 55 Конституції України. Право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя. Відсутність такої можливості обмежує це право. А за змістом частини другої статті 64 Конституції України право на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Згідно з частинами другою, третьою статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Це означає, що до юрисдикції Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції належить, відповідно до їх повноважень, також вирішення питань, які мають правовий (а не політичний) характер і які виникають у зв'язку з призначенням чи звільненням певних посадових осіб Президентом України або Верховною Радою України.

4. Проблема тлумачення норм щодо повноважень судів, про що йдеться у конституційному поданні, неодноразово досліджувалася Конституційним Судом України. Розкриваючи конституційний зміст права на судовий захист, Конституційний Суд України у Рішенні від 25 листопада 1997 року у справі громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи зазначив, що Конституцією України кожній людині і громадянину гарантовано і забезпечено право на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Рішенням від 1 жовтня 1998 року № 13-рп/98 у справі про підсудність спорів Вищому арбітражному суду України Конституційний Суд України констатував, що юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання згідно з частиною другою статті 124 Конституції України, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Конституційне повноваження Президента України щодо скасування актів Кабінету Міністрів України і повноваження Вищого арбітражного суду України визнавати такі акти недійсними з підстав, зазначених у законодавстві, є самостійними гарантіями забезпечення законності діяльності Кабінету Міністрів України, які не виключають одна одну.

Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства

України. Норми, що передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист.

Правове регулювання Конституцією України та спеціальними законами України статусу, зокрема Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України та інших посадових осіб (частина перша статті 9 Закону України "Про державну службу" від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ) не означає, що на них не можуть поширюватися положення інших законів щодо відносин, не врегульованих спеціальними законами.

З огляду на викладене немає юридичних підстав вважати, що окремі норми Кодексу законів про працю України не можуть не застосовуватися до членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади та осіб, яких згідно з Конституцією України призначають на посади чи звільняють з посад Президент України або Верховна Рада України. Відповідно до статті 11 Закону України "Про державну службу" державні службовці мають право захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку, а рішення про припинення державної служби вони можуть оскаржити безпосередньо до суду (стаття 32 Закону).

Твердження у конституційному поданні про непідвідомчість судам загальної юрисдикції справ за заявами осіб, яких призначає на посади чи звільняє з посад Президент України або Верховна Рада України, є необґрунтованим, оскільки суперечить покладеним на суди конституційним повноваженням забезпечувати судовий захист прав і свобод людини і громадянина, включаючи принцип рівності перед законом і судом.

5. Конституційний Суд України виходить з того, що він не уповноважений вирішувати питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції (стаття 14 Закону України "Про Конституційний Суд України").

Постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України є підзаконними актами (стаття 91; частина третя статті 106 Конституції України), тобто такими, що приймаються на основі та на виконання Конституції і законів України і мають відповідати їм. Тому вони можуть перевірятися на відповідність не тільки Конституції, а й законам України. Перевірка законності зазначених актів є функцією судів загальної юрисдикції. У разі виникнення питання щодо їх конституційності починає діяти механізм, передбачений статтею 150 Конституції України.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2002 року № 7-рп/2002 (справа щодо актів про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад) акти Верховної Ради України та Президента України про обрання/призначення суддів на посади та про звільнення їх з посад розглядаються Конституційним Судом України за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання щодо перевірки відповідності Конституції України (конституційності) цих правових актів за їх юридичним змістом та встановленій Конституцією України процедурі їх розгляду, ухвалення чи набрання ними чинності (наявність конституційних повноважень, конституційність підстав призначення/обрання на посаду, звільнення з посади тощо).

Аналогічно вирішуються питання й щодо інших посадових осіб, яких призначають на посади та звільняють з посад Президент України або Верховна Рада України

Конституційне закріплення повноважень Конституційного Суду України перевіряти конституційність актів Верховної Ради України і Президента України та можливість оскарження до судів загальної юрисдикції актів Верховної Ради України і Президента України індивідуального характеру з питань призначення на посади чи звільнення з посад певних осіб стосовно їх законності надає зазначеним особам право оскарження до судів за встановленими законом формами і процедурами.

Надання повноважень Конституційному Суду України вирішувати питання щодо

відповідності Конституції України (конституційності) актів Президента України та правових актів Верховної Ради України не виключає можливості оскарження до судів загальної юрисдикції актів Президента України або постанов Верховної Ради України індивідуального характеру з питань призначення на посади чи звільнення з посад стосовно їх законності, за винятком положень тих актів, які є наслідком конституційно-політичної відповідальності (статті 115, 122 та інші Конституції України) посадових осіб. Визначення видів судів і особливостей процедури судового захисту таких осіб є прерогативою Верховної Ради України.

На підставі викладеного і керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 65, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1.0 В аспекті порушених у конституційному поданні Президента України питань положення частин другої, третьої статті 124 Конституції України треба розуміти так:

1.1. Положення про поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, означає, що до юрисдикції Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції належить, відповідно до їх повноважень, вирішення питань, що мають правовий характер, зокрема тих, які виникають у зв’язку з призначенням чи звільненням певних посадових осіб Президентом України або Верховною Радою України (частина друга статті 124).

1.2. Вирішення Конституційним Судом України питань щодо відповідності Конституції України (конституційності) актів Президента України та правових актів Верховної Ради України не виключає можливості оскарження до судів загальної юрисдикції актів Президента України або постанов Верховної Ради України індивідуального характеру з питань призначення на посади чи звільнення з посад стосовно їх законності, за винятком положень тих актів, які є наслідком конституційно-політичної відповідальності (статті 115, 122 та інші Конституції України) посадових осіб.

1.3. Здійснення судочинства Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції щодо актів Президента України та Верховної Ради України з питань призначення чи звільнення посадових осіб означає розгляд справ щодо конституційності зазначених актів у формі конституційного судочинства, а щодо їх законності – судами загальної юрисдикції у формі відповідного судочинства (частина третя статті 124).

Підсудність справ такої категорії та особливості процедури їх розгляду судами загальної юрисдикції відповідного рівня підлягає визначенню процесуальним законом.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" (справа про безоплатну медичну допомогу)

**м. Київ
29 травня 2002 року
№ 10-рп/2002**

Справа № 1-13/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича – суддя-доповідач,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно".

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 53 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у офіційній інтерпретації зазначеного положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно".

Заслухавши суддю-доповідача Мироненка О.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – народні депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням щодо офіційного тлумачення терміна "безоплатність медичної допомоги" та положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно", а також поставив питання: чи повинна медична допомога оплачуватися лише за рахунок коштів державного бюджету і медичного страхування, заснованого на внесках роботодавців, виключаючи інші солідарні форми залучення коштів населення; чи слід розуміти цю конституційну норму "таким чином, що медична допомога в державних і комунальних закладах охорони здоров'я може забезпечуватися не тільки за рахунок державного бюджетного фінансування та внесків роботодавців, але й за рахунок залучення коштів населення через інші солідарні форми, такі як лікарняні каси, кредитні спілки тощо".

Практичну необхідність в офіційній інтерпретації зазначених терміна і положення народні депутати України обґрунтовують тим, що сьогодні громадяни України фактично не можуть отримати медичну допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я, не сплативши власні кошти за ліки, харчування та "необхідні витратні матеріали". Значна частина населення не спроможна відшкодувати такі витрати, і тому багато громадян змушені відмовлятися від відвідування закладів охорони здоров'я. Отже, конституційне право громадян на охорону здоров'я і медичну допомогу, на думку народних депутатів України, фактично не реалізується, а безоплатність такої допомоги полягає у відсутності прямого розрахунку пацієнта за медичну допомогу у момент її надання.

2. На думку Президента України, Конституція України гарантує надання лише частини з комплексу медичних послуг у вигляді безоплатної медичної допомоги, що тягне за собою здійснення останньої тільки на гарантованому рівні і у визначеному законодавством обсязі за рахунок податків, а також зборів від загальнообов'язкового державного соціального страхування. При цьому органи державної влади і органи місцевого самоврядування можуть спрямовувати для надання громадянам безоплатної медичної допомоги й інші ресурси згідно з законом. Така допомога повинна надаватися і у "формі безоплатних чи субсидованих медичних або цільових виплат, які дозволять людині оплатити необхідні їй за станом здоров'я медичні послуги".

Комітет Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства, акцентуючи на надзвичайній практичній потребі, невідкладності офіційного тлумачення терміна "безоплатно" і конституційного положення "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно", зміст поняття безоплатності медичної допомоги тлумачить як повну фінансову забезпеченість визначених згідно з вимогами закону основних видів медичних послуг та придбання необхідних для їх надання основних медикаментів за рахунок сформованих у колективному порядку (оподаткування чи сплати, у тому числі найманими працівниками, обґрунтованих страхових внесків) контрольованих державою суспільних фінансових ресурсів.

Сутність терміна "безоплатність медичної допомоги", на думку Міністерства охорони здоров'я України, вичерпується відсутністю безпосереднього розрахунку пацієнта за одержану послугу не лише в момент, а й до та після її надання. В цьому разі витрати на медичну допомогу відшкодовуються за рахунок бюджету, страхових фондів або інших джерел, визначених законодавством.

Міністерство фінансів України вбачає розрив між проголошеними Конституцією України гарантіями щодо надання безоплатної медичної допомоги та економічними можливостями держави і підкреслює потребу в офіційному тлумаченні поняття безоплатності медичної допомоги, зводячи зміст розглядуваних конституційних положень в аспекті порівняльного аналізу статей 49, 67 Конституції України до розуміння безоплатності як від-

сутності прямого розрахунку пацієнта за медичну допомогу виключно у момент її надання.

Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України стверджує, що термін "безоплатність" взагалі не може мати достатнього обґрунтування в умовах ринкової моделі економіки, оскільки видатки на "безоплатну медичну допомогу" завжди оплачуються (раніше чи пізніше) самим пацієнтом шляхом відрахувань від заробітної плати (доходів) до бюджетів. Тому "положення частини третьої статті 49 Конституції України про безоплатність ... є одним з рецидивів планової економіки ... зовсім не враховує ринкових принципів". На думку Міністерства, "безоплатну медичну допомогу" доцільніше розглядати як благодійну, що оплачується іншими членами суспільства.

3. Визначення понять "здоров'я", "охорона здоров'я", "заклади охорони здоров'я", "медична допомога", "медична послуга", "медичне обслуговування", "гарантований рівень медичної допомоги", "стандарти медичної допомоги", "медичне страхування", "доступність медичного обслуговування", "безоплатність медичної допомоги", "платність медичних послуг" та інших суттєвих для розгляду справи термінів надали для дослідження Конституційному Суду України майже всі провідні наукові центри, медичні університети й академії, академічні інститути, відомі вчені і фахівці-практики, об'єднані у Всеукраїнське лікарське товариство, спеціалісти Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я, що працюють в Україні. Дефініції зазначених понять і термінів, наведені науковцями і практиками, різноманітні і збігаються лише в окремих частинах чи елементах. Так, "медична допомога" і "медична послуга" трактуються і як синоніми, і як антоніми, і як частина одна одної. Так само співвідносяться поняття "медична допомога" і "медичне обслуговування" та інші.

Деякі фахівці дотримуються думки, що смисл безоплатності медичної допомоги у контексті статті 49 Конституції України полягає лише у відсутності прямого, безпосереднього розрахунку, "оплати з кишені" пацієнта у державному чи комунальному закладі охорони здоров'я, а всі інші форми відшкодування витрат за надану медичну допомогу, у тому числі і сплачені заздалегідь чи згодом, Конституції України не суперечать. Інші вважають, що конституційна формула "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" виконуватиметься лише тоді, коли фінансування медичної допомоги здійснюватиметься виключно з державного і місцевих бюджетів. Окремі науковці і практики розглядають вимоги встановлення гарантованого рівня безоплатної медичної допомоги як єдиний засіб дотримання положень Конституції України, а їх опоненти вважають такий підхід неприйнятним, оскільки "визначити цей рівень без порушень Конституції України і невідворотних втрат для здоров'я громадян неможливо". Одна група фахівців вбачає у лікарняних касах (спілках, фондах) основну форму захисту існуючої системи охорони здоров'я, друга – допускає їх діяльність лише за певних умов, третя – вважає завуальованим способом примусового стягнення плати з громадянина за лікування, а деякі вчені вимагають заборони цих кас (спілок, фондів) як головних осередків фінансових зловживань.

4. Досліджуючи матеріали справи, Конституційний Суд України дійшов таких висновків.

Термін "безоплатність" (у тексті статті 49 Конституції України – "безоплатно"), офіційне тлумачення якого просять дати народні депутати України, не має самостійного значення. Його зміст визначається або контекстом, або логічним взаємозв'язком слів, у якому він застосовується. У словосполученні "медична допомога надається безоплатно" останнє слово у контексті всієї статті 49 Конституції України означає, що індивід, який отримує таку допомогу у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, не повинен відшкодувати її вартість ні у вигляді будь-яких платежів, ні у будь-якій формі незалежно від часу надання медичної допомоги.

Це цілком відповідає смислу слова "безоплатність": те, за що не платять, що не

оплачується, не потребує оплати; те, за що не береться плата; те, що не отримало ніякої плати, винагороди; те, що має своїми синонімами "неоплатний", "безкорисливий"; те, що має своїм антонімом плату у будь-якій формі. Приклад останнього протиставлення дає в частині другій статті 47 сама Конституція України: "Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону".

Зміст поняття "медична допомога" Конституційний Суд України з'ясував шляхом як його граматичного аналізу, так і дослідження правових актів. У лінгвістичному аспекті слово "допомога" означає сприяння, підтримку (фізичну, матеріальну, моральну тощо) в чому-небудь; захист кого-небудь, порятунок у біді; робити певний вплив, що дає потрібні наслідки, приносить полегшення, користь, у т.ч. і виліковувати; дію, скеровану на підтримку /реалізацію чийх-небудь запитів або потреб у чому-небудь/ за певних обставин.

У правовому значенні термін "медична допомога" вживається у преамбулі, статтях 4, 16, 25, 33, 37, 52, 58, 60, 78 Основ законодавства України про охорону здоров'я (далі – Основи). Статті 33, 35, 58, 67, 68, 77 Основ визначають вузлові складові медичної допомоги (швидка, невідкладна, первинна, спеціалізована, високоспеціалізована тощо). Її дефініція дається у спеціальних словниках понять і термінів Всесвітньої організації охорони здоров'я, визнаних тими ж Основами (стаття 3). У процесі дослідження конституційного припису "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" зміст медичної допомоги з'ясувався Конституційним Судом України з огляду на відповідні положення Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення, ухваленої у Женеві 28 червня 1952 року (статті 1, 2), Європейської Конвенції про соціальну та медичну допомогу, укладеної у Парижі 11 грудня 1953 року (статті 1, 8 – 17), Європейського кодексу соціального забезпечення, прийнятого у Страсбурзі 16 квітня 1964 року (частина II), Конвенції про медичну допомогу та допомоги у разі хвороби, прийнятої у Женеві 25 червня 1969 року (пункти 1, 3), та одноіменної Рекомендації, ухваленої там же і того ж дня (статті 7 – 12, 34), Європейської соціальної хартії, підписаної у Страсбурзі 3 травня 1996 року (статті 11 – 13), та інших міжнародних документів.

Отже, термін "медична допомога" широко вживається у національному законодавстві України, є певні його визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, науковців, медичних університетів й академій, про суперечливість висновків яких йшлося у попередньому пункті. Цілісна правова дефініція цього поняття у законах України відсутня, а тому потребує нормативного врегулювання, що виходить за межі повноважень Конституційного Суду України.

Разом з тим поданий вище аналіз термінів "безоплатно" і "медична допомога" у системному зв'язку з іншими аналогічними поняттями, що застосовуються в Конституції України, законах України, міжнародних договорах, дає можливість дійти висновку щодо загального змісту безоплатної медичної допомоги. Він полягає у відсутності для всіх громадян обов'язку сплачувати за надану їм у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медичну допомогу як у момент, так і до чи після її отримання. Словосполучення "безоплатність медичної допомоги" означає неможливість стягування з громадян плати за таку допомогу в державних і комунальних закладах охорони здоров'я у будь-яких варіантах розрахунків (готівкою або безготівкових): чи у вигляді "добровільних внесків" до різноманітних медичних фондів, чи у формі обов'язкових страхових платежів (внесків) тощо.

На підставі дослідження Конституційний Суд України вважає, що частина перша статті 49 Конституції України закріплює право кожного на медичне страхування, тобто не обов'язкове, а добровільне медичне страхування громадян. Стосовно державного медичного страхування, то його запровадження не суперечитиме конституційному припису "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" лише у тому разі, коли платниками обов'язкових страхових платежів (внесків) будуть організації, установи, підприємства, інші господарюючі суб'єкти, які займаються під-

приємницькою діяльністю, державні фонди тощо. Стягнення таких платежів (внесків) з громадян у системі державного медичного страхування не відповідатиме конституційному положенню, що тлумачиться, оскільки буде однією з форм оплати за надання їм допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Не забороняє вказане положення і можливості надання громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги (за термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я – "медичних послуг другорядного значення", "парамедичних послуг"), у зазначених закладах за окрему плату. На це вже зверталась увага у Рішенні Конституційного Суду України від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98. Перелік таких платних послуг не може вторгатися у межі безоплатної медичної допомоги і відповідно до вимог пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України має встановлюватись законом.

Конституційний Суд України вважає неприйнятними з позицій припису частини третьої статті 49 Конституції України, що тлумачиться, пропозиції окремих державних органів щодо необхідності встановлення якихось меж безоплатної медичної допомоги у вигляді її гарантованого рівня, надання такої допомоги лише неспроможним верствам населення чи "у рамках, визначених законом" тощо. Це суперечить положенням статті 3, частини третьої статті 22 та низки інших статей Конституції України. Безоплатна медична допомога, передбачена Конституцією України, повинна надаватись всім громадянам у повному обсязі, тобто задовольняти потреби людини у збереженні або відновленні здоров'я.

Дія положення "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" поширюється на всі такі заклади, які перебувають у державній (незалежно від відомчого підпорядкування) або комунальній власності і фінансуються з бюджетів будь-якого рівня.

5. Стаття 49 Конституції України поряд з закріпленням гарантії на надання безоплатної медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я містить й інші норми, зокрема про право кожного на охорону здоров'я, медичне страхування, обов'язок держави створювати умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, сприяти розвитку лікувальних закладів усіх форм власності тощо. Розглядаючи у світлі таких положень питання щодо можливості солідарної участі населення у додатковому фінансуванні галузі охорони здоров'я, порушене суб'єктом права на конституційне подання, Конституційний Суд України зазначає, що безоплатність медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я не виключає такої можливості через фінансування цієї галузі за рахунок розвитку позабюджетних механізмів залучення додаткових коштів, у тому числі і шляхом створення лікарняних кас (спілок, фондів), діяльність яких має бути врегульована законом.

Джерелами таких додаткових надходжень на фінансування галузі охорони здоров'я в цілому можуть бути і встановлені законом офіційні прямі платежі населення за медичні послуги другорядного значення, і відомчі асигнування на утримання медичних закладів, і надходження від проведення благодійних акцій і заходів, і кошти міжнародних програм гуманітарної допомоги, і пожертвування громадських, релігійних благодійних організацій та меценатів, і страхові внески роботодавців у системі обов'язкового державного медичного страхування, і фінансування компаній-організаторів добровільного медичного страхування, і ресурси нагромаджувальних програм територіальних громад, і державні медичні позики тощо.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 51, 63, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини третьої статті 49 Конституції України "у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно" треба розу-

міти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України (справа про об'єднання територіальних громад)

**м. Київ
18 червня 2002 року
№ 12-рп/2002**

Справа № 1—16/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни – суддя-доповідач,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Дайнеки Леоніда Івановича — народного депутата України (на час звернення до Конституційного Суду України), Скаржинського Володимира Даниловича — Ірпінського міського голови, а також залучених до участі у розгляді цієї справи Селіванова Анатолія Олександровича — Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Горбунової Лідії Миколаївни — заступника Державного секретаря Міністерства юстиції України, Новікової Тамари Вадимівни — завідувача сектору опрацювання та супроводження законодавчих актів Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону Украї-

ни “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень статті 140 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л.Ф., пояснення Дайнеки Л.І., Скаржинського В.Д., Селіванова А.О., Носова В.В., Горбунової Л.М., Новікової Т.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання — 45 народних депутатів України — порушує питання про необхідність офіційного тлумачення положень частини першої статті 140 Конституції України, відповідно до яких місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Народні депутати України звертають увагу на те, що “конституційне положення про право жителів села чи добровільного об’єднання у сільську громаду кількох сіл, селища, міста по-різному тлумачиться у практиці законотворення”. Зокрема, суб’єкт права на конституційне подання вважає, що в положеннях статей 1, 6 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" йдеться про можливість тільки територіальних громад сусідніх сіл добровільно об’єднуватися в одну територіальну громаду, створювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати сільського голову.

До того ж народні депутати України відзначають, що не кожне село, селище, місто на практиці є нині самостійною адміністративно-територіальною одиницею, а його жителі — самостійною територіальною громадою. Так, близько тисячі населених пунктів приєднані до міст республіканського та обласного значення і разом з ними становлять єдині територіальні громади, хоча зберігають за собою права територіальних громад сіл, селищ, міст. Таке становище, на думку суб’єкта права на конституційне подання, не дає змоги вирішити питання оптимізації територіальних громад, про яку йдеться в Указі Президента України “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні” від 22 липня 1998 року № 810/98. Це стосується також проблеми особливостей здійснення місцевого самоврядування у містах з районним поділом.

Як зазначається у конституційному поданні, положення частини першої статті 140 Конституції України не торкаються можливості чи заборони об’єднання територіальних громад сіл, селищ, міст між собою або їх роз’єднання, що згідно зі статтею 146 Конституції України має бути врегульовано законом.

2. Президент України вважає, що відповідно до статті 146 Конституції України визначатися законом можуть лише ті питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування, які не врегульовані статтями 140, 141, 142, 143, 144, 145 Основного Закону України. У зв’язку з цим робиться висновок, що законом не може бути визначено інших суб’єктів місцевого самоврядування та інших одиниць адміністративно-територіального устрою, крім передбачених Конституцією України.

Голова Верховної Ради України зазначив, що за змістом частини першої статті 140 Конституції України “відсутня конкретна вказівка на те, які саме адміністративно-територіальні одиниці можуть об’єднуватись у територіальну громаду”, а також висловив думку про “можливість добровільного об’єднання у територіальні громади жителів адміністративно-територіальних одиниць різного рівня — села, селища та міста”.

Що ж до питання про те, чи стосується частина перша статті 140 Конституції України права об’єднання або роз’єднання територіальних громад не лише сіл, а й селищ і міст, то, як вважає Голова Верховної Ради України, у зазначеній статті Конституції України йдеться про існування такої можливості, оскільки відповідно до статті 146 Конституції України інші питання організації місцевого самоврядування, у

тому числі порядок об'єднання чи роз'єднання, функціонування територіальної громади, створеної подібним чином, визначаються законом.

У поясненнях Міністерства юстиції України зазначається, що з положень частини першої статті 140 Конституції України, які конкретизовані, зокрема, у статтях 1, 6 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, впливає можливість добровільного об'єднання в єдину територіальну громаду тільки територіальних громад сіл.

3. Вирішуючи питання, порушені у конституційному поданні, Конституційний Суд України виходить з того, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7 Конституції України).

У розділі XI “Місцеве самоврядування” Конституції України, зокрема, визначено засади організації і діяльності місцевого самоврядування як конституційно-правового інституту. Відповідно до положень частини першої статті 140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

У статті 2 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року конкретизовано конституційне визначення місцевого самоврядування як гарантованого державою права та реальної здатності територіальної громади самостійно, тобто через різноманітні форми безпосередньої демократії, або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Територіальна громада визначається у частині першій статті 140 Конституції України як жителі села, селища та міста чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл.

На розвиток положень частини першої статті 140 Конституції України щодо добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл статтею 6 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” встановлено порядок добровільного об'єднання територіальних громад сусідніх сіл в одну сільську громаду із створенням єдиних органів місцевого самоврядування та обранням єдиного сільського голови. Добровільне об'єднання територіальних громад у сільську громаду і вихід з її складу відбувається за рішенням місцевих референдумів.

Таким чином, положення частини першої статті 140 Конституції України визначили місцеве самоврядування як право територіальної громади — первинного суб'єкта місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень — вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України та дали визначення територіальної громади як жителів села, селища, міста чи добровільного об'єднання жителів кількох сіл у сільську громаду, а не встановили порядку об'єднання або роз'єднання самих територіальних громад.

4. Установивши в статтях 140, 141, 142, 143, 144, 145 Конституції України основні засади функціонування місцевого самоврядування, його органів, матеріальну і фінансову основу тощо, Конституція України решту питань організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності його органів віднесла до визначення законом (стаття 146 Конституції України). Тим самим на конституційному рівні передбачено створення правових умов для подальшого законодавчого врегулювання суспільних відносин у сфері місцевого самоврядування.

Конституційний Суд України виходить з того, що вирішення порушених у конституційному поданні питань щодо об'єднання або роз'єднання територіальних громад, які положеннями Конституції України не визначені, має здійснюватися у законодавчому порядку.

За Конституцією України єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу як безпосередньо, так і, зокрема, через органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5). Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші

форми безпосередньої демократії (стаття 69 Конституції України).

Питання об'єднання або роз'єднання територіальних громад, виходячи з визначеного положеннями частини першої статті 140 Конституції України поняття “територіальна громада”, має вирішуватися з урахуванням відповідного волевиявлення членів цих територіальних громад, яке здійснюється згідно з законом.

Зважаючи на викладене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що питання організації місцевого самоврядування, які не врегульовані Конституцією України, у тому числі умови та порядок об'єднання або роз'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, мають визначатися законом (стаття 146 Конституції України).

На підставі наведеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 140 Конституції України в аспекті порушених у конституційному поданні питань необхідно розуміти так, що ці положення дають визначення:

— місцевого самоврядування як права територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України;

— територіальної громади як жителів села, селища, міста чи добровільного об'єднання жителів кількох сіл у сільську громаду.

Зазначені положення не встановлюють порядку об'єднання або роз'єднання самих територіальних громад.

Питання організації місцевого самоврядування, які не врегульовані Конституцією України, у тому числі умови та порядок об'єднання або роз'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, мають визначатися законом (стаття 146 Конституції України).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України (справа про суміщення службової діяльності керівників органів виконавчої влади)

**м. Київ
17 жовтня 2002 року
№ 16-рп/2002**

Справа № 1-4/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича – суддя-доповідач,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Міністерства економіки України (на час розгляду справи – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України) щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень частини першої статті 120 Конституції України щодо права керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади суміщати свою службову діяльність з іншою роботою та входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має

на меті одержання прибутку.

Заслухавши суддю-доповідача Тимченка І.А. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України – звернувся до Конституційного Суду України з письмовим клопотанням дати офіційне тлумачення окремих положень частини першої статті 120 Конституції України.

У конституційному поданні зазначається, що виходячи з положень частини першої статті 120 Конституції України керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової та творчої у позаробочий час, та входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Посилаючись на практику формування наглядових рад відкритих акціонерних товариств, що створюються на базі підприємств державної власності, суб'єкт права на конституційне подання стверджує, що до складу таких рад входять і представники засновників товариств. Засновниками відкритих акціонерних товариств з боку держави, наголошується у поданні, є міністерства та інші органи виконавчої влади, уповноважені управляти майном таких підприємств. Склад наглядових рад відкритих акціонерних товариств затверджують Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерство фінансів України і Фонд державного майна України.

З огляду на викладене Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України порушує питання про офіційне тлумачення положення частини першої статті 120 Конституції України щодо того, які саме керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади як представники засновників (перші керівники, їхні заступники, керівники структурних підрозділів зазначених органів) “не мають права суміщати свою діяльність з роботою у наглядових радах”, тобто входити до складу наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

2. Конституційний Суд України при розгляді питання про офіційне тлумачення зазначеного положення частини першої статті 120 Конституції України виходив із системного аналізу відповідних положень Основного Закону України, зокрема статей 92, 114, 115, 118, 120 та інших, його буквальної інтерпретації.

За Конституцією України (стаття 114) до складу Кабінету Міністрів України як його члени входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, а також міністри. Усі вони є посадовими особами, які згідно з частиною першою статті 120 Конституції України не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що термін “керівник” центрального чи місцевого органу виконавчої влади, який міститься в частині першій статті 120 Конституції України, означає посадову особу виконавчого органу, сукупність кваліфікуючих ознак якої визначає статус керівника.

До цих ознак належать конкретні державно-владні повноваження виконавчого та розпорядчого характеру такої посадової особи у сфері виконавчої влади, які їй згідно з Конституцією та законами України надаються відповідними органами державної влади (розподіл обов'язків між своїми заступниками; розпорядження матеріально-фінансовими цінностями; керівництво та спрямування роботи виконавчого органу і його апарату; вирішення кадрових питань; підписання правових актів виконавчого органу; представництво виконавчого органу у відносинах з громадянами, іншими державними органами, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності тощо).

Правові акти посадової особи – керівника виконавчого органу, його вказівки, роз-

порядження, інші дії є обов'язковими до виконання.

Отже, керівник органу виконавчої влади є посадовою особою, яка, виходячи з характеру та змісту повноважень, очолює цей орган і несе персональну відповідальність за його роботу.

Керівниками центральних органів виконавчої влади є міністри (до складу Кабінету Міністрів входять за посадою), посадові особи, які очолюють інші, крім міністерств, центральні органи виконавчої влади.

Керівниками місцевих органів виконавчої влади є голови місцевих державних адміністрацій.

Такі посадові особи та керівники центральних, місцевих органів виконавчої влади не мають права входити до складу керівних органів і наглядових рад підприємств, що мають на меті одержання прибутку.

Перелік інших посадових осіб, які не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, може бути встановлено законом (пункт 12 частини першої статті 92 Конституції України).

На підставі викладеного і відповідно до статей 147, 150 Конституції України, статей 51, 63, 65, 67, 69, 70 Закону України "Про Конституційний Суд України" Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 120 Конституції України треба розуміти так, що до посадових осіб органів виконавчої влади, які не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства, що має на меті одержання прибутку, належать:

1.1. Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри – члени Кабінету Міністрів України.

1.2. Посадові особи, які очолюють інші, крім міністерств, центральні органи виконавчої влади.

1.3. Голови місцевих державних адміністрацій – керівники місцевих органів виконавчої влади.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України)

**м. Київ
17 жовтня 2002 року
№ 17-рп/2002**

Справа № 1-6/2002

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича – суддя-доповідач,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Шишкіна Віктора Івановича – народного депутата України (на час звернення до Конституційного Суду України), а також Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М., пояснення Шишкіна В.І., Селіванова А.О., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 50 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України.

Народні депутати України обгрунтовують своє клопотання тим, що наведені у конституційному поданні статті Конституції України містять положення, які не визначено в однозначний спосіб, не конкретизовано, а тому при застосуванні виникають суперечності щодо їх точного смислу і змісту.

У листі Голови Верховної Ради України зазначено, що Конституція України встановила загальні умови, за яких парламент є повноважним. Дотримання цих умов є необхідним і достатнім для визнання діяльності Верховної Ради України правочинною. Процедурні питання роботи парламенту, на думку Голови Верховної Ради України, мають бути врегульовані законом про регламент Верховної Ради України. Разом з тим офіційне тлумачення положень статей Конституції України, вказаних у конституційному поданні, є необхідним для забезпечення чіткої правової основи роботи Верховної Ради України.

У листі Президента України зазначено, що порушені в конституційному поданні питання є предметом законодавчого регулювання і не належать до повноважень Конституційного Суду України.

2. Народні депутати України звертаються до Конституційного Суду України з клопотанням роз'яснити: "Що таке Верховна Рада України як орган (законодавчої) влади (стаття 75)? В чому полягає юридичний зміст категорії "орган" (в даному випадку – для Верховної Ради України)? Які формально-юридичні ознаки надають певній кількості народних депутатів України діяти як орган державної (законодавчої) влади і здійснювати усі повноваження та функції, визначені Конституцією України?"

Конституційний Суд України в офіційному тлумаченні положень статті 75 Конституції України виходить з того, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5 Конституції України).

Верховна Рада України визначена в статті 75 Конституції України парламентом – єдиним органом законодавчої влади в Україні. Як орган державної влади Верховна Рада України є колегіальним органом, який складають чотириста п'ятдесят народних депутатів України. Повноваження Верховної Ради України реалізуються спільною діяльністю народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений приймати закони. Верховна Рада України здійснює законодавчу владу самостійно, без участі інших органів.

Проте учасниками законодавчого процесу на його відповідній стадії, а отже, учасниками законотворчості, є визначені в частині першій статті 93 Конституції України суб'єкти права законодавчої ініціативи у Верховній Раді України – зокрема Президент України і Кабінет Міністрів України. Крім того, частиною другою статті 94 Конституції України встановлено, що Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду, тобто реалізує право вето. Без подолання вето неможливе наступне підписання та офіційне оприлюднення закону Президентом України, а відтак – набрання законом чинності. Реалізація права законодавчої ініціативи і права вето означає лише участь відповідних органів у здійсненні власне парламентської функції законотворчості.

Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади, який відповідно до частини першої статті 76 Конституції України складають чотириста п'ятдесят народних депутатів України – громадян України, обраних на основі зага-

льного, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки. Формування шляхом прямих виборів і функціонування на засадах колегіальності забезпечують Верховній Раді України характер представницького органу.

Особливий зв'язок також існує між повноваженнями окремого депутата України і компетенцією Верховної Ради України в цілому. Наявність уповноваженого парламенту залежить від виконання певних вимог, адресованих народним депутатам України, від наявності у них повноважень. Стаття 79 Конституції України містить вимогу складення народними депутатами України присяги та застереження щодо втрати мандата в разі відмови скласти присягу. Водночас встановлено, що повноваження народних депутатів України починаються з моменту складення присяги. Отже, реалізація повноважень Верховної Ради України уможливлена наявністю повноважень народних депутатів України.

Зазначена в Конституції України кількість - чотириста п'ятдесят народних депутатів України - є верхньою межею кількісного складу Верховної Ради України. Це не виключає, що реальна кількість обраних й повноважних народних депутатів України через різні обставини за результатами виборів може виявитися меншою або скоротитися у процесі функціонування парламенту внаслідок дострокового припинення повноважень народних депутатів України у передбачених Конституцією України випадках. Таке зменшення складу Верховної Ради України, якщо при цьому не порушується межа кількісного складу (триста повноважних народних депутатів України), не може вважатися підставою для припинення її роботи, оскільки вона як представницький орган працює за демократичним принципом прийняття рішень не одногосно, а конституційно визначеною більшістю (стаття 91 Конституції України).

Отже, Верховна Рада України є повноважною, тобто набуває здатності (стає дієздатною) приймати закони і реалізовувати інші свої конституційно визначені повноваження, за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу (частина друга статті 82 Конституції України). Це конституційне положення і уповноважує певну кількість громадян, обраних народними депутатами України (триста і більше), які після складення присяги перед відкриттям першої сесії новообраного парламенту набули повноважень, спільно діяти як Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади. У разі обрання менше трьох четвертих від її конституційного складу Верховна Рада України буде неповноважною приймати лише рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (частина шоста статті 111 Конституції України).

Конституційний Суд України, вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, виходить також з того, що Конституція України розрізняє діяльність народних депутатів України, коли вони колективно здійснюють певні повноваження (ініціювання питання про відповідальність Кабінету Міністрів України, звернення до Конституційного Суду України, ініціювання законопроектів про внесення змін до Конституції України тощо), і спільну діяльність народних депутатів України, якою здійснюються повноваження Верховної Ради України як колегіального органу державної влади.

Відповідно до частини першої статті 82 Конституції України Верховна Рада України працює сесійно, тобто протягом певних періодів – сесій, на які вона збирається у визначені Конституцією України строки: на першу сесію – не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів (частина третя статті 82), на чергові сесії – першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року (частина перша статті 83). Під час сесій згідно з частиною другою статті 84 Конституції України рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування. Тому спільна діяльність народних депутатів України у режимі функціонування єдиного органу законодавчої влади – парламенту – можлива лише на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій і неприпустима поза цими засіданнями і за межами сесій.

Отже, за змістом Конституції України Верховна Рада України як представницький орган державної влади – парламент – є єдиним органом законодавчої влади, який має ко-

легальний характер і складається з чотирьохсот п'ятдесяти народних депутатів України, обраних строком на чотири роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування, і є повноважною за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу. Повноваження Верховної Ради України здійснюються спільною діяльністю народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій.

3. Порушуючи питання про офіційне тлумачення положення частини першої статті 82 Конституції України, за яким Верховна Рада України працює сесійно, суб'єкт права на конституційне подання звертається з клопотанням роз'яснити, що є в юридичному значенні терміни "сесія" та "засідання" Верховної Ради України, і за яких умов сесія та засідання Верховної Ради України є повноважними.

У конституційному поданні це питання пов'язується, зокрема, з необхідністю визначення, чи має конституційна вимога обрання не менш як двох третин від конституційного складу Верховної Ради України "одномоментний характер, який полягає в тому, що юридичним наслідком цього є лише встановлення факту сформування Верховної Ради як органу, чи така її якість (повноважність, обумовлена наявністю не менш як двох третин від її конституційного складу) має сталий (перманентний) характер і поширюється на весь період діяльності сформованого органу, що вимагає постійної фізичної присутності у таких формах роботи Верховної Ради України як сесія та засідання такої ж самої кількості народних депутатів, яка була необхідна для набуття Верховною Радою якості повноважного органу?"

Голова Верховної Ради України погоджується з тим, що Конституція України не дає однозначної відповіді на питання, за яких умов сесія Верховної Ради України є повноважною, і вважає, що "підтвердження повноважними сесій Верховної Ради України не обумовлюється наявністю певної кількості народних депутатів України під час сесійної роботи парламенту". На думку Голови Верховної Ради України, аналіз статей 82, 83, 84 Конституції України дає змогу дійти висновку, що сесія в юридичному значенні означає основну організаційно-правову форму роботи Верховної Ради України як колегіального органу законодавчої влади.

Вирішуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з того, що в Конституції України терміни "сесія" й "сесійно" використовуються для характеристики функціонування Верховної Ради України стосовно її діяльності. Положення частини першої статті 82 Конституції України, за яким Верховна Рада України "працює сесійно", треба розуміти так, що вона працює не безперервно, а під час певних періодів – сесій, на які вона збирається у конституційно визначені строки, як правило, двічі на рік.

Саме під час сесій проводяться пленарні засідання Верховної Ради України, засідання її комітетів та комісій. Верховна Рада України на сесійний період визначає коло питань, які підлягають розгляду і вирішенню, складає порядок денний чергової сесії, а також визначає дні й тижні пленарних засідань, роботи комітетів та комісій, роботи народних депутатів України у виборчих округах, встановлює кількість і тривалість щоденних пленарних засідань парламенту тощо.

З сесійним характером роботи Верховної Ради України Конституція України пов'язує й певні особливості здійснення її повноважень. Наприклад, питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії (частина друга статті 87 Конституції України). Питання про внесення змін до Конституції України має бути розглянуте і вирішене на двох чергових сесіях Верховної Ради України послідовно (стаття 155 Конституції України).

Пленарні засідання – основна форма діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади під час її сесій. Це –регулярні зібрання народних депутатів

України у визначений час і у визначеному місці, що проводяться за встановленою процедурою. На них розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і приймаються відповідні рішення з цих питань шляхом голосування народних депутатів України.

Отже, сесії і засідання Верховної Ради України не є органами і тому не можуть мати власних повноважень. У зв'язку з цим питання про повноважність сесії чи засідання Верховної Ради України з юридичної точки зору змістовно збігається з питанням про повноважність Верховної Ради України при прийнятті того чи іншого рішення на її пленарному засіданні під час певної сесії.

Як зазначалося, Верховна Рада України є повноважною, тобто набуває здатності приймати закони і реалізовувати інші свої конституційно визначені повноваження, за умови обрання не менш як двох третин від її конституційного складу. Ця конституційна вимога є умовою повноважності Верховної Ради України протягом всього періоду скликання і не може розглядатися лише як підстава для відкриття її першого засідання першої сесії. У разі зменшення з будь-яких причин складу парламенту до кількості, меншої ніж триста народних депутатів України, діяльність Верховної Ради України має бути зупинена до складення присяги належним числом відповідно обраних народних депутатів України.

Водночас Конституція України не передбачає, як сформульовано в конституційному поданні, "постійної фізичної присутності" на засіданнях Верховної Ради України такої ж кількості народних депутатів України, яка є необхідною для набуття Верховною Радою України якості повноважного органу державної влади. Пов'язуючи повноважність Верховної Ради України з відповідною кількістю обраних народних депутатів України, які склали присягу, Конституція України фактично виходить з презумпції відповідальності у роботі всіх народних депутатів України на пленарних засіданнях та за іншими формами діяльності парламенту.

Тому при розгляді питання щодо прийняття відповідного рішення кількість голосів, поданих "за", порівнюється саме з конституційним складом Верховної Ради України, а не з кількістю народних депутатів України, присутніх на її засіданні. Присутність і особиста участь народного депутата України у засіданнях Верховної Ради України та її органів, до складу яких його обрано, не є питанням вільного рішення (вибору) народного депутата України, а відповідно до пункту 3 частини першої статті 24 Закону України "Про статус народного депутата України" є обов'язком. Це стосується будь-якого засідання Верховної Ради України, в тому числі і передбаченого частиною першою статті 104 Конституції України урочистого засідання, на якому голосування не відбуваються і рішення не приймаються.

4. Суб'єкт права на конституційне подання, порушуючи питання про офіційне тлумачення положень частин другої і третьої статті 84 Конституції України, за якими рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування, яке здійснюється народним депутатом України особисто, просить роз'яснити, яка кількість народних депутатів України має взяти участь у голосуванні для того, щоб рішення Верховної Ради України вважалось прийнятим, і чи є неучасть у голосуванні складовою процесу прийняття рішення Верховною Радою України.

У конституційному поданні зазначено, що практикою Верховної Ради України є прийняття рішень за умов присутності та участі в голосуванні довільної кількості народних депутатів України, а це, на думку суб'єкта права на конституційне подання, "може ставити під запитання конституційність дій Верховної Ради України як органу державної влади, а також не виключає можливості піддання сумніву конституційності окремих рішень Верховної Ради України".

На думку Голови Верховної Ради України, голосування народних депутатів України під час прийняття рішень можуть бути різними, але важливим при цьому є дотримання вимог, передбачених статтями 84, 91 Конституції України. Аналіз змісту положень цих

статей дає підстави для висновку, що для того, щоб рішення Верховної Ради України вважалось прийнятим, “в голосуванні особисто має взяти участь принаймні така кількість народних депутатів України, яка необхідна згідно з вимогами Конституції України для прийняття рішень Верховною Радою України – 226 (стаття 91), 225 (стаття 135), 300 (статті 155, 156)”.

Конституційний Суд України розглядає порушене в конституційному поданні питання в контексті положення статті 91 Конституції України, згідно з яким Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених цією Конституцією, а також положення частини третьої статті 84 Конституції України, за яким голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом України особисто.

Статтею 91 Конституції України кворуму, зокрема, для проведення голосування щодо прийняття Верховною Радою України законів, постанов та інших актів не встановлено. Але зі змісту цієї статті випливає, що у відповідному голосуванні повинна взяти участь щонайменше більшість від конституційного складу Верховної Ради України, крім випадків, коли інша більшість передбачена самою Конституцією України.

Верховна Рада України правомочна приймати закони і реалізовувати інші конституційно визначені повноваження за умови присутності на її пленарних засіданнях на момент голосування не менше тієї кількості народних депутатів України, яка згідно з Конституцією України необхідна для прийняття відповідного рішення (частина четверта статті 89, стаття 91, частина четверта статті 94, частини друга, п'ята, шоста статті 111, частина перша статті 135, стаття 155, частина перша статті 156).

Водночас Конституція України не передбачає можливості неучасті народного депутата України у голосуванні. Конституційний Суд України у Рішенні від 7 липня 1998 року № 11-рп/98 зазначив: "Виконання народним депутатом України своїх обов'язків в інтересах усіх співвітчизників впливає із змісту присяги, яку складає народний депутат України перед Верховною Радою України (частина перша статті 79 Конституції України)".

У тексті присяги сформульовано, зокрема, зобов'язання народного депутата України “додержуватися Конституції України та законів України” (частина перша статті 79 Конституції України). Це положення конкретизовано у пункті 4 частини першої статті 24 Закону України "Про статус народного депутата України", згідно з яким особиста участь у голосуванні з питань, що розглядаються Верховною Радою України, є обов'язком народного депутата України.

У разі, якщо за пропонуване рішення проголосувала визначена Конституцією України більшість, воно є прийнятим незалежно від того, скільки народних депутатів України не брали участі у голосуванні. Неучасть певної кількості народних депутатів України в голосуванні не є складовою процесу прийняття рішень Верховною Радою України.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

В аспекті порушених у конституційному поданні питань:

1. Положення статті 75 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями статей 5, 76, 85 Конституції України треба розуміти так, що Верховна Рада України як орган державної влади є колегіальним органом, який складають чотириста п'ятдесят народних депутатів України.

Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу. Визначення Верховної Ради України єдиним органом законодавчої влади означає, що жоден інший орган державної влади не уповноважений

приймати закони.

Повноваження Верховної Ради України реалізуються спільною діяльністю народних депутатів України на засіданнях Верховної Ради України під час її сесій.

2. Положення частини другої статті 82 Конституції України щодо умов повноважності Верховної Ради України у взаємозв'язку з положенням частини четвертої статті 79 Конституції України треба розуміти так, що Верховна Рада України є повноважною, тобто правомочною приймати закони і реалізовувати інші конституційно визначені повноваження, за умов обрання не менш як двох третин від її конституційного складу і складення новообраними народними депутатами України присяги. Ця конституційна вимога є умовою повноважності Верховної Ради України протягом всього періоду скликання і не може розглядатися лише як підстава для відкриття її першого засідання першої сесії.

Верховна Рада України правомочна приймати закони і реалізовувати інші конституційно визначені повноваження за умови присутності на її пленарних засіданнях на момент голосування не менше тієї кількості народних депутатів України, яка згідно з Конституцією України необхідна для прийняття відповідного рішення (частина четверта статті 89, стаття 91, частина четверта статті 94, частини друга, п'ята, шоста статті 111, частина перша статті 135, стаття 155, частина перша статті 156).

3. Положення статей 82, 84, 104 Конституції України стосовно юридичного змісту понять "сесія" та "засідання" Верховної Ради України і необхідної кількості присутніх на засіданні народних депутатів України треба розуміти так, що Верховна Рада України працює протягом певних періодів – сесій, на які вона збирається у конституційно визначені строки, як правило, двічі на рік.

Основною формою діяльності Верховної Ради України є пленарні засідання під час сесій, які є регулярними зібраннями народних депутатів України відповідного скликання у визначений час, у визначеному місці і які проводяться за встановленою процедурою. На пленарних засіданнях розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і шляхом голосування народних депутатів України приймаються рішення з цих питань.

4. Положення частин другої, третьої статті 84 та статті 91 Конституції України щодо участі народних депутатів України у прийнятті Верховною Радою України рішень треба розуміти так, що коли за пропонуване рішення проголосувала визначена Конституцією України кількість народних депутатів України, воно вважається прийнятим незалежно від того, скільки народних депутатів України не брали участі у голосуванні. Неучасть певної кількості народних депутатів України у голосуванні не є складовою процесу прийняття рішень Верховною Радою України.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України (справа про поновачення Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади)

**м. Київ
28 січня 2003 року
№ 2-рп/2003**

Справа № 1-1/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича – суддя-доповідач,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Савенка Олександра Миколайовича – керівника управління по зв'язках із засобами масової інформації і органами державної влади Головного управління інформаційної політики Адміністрації Президента України; Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Савенка М.Д., пояснення Носова В.В., Савенка О.М., Селіванова А.О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Президент України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України про повноваження Президента України реорганізувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, назви яких вживаються в Конституції України.

Президент України вважає, що відповідно до вказаної норми Конституції України він має право реорганізувати за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади. При цьому не передбачено будь-яких обмежень щодо здійснення цих повноважень. На його думку, реорганізація ним Державного комітету телебачення і радіомовлення України не порушує Конституцію України, тому що “повною мірою збережена назва державного органу, визначена Основним Законом, і навіть розширені повноваження та підвищено статус цього органу”. В конституційному поданні наголошується, що “такі зміни не призведуть і до звуження повноважень Верховної Ради України” з огляду на те, що кандидатура на посаду голови реорганізованого державного комітету має обов'язково погоджуватися з Верховною Радою України.

2. На пленарному засіданні Конституційного Суду України Носов В.В. зазначив, що в ході проведення в Україні адміністративної реформи з метою підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади виникла гостра потреба в їх реформуванні. Президентом України було реорганізовано Державний комітет телебачення і радіомовлення України, що, на його думку, не порушує Конституцію України, оскільки при цьому збережено назву зафіксованого в Основному Законі України державного органу, кандидатура на посаду голови реорганізованого державного комітету погоджувалася з Верховною Радою України. Президент України вважає, що він може реорганізувати будь-які міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

У своєму виступі Савенко О.М. підтримав клопотання Президента України про надання офіційного тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України.

На думку Селіванова А.О., Президент України може утворювати, реорганізувати і ліквідувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, але не ті, що визначені Конституцією України. Положення пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України стосуються всіх органів, крім тих, які зафіксовані в Конституції України, зокрема Державного комітету телебачення і радіомовлення України. Без внесення змін до Конституції України реорганізація або зміна назви таких органів неможливі.

3. Конституційний Суд України при офіційному тлумаченні положень пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України в аспекті порушеного в конституційному поданні питання про повноваження Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади виходить із тлумачення цієї норми у взаємозв'язку з іншими положеннями Конституції України.

Конституція України визначає засади та механізм здійснення державної влади. Органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Конституції України). Нормативно-правові акти повинні прийматися на основі Конституції України і відповідати їй (частина друга статті 8 Конституції України).

Згідно з положеннями пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України до повноважень Президента України належить, зокрема, реорганізація міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Здійснюючи ці повноваження, Президент України повинен дотримуватися встановлених зазначеною нормою порядку та умов їх реалізації, а

саме – за поданням Прем'єр-міністра України та діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади. Інших застережень щодо повноважень Президента України пункт 15 частини першої статті 106 Конституції України не містить.

Разом з тим Конституція України безпосередньо або опосередковано визначає конкретні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади через посилення на посади їх керівників. Такі органи не просто називаються, а з ними в окремих випадках пов'язуються повноваження інших органів державної влади. Так, у Конституції України йдеться про Міністерство внутрішніх справ України, затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій якого віднесено до повноважень Верховної Ради України (пункт 22 частини першої статті 85). В інших випадках міністерства названі через посади їх керівників, наприклад Міністр оборони України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України, що за посадою входять до складу Ради національної безпеки і оборони України, персональний склад якої формує Президент України (частини четверта, п'ята статті 107 Конституції України).

Конституція України закріплює особливий порядок призначення та звільнення керівників окремих органів виконавчої влади. Призначення на посади та звільнення з посад їх керівників здійснює Президент України за згодою Верховної Ради України. До таких посад Конституцією України віднесено, зокрема, посади Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України (пункт 24 частини першої статті 85, пункт 14 частини першої статті 106). Конституційний Суд України в Рішенні від 1 липня 1998 року № 9-рп/98 у справі щодо приватизації державного майна зазначив, що встановлення порядку призначення на посади та звільнення з посад Президентом України за згодою Верховної Ради України Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України свідчить про надання Конституцією України цим державним органам “спеціального статусу через особливість призначення” їх керівників.

Виокремлення в Конституції України прямо чи опосередковано назв міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, по суті, фіксує їх основне цільове призначення. У такий спосіб певною мірою визначається характер діяльності відповідного органу.

Зафіксувавши назви окремих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Конституція України тим самим передбачила їх існування і певну стабільність функціонування.

Встановлення Конституцією України прямо чи опосередковано назв міністерств та інших центральних органів виконавчої влади зумовлює зміст повноважень Президента України щодо їх реорганізації. В разі реорганізації таких органів не можуть бути змінені їх назва та основне цільове призначення, що впливає з назви, оскільки це може призвести до зміни конституційно визначеного механізму здійснення державної влади її окремими органами або вплинути на обсяг конституційних повноважень цих органів, зокрема на повноваження Верховної Ради України щодо надання згоди на призначення та звільнення встановлених Основним Законом України посадових осіб.

Таким чином, положення пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України в аспекті конституційного подання треба розуміти так, що при здійсненні повноважень щодо реорганізації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади Президент України за поданням Прем'єр-міністра України, діючи в межах коштів на утримання органів виконавчої влади, може реорганізувати міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, не змінюючи зазначеної в Конституції України назви цих органів та їх основного цільового призначення, що впливає з назви.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення пункту 15 частини першої статті 106 Конституції України в аспекті конституційного подання необхідно розуміти так, що при здійсненні повноважень щодо реорганізації міністерств та інших центральних органів виконавчої влади Президент України за поданням Прем'єр-міністра України, діючи в межах коштів на утримання органів виконавчої влади, може реорганізувати передбачені Конституцією України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, не змінюючи назви цих органів та їх основного цільового призначення, що впливає з назви.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточною і не може бути оскарженим.
Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Національного банку України про офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України” (справа про звернення народних депутатів України до Національного банку України)

**м. Київ
5 березня 2003 року
№ 5-рп/2003**

Справа №1-6/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича - головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича - суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Пасічника Василя Васильовича – директора юридичного департаменту Національного банку України; представників Верховної Ради України: Добкіна Михайла Марковича – народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань бюджету, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представників Служби безпеки України: Рямушкіна Ігоря Євгеновича – начальника відділу Договірної-правового управління, Юрси Михайла Яковича – заступника начальника Департаменту контролю за економікою держави, розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення

положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України” від 17 листопада 1992 року № 2790-XII в редакції Закону України від 22 березня 2001 року № 2328-III (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 3, ст. 17; 2001 р., № 42, ст. 212).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтею 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Національного банку України.

Підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України, Закону України “Про статус народного депутата України” стосовно права на запити та звернення народних депутатів України, права на звернення комітетів Верховної Ради України до Національного банку України про надання інформації, що становить банківську таємницю, та щодо здійснення наглядових дій і застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д., пояснення Пасічника В.В., Добкіна М.М., Селіванова А.О., Носова В.В., Рямушкіна І.Є., Юрси М.Я., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Національний банк України – суб'єкт права на конституційне подання – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України”.

Як зазначається у конституційному поданні, до Національного банку України звертаються народні депутати України із запитами і зверненнями та комітети Верховної Ради України – із зверненнями про надання інформації, що становить банківську таємницю, та щодо здійснення наглядових дій і застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю. Суб'єкт права на конституційне подання розцінює такі запити і звернення як втручання у діяльність Національного банку України, що суперечить Конституції України та законам України.

2. Президент України у листі до Конституційного Суду України зазначив, що народні депутати України, комітети Верховної Ради України не можуть звертатися до Національного банку України (будь-якого іншого банку) з вимогою про надання інформації, яка становить банківську таємницю, а також втручатися у здійснення Національним банком України функцій банківського нагляду, давати обов'язкові до виконання вказівки, доручення тощо, оскільки це не відповідає Конституції України, законам України “Про банки і банківську діяльність”, “Про Національний банк України”. Водночас зазначені суб'єкти можуть у межах наданих їм Конституцією України та законами України повноважень звертатися до Національного банку України з питань, віднесених до його компетенції, з пропозиціями про здійснення тих чи інших дій у порядку банківського нагляду, але ці звернення не повинні мати імперативного характеру.

У листі Голови Верховної Ради України вказується, що народні депутати України, реалізуючи свої депутатські повноваження, в тому числі через комітети Верховної Ради України, мають право на запити та звернення до Національного банку України з метою отримання інформації, яка становить банківську таємницю. Таке право народних депутатів України та комітетів Верховної Ради України випливає з повноважень, визначених Конституцією та законами України. До того ж відповідно до положення частини третьої статті 19 Закону України “Про статус народного депутата України” народний депутат України має право знайомитися з будь-якою конфіденційною та таємною інформацією з питань депутатської діяльності. Стосовно звернень народних депутатів України та комітетів Верховної Ради України до Національного банку України щодо здійснення наглядових

дій, то це можливо за наявності відповідного звернення виборців або наданих юридичними особами та громадянами документів, що містять обґрунтовану інформацію про факти порушення законодавства України у банківській сфері.

Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією дотримується позиції, що народні депутати України та комітети Верховної Ради України не наділені правом звертатися до банків з питань надання інформації, що становить банківську таємницю, та давати доручення Національному банку України на здійснення нагляду і застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю.

Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності наголосив, що Закон України “Про банки і банківську діяльність” не відносить народних депутатів України та комітети Верховної Ради України до суб’єктів, яким розкривають банківську таємницю, а Закон України “Про Національний банк України” взагалі виключає їх право на втручання у здійснення Національним банком України банківського нагляду, застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю. Проте народні депутати України та комітети Верховної Ради України мають право звернутись до Національного банку України з пропозиціями усунути конкретні порушення законодавства у сфері банківської діяльності.

Генеральна прокуратура України стверджує, що народні депутати України та комітети Верховної Ради України не правомочні звертатися до банків з вимогами надати конфіденційну інформацію щодо фізичних та юридичних осіб. Але ці суб’єкти мають право звертатися до Національного банку України з пропозиціями усунути конкретні порушення чинного законодавства в діяльності банку та осіб, на яких поширюється його наглядова діяльність.

Служба безпеки України зазначає, що народні депутати України мають право з питань, пов’язаних із здійсненням депутатських повноважень, звернутися із запитом або зверненням до Голови Національного банку України для одержання інформації, яка становить банківську таємницю, однак вони не можуть давати доручення Національному банку України щодо проведення наглядових дій та застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю.

3. У виступі на пленарному засіданні Конституційного Суду України Пасічник В.В. зазначив, що органи державної влади та їх посадові особи відповідно до положень статей 6, 19 Конституції України повинні діяти в межах повноважень, передбачених Конституцією та законами України. Право народних депутатів України на депутатський запит та депутатське звернення не є абсолютним. Що стосується комітетів Верховної Ради України, то їх діяльність обмежена повноваженнями Верховної Ради України (частина друга статті 89 Конституції України), а повноваження на здійснення наглядових дій та застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, визначено законами України “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність”.

Добкін М.М. підкреслив, що народні депутати України мають право на депутатський запит та на депутатське звернення до Національного банку України щодо отримання інформації, яка становить банківську таємницю, оскільки Верховна Рада України є колегіальним органом і рішення про направлення депутатського запиту приймається народними депутатами України. Отже, це не особисте звернення народного депутата України, а парламенту.

Селіванов А.О. зауважив, що народні депутати України, комітети Верховної Ради України мають право звертатися із запитом і зверненнями до Національного банку України з питань депутатської діяльності, в тому числі – про надання інформації, що становить банківську таємницю, здійснення наглядових дій і застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю.

Носов В.В. наголосив на тому, що народні депутати України не уповноважені звер-

татися із запитам та зверненнями до Національного банку України з питань, зазначених у конституційному поданні.

На думку Рямушкіна І.Є., Юрси М.Я., народні депутати України мають право звертатися із запитам та зверненнями до Національного банку України про надання інформації, яка становить банківську таємницю, якщо це пов'язано з їх депутатською діяльністю. Стосовно звернень здійснити наглядові дії, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, то народний депутат України не має права давати доручення на їх здійснення, оскільки чинне законодавство про банки і банківську діяльність забороняє втручатись у його наглядову діяльність.

4. Розглядаючи в аспекті конституційного подання питання про офіційне тлумачення положень статті 86, частини другої статті 89 Конституції України, частини другої статті 15, частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України”, Конституційний Суд України виходить з такого.

4.1. Відповідно до частини четвертої статті 76 Конституції України повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією та законами України. Одним з повноважень є право на запит, встановлене частиною першою статті 86 Конституції України. За змістом цієї конституційної норми народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, а також до Президента України в порядку, передбаченому пунктом 34 частини першої статті 85 Основного Закону України. Отже, право на запит є конституційним правом народного депутата України.

Згідно з частиною другою статті 15 Закону України “Про статус народного депутата України” депутатський запит – це вимога народного депутата України, яка заявляється на сесії Верховної Ради України до адресатів, вказаних у частині першій статті 86 та у пункті 34 частини першої статті 85 Конституції України.

У частині першій статті 86 Конституції України не окреслено коло питань, вирішення яких народний депутат України може ініціювати у своєму запиті, однак зміст запиту має бути пов'язаний з компетенцією адресата.

Порядок розгляду запиту народного депутата України регламентує Конституція України та стаття 15 Закону України “Про статус народного депутата України”. Зокрема, згідно з частиною другою статті 86 Конституції України керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій повинні розглянути запит народного депутата України і повідомити його про результати розгляду.

Відповідно до статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України” народний депутат України має також право на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також до керівників підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, об'єднань громадян з питань, пов'язаних з депутатською діяльністю. Право на депутатське звернення є складовою повноважень народного депутата України.

На відміну від запиту звернення – це викладена у письмовій формі пропозиція народного депутата України зазначеним вище адресатам здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції (абзац другий частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України”). За своїм змістом депутатське звернення не має імперативного характеру і заявляється народними депутатами України самостійно. Такі звернення можуть бути зумовлені скаргами та заявами виборців, а також стосуватися інших питань депутатської діяльності, які ініціюються народним депутатом України.

У разі надходження запитів або звернень, зміст яких не відповідає закону або вихо-

дить за межі компетенції адресата, останній не зобов'язаний задовольняти вимоги запиту або приймати пропозицію, яка міститься у зверненні. Це впливає з положень частини другої статті 19 Конституції України, за якими органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Згідно з частиною третьою статті 19 Закону України “Про статус народного депутата України” народні депутати України мають право знайомитись з будь-якою конфіденційною та таємною інформацією з питань депутатської діяльності. Порядок ознайомлення з такою інформацією, в тому числі і тією, що становить банківську таємницю, встановлюється відповідним законодавством України.

За змістом частини першої статті 60 Закону України “Про банки і банківську діяльність” (далі – Закон про банки) банківська таємниця – це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту. Банківську таємницю становить також інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду (частина третя статті 60 Закону про банки). Порядок розкриття банківської таємниці та органи, яким надається така інформація, визначає стаття 62 вказаного Закону.

Виходячи з викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що народний депутат України може звернутись до Голови Національного банку України із запитом, а до Національного банку України або його посадових осіб – із зверненням про надання інформації, що становить банківську таємницю. Запит зобов'язаний розглянути Голова Національного банку України, а звернення – Голова або інші посадові особи Національного банку України з додержанням вимог, передбачених статтями 60, 62 Закону про банки, та офіційно повідомити народного депутата України про результати розгляду, тобто дати письмову вмотивовану відповідь незалежно від того, задоволені вимоги запиту або пропозиції звернення чи ні.

Що ж стосується запиту народного депутата України до Голови Національного банку України чи звернення до Національного банку України або його посадових осіб про надання доручень або пропозицій щодо здійснення наглядових дій та застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, Конституційний Суд України виходить з такого.

Банківський нагляд – це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками, іншими фінансово-кредитними установами та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи і захисту інтересів вкладників та кредиторів банку (абзац п'ятий статті 1 Закону України “Про Національний банк України”). У разі порушення банківського законодавства банками та іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки, Національний банк України має право застосувати до них заходи впливу (стаття 73 Закону про банки).

Народний депутат України, реалізуючи свої повноваження, може звернутись до Голови Національного банку України із запитом, а також до Національного банку України або його посадових осіб із зверненням про здійснення наглядових дій, усунення порушень законодавства і застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, але обов'язково дотримуючись вимог статті 53 Закону України “Про Національний банк України” – невторчання у виконання функцій і повноважень органів Національного банку України, зокрема функцій наглядової діяльності.

Підставами запиту або звернення народного депутата України з цих питань можуть бути скарги або заяви виборців, надана громадянами та юридичними особами інформація

(документи) про факти порушення банківського законодавства України банками та особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національним банком України. Прийняття рішення про здійснення наглядових дій і застосування заходів впливу до таких банків та осіб є виключною компетенцією Національного банку України.

Посадові особи Національного банку України незалежно від того, як будуть вирішені питання, порушені в запитах чи зверненнях, зобов'язані розглянути їх і надати народному депутату України обгрунтовану відповідь про результати розгляду.

4.2. Комітети Верховної Ради України утворюються Верховною Радою України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України (частини перша, друга статті 89 Конституції України). За своїм конституційним статусом комітети Верховної Ради України є органами, які мають предметно визначену компетенцію і забезпечують здійснення парламентом його повноважень. Отже, діяльність комітетів Верховної Ради України пов'язана з вирішенням питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України. Організація і порядок діяльності комітетів Верховної Ради України встановлюються законом (частина шоста статті 89 Конституції України).

Відповідно до Закону України "Про комітети Верховної Ради України" (в редакції Закону України від 22 лютого 2000 року) комітети Верховної Ради України мають право звертатися з питань, віднесених до їх відання, до органів державної влади, установ, закладів, організацій і підприємств незалежно від форм власності (частина перша статті 12). Відповідно до частини другої цієї статті звернення комітетів Верховної Ради України розглядаються у порядку, передбаченому Законом України "Про статус народного депутата України".

У процесі здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, комітети Верховної Ради України мають право збирати, вивчати і досліджувати відповідну інформацію. Тобто комітетам Верховної Ради України надається право звертатися до зазначених вище адресатів, в тому числі до Національного банку України або його посадових осіб, з письмовою пропозицією вчинити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з окремих питань, зокрема надати інформацію, яка становить банківську таємницю, а також здійснити наглядові дії та застосувати заходи впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України.

У разі надходження звернення комітету Верховної Ради України до Національного банку України або його посадових осіб останні зобов'язані розглянути таке звернення. При цьому Голова та інші посадові особи Національного банку України мають діяти з дотриманням вимог законів України "Про Національний банк України", "Про банки і банківську діяльність" і дати письмову вмотивовану відповідь про результати розгляду незалежно від того, чи будуть задоволені пропозиції, чи ні.

На основі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання:

1.1. Положення частини першої статті 86 Конституції України, частини другої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" треба розуміти так, що народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до Голови Національного банку України про надання інформації, яка становить банківську таємницю, а також про здійснення наглядових дій та застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України.

Голова Національного банку України, розглядаючи запит, має діяти з додержанням вимог законів України “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність” і зобов’язаний повідомити народного депутата України про результати розгляду, тобто дати офіційну відповідь.

1.2. Положення частини першої статті 16 Закону України “Про статус народного депутата України” треба розуміти так, що народний депутат України має право звернутись до Національного банку України або його посадових осіб з письмовою пропозицією (депутатським зверненням) про надання інформації, яка становить банківську таємницю, а також про здійснення наглядових дій та застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, якщо це пов’язано з депутатською діяльністю.

Голова Національного банку України або інші посадові особи Національного банку України, розглядаючи звернення, мають діяти з додержанням вимог законів України “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність” і повідомити народного депутата України про результати розгляду.

1.3. Положення частини другої статті 89 Конституції України треба розуміти так, що комітет Верховної Ради України має право звернутись до Національного банку України або його посадових осіб з приводу надання інформації, яка становить банківську таємницю, а також здійснення наглядових дій, застосування заходів впливу до банків та осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України, якщо це пов’язано із законопроектною роботою, підготовкою і попереднім розглядом питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України.

Голова Національного банку України або інші посадові особи Національного банку України, розглядаючи звернення, мають діяти з додержанням вимог законів України “Про Національний банк України”, “Про банки і банківську діяльність” і повідомити комітет Верховної Ради України про результати розгляду.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності)

м. К и ї в
26 червня 2003 року
№ 12-рп/2003

Справа № 1-15/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича – суддя-доповідач,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” в редакції від 22 березня 2001 року (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 42, ст. 212) та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 38, 41 Закону України “Про Кон-

ституційний Суд України“ стали конституційні подання народних депутатів України та Міністерства внутрішніх справ України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України та Закону України “Про статус народного депутата України”.

Заслухавши суддю-доповідача Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкти права на конституційне подання звернулися до Конституційного Суду України з такими клопотаннями: народні депутати України – про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” (далі – Закон про статус); Міністерство внутрішніх справ України – про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України; роз’яснення порядку застосування положень частини другої статті 10, пункту 5 частини першої статті 11 Закону України “Про міліцію”, статей 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 259 Кодексу України про адміністративні правопорушення, статті 97 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 36, 38 Кримінального кодексу України, а також щодо конституційності положень статті 31 Закону України “Про статус депутатів місцевих рад”.

2. Колегія суддів Конституційного Суду України з конституційних звернень (подань) 26 грудня 2002 року прийняла Ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону про статус, а 16 січня 2003 року – Ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України.

Ухвалою Конституційного Суду України від 21 січня 2003 року конституційні провадження у справах за конституційними поданнями 56 народних депутатів України та Міністерства внутрішніх справ України об’єднано в одне конституційне провадження у справі. З інших питань, порушених у конституційному поданні Міністерства внутрішніх справ України, Ухвалою Конституційного Суду України від 21 січня 2003 року у відкритті конституційного провадження у справі відмовлено.

3. Суб’єкти права на конституційне подання порушують питання про те, як треба розуміти положення:

– частини першої статті 80 Конституції України та частини першої статті 27 Закону про статус щодо гарантій депутатської недоторканності;

– частини третьої статті 80 Конституції України та частини першої статті 27 Закону про статус щодо заарештування народного депутата України;

– частини другої статті 27 Закону про статус щодо затримання народного депутата України та застосування інших заходів, що обмежують його права і свободи;

– частини третьої статті 27 Закону про статус про те, що “особливості порядку притягнення народного депутата до відповідальності визначаються Конституцією, цим Законом та законом про регламент Верховної Ради України”;

– частини першої статті 26 Закону про статус про те, що “ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами України”.

Міністерство внутрішніх справ України просить також дати офіційне тлумачення

положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України: чи його треба розуміти лише як кримінально-процесуальний запобіжний захід, чи як і адміністративний.

4. Президент України у листі до Конституційного Суду України зазначив, що недоторканність народних депутатів України передбачає спеціальні умови притягнення їх лише до кримінальної відповідальності і не поширюється на їх притягнення до адміністративної відповідальності. Народний депутат, як і будь-яка інша особа, може бути притягнений до адміністративної відповідальності, якщо це не пов'язано із застосуванням до нього арешту чи затримання. Депутатська недоторканність не поширюється на вжиття до народного депутата України заходів впливу, спрямованих на безпосереднє припинення вчинюваного ним злочину (правопорушення) та на фіксацію факту злочину (правопорушення). Такі заходи мають застосовуватися негайно, оскільки їх невиконання призведе до порушення прав і свобод громадян, унеможливить практичну реалізацію ними свого права на судовий захист.

У листі Голови Верховної Ради України йдеться про те, що депутатська недоторканність передбачає особливий порядок притягнення до відповідальності – лише за згодою Верховної Ради України. Це положення частини третьої статті 80 Конституції України поширюється як на затримання і арешт у кримінально-процесуальному порядку, так і на адміністративне затримання та адміністративний арешт. Аналіз положень статті 80 Конституції України свідчить, що вони прямо не передбачають необхідності надання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата України до адміністративної відповідальності, окрім адміністративного арешту, що накладається у судовому порядку. Однак застосування такого заходу, як затримання, стосується публічно-правових відносин і може бути формою впливу на народного депутата України під час здійснення ним своїх повноважень, тому правоохоронним органам на вчинення таких дій необхідна згода Верховної Ради України.

Комітет Верховної Ради України з питань правової політики, Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України у своїх листах стверджують, що положення частини третьої статті 80 Конституції України необхідно розуміти так, що депутатська недоторканність поширюється на адміністративне затримання та на адміністративну відповідальність народного депутата України у вигляді адміністративного арешту. Затримання і арешт слід розуміти не лише як кримінально-процесуальні заходи, а й як адміністративні.

Позиція Генеральної прокуратури України зводиться до того, що Конституція України не розділяє терміни “затримання” і “арешт” відповідно як кримінально-процесуальний та адміністративний заходи, але використовує їх у різних значеннях. Логічний і граматичний аналіз положення частини третьої статті 80 Конституції України про те, що “народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані”, дає підстави для висновку, що затримання слід розуміти як захід кримінально-процесуальний і адміністративний, а арешт – як кримінально-процесуальний запобіжний захід і як вид адміністративного стягнення.

У висновках фахівців Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича зазначається, що вжитий у частині третій статті 80 Конституції України термін “затримані” слід розуміти як кримінально-процесуальний тимчасовий запобіжний захід і як захід адміністративного примусу, а термін “заарештовані” - як кримінально-процесуальний запобіжний захід і як адміністративне стягнення у вигляді арешту, на застосування яких потрібна згода Верховної Ради України.

Думки фахівців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України і Одеської національної юридичної академії зводяться до того, що передбачені частиною

третьою статті 80 Конституції України затримання та арешт слід розуміти лише як кримінально-процесуальні запобіжні заходи, і депутатська недоторканність не поширюється на адміністративну відповідальність народних депутатів України, в тому числі на адміністративні затримання та арешт.

5. Згідно з частиною першою статті 80 Конституції України народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність. Відповідне положення міститься і в частині першій статті 27 Закону про статус. Депутатська недоторканність є елементом статусу народного депутата України і конституційною гарантією, яка спрямована на створення належних умов для безперешкодного та ефективного здійснення ним депутатської діяльності (депутатських повноважень). Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер. Її мета – не тільки убезпечити народного депутата України від незаконного втручання в його депутатську діяльність, а й сприяти належному функціонуванню парламенту.

Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образи чи наклеп (частина друга статті 80 Конституції України), вони не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані (частина третя статті 80 Конституції України).

Отже, положення частини першої статті 80 Конституції України, за яким народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність, та відповідне положення частини першої статті 27 Закону про статус треба розуміти так, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод.

Що стосується строку, на який поширюється депутатська недоторканність, то Конституційний Суд України у своєму Рішенні № 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 року зазначив, що депутатська недоторканність поширюється на народного депутата України з моменту визнання його обраним за результатами виборів, засвідченими рішенням відповідної виборчої комісії, і до моменту припинення у встановленому порядку депутатських повноважень.

6. Стаття 29 Конституції України визначає, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (частина друга); у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (частина третя); про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого (частина шоста).

Зазначена стаття Конституції України передбачає затримання, арешт і тримання під вартою як примусові заходи, що обмежують право на свободу та на особисту недоторканність особи і можуть застосовуватись на підставах і в порядку, встановлених законом.

В нормах Кримінально-процесуального кодексу України термін “затримання” трактується як тимчасовий запобіжний захід (частина друга статті 149), який застосовується до особи з підстав і в порядку, передбачених, зокрема, статтями 106, 115, 1652 цього Кодексу.

Норми Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають адміністративне затримання особи, яке застосовується у випадках, прямо передбачених законами України (статті 260, 261, 262 та інші). Водночас стаття 259 цього Кодексу передбачає такий примусовий захід, як адміністративне доставлення особи, яка вчинила адмініст-

ративне правопорушення.

Таким чином, затримання треба розуміти і як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний, і як адміністративно-процесуальний заходи, застосування яких обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда.

Термін “арешт” у законах України також вживається у різних значеннях: як вид кримінального покарання (пункт 8 статті 51 Кримінального кодексу України); як вид адміністративного стягнення (пункт 7 частини першої статті 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення). У чинному Кримінально-процесуальному кодексі України арешт ототожнюється із взяттям під варту як видом запобіжного заходу (пункт 4 частини першої статті 149, статті 158, 159, 161 та інші).

У частині третій статті 80 Конституції України положення про затримання і арешт не виокремлюються лише як кримінально-процесуальні запобіжні заходи. Оскільки затримання як адміністративно-процесуальний захід, а арешт як вид адміністративного стягнення обмежують право на свободу та особисту недоторканність народного депутата України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що адміністративне затримання та адміністративний арешт охоплюються частиною третьою статті 80 Конституції України і не можуть бути застосовані без згоди Верховної Ради України.

Отже, положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 Закону про статус стосовно затримання народного депутата України треба розуміти так, що затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний і як адміністративно-процесуальний заходи може бути застосоване до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України.

Положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 Закону про статус стосовно арешту народного депутата України треба розуміти так, що арешт (взяття під варту) як кримінально-процесуальний запобіжний захід і арешт як адміністративне стягнення за вчинене правопорушення можуть бути застосовані до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України.

У контексті положень частини третьої статті 80 Конституції України необхідно тлумачити також положення частини другої статті 27 Закону про статус стосовно затримання народного депутата України, тобто затримання народного депутата України допускається лише за згодою Верховної Ради України незалежно від наявності її згоди на притягнення цього народного депутата до кримінальної відповідальності.

Отже, положення частини другої статті 27 Закону про статус стосовно затримання народного депутата України у контексті положень частини третьої статті 80 Конституції України треба розуміти так, що затримання чи арешт народного депутата України можливі за згодою Верховної Ради України незалежно від наявності її згоди на притягнення цього народного депутата до кримінальної відповідальності.

7. Відповідно до Конституції України повноваження народних депутатів України визначаються Конституцією і законами України (частина четверта статті 76); свої повноваження народні депутати України здійснюють на постійній основі (частина перша статті 78).

Згідно з частиною першою статті 26 Закону про статус ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата України, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами.

Здійснення народними депутатами України своїх повноважень спрямоване передусім на реалізацію компетенції парламенту шляхом їх спільної діяльності на пленарних засіданнях Верховної Ради України. Така діяльність забезпечується правовими гарантіями від неправомірних дій та бездіяльності з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, керівників підприємств, установ, органі-

зацій тощо.

Отже, положення частини першої статті 26 Закону про статус треба розуміти так, що повноваження народного депутата України не можуть бути обмежені діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадян та їх об'єднань. Обмеження повноважень народного депутата України можуть встановлюватись виключно Конституцією і законами України.

8. Народні депутати України необхідність в офіційному тлумаченні частини третьої статті 27 Закону про статус обґрунтовують тим, що ні в цьому Законі, ні в Регламенті Верховної Ради України не визначено “порядку отримання згоди Верховної Ради України на арешт народного депутата; хто із посадових осіб та в якому порядку має право звернутись до Верховної Ради України з поданням про надання згоди на арешт народного депутата; з якого моменту у відповідній посадовій особи виникає право на звернення з таким поданням до Верховної Ради України”.

У частині третій статті 80 Конституції України визначено, що притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України можливі лише за згодою Верховної Ради України. Згідно з частиною третьою статті 27 Закону про статус особливості порядку притягнення народного депутата до відповідальності визначаються Конституцією України, цим Законом та законом про регламент Верховної Ради України. Встановлення таких особливостей є компетенцією Верховної Ради України, а не Конституційного Суду України.

Тому конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 27 Закону про статус підлягає припиненню у зв'язку з відсутністю предмета тлумачення.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 51, 63, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційних подань:

1.1 Положення частини першої статті 80 Конституції України, за яким народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність, та відповідне положення частини першої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” треба розуміти так, що депутатська недоторканність як елемент статусу народного депутата України є конституційною гарантією безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх повноважень і передбачає звільнення його від юридичної відповідальності у визначених Конституцією України випадках та особливий порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод.

1.2 Положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” стосовно затримання народного депутата України треба розуміти так, що затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний і як адміністративно-процесуальний заходи може бути застосоване до народного депутата України лише за згодою Верховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України.

Положення частини третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” стосовно арешту народного депутата України треба розуміти так, що арешт (взяття під варту) як кримінально-процесуальний запобіжний захід і арешт як адміністративне стягнення за вчинене правопорушення можуть бути застосовані до народного депутата України лише за згодою Вер-

ховної Ради України, на підставах та в порядку, встановлених Конституцією і законами України.

1.3 Положення частини другої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” стосовно затримання народного депутата України у контексті положень частини третьої статті 80 Конституції України треба розуміти так, що затримання чи арешт народного депутата України можливі за згодою Верховної Ради України незалежно від наявності її згоди на притягнення цього народного депутата України до кримінальної відповідальності.

1.4 Положення частини першої статті 26 Закону України “Про статус народного депутата України” про те, що ніхто не має права обмежувати повноваження народного депутата, крім випадків, передбачених Конституцією України, цим та іншими законами України, треба розуміти так, що визначені Конституцією і законами України повноваження народного депутата України не можуть бути обмежені діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадян та їх об’єднань. Обмеження повноважень народного депутата України можуть встановлюватись виключно Конституцією і законами України.

2. Конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 27 Закону України “Про статус народного депутата України” припинити.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про направлення запиту до Президента України)

м. Київ
14 жовтня 2003 року
№ 16-рп/2003

Справа № 1-21/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича – суддя-доповідач,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Павловського Михайла Антоновича – народного депутата України; залучених до участі у розгляді справи: Ключковського Юрія Богдановича – представника Верховної Ради України, народного депутата України; Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" в редакції від 22 березня 2001 року № 2328–III (Відомості Верховної

Ради України, 2001 р., № 42, ст.212).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 50 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України та Закону України "Про статус народного депутата України".

Заслухавши суддю-доповідача Ткачука П.М., пояснення Павловського М.А., Ключковського Ю.Б., Селіванова А.О., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 50 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону України "Про статус народного депутата України" (далі – Закон).

Народні депутати України просять також дати офіційне тлумачення термінів "рішення" і "акти" Верховної Ради України, "депутатський запит", роз'яснити, чи є тотожними терміни "рішення" і "акти" Верховної Ради України, "акт" Верховної Ради України і "депутатський запит" у контексті положень частини другої статті 84, пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86, статті 91 Конституції України, частин другої, третьої, четвертої статті 15 Закону; в якій формі має здійснюватися попередня підтримка вимоги про направлення запиту до Президента України – голосуванням або збором підписів; чи можливе направлення запиту до Президента України шляхом прийняття Верховною Радою України рішення однією п'ятою від її конституційного складу, коли вимога про направлення запиту попередньо підтримана не менш як однією третиною від конституційного складу Верховної Ради України.

У конституційному поданні наголошується, що Конституція України та Закон не дають чіткого уявлення про механізм направлення запиту до Президента України, а саме про форму попередньої підтримки вимоги про направлення запиту та кількість голосів, якою має прийматися рішення про його направлення.

2. У листі Президента України до Конституційного Суду України з приводу конституційного подання зазначається, що рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, відповідно до частини другої статті 84, статті 91 Конституції України, Верховна Рада України має приймати виключно на пленарному засіданні шляхом голосування більшістю від її конституційного складу. Конституція України не передбачає, що народний депутат України може сам звернутися із запитом до Президента України.

Президент України вважає, що форма попередньої підтримки вимоги народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України про направлення запиту до глави держави, згідно з Конституцією України, повинна бути встановлена Регламентом Верховної Ради України, а питання, пов'язані з направленням запитів до Президента України, до органів і посадових осіб, мають бути повніше визначені в Законі шляхом внесення відповідних змін до статті 15.

Голова Верховної Ради України в поясненні Конституційному Суду України зазначає, що відповідно до положень пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України Верховна Рада України повноважна приймати рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, попередньо підтриману не менш як однією третиною від її конституційного складу. У статті 91 Конституції України визначено, що Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією України. Проте винятку щодо кількості голо-

сів, необхідних для прийняття Верховною Радою України рішення про направлення запиту до Президента України, Конституція України не встановлює. Тому при прийнятті Верховною Радою України рішення про направлення запиту до Президента України має застосовуватися загальна норма, сформульована у статті 91 Конституції України. Форма попередньої підтримки вимоги народного депутата України про направлення запиту до Президента України, вважає Голова Верховної Ради України, може здійснюватися як шляхом особистого голосування народних депутатів України на сесії Верховної Ради України, так і відповідною кількістю підписів народних депутатів України.

Інше бачення порядку направлення запиту до Президента України має Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України (далі – Комітет). Посилаючись на положення пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України, частини четвертої статті 15 Закону, Комітет дійшов висновку, що рішення Верховної Ради України про направлення запиту до Президента України вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало 90 народних депутатів України (одна п'ята від конституційного складу Верховної Ради України), а вимогу про направлення запиту попередньо підтримало 150 народних депутатів України (не менш як одна третина від конституційного складу Верховної Ради України). В листі Комітету наголошується, що 226 голосів народних депутатів України необхідно лише для прийняття законів, постанов, інших актів Верховної Ради України. Рішення про направлення запиту до Президента України не належать до зазначеної категорії актів, тому в цьому разі має діяти частина четверта статті 15 Закону, згідно з якою Верховна Рада України приймає рішення про направлення запиту однією п'ятою від її конституційного складу.

3. Висновки науковців Інституту держави і права ім. В.М.Корецького Національної академії наук України, Одеської національної юридичної академії, Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, Інституту законодавства Верховної Ради України в основному збігаються з позиціями Президента України і Голови Верховної Ради України. Крім того, в них зазначається, що рішення про направлення запиту є актом Верховної Ради України, а запит народного депутата України – його актом як самостійного суб'єкта парламентських відносин. У висновках містяться різні думки щодо термінів “рішення” і “акти” Верховної Ради України. Одні науковці вважають, що ці терміни тотожні, інші стверджують, що вони різняться.

4. У процесі розгляду справи у відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Павловський М.А. підтримав конституційне подання і додатково пояснив, що частина четверта статті 15 Закону повністю врегулює питання про направлення запиту до Президента України і не суперечить Конституції України, що Основний Закон України не надає запиту до Президента України відмінних від запиту до відповідних органів або посадових осіб ознак, а встановлює лише таку особливість, як попередня підтримка вимоги про направлення запиту 150 народними депутатами України. Запит, зауважив він, не є актом Верховної Ради України, а рішення і акти Верховної Ради України – не тотожні поняття. Рішення Верховної Ради України про направлення запиту до будь-якого органу чи посадової особи має прийматися однією п'ятою від її конституційного складу.

Ключковський Ю.Б. у виступі зазначив, що за Конституцією України природа запиту єдина, а певні відмінності в запитах зумовлені тим, що їх об'єктами є різні органи і посадові особи. Запит до Президента України визначається особливістю правового статусу глави держави. Тому згідно з пунктом 34 частини першої статті 85 Конституції України, абзацом другим частини четвертої статті 15 Закону вимога про направлення такого запиту має бути попередньо підтримана 150 голосами народних депутатів України. Форма підтримки (усна чи письмова) не має значення. Він вважає, що запит до Президента України обмежений вимогою підтримки 150 голосами народних депутатів України, а не прийняттям рішення про його направлення більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

На думку Селіванова А.О., при тлумаченні пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України слід враховувати, що питання, зазначені в ньому, належать до відання Верховної Ради України. Рішення про направлення запиту – це владна дія парламенту

України. На реалізацію своєї компетенції Верховна Рада України може приймати рішення у різних формах.

Носов В.В. у виступі констатував, що народний депутат України лише ініціює запит до Президента України, а реалізувати його можна за умови попередньої підтримки вимоги про направлення запиту однією третиною від конституційного складу парламенту України і прийняття Верховною Радою України рішення більшістю від її конституційного складу. Президент України не підконтрольний народному депутату України, тому в Конституції України передбачена особлива норма: направлення запиту до глави держави є повноваженням Верховної Ради України. Парламент України має законодавчо визначити форму підтримки вимоги про направлення запиту до глави держави, але кількість голосів щодо направлення запиту – більше половини від конституційного складу Верховної Ради України – це конституційна норма.

5. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені в конституційному поданні питання, виходить з такого.

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні і здійснює повноваження, визначені Конституцією України. На реалізацію своїх повноважень вона ухвалює рішення. Прийняття рішень Верховною Радою України здійснюється виключно на її пленарних засіданнях і являє собою процес формування та вираження волі парламенту України. Рішення Верховної Ради України є результатом її волевиявлення і ухвалюються на колегіальній основі. Волевиявлення Верховної Ради України з питань, віднесених до її відання, реалізується шляхом голосування народних депутатів України.

Отже, під терміном “рішення” Верховної Ради України, який вживається в частині другій статті 84 Конституції України, треба розуміти результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції.

У Конституції України, крім терміна “рішення” Верховної Ради України, вживається термін “акти”. Аналіз положень Основного Закону України дає підстави вважати, що під цим терміном необхідно розуміти документи Верховної Ради України, в яких закріплюється волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції.

Акти приймаються Верховною Радою України визначеною Конституцією України кількістю голосів народних депутатів України. Шляхом прийняття актів набувають офіційного характеру результати волевиявлення Верховної Ради України, тобто її рішення. Юридичними формами актів Верховної Ради України насамперед є закони і постанови.

Таким чином, під терміном “акти”, який вживається у статті 91 Конституції України, треба розуміти рішення Верховної Ради України з питань, віднесених до її компетенції, тобто документи, що приймаються визначеною Конституцією України кількістю голосів народних депутатів України у формі законів, постанов тощо.

З положень частини другої статті 84, статті 91 Конституції України випливає, що терміни “рішення” і “акти” Верховної Ради України – це взаємозв’язані правові категорії, які співвідносяться між собою як зміст і форма.

6. Відповідно до частини першої статті 86 Конституції України народний депутат України має право на сесії Верховної Ради України звернутися із запитом до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

У статті 15 Закону вказані положення Конституції України конкретизуються, зокрема в частинах другій, третій зазначається, що запит народного депутата України є його вимогою до відповідних органів або посадових осіб дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції, і вноситься народним депутатом України у письмовій формі.

Конституційний Суд України в Рішенні від 10 травня 2000 року № 8-рп/2000 (справа про статус народного депутата України) з цього приводу зазначив, що народний депутат України може реалізувати своє право на запит (контрольні повноваження) до відповідного органу або посадової особи лише на сесії Верховної Ради України, тобто на її пленарних засіданнях (частина друга статті 84 Конституції України), а в окремих випадках

тільки за її рішенням, прийнятим за встановленою Конституцією України процедурою (пункт 34 частини першої статті 85), що здійснення контрольних функцій безпосередньо народним депутатом України можливе в порядку, визначеному статтею 86 Конституції України.

Водночас при дослідженні частин третьої, четвертої статті 15 Закону виявлено, що їх норми неоднозначно розкривають зміст положень статті 86 Конституції України. Зокрема, частиною третьою статті 15 Закону встановлюється процедура розгляду запиту народного депутата України на засіданні Верховної Ради України, а в абзаці першому частини четвертої цієї статті передбачається, що такий запит направляється відповідному органу або посадовій особі за умови прийняття Верховною Радою України рішення однією п'ятою від її конституційного складу.

Аналіз положень частини першої статті 86 Конституції України дає підстави вважати, що звернення із запитом народного депутата України до відповідного органу або посадової особи є повноваженням, яке він здійснює особисто. Про самостійний характер звернення народного депутата України із запитом до відповідного органу або посадової особи йдеться і в частині другій цієї статті, де зазначається, що керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій про результати розгляду запиту зобов'язані повідомляти лише народного депутата України. Отже, направлення запиту народного депутата України до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, не потребує прийняття рішення Верховною Радою України.

7. Виходячи з положень пункту 34 частини першої статті 85, частини першої статті 86 Конституції України, частини другої статті 15 Закону народний депутат України є суб'єктом права запиту до Президента України, до відповідних органів або посадових осіб.

Запит народного депутата України – це результат його особистого волевиявлення, форма реалізації наданих йому повноважень. Акт Верховної Ради України – форма реалізації її повноважень, результат волевиявлення парламенту України як органу державної влади. Отже, запит народного депутата України і акт Верховної Ради України – це різні правові категорії і підстав для їх ототожнення немає.

8. Прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, згідно з пунктом 34 частини першої статті 85 Конституції України, належить до повноважень Верховної Ради України. Повноваження парламенту України реалізуються в порядку, визначеному Конституцією України, зокрема статтями 84, 91, в яких зазначається, що рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування; закони, постанови та інші акти вважаються прийнятими, якщо за них проголосувала більшість від конституційного складу Верховної Ради України, крім випадків, передбачених Конституцією України. Системний аналіз положень Конституції України свідчить про відсутність у ній норми, яка передбачає спеціальну кількість голосів для прийняття рішення Верховною Радою України про направлення запиту до Президента України. Тому питання про направлення запиту до Президента України, відповідно до пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України, має вирішуватися на загальних підставах, визначених статтею 91 Конституції України, тобто шляхом прийняття Верховною Радою України правового акта більшістю від її конституційного складу. Згідно з практикою діяльності Верховної Ради України таким актом є постанова.

9. Умовою прийняття рішення Верховною Радою України про направлення запиту до Президента України, відповідно до пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України, є наявність попередньої підтримки вимоги про направлення запиту не менш як однією третиною від її конституційного складу. Такі ж умови щодо прийняття рішення про направлення цього запиту передбачає і Закон (абзац другий частини четвертої статті 15). Проте форми попередньої підтримки (шляхом голосування, збору підписів народних

депутатів України тощо) не визначені. Конституційний Суд України вважає, що визначення форм попередньої підтримки вимоги народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України про направлення запиту до Президента України віднесено до компетенції Верховної Ради України. Тому в цій частині конституційне провадження у справі підлягає припиненню.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 69, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного подання:

1.1. Під терміном “рішення” Верховної Ради України, який вживається в частині другій статті 84 Конституції України, треба розуміти результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції.

Під терміном “акти”, що вживається у статті 91 Конституції України, необхідно розуміти рішення Верховної Ради України у формі законів, постанов тощо, які приймаються Верховною Радою України визначеною Конституцією України кількістю голосів народних депутатів України.

1.2. Положення частини першої статті 86 Конституції України та відповідні положення частин другої, третьої статті 15 Закону України “Про статус народного депутата України” треба розуміти так, що направлення запиту народного депутата України, з яким він на сесії Верховної Ради України звертається до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, не потребує прийняття рішення Верховною Радою України.

1.3. Положення пункту 34 частини першої статті 85 Конституції України, абзацу другого частини четвертої статті 15 Закону України “Про статус народного депутата України” необхідно розуміти так, що рішення про направлення запиту до Президента України приймається Верховною Радою України більшістю від її конституційного складу.

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо визначення форм попередньої підтримки вимоги народного депутата України, групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України про направлення запиту до Президента України (пункт 34 частини першої статті 85 Конституції України, абзац другий частини четвертої статті 15 Закону України “Про статус народного депутата України”).

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України)

**м. Київ
10 грудня 2003 року
№ 19-рп/2003**

Справа № 1-17/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Розенка Віталія Івановича – суддя-доповідач,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Саса Сергія Володимировича, Хмари Степана Ілліча – народних депутатів України, а також залучених до участі у розгляді справи Константа Олександра Володимировича – головного наукового консультанта Відділу зв'язків з органами правосуддя Апарату Верховної Ради України, Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно з вимогами статей 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” є зазначене конституційне подання 47 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Розенка В.І., пояснення Саса С.В., Хмари С.І., Константого О.В., Носова В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. У конституційному поданні звернено увагу на те, що в Конституції України положення щодо недоторканності викладено по-різному. Народним депутатам України вона гарантується, тоді як Президент України, зазначають автори подання, "тільки користується правом недоторканності на весь час виконання повноважень".

У зв'язку з цією обставиною суб'єкт права на конституційне подання звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням з'ясувати шляхом офіційного тлумачення частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України, хто та в якому порядку може порушити кримінальну справу проти особи, яка здійснює повноваження Президента України, і чи можливе поширення на неї вимог Кримінально-процесуального кодексу України та початок процедури усунення з поста в порядку імпичменту без порушення кримінальної справи.

2. У надісланому на запит Конституційного Суду України листі Президента України йдеться про те, що обмеження права недоторканності глави держави передбачене в Основному Законі України лише в разі розгляду Верховною Радою України питання про імпичмент, на відміну від обсягу і гарантій депутатської недоторканності, які за згодою Верховної Ради України допускають можливість притягнення народних депутатів України до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту.

Голова Верховної Ради України у листі щодо питання, яке досліджується, зазначає необхідність удосконалення нормативної бази, що розкривала б зміст права недоторканності Президента України та спеціальної процедури – імпичменту – з метою створення належного конституційно-правового механізму їх застосування.

У відкритій частині пленарного засідання Конституційного Суду України учасники конституційного провадження підтвердили позиції, викладені в конституційному поданні та наведених листах.

3. Конституційний Суд України зазначає, що під поняттями "право недоторканності людини" та "право недоторканності Президента України" розуміються різні конституційні інститути. Суттєві властивості цього права Президента України надають йому ознак посадово-функціонального імунітету, що зумовлено публічно-правовим статусом Президента України, встановленим виключно Конституцією України.

Інститут Президента України ґрунтується на сукупності норм, що містяться у розділі V Конституції України, згідно з якими Президент України визначений, зокрема, главою держави, виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. З огляду на це Президент України потребує і належного рівня правового захисту. Такому захисту слугує насамперед припис частини першої статті 105 Основного Закону України про те, що Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. У цій статті передбачено також, що звання Президента України охороняється законом і зберігається довічно за особою, яка обіймала цей пост, а за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону.

Конституційний Суд України сформулював раніше позицію щодо проблеми депутатської недоторканності як важливої конституційної гарантії безперешкодного та ефективного здійснення своїх функцій народним депутатом України, який без згоди Верховної Ради України не може бути притягнений до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований (Рішення у справі про депутатську недоторканність від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99). Тобто депутатська недоторканність має певні обмеження, а право недоторканності Президента України не може бути скасоване, призупинене або обмежене шляхом

порушення проти нього кримінальної справи і переслідування у порядку кримінального судочинства.

Таким чином, право недоторканності Президента України треба розуміти як органічну складову його конституційного статусу, що має на меті забезпечення умов для реалізації покладених на нього повноважень. Корегування змісту цього права неможливе без внесення відповідних змін до Конституції України.

Разом з тим Конституційний Суд України зазначає, що право недоторканності Президента України має обмеження в часі і діє, відповідно до Конституції України, лише на час виконання ним повноважень.

4. У статті 108 Конституції України визначені, зокрема, чотири підстави дострокового припинення повноважень Президента України. У випадках відставки та неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я він, по суті, втрачає свій пост згідно з процедурами, передбаченими статтями 109, 110 Конституції України. А відповідно до приписів статті 111 Конституції України Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України. Тому немає підстав вважати досудовим слідством проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією, яка створюється парламентом. У разі порушення кримінальної справи проти глави держави на нього поширювалася б юрисдикція уповноважених органів протягом усього періоду досудового слідства та розгляду справи в судах, що позбавило б його права недоторканності та можливості належним чином виконувати покладені на нього конституційні повноваження.

Отже, імпічмент у системі конституційних інститутів за своєю правовою природою є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого парламент у разі вчинення злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста.

Виходячи з наведеного аналізу питань, порушених у конституційному поданні, та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 61, 63, 65, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного подання:

1.1. Положення частини першої статті 105 Конституції України треба розуміти так, що Президент України на час виконання повноважень не несе кримінальної відповідальності, проти нього не може бути порушена кримінальна справа.

1.2. Положення частини першої статті 111 Конституції України треба розуміти так, що конституційна процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту здійснюється без порушення проти нього кримінальної справи.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України та конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України "Про державну службу", статей 12, 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ", статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві)

м. Київ
25 грудня 2003 року
№ 21-рп/2003

Справа № 1-45/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича — суддя-доповідач,

за участю уповноважених представників суб'єктів права на конституційне подання: Президента України — Лавриновича Олександра Володимировича, Міністра юстиції України; 56 народних депутатів України — Бондаренка Володимира Дмитровича, народного депутата України, Сіренка Василя Федоровича, народного депутата України, Погорілка Віктора Федоровича, заступника директора Інституту держави і права ім. В.М. Коре-

цького Національної академії наук України; залучених до участі у розгляді справи представників: Верховної Ради України — Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Матвієнка Анатолія Сергійовича, народного депутата України, Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Ключковського Юрія Богдановича, народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування; Кабінету Міністрів України — Зайця Анатолія Павловича, Першого заступника Міністра юстиції України, Борсука Миколи Олександровича, Першого заступника Начальника Головного управління державної служби України; Київської міської ради — Ялового Володимира Борисовича, заступника Київського міського голови — секретаря Київської міської ради, Стичинського Броніслава Станіславовича, заступника голови Київської міської державної адміністрації, Бабіч Алли Олексіївни, начальника юридичного управління апарату Київської міської державної адміністрації; залучених до участі у розгляді справи спеціалістів: Борденюка Василя Івановича, завідувача кафедри права і законодавчого процесу Національної академії державного управління при Президентові України, Кравченка Віктора Віталійовича, завідувача кафедри конституційного та адміністративного права Університету економіки і права "КРОК", розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України та конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України "Про державну службу" від 16 грудня 1993 року № 3723—XII (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 52, ст. 490), статей 12, 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року № 280/97—ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170), статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ" від 15 січня 1999 року № 401—XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 11, ст. 79), статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації" від 9 квітня 1999 року № 586—XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20-21, ст. 190), статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" від 7 червня 2001 року № 2493—III (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 33, ст. 175).

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали конституційне подання Президента України та конституційне подання 56 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 41, 71, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України "Про державну службу", статей 12, 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ", статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування".

Заслухавши суддю-доповідача Шаповала В.М., пояснення Бондаренка В.Д., Сіренка В.Ф., Погорілка В.Ф., Лавриновича О.В., Матвієнка А.С., Ключковського Ю.Б., Селіванова А.О., Зайця А.П., Борсука М.О., Бабіч А.О., Борденюка В.І., Кравченка В.В. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Президент України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30

Закону України "Про державну службу", статті 10, частини другої статті 13, статті 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ", статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", статті 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" з питань:

- "Чи має бути звільнено голову Київської міської державної адміністрації з посади у зв'язку з досягненням граничного віку перебування на державній службі з урахуванням того, що він одночасно є Київським міським головою?"

- Чи може бути призначено, виходячи з положень вищезазначених правових актів, головою Київської міської державної адміністрації не Київського міського голову, а іншу особу?"

Необхідність в офіційному тлумаченні положень зазначених правових актів, на думку Президента України, викликана "неоднозначним їх розумінням та виникненням спірної ситуації щодо механізмів виконання вимог законодавства у зв'язку з вповненням Київському міському голові, голові Київської міської державної адміністрації 65 років".

2. Суб'єкт права на конституційне подання — 56 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, статті 12 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статті 13, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ" щодо "особливостей здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в м. Києві, зокрема, статусу Київського міського голови, який за посадою очолює виконавчий орган Київської міської ради, сформований на базі Київської міської державної адміністрації і який здійснює функції державної виконавчої влади".

Необхідність в офіційному тлумаченні положень названих правових актів, на думку народних депутатів України, "виникла в наслідок різного розуміння органами державної виконавчої влади і органами місцевого самоврядування зазначених норм, що призвело до проблем у їх практичній реалізації".

3. Президент України у поясненні з питань, що порушені у конституційному поданні 56 народних депутатів України, не погодився з твердженням, що у місті Києві відсутня Київська міська державна адміністрація. "Така позиція народних депутатів України, — зазначено в листі Президента України, — не узгоджується з чітко сформульованими нормами Конституції та законів України, реальною ситуацією, що склалася у місті".

У статті 118 Конституції України визначено, що виконавчу владу в місті Києві здійснює міська державна адміністрація. Голова міської державної адміністрації призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України.

У пункті 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ" встановлено, що міська та районні в місті Києві ради вирішують питання щодо формування власних виконавчих органів на базі відповідних державних адміністрацій, які паралельно виконують функції державної виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві. "Таким чином, — зазначено в листі Президента України, — підтверджується, що у місті Києві саме місцеві державні адміністрації є виконавчими органами відповідних рад".

Статтю 16 цього Закону встановлено порядок призначення першого заступника, заступників голови Київської міської державної адміністрації і передбачено, що зазначених посадових осіб призначає на посади Київський міський голова за погодженням з відповідними органами. За таких обставин, з огляду на частину третю статті 118 Конституції України, згідно з якою склад місцевих державних адміністрацій формують голови місцевих державних адміністрацій, можна дійти висновку, на думку Президента України, що за названим Законом однією з особливостей здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в Києві є поєднання однією особою повноважень міського голови та голови місцевої державної адміністрації.

У листі до Конституційного Суду України Голова Верховної Ради України пояснив, що позиція Верховної Ради України спрямована на послідовне забезпечення особливостей здійснення виконавчої влади у місті Києві. Питання, порушені суб'єктом права на конституційне подання, вже були предметом розгляду у Верховній Раді України і, зокрема, її профільного комітету — Комітету з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Цим Комітетом відповідно до статті 14 Закону України "Про комітети Верховної Ради України" та на підставі системного аналізу відповідних положень Конституції України (статей 118, 140, 141, пункту 10 розділу XV), а також законів України "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про столицю України – місто-герой Київ", "Про службу в органах місцевого самоврядування" дано відповідне роз'яснення.

Голова Верховної Ради України з посиланням на це роз'яснення зазначив, що обраний у 2002 році Київський міський голова згідно з частиною другою статті 141 Конституції України очолює за посадою виконавчий орган Київської міської ради (Київську міську державну адміністрацію), який утворений за рішенням Київської міської ради на підставі Конституції України (пункт 10 розділу XV) та Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ". Оскільки посада міського голови є виборною, то за статтею 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" на осіб, яких обрано на таку посаду, не поширюються обмеження щодо граничного віку перебування на службі в органах місцевого самоврядування. "Тобто, це обмеження не може стосуватися як власне самого легітимно обраного Київського міського голови, так і слугувати підставою для перешкоджання чи унеможливлення очолюванню ним за Конституцією України виконавчого органу Київської міської ради під назвою Київська міська державна адміністрація".

У поясненні також акцентовано на тому, що виконавчий орган Київської міської ради – Київська міська державна адміністрація – утримується за рахунок відповідного місцевого бюджету, оскільки законами України про Державний бюджет України відповідно на 2002 та на 2003 роки фінансування Київської міської державної адміністрації як органу виконавчої влади не було передбачено.

4. Висновки фахівців Національної академії державного управління при Президенті України, Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП), Університету економіки та права "КРОК" щодо порушених у конституційних поданнях питань за своїм змістом в основному збігаються в тому, що Конституція України і Закон України "Про місцеві державні адміністрації" визначають, зокрема, Київську міську державну адміністрацію як місцевий орган виконавчої влади, проте її конституційно-правовий статус суттєво відрізняється від конституційно-правового статусу обласних і районних державних адміністрацій.

Київська міська державна адміністрація, яка, зокрема, має статус виконавчого органу Київської міської ради, за своєю правовою природою відрізняється від Київської міської державної адміністрації як органу виконавчої влади, яким вона була до прийняття Закону України "Про столицю України — місто-герой Київ" та до прийняття рішення Київської міської ради про утворення свого виконавчого органу.

На думку фахівців згаданих установ, посаду голови Київської міської державної адміністрації (виконавчого органу Київської міської ради) може займати виключно особа, обрана Київським міським головою. Київський міський голова здійснює окремі функції виконавчої влади у місті Києві саме як Київський міський голова. Тому голову Київської державної адміністрації науковці вважають виборною посадовою особою місцевого самоврядування, статус якої визначається Законом України "Про службу в органах місцевого самоврядування". Згідно з положеннями статті 18 цього Закону обмеження щодо граничного віку перебування на службі в органах місцевого самоврядування не поширюються на посадових осіб місцевого самоврядування, які обираються на відповідні посади.

5. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання — 56 народних депутатів України — звернули увагу на те, що після ухвалення спеціального закону про столицю Київська міська рада сформувала власний виконавчий орган на базі міської державної адміністрації з назвою "Київська міська державна адміністрація". Сьогодні в місті Ки-

еві міська державна адміністрація існує лише як “самоврядний орган” — виконавчий орган Київської міської ради. Цьому органу делеговані певні повноваження у сфері виконавчої влади. Київська міська державна адміністрація як орган, визначений частиною першою статті 118 Конституції України, в Києві відсутня.

На думку представників названого суб’єкта права на конституційне подання, Київський міський голова є головною посадовою особою територіальної громади та очолює виконавчий орган Київради — Київську міську державну адміністрацію. Він не є державним службовцем. Необхідності у виданні указу Президента України про призначення голови Київської міської державної адміністрації немає. Вимоги щодо граничного віку перебування на державній службі на Київського міського голову не поширюються.

Аналогічна позиція викладена представниками Верховної Ради України і Київської міської ради в їх виступах і відповідях на запитання суддів Конституційного Суду України та учасників конституційного провадження.

Представник Президента України підтримав викладені в конституційному поданні положення і зазначив, що в місті Києві відповідно до Конституції України виконавчу владу здійснює міська державна адміністрація як орган виконавчої влади. Утворення на її базі виконавчого органу Київської міської ради означає використання “ресурсних” можливостей державної адміністрації, а не її ліквідацію. Особливості здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування в місті Києві пов’язані з наявністю державних адміністрацій і територіальних громад у районах столиці, а також окремих населених пунктів, що знаходяться в межах міста Києва.

Київську міську державну адміністрацію очолює голова цієї державної адміністрації, який призначається на посаду і звільняється з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України. Голова Київської міської державної адміністрації за своїм статусом є державним службовцем і на нього поширюються вимоги щодо граничного віку перебування на державній службі.

Позицію представника Президента України підтримали на пленарному засіданні Конституційного Суду України представники Кабінету Міністрів України.

6. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційних поданнях питання, виходить з такого.

Конституцією України визначені засади здійснення виконавчої влади в областях і районах місцевими державними адміністраціями, а також засади місцевого самоврядування, зокрема, в населених пунктах (села, селища, міста). Відповідні конституційні положення конкретизовані в законах України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про місцеві державні адміністрації”, “Про службу в органах місцевого самоврядування” тощо.

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації (частина перша статті 118 Конституції України).

У частині другій статті 118 та частині другій статті 140 Конституції України встановлено, що особливості здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, які відповідно до частини третьої статті 133 мають спеціальний статус, визначаються окремими законами України, і до прийняття таких законів виконавчу владу в цих містах здійснюють відповідні державні адміністрації (пункт 10 розділу XV “Перехідні положення”). Отже, Конституція України уповноважила визначити законом, якими мають бути особливості здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування в місті Києві порівняно із загальним порядком здійснення виконавчої влади в областях і районах та із загальним порядком здійснення місцевого самоврядування в інших, ніж міста Київ та Севастополь, населених пунктах.

7. Закон України “Про столицю України — місто-герой Київ” визначив спеціальний статус міста Києва як столиці України, особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті відповідно до Конституції України та законів України.

Однією з особливостей здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування в місті Києві є зосередження у Київській міській державній адміністрації функцій у сферах виконавчої влади і місцевого самоврядування. Безпосередньо функції у сфері виконавчої влади реалізуються спеціально уповноваженими посадовими особами Київської міської

державної адміністрації. Функції місцевого самоврядування здійснюють посадові особи, зокрема заступники Київського міського голови з питань здійснення самоврядних повноважень тощо (статті 14, 16 Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”).

При здійсненні повноважень у сфері виконавчої влади Київська міська державна адміністрація є підзвітною та підконтрольною Кабінету Міністрів України. При здійсненні повноважень місцевого самоврядування Київська міська державна адміністрація як виконавчий орган є підконтрольною, підзвітною і відповідальною перед Київською міською радою (частина сьома статті 118 Конституції України, частина друга статті 11 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”).

Отже, створення в місті Києві єдиного в організаційному відношенні органу, який виконує функції виконавчого органу Київської міської ради та паралельно функції місцевого органу виконавчої влади і який з питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, є підзвітним і підконтрольним відповідній раді, а з питань здійснення повноважень у сфері виконавчої влади — також підконтрольним відповідним органам виконавчої влади (Кабінету Міністрів України), відповідає положенням частин першої, другої статті 118, частин першої, другої статті 140 Конституції України. Створення такого органу також узгоджується з Європейською хартією місцевого самоврядування, яка визначає місцеве самоврядування як право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою державних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення (пункт 1 статті 3).

8. Конституційний Суд України вважає, що Київський міський голова виконує функції голови Київської міської державної адміністрації за законом. Так само, наприклад, заступник Міністра фінансів України очолює (є начальником) Головне контрольно-ревізійне управління України згідно з частиною першою статті 5 Закону України “Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні”. Така особливість у статусі Київського міського голови відображена і в актах Президента України щодо голови Київської міської державної адміністрації. 8 серпня 1996 року, тобто до набуття чинності Законом України “Про столицю України – місто-герой Київ” і до проведення у Києві виборів міського голови, був виданий Указ Президента України № 671/96 “Про призначення О.Омельченка головою Київської міської державної адміністрації”. На той час за Конституцією України і законами України Київська міська державна адміністрація на загальних засадах і без особливостей здійснювала виконавчу владу в місті Києві. Після набуття чинності зазначеним законом і виборів Київського міського голови 3 червня 1999 року був виданий Указ Президента України № 608/99 “Про підтвердження чинності Указу Президента України від 8 серпня 1996 року № 671”. В цьому Указі зазначено, що це підтвердження мотивується саме обранням Омельченка О.О. Київським міським головою.

У такий спосіб були реалізовані особливості здійснення виконавчої влади у місті Києві, зокрема те, що особа, обрана Київським міським головою, відповідно призначається головою Київської міської державної адміністрації, і це не призводить до сумісництва. Тим самим положення частини першої статті 120 Конституції України про те, що керівники місцевих органів виконавчої влади не мають права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, на даний випадок не поширюється.

З цього також випливає, що новообраний Київський міський голова у зв’язку з обранням на цю посаду має бути згідно з частиною четвертою статті 118 Конституції України призначений Президентом України головою Київської міської державної адміністрації. Відповідний акт Президента України є необхідним для здійснення Київським міським головою повноважень у сфері виконавчої влади так само, як для призначення виборів Президента України потрібен акт Верховної Ради України, хоча дата їх проведення, по суті, встановлена Конституцією України (пункт 7 частини першої статті 85).

Згідно з частиною п’ятою статті 118 Конституції України Київський міський голова як голова Київської міської державної адміністрації при здійсненні своїх повноважень у сфері виконавчої влади відповідальний перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, а також підзвітний і підконтрольний Кабінету Міністрів України.

Отже, на основі системного аналізу положень Конституції України і чинного зако-

нодавства можна дійти висновку, що Київську міську державну адміністрацію може очолювати лише особа, обрана Київським міським головою, яка Президентом України призначається головою Київської міської державної адміністрації. Як голова Київської міської державної адміністрації Київський міський голова з питань здійснення виконавчої влади є відповідальним перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітним і підконтрольним Кабінету Міністрів України. На посадову особу, яка є Київським міським головою і одночасно головою Київської міської державної адміністрації, не поширюються вимоги про граничний вік перебування на державній службі, передбачені частиною першою статті 23 Закону України "Про державну службу". Київський міський голова є посадовою особою місцевого самоврядування. Відповідно ж до положень частини першої статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" граничний вік перебування на службі в органах місцевого самоврядування не поширюється на посадових осіб місцевого самоврядування, які обираються на відповідні посади.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 93, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", § 30 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частин першої, другої, третьої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частин першої, другої, третьої статті 140, частини другої статті 141 Конституції України, статті 23, пункту 3 частини першої статті 30 Закону України "Про державну службу", статей 12, 79 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", статей 10, 13, 16, пункту 2 розділу VII "Прикінцеві положення" Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ", статей 8, 10 Закону України "Про місцеві державні адміністрації", статті 18 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" в їх взаємозв'язку в аспекті порушених у конституційних поданнях питань щодо статусу Київської міської державної адміністрації та Київського міського голови треба розуміти так:

1.1. Київська міська державна адміністрація є єдиним в організаційному відношенні органом, який виконує функції виконавчого органу Київської міської ради та паралельно функції місцевого органу виконавчої влади. З питань, віднесених до відання місцевого самоврядування, цей орган підзвітний і підконтрольний Київській міській раді, а з питань здійснення повноважень у сфері виконавчої влади — Кабінету Міністрів України.

1.2. Київську міську державну адміністрацію має очолювати лише особа, обрана Київським міським головою, яка Президентом України призначається головою Київської міської державної адміністрації. Як голова Київської міської державної адміністрації Київський міський голова з питань здійснення виконавчої влади є відповідальним перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітним і підконтрольним Кабінету Міністрів України.

На посадову особу, яка є Київським міським головою і одночасно головою Київської міської державної адміністрації, не поширюються вимоги про граничний вік перебування на державній службі.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України (справа щодо строків перебування на посту Президента України)

**м. Київ
25 грудня 2003 року
№ 22-рп/2003**

Справа № 1-46/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Німченка Василя Івановича – суддя-доповідач,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями 53 і 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України "Про Конституційний Суд України" стали конституційні подання 53 і 47 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 41, 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положення частини третьої статті 103 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Німченка В.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 53 народних депутати України – звер-

нувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини третьої статті 103 Конституції України, згідно з яким одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд.

Автори клопотання вважають, що передбачене частиною третьою статті 103 Конституції України обмеження може бути застосоване лише щодо особи, яка за цією Конституцією була двічі обрана Президентом України, склала присягу і виконувала протягом конституційного строку визначені саме цим Основним Законом України повноваження. Невизнання цього обмеження означало б надання чинній Конституції України зворотної дії в часі і порушило б вимоги статей 19, 38, 58, 64 Конституції України. Тому є потреба в офіційному тлумаченні Конституційним Судом України положення частини третьої статті 103 Конституції України щодо того, чи має воно зворотню дію в часі, чи поширюється передбачене ним обмеження на особу, обрану Президентом України з іншим правовим статусом та повноваженнями до набуття чинності цією Конституцією.

2. Інший суб'єкт права на конституційне подання – 47 народних депутатів України – також звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення зазначеного положення статті 103 Конституції України “на предмет можливості бути обраним Президентом України на наступний строк громадянина Кучми Леоніда Даниловича, який з червня 1994 року займає пост Президента України”.

3. Перша колегія суддів Конституційного Суду України відкрила провадження у справах і об'єднала їх для розгляду в одне конституційне провадження.

4. Під час підготовки справи до розгляду на запити Конституційного Суду України надійшли висновки вищих юридичних навчальних закладів та наукових установ України.

На думку фахівців юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, обмеження права на зайняття поста Президента України, передбачене статтею 103 Конституції України, може застосовуватися у часі лише щодо відносин, які виникли після набрання чинності цією Конституцією. У їхньому розумінні статті 103 “Кучма Леонід Данилович за Конституцією України 1996 року обирався Президентом України перший раз. Виконання ним обов'язків за час дії Конституції України з 1996 року до 14 листопада 1999 року, тобто до дня перших виборів Президента України за новою Конституцією України, не може вважатися п'ятирічним строком повноважень Президента України”. При цьому “право бути обраним на пост Президента України після прийняття Конституції України 1996 року виникло один раз і було реалізоване Л.Кучмою єдиний раз у 1999 році”.

Фахівці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України вважають, що право громадянина України бути обраним Президентом України, як і інші конституційні права і свободи громадянина, не можуть бути обмежені. На їх думку, “водночас з моменту набрання чинності Конституцією України починає діяти й конституційне обмеження щодо кількості повторних строків перебування однієї і тієї ж особи на посаді Президента України (частина третя статті 103 Конституції України). Інше тлумачення цієї норми призвело б до вилучення із принципу рівності конституційних прав окремих осіб, що є неприпустимим з огляду на засади демократії, верховенства права та Закону”.

У висновку стверджується, що оскільки розділ XV “Перехідні положення” Конституції України 1996 року не містить будь-яких конкретних обмежень щодо строків повноважень вищих органів державної влади України, норма Конституції України 1996 року, яка встановлює, що одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд, починає діяти з моменту набрання чинності Конституцією України і не може мати зворотної дії в часі (стаття 58). Також відзначається, що “положення частини третьої статті 103 Конституції України не поширюється на обрання особи Президентом України до набрання чинності цією Конституцією, тобто під час дії Конституції (Основ-

ного Закону) УРСР 1978 року та Закону УРСР "Про Президента Української РСР" від 5 липня 1991 року".

Згідно з висновком фахівців Одеської національної юридичної академії "участь Л.Д.Кучми у виборах 1999 року розглядається в сенсі чинної Конституції України як перше претендування на посаду Президента України". Вони зазначають, що "отримання посади Президента передбачає виконання обов'язкових умов, серед яких виокремлюється обрання особи Президентом України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування та складення обраним Президентом присяги народів України на урочистому засіданні Верховної Ради України. З моменту прийняття присяги юридично вважається, що особа займає посаду Президента України і починається відлік строку перебування особи на посаді Президента України. Саме виконання перелічених умов є обов'язковим для визначення кількості строків перебування особи на посаді Президента України".

Фахівці Інституту держави і права ім. В.М.Корецького Національної академії наук України вважають, що "діючий Президент України був обраний за Конституцією України 1996 року вперше. Саме ця обставина має враховуватись при офіційному тлумаченні Конституційним Судом України частини третьої статті 103 чинної Конституції України". Свій висновок вони обґрунтовують тим, що втратила чинність нормативна база щодо інституту Президента України, яка існувала до набрання чинності Конституцією України 1996 року, і що будь-які "положення цих правових актів не були пролонговані", а норми, в тому числі положення частини третьої статті 103 Конституції України 1996 року, не мають зворотної дії.

5. З прийняттям Конституції України 1996 року визнані такими, що втратили чинність у повному обсязі, Конституція (Основний Закон) України 1978 року з наступними змінами і доповненнями та Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України "Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України" від 8 червня 1995 року. Відповідно до Закону України "Про вибори Президента України" від 5 березня 1999 року втратили чинність: Закон України "Про вибори Президента України" від 5 липня 1991 року, Постанова Верховної Ради України "Про застосування законів України "Про вибори народних депутатів України", "Про вибори Президента України", "Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад" від 13 липня 1994 року.

6. За Конституцією України Президент України як глава держави і гарант державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина наділений функцією забезпечення державної незалежності, національної безпеки і правонаступництва держави. Його повноваження закріплені лише на конституційному рівні (статті 102, 106 Конституції України).

Пункт 3 розділу XV "Перехідні положення" Конституції України передбачив, що чергові вибори Президента України мали проводитися в останню неділю жовтня 1999 року. Таким чином, Президент України після набрання чинності Конституцією України 1996 року набув нових повноважень і здійснював їх до 30 листопада 1999 року (до моменту складення присяги новообраним Президентом України).

Положення частини третьої статті 103 Конституції України має тлумачитись у системному поєднанні та нерозривному зв'язку зі змістом статті 103 та Конституції України в цілому, а не з правовими актами, які визначали інший статус Президента України і втратили чинність після прийняття Конституції України 1996 року.

7. За загальновизнаним принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (стаття 58 Конституції України). Конституційний Суд України в Рішенні від 13 травня 1997 року (справа щодо несумісності депутатського мандата) виклав

правову позицію, за якою принцип незворотності дії в часі поширюється також на Конституцію України. Це є гарантією стабільності, утвердження держави як правової, в якій визнається і діє принцип верховенства права (статті 1, 8 Конституції України).

Оскільки частина третя статті 103 Конституції України не містить будь-яких винятків щодо дії передбаченого нею обмеження у часі, а в інших нормах Конституції України також немає застережень про надання зворотної дії положенню зазначеної статті, це положення поширюється лише на правовідносини, які виникли після набрання чинності Конституцією України.

8. Буквальне тлумачення статті 103 Конституції України засвідчує, що нею встановлено обмеження щодо можливості однієї і тієї особи перебувати на посту Президента України більше ніж два строки підряд. Частиною першою статті 103 Конституції України передбачено, що Президент України обирається строком на п'ять років. Тобто Конституція України обмежує перебування однієї і тієї особи на посту Президента України визначеними нею двома строками підряд.

При цьому згідно з Конституцією України строк перебування на посту Президента України починається з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України (частина перша статті 104) і закінчується із вступом на пост новообраного Президента України (частина перша статті 108).

Таким чином, передбачене Конституцією України обмеження щодо зайняття однією і тією особою поста Президента України стосується лише особи, яка, по-перше, займала пост Президента України два строки підряд, а по-друге, набувала повноважень Президента України відповідно до частини першої статті 104 Конституції України.

Отже, особа, яку вперше було обрано Президентом України за чинною Конституцією України в 1999 році, має право балотуватися на чергових виборах Президента України у 2004 році.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 93 Закону України “Про Конституційний Суд України”, § 30 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційних подань положення частини третьої статті 103 Конституції України, за яким одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд, треба розуміти так, що це положення поширюється лише на осіб, яких обирають на пост Президента України після набуття чинності Конституцією України 1996 року. Особа, яку вперше було обрано Президентом України за чинною Конституцією України в 1999 році, має право балотуватися на чергових виборах Президента України у 2004 році.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України “держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах” (справа про доступність і безоплатність освіти)

**м. Київ
4 березня 2004 року
№ 5-рп/2004**

Справа № 1-4/2004

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича— головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни – суддя-доповідач,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Рудьковського Миколи Миколайовича — народного депутата України; залучених до участі у розгляді справи представників: від Верховної Ради України — Устенка Олександра Андрійовича, народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти; Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; від Президента України – Носова Владислава Васильовича, Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; від Кабінету Міністрів України — Богомолова Анатолія Григоровича, Степка Михайла Филімоновича, Огнев'юка Віктора Олександровича, заступників Мініст-

ра освіти і науки України, Воробйова Віктора Анатолійовича, начальника Управління фінансів освіти, науки та культури Департаменту зведеного бюджету Міністерства фінансів України, Горбунової Лідії Миколаївни, заступника Міністра юстиції України; від Міністерства освіти і науки України — Свириденка Анатолія Михайловича, начальника Юридичного відділу Міністерства освіти і науки України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України “держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах”.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень частини третьої статті 53 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Малинникову Л.Ф., пояснення Рудьковського М.М., Устенка О.А., Селіванова А.О., Носова В.В., Богомолова А.Г., Огнев’юка В.О., Степка М.Ф., Воробйова В.А., Горбунової Л.М., Свириденка А.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання — 50 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України щодо забезпечення доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

У конституційному поданні, по-перше, наголошується, що хоча прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють (стаття 34 Закону України “Про освіту”), це не звільняє державу від зобов’язання “забезпечити обов’язкову початкову освіту”, оскільки міжнародні акти “гарантують права дітей на дошкільну освіту”.

Крім того, народні депутати України стверджують, що недостатнє державне фінансування та скорочення у зв’язку з цим мережі державних і комунальних дошкільних освітніх закладів призвело до того, що громадяни, не маючи можливості влаштувати дітей у ці заклади через їх недостатню кількість у певному населеному пункті, водночас не спроможні оплатити дошкільну освіту в закладах іншої форми власності.

По-друге, народні депутати України просять роз’яснити, чи включає гарантована частиною третьою статті 53 Конституції України безоплатність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах “обов’язок держави фінансувати витрати на забезпечення процесу навчання”.

По-третє, суб’єкт права на конституційне подання зазначає, що “частина третя статті 53 Конституції України не передбачає виключень з конституційного права на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах”, тому звертається за роз’ясненням, чи “обсяг безоплатної вищої освіти (на конкурсній основі) обмежується виключно обсягом державного замовлення” або ж “чи є пріоритетним для державних і комунальних навчальних закладів забезпечення права громадян безоплатно здобувати вищу освіту.”

2. Президент України у листі до Конституційного Суду України зазначив, що держава забезпечує здобуття безоплатної освіти лише у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах державної і комунальної форм власності. У навчальних закладах інших форм власності держава забезпечує розвиток освіти не шляхом їх фінансування, а засобами державного управління, які визначені у законодавстві про освіту.

Президент України вважає, що положення частини третьої статті 53 Конституції України, яке стосується вищої освіти, та положення частини четвертої цієї статті про конкурсну основу її здобуття слід розглядати з урахуванням положень частини другої статті 43, частини другої статті 95 Конституції України, тобто безоплатне здобуття вищої освіти за рахунок державних коштів здійснюється “лише для суспільних потреб, які визначаються обсягом державного замовлення на підготовку фахівців”.

На думку Голови Верховної Ради України, державні гарантії доступності і безоплатності освіти у державних і комунальних навчальних закладах визначаються переважно фінансово-економічною спроможністю держави, проте бюджетні асигнування на освіту держава зобов’язана забезпечувати у розмірі не менше 10 відсотків національного доходу.

Держава і територіальна громада, як зазначається у листі Голови Верховної Ради України до Конституційного Суду України, зобов’язані забезпечити фінансування дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів як їх власники. Разом з тим законодавством України не заборонено залучення державними і комунальними закладами освіти додаткових джерел фінансування, зокрема, за надання додаткових освітніх послуг. Такий же обов’язок щодо фінансування цих навчальних закладів лежить на власниках, які самостійно повинні вирішувати питання їх реорганізації та фінансування, у тому числі дошкільних навчальних закладів, створених колишніми державними підприємствами та організаціями.

Голова Верховної Ради України звернув увагу на те, “що метою здобуття вищої освіти в Україні є забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях”, а також, що “вищі навчальні заклади можуть здійснювати прийом студентів та слухачів у межах чисельності, обумовленої ліцензією, з оплатою вартості навчання на договірній основі”.

Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин стверджують, що обсяг безоплатної вищої освіти в навчальних закладах державної і комунальної форм власності (на конкурсній основі в межах ліцензованого обсягу) регулюється державним замовленням і фінансується за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів. Положення частин другої, третьої статті 53 Конституції України не покладають на державу обов’язку фінансування навчальних закладів інших форм власності.

Позиція Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України полягає в тому, що національним законодавством України реалізовано положення Конституції України щодо забезпечення доступності і безоплатності всіх видів освіти у державних і комунальних навчальних закладах. Забезпечення фінансування зазначених у частині третій статті 53 Конституції України видів освіти здійснюється за відповідними державними стандартами і нормативами за рахунок бюджетних асигнувань.

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України Рудьковський М.М. підтримав викладені у конституційному поданні доводи і звернув увагу на неповноту правового забезпечення фінансування та розвитку освіти, що має наслідком звуження змісту і обсягу конституційного права на її здобуття.

Устенко О.А. висловив позицію Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, наголосивши на тому, що доступність освіти держава забезпечує як фінансуванням державних і комунальних навчальних закладів, так і за допомогою залучення різноманітних передбачених законом коштів, фондів тощо.

Носов В.В. і Селіванов А.О свої виступи зацентували на аргументах, викладених відповідно у листах Президента України і Голови Верховної Ради України.

Богомолів А.Г., Огнев’юк В.О., Степко М.Ф., Воробйов В.А., Горбунова Л.М., Свириденко А.М. підтримали позицію Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, інших залучених до участі у розгляді справи центральних органів виконавчої влади, звернувши увагу, зокрема, на те, що вища освіта, на їх думку, має забезпе-

чити як соціальну, пов'язану з розвитком особистості, так і економічну функції держави, що визначається процесом виробництва, підготовкою кваліфікованої робочої сили і наукових кадрів для потреб держави і суспільства в цілому.

4. Вирішуючи справу про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України щодо забезпечення державною доступністю і безоплатності освіти в державних і комунальних навчальних закладах, Конституційний Суд України виходить з того, що Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (статті 1, 3 Конституції України).

4.1 Освіта визнається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства.

Право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання з метою набуття встановлених державою освітніх рівнів.

За положеннями статті 53 Конституції України право на освіту гарантовано кожному (частина перша); держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (частина третя). Право на освіту гарантується кожній людині на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України. Визнання права кожної людини на освіту відповідає, зокрема, Загальній декларації прав людини (стаття 26), Міжнародному пакту про економічні, соціальні та культурні права (стаття 13).

Освіта в Україні здійснюється згідно з законами України (“Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту” тощо), іншими нормативно-правовими актами, якими, зокрема, вирішуються питання створення мережі навчальних закладів освіти, їх фінансування, оплати праці та встановлення державних соціальних гарантій і пільг для працівників цих закладів.

4.2 Розглядаючи порушені у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України вважає, що при тлумаченні терміна “доступність” стосовно освіти в державних і комунальних навчальних закладах слід виходити із граматичного визначення слова “доступність” як “доступ для всіх отримати, користуватись, придбати щось”, “відповідність силам, здібностям, можливостям кого-небудь”.

Системний аналіз положень Конституції України, в яких вживається термін “доступність”, дає підстави для висновку, що поняття “доступність освіти” у частині третій статті 53 Конституції України означає створення державою можливостей для реалізації права людини на освіту. При цьому необхідно зазначити, що доступність дошкільної і загальної середньої освіти є гарантією права кожного на здобуття такої освіти, якому кореспондує обов'язок держави забезпечити реалізацію цього права. Доступність вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах полягає у створенні державою відповідних умов для їх функціонування і розвитку, за яких особа змогла б реалізувати своє право на здобуття вищої освіти на основі конкурсного відбору, з урахуванням своїх здібностей та інтересів у вільному виборі типу вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності, профілю навчання.

Таким чином, виходячи із змісту поняття “доступність”, яке вживається у положеннях Основного Закону України, відповідних законах про освіту, інших нормативно-правових актах, Конституційний Суд України вважає, що доступність освіти за конституційно-правовим смислом необхідно розуміти так, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості реалізувати це право.

4.3 Аналізуючи положення статей Основного Закону України, де вживається термін “безоплатність”, а також виходячи з тлумачення цього терміна в Рішенні Конститу-

ційного Суду України від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 (справа про безоплатну медичну допомогу) Конституційний Суд України дійшов висновку, що “безоплатність” зазначених у положеннях частини третьої статті 53 Конституції України рівнів освіти у державних і комунальних навчальних закладах слід розуміти як можливість здобуття освіти у цих закладах без оплати, тобто без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги, відповідно до державного стандарту в межах тих видів освіти, безоплатність яких визначена у цих положеннях. Забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності.

Безоплатність здобуття громадянами освіти забезпечується фінансуванням навчальних закладів цих форм власності за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань згідно з визначеними законами та іншими правовими актами нормативами їх фінансового і матеріально-технічного забезпечення, що, однак, не виключає можливості фінансування галузі освіти за рахунок розвитку позабюджетних механізмів залучення додаткових коштів, як це визначено законодавством про освіту.

5. Стосовно порушеного у конституційному поданні питання про застосування положень статті 53 Конституції України, за якими держава має забезпечити доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти, зокрема щодо влаштування дітей у дошкільні навчальні заклади державної і комунальної форм власності, Конституційний Суд України виходить з такого.

Аналіз положень статей Конституції України (статті 51, 52, 53) та прийнятих на їх реалізацію законів України про освіту свідчить, що хоча відповідно до Закону України “Про освіту” прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють (частина друга статті 34), тобто за вибором ними типу дошкільного навчального закладу чи форми навчання, це, проте, не обмежує права дітей на освіту і не ставить здобуття дошкільної освіти в залежність від бажання батьків. Як передбачено частиною першою статті 8 Закону України “Про дошкільну освіту”, сім’я зобов’язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших навчальних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім’ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти.

Відповідно до статті 18 Закону України “Про дошкільну освіту” та статті 14 Закону України “Про освіту” на органи управління системою дошкільної освіти держава покладає, зокрема, ведення обліку дітей дошкільного віку та контроль за виконанням вимог щодо їх навчання. В Україні функціонує система безперервної освіти, обов’язковою первинною складовою частиною якої є дошкільна освіта. Громадяни мають рівні права на її здобуття у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім’ї (статті 4, 9 Закону України “Про дошкільну освіту”).

Щодо порушеного у конституційному поданні питання про збереження мережі дошкільних навчальних закладів, у тому числі недержавних і некомунальних, за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів, то, як вважає Конституційний Суд України, забезпечення доступності та безоплатності дошкільної освіти покладено на державу лише щодо навчальних закладів державної і комунальної форм власності (частина третя статті 53 Конституції України). Відповідно до частини другої статті 3 Закону України “Про дошкільну освіту” держава тільки сприяє розвитку та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів інших форм власності.

Тому частиною шостою статті 16 зазначеного Закону забороняється безпідставна ліквідація дошкільних навчальних закладів лише державної і комунальної форм власності. Реорганізація або ліквідація діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, у тому числі створених колишніми сільськогосподарськими колективними та державними господарствами (несільськогосподарськими підприємствами, організаціями), допускається лише у випадках і в порядку, визначених цим Законом.

Фінансування дошкільної освіти залежить від форми власності дошкільного навча-

льного закладу, обов'язок фінансування якого покладається на власника (засновника). Стосовно дошкільних навчальних закладів інших, ніж державної і комунальної, форм власності рішення про ліквідацію приймається засновником (власником) за погодженням з відповідним органом виконавчої влади з питань освіти.

6. У контексті положень статті 53 Конституції України, які передбачають обов'язковість повної загальної середньої освіти (частина друга), забезпечення доступності і безоплатності повної загальної середньої освіти покладає на державу обов'язок створити умови для безоплатного здобуття такої освіти в державних і комунальних навчальних закладах (частина третя). На виконання зазначених положень Конституції України обов'язковою основною складовою безперервної освіти визнано загальну середню освіту (частина друга статті 3 Закону України "Про загальну середню освіту").

Для забезпечення реалізації права кожного на обов'язкову повну загальну середню освіту та створення для цього належних умов держава сформувала систему загальної середньої освіти (стаття 4 Закону України "Про загальну середню освіту").

Нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються Кабінетом Міністрів України згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти. Матеріально-технічна база цих закладів фінансується за рахунок коштів їх засновників (власників). Фінансування за визначеними нормативами, зміцнення матеріальної бази державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів передбачають покриття витрат на навчально-виховний процес за рахунок коштів відповідних бюджетів згідно з державними стандартами освіти.

Конституційний Суд України у Рішенні від 21 листопада 2002 року № 18-рп/2002 (справа про безоплатне користування шкільними підручниками), виклавши свою позицію щодо фінансування витрат на забезпечення загальноосвітніх закладів засобами навчання та навчальним обладнанням, зазначив, що обов'язок створити умови для здобуття повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах Конституцією України покладено на державу.

Виходячи з того, що безоплатність і доступність повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах пов'язані з її обов'язковістю, держава повинна фінансувати у повному обсязі процес навчання учнів в межах Державного стандарту загальної середньої освіти.

7. Конституційний Суд України вважає, що положення статті 53 Конституції України про забезпечення державою безоплатності вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах необхідно розглядати у контексті гарантованого Основним Законом України права на освіту та доступу громадян України до її здобуття в цих навчальних закладах на конкурсній основі. За змістом положень цієї статті здобуття вищої освіти не є обов'язковим. У Рішенні Конституційного Суду України від 21 листопада 2002 року № 18-рп/2002 саме з обов'язковістю повної загальної середньої освіти пов'язана її безоплатність.

На виконання положень статті 23 Конституції України, якими гарантується право людини на вільний розвиток своєї особистості, та частини третьої статті 53 Конституції України у законах України про освіту закріплено право на вільний вибір форми здобуття вищої освіти, виду вищого навчального закладу, напряму підготовки і спеціальності. Реалізація права громадян на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах здійснюється на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України).

За Конституцією України (частина друга статті 43) держава створює умови для підготовки кадрів за основними напрямами відповідно до суспільних потреб, на задоволення яких виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які бюджетні видатки держави (частина друга статті 95). Виходячи з суспільних потреб та розмірів бюджетних призначень, визначених у законі про Державний бюджет України, формується державне замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою за напрямами і спеціально-

стями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів. Тому обсяги фінансування вищих державних і комунальних навчальних закладів за рахунок бюджетних коштів пов'язані передусім з підготовкою такої кількості фахівців з вищою освітою, яка визначається щорічно у державному замовленні.

Проте здобуття освіти в цих закладах не може обмежуватись лише обсягом державного замовлення, фінансовою основою якого є бюджетні кошти. Підготовка фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної і комунальної форм власності може здійснюватися також за рахунок інших джерел фінансування, не заборонених законом, що є додатковим засобом здобуття і забезпечення права на вищу освіту. У законодавстві України визначено, що понад установлений обсяг, який фінансується за рахунок бюджетних коштів, вищі навчальні заклади можуть здійснювати прийом студентів у межах чисельності, обумовленої ліцензією, з оплатою вартості навчання на договірній основі.

Отже, безоплатність вищої освіти (безоплатність навчання) в державних і комунальних навчальних закладах зобов'язує державу створити відповідні можливості, за яких громадянин України на рівних конкурсних умовах (частина четверта статті 53 Конституції України) може здобути без внесення плати у будь-якій формі вищу освіту в межах обсягу потрібних державі та суспільству фахівців.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 63, 67, 69 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини третьої статті 53 Конституції України “держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах” у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

— доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;

— безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі.

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53 Конституції України) в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення).

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України)

м. Київ
19 травня 2004 року
№ 11-рп/2004

Справа № 1-21/2004

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуєчий,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича – суддя-доповідач,
Малинникової Людмили Федорівни,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, залучених до участі у розгляді справи Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Георгіци Аурела Зіновійовича – завідувача кафедри міжнародного і порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Лисенкова Сергія Леонідовича – першого проректора Академії адвокатури України, завідувача кафедри теорії та історії держави і права, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Костицького М.В., пояснення Носова В.В., Селіва-

нова А.О., Георгіци А.З., Лисенкова С.Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Президент України звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України.

Частиною другою статті 90 Конституції України встановлено, що Президент України може достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися. Таке ж положення встановлено пунктом 8 частини першої статті 106 Конституції України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, зазначені положення Конституції України необхідно розуміти так, що повноваження Президента України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України може реалізуватися, "якщо протягом будь-яких тридцяти календарних днів підряд поточної чергової сесії (тобто розпочатої відповідно до частини першої статті 83 Конституції України першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року) пленарні засідання не можуть розпочатися, а отже, не здійснюються повноваження, передбачені Конституцією України для Верховної Ради України як колегіального органу, єдиного органу законодавчої влади в Україні". При цьому Президент України просить відповісти на такі запитання:

1. Як слід розуміти наведене у зазначених статтях словосполучення "протягом тридцяти днів": йдеться про тридцять календарних днів підряд чи має застосовуватися інший спосіб обчислення цього строку?

2. Скільки пленарних засідань мають не розпочатися, щоб застосовувалися відповідні положення Конституції України?

3. Що слід розуміти під словосполученням "пленарні засідання не можуть розпочатися":

не приймаються рішення з питань, віднесених Конституцією України до компетенції Верховної Ради України, що відповідно до частини другої статті 84 Конституції України має здійснюватися виключно на пленарних засіданнях;

немає відповідного кворуму або певні народні депутати України (фракції, групи) не беруть участі в голосуванні, що унеможливорює прийняття законів, постанов, інших актів більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, як це передбачено статтею 91 Конституції України;

відкриття пленарного засідання неможливе у зв'язку з відсутністю за даними реєстрації необхідної кількості народних депутатів України (стаття 3.1.6 Регламенту Верховної Ради України);

частина народних депутатів України умисно вчиняє дії (захоплення трибуни, блокування президії, виведення з ладу засобів зв'язку, системи голосування), що перешкоджають розпочати пленарне засідання;

чи інші обставини?

2. У поясненні голови Комітету Верховної Ради України з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України з приводу конституційного подання зазначається, що словосполучення "тридцять днів однієї чергової сесії", вжите в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, не може означати тридцять календарних днів підряд, оскільки протягом місяця у пленарному режимі Верховна Рада України згідно з її Регламентом працює лише перший та третій тижні. Також підкреслюється, що Конституція України не встановлює необхідної кількості народних депутатів України, присутність яких є обов'язковою для того, щоб розпочати засідання Верховної Ради України і щоб таке засідання було повноважним. Питання про повноважність засідання Верховної Ради України з юридичної точки зору збігається за змістом з питанням про повноважність Верховної Ради України щодо прийняття нею того

чи іншого рішення на пленарному засіданні.

Пояснення щодо питань, порушених у конституційному поданні, надали фахівці з конституційного права Інституту законодавства Верховної Ради України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету “Києво-Могилянська академія”, Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Академії адвокатури України, Університету економіки і права “Крок”. Одні з них вважають, що словосполучення “протягом тридцяти днів однієї чергової сесії” означає проміжок часу в тридцять календарних днів підряд однієї чергової сесії, інші розуміють під цим словосполученням проміжок часу в тридцять робочих днів однієї чергової сесії, під час яких згідно з Регламентом Верховної Ради України повинні відбуватися пленарні засідання (перший та третій тижні місяця).

Кількість пленарних засідань, що не можуть розпочатися, для застосування Президентом України права, передбаченого зазначеними статтями Конституції України, як впливає з більшості пояснень, значення не має, оскільки Основний Закон України встановлює як умову для припинення повноважень Верховної Ради України лише термін, протягом якого пленарні засідання не можуть розпочатися, і не пов’язує таку дію з кількістю засідань.

Стосовно положення “пленарні засідання не можуть розпочатися” фахівці з конституційного права також висловлюють різні погляди. Так, одні пов’язують його лише з відсутністю (за даними реєстрації народних депутатів України перед початком пленарного засідання Верховної Ради України) необхідної для прийняття рішень Верховної Ради України кількості народних депутатів України, а другі вважають, що кількість народних депутатів України не має жодного відношення до початку пленарних засідань. На думку третіх, це положення означає, що немає належних умов для розгляду на пленарних засіданнях питань, віднесених до компетенції Верховної Ради України, а саме: захоплення народними депутатами України трибуни, блокування роботи президії на пленарному засіданні, виведення з ладу системи голосування, засобів зв’язку і т.ін. Деякі фахівці навіть відсутність належних умов не вважають перешкодою для проведення пленарних засідань, оскільки вони можуть відбуватися в іншому приміщенні.

3. У процесі розгляду справи у відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України Носов В.В. пояснив, що Президент України розглядає дострокове припинення повноважень Верховної Ради України як виключний захід, який може бути викликаний конституційно значущою обставиною – тривалим нездійсненням Верховною Радою України своїх конституційних повноважень. Носов В.В. вважає, що в положенні “якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися” зазначених статей Конституції України йдеться, по-перше, про тридцять календарних днів, а по-друге, про результативні пленарні засідання Верховної Ради України, тобто такі, в ході яких вирішуються найважливіші питання життєдіяльності держави.

На думку Селіванова А.О., словосполучення “протягом тридцяти днів” означає тридцять робочих днів, а підставами для застосування Президентом України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України є тільки причини, передбачені Конституцією і законами України.

Георгіца А.З. підкреслив, що під словосполученням “протягом тридцяти днів” розуміється тридцять календарних днів, а на решту питань, які порушує Президент України в конституційному поданні, відповідь, на його думку, має міститися в законі про регламент Верховної Ради України.

Лисенков С.Л. у виступі зазначив, що словосполучення “протягом тридцяти днів” треба розуміти як тридцять днів, протягом яких у встановлених Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України межах відбуваються чи мають відбутися пленарні засідання, а тридцять днів підряд пленарних засідань об’єктивно бути не може. Словосполучення “пленарні засідання не можуть розпочатися” в контексті відповідних положень Конституції України означає, на його думку, що Верховна Рада України не може перейти до обговорення запланованих питань чи прийняття з цих питань рішень через неправомір-

ні дії тієї чи іншої частини народних депутатів України.

4. Вирішуючи питання про тлумачення словосполучення “протягом тридцяти днів”, вжитого у частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що Конституція України використовує поняття строку, який визначається у днях, в частині другій статті 77, частині третій статті 82, частині третій статті 83, частинах другій, п’ятій статті 94, частині п’ятій статті 103, частинах першій, четвертій статті 104, частині п’ятій статті 115 Конституції України тощо.

Поняття строку, визначеного у днях, міститься також у розділі XV “Перехідні положення” Конституції України. Так, згідно з пунктом 4 цього розділу Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України мав право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем’єр-міністра України укази з економічних питань. При цьому встановлювалося, що такий указ Президента України вступає в дію, якщо протягом тридцяти календарних днів з дня подання законопроекту (за винятком днів міжсесійного періоду) Верховна Рада України не прийме закон або не відхилить поданий законопроект більшістю від її конституційного складу, і діє до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань.

Розглядаючи питання перебігу строку у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення частин другої і третьої статті 84 та частин другої і четвертої статті 94 Конституції України (Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 1998 року № 11-рп/98), Конституційний Суд України виходив з того, що в Конституції України закріплено загальний порядок обчислення строків, єдиний для всіх органів влади, – в календарних днях (частина друга статті 77, частина третя статті 82, пункт 31 частини першої статті 85, частина друга статті 90 та ін.).

При цьому Конституційний Суд України взяв до уваги і загальноприйнятий у законодавстві України порядок обчислення строків на вчинення відповідних дій органами влади, зокрема в Регламенті Верховної Ради України, Цивільному процесуальному кодексі України. Термін “дні”, якщо він вживається у зазначених правових актах без застережень, означає лише календарні дні.

За загальним правилом у строк, що визначається у днях, зараховуються всі дні його перебігу. Але якщо останній день строку припадає на неробочий день, то днем закінчення строку вважається перший наступний за ним робочий день. Зокрема, закінчення строку визначено частиною п’ятою статті 254 Цивільного кодексу України: якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, що визначений відповідно до закону в місці вчинення певної дії, днем закінчення строку є перший за ним робочий день.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що положення частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України щодо встановлення тридцятиденного строку, протягом якого пленарні засідання не можуть розпочатися, треба розуміти так, що цей строк обчислюється в календарних днях. Його обчислення починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не можуть розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

5. Положення частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України пов’язують виникнення у Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України з кількістю днів (тридцять), протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися, а не з кількістю пленарних засідань. Тому для реалізації повноваження Президента України щодо дострокового припинення повноважень Верховної Ради України, встановленого відповідними положеннями Конституції України, кількість пленарних засідань Верховної Ради України, що не можуть розпочатися, значення не має. Необхідно лише, щоб протягом тридцяти календарних днів не розпочалося жодне з пленарних засідань Верховної Ради України.

6. Розглядаючи питання, що слід розуміти під словосполученням “пленарні засідання не можуть розпочатися”, яке міститься в частині другій статті 90, пункті 8 частини

першої статті 106 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що Конституція України не визначає підстав, за якими пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися.

Слово “розпочатися” у загальноприйнятому розумінні означає: починати здійснюватися, відбуватися; чимсь починатися.

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні і здійснює повноваження, визначені Конституцією України, а пленарні засідання – це основна форма діяльності Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади під час її сесії. Вони є регулярними зібраннями народних депутатів України у визначений час і у визначеному місці, що проводяться за встановленою процедурою. На пленарних засіданнях розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і шляхом голосування народних депутатів України приймаються рішення з цих питань (Рішення Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002).

Конституційний Суд України вважає, що виходячи з буквального змісту положень частини другої статті 90, пункту 8 частини першої статті 106 Конституції України словосполучення “пленарні засідання не можуть розпочатися” означає: пленарні засідання Верховної Ради України не можуть бути відкриті і Верховна Рада України не може приступити до розгляду запланованих питань через недодержання порядку роботи Верховної Ради України, встановленого Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України, що унеможлиблює здійснення парламентом конституційних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 63, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Словосполучення “протягом тридцяти днів”, що міститься в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, треба розуміти як перебіг тридцятиденного строку підряд, тобто в календарних днях. Обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

Виникнення у Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України пов’язане не з кількістю пленарних засідань, а з кількістю днів, протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися.

2. Словосполучення “пленарні засідання не можуть розпочатися”, що вживається в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, треба розуміти так, що пленарні засідання Верховної Ради України не можуть розпочатися через недодержання порядку роботи Верховної Ради України, встановленого Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України, що унеможлиблює здійснення парламентом конституційних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу)

**м. К и ї в
1 грудня 2004 року
№ 19-рп/2004**

Справа № 1–1/ 2004

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуючий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича – суддя-доповідач,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Кривенка Віктора Васильовича – судді Верховного Суду України, голови Ради суддів України; залучених до участі у розгляді справи: Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України, Полтавця Юрія Павловича, Варфоломеєвої Тетяни Вікторівни – членів Вищої ради юстиції, Островської Марії Анатоліївни – начальника юридичного відділу секретаріату Вищої ради юстиції; представників: Кабінету Міністрів України – Горбунової Лідії Миколаївни, заступника Міністра юстиції України; Державної судової адміністрації України – Костицького Василя Васильовича, Першого заступника Голови Державної судової адміністрації України; Міністерства юстиції України – Ємельянової Інни Іванівни, директора департаменту законодавства про правосуддя, кримінального і процесуального права та про адміністративну відповідальність (посади учасників конституційного провадження зазначено на час усного розгляду справи), розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та

частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” від 15 грудня 1992 року № 2862–XII (Відомості Верховної Ради України, 1993, № 8, ст. 56) в редакції Закону України “Про внесення зміни до статті 13 Закону України “Про статус суддів” від 8 жовтня 1999 року № 1145–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999, № 50, ст. 434) щодо гарантій незалежності і недоторканності суддів.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання Верховного Суду України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з’ясуванні та офіційній інтерпретації зазначених положень Конституції України та Закону України “Про статус суддів”.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б., пояснення Кривенка В.В., Селіванова А.О., Полтавця Ю.П., Варфоломеевої Т.В., Островської М.А., Носова В.В., Горбунової Л. М., Костицького В.В., Ємельянової І.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання – Верховний Суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України “Про статус суддів” (далі – Закон) в редакції Закону України “Про внесення зміни до статті 13 Закону України “Про статус суддів” від 8 жовтня 1999 року (далі – Закон 1999 року) щодо гарантій незалежності та недоторканності суддів.

Верховний Суд України вважає, що прийняттям нової редакції частини другої статті 13 Закону, положення якої не узгоджуються з положеннями частин першої, другої статті 126 Конституції України, “Верховна Рада України фактично проігнорувала основоположний принцип правосуддя – незалежність суддів, що значно звужує існуючі гарантії їхньої недоторканності й водночас розширює можливості стороннього впливу на них”.

У конституційному поданні зазначається, що діяльність суддів пов’язана з перевіркою правильності рішень, прийнятих органами виконавчої влади, правоохоронними органами, до компетенції яких належить вирішення питань про кримінальну або адміністративну відповідальність громадян. Притягнення суддів до такої відповідальності у загальному порядку без урахування їхнього статусу й важливості виконуваних ними державних функцій може завдати великої шкоди інтересам суспільства.

Незалежність і недоторканність суддів, підкреслюється в конституційному поданні, не є їхнім особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер і спрямована передусім на безперешкодне виконання суддею своїх професійних обов’язків у здійсненні правосуддя.

2. У листі до Конституційного Суду України Президент України зазначив, що нова редакція частини другої статті 13 Закону дослівно відтворює положення частини третьої статті 126 Конституції України, за яким суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Виходячи з цього частина друга статті 13 Закону, на думку Президента України, не суперечить Конституції України.

Глава держави наводить перелік встановлених Основним Законом України гарантій незалежності суддів як носіїв судової влади (статті 126, 127, 129, 130, 131). Ці конституційні принципи дістали розвиток у законах України, зокрема “Про статус суддів” (стаття 11), “Про судоустрій України” (стаття 14). При цьому недоторканність суддів він вважає як один із засобів забезпечення їхньої незалежності.

Президент України не погоджується з позицією Верховного Суду України щодо особливостей розгляду кримінальних справ стосовно суддів та притягнення їх до адмініс-

тративної відповідальності, посилаючись відповідно на положення частини п'ятої статті 13 Закону і Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003 (справа про гарантії діяльності народного депутата України).

У поясненні Голови Верховної Ради України Конституційному Суду України наголошується, що важливою гарантією незалежності суддів є закріплення в законах України особливого порядку притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Крім того, на його думку, законодавець має додаткові можливості врегулювання питань, які стосуються незалежності та недоторканності суддів при здійсненні правосуддя.

За висновком Вищої ради юстиції, незалежність суддів – фундаментальний принцип функціонування судової влади, зміст якого “є універсальним і практично не змінюється під впливом тієї чи іншої національної правової системи”. Поряд із загальними конституційними гарантіями права кожної людини на особисту недоторканність, підкреслюється у висновку, національне законодавство надає суддям додатковий імунітет, що зумовлено здійсненням ними публічних функцій – насамперед щодо захисту прав, свобод та законних інтересів людини.

Міністерство юстиції України стверджує, що зміст поняття недоторканності розкривається в частині третій статті 126 Конституції України, а також частині другій статті 13 Закону 1999 року, де передбачено, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. До того ж Конституція України не встановлює повноважень Верховної Ради України щодо надання згоди на притягнення судді до кримінальної відповідальності та застосування заходів адміністративного впливу, що накладаються в судовому порядку.

Окремі вчені Академії правових наук України вирізняють організаційну (інституціональну) та функціональну незалежність суддів. Перша полягає в тому, що судді не повинні підкорятися ні законодавчій, ні виконавчій владі і мають бути неупередженими, а визнаний Україною принцип верховенства права, вважають вони, забороняє “приймати законодавчі акти, що анулюють з ефектом зворотної сили рішення суду”; друга – у підкоренні суддів при здійсненні правосуддя тільки Конституції і законам України. Однією з функціональних гарантій, зазначають вони, є передбачена законом процедура здійснення правосуддя.

Істотною конституційною гарантією незалежності суддів, наголошують науковці, є безстроковість обрання їх на посаду та недоторканність.

3. У процесі розгляду справи на відкритому пленарному засіданні Конституційного Суду України представник суб'єкта права на конституційне подання підтримав позицію Верховного Суду України щодо незалежності та недоторканності суддів і звернув особливу увагу на відсутність з боку законодавчої та виконавчої влади належного фінансування й матеріального забезпечення функціонування судів та діяльності суддів, що негативно впливає на здійснення ними правосуддя.

Інші учасники конституційного провадження, підтримуючи позицію державних органів, які вони представляли, у своїх виступах навели додаткові аргументи для з'ясування понять незалежності та недоторканності суддів.

Селіванов А.О. підкреслив, що Основний Закон України визначає засадничі підходи до забезпечення незалежності та недоторканності суддів, а отже, ставить їх на конституційний рівень, чого не було раніше. Законами України, вважає він, може бути розширений обсяг незалежності та недоторканності суддів, який повинен бути достатнім для здійснення судом неупередженого та об'єктивного судочинства.

На думку Носова В.В., недоторканність як елемент незалежності суддів виокремлено в Конституції України, а тому тільки вона визначає обсяг і зміст недоторканності суддів (частина третя статті 126). Стосовно інших гарантій незалежності суддів, то, крім Конституції України, вони можуть бути встановлені й законами.

На переконання Горбунової Л.М., незалежність суддів полягає в їхньому праві при

здійсненні правосуддя бути вільними від будь-якого обмеження, впливу, тиску, погроз, втручань, зокрема, з боку посадових осіб органів державної влади.

Смельянова І.І. зазначила, що чинне законодавство розкриває зміст поняття незалежності суддів, а внесення змін до частини другої статті 13 Закону зумовлено не стільки приведенням її у відповідність до частини третьої статті 126 Конституції України, скільки неузгодженістю зі статтею 85, якою визначено повноваження Верховної Ради України. Зокрема, до повноважень парламенту не віднесено надання згоди на притягнення суддів до кримінальної відповідальності та на застосування до них адміністративних стягнень, що накладаються в судовому порядку. Разом з тим, як зауважила Смельянова І.І., згідно з частиною першою статті 126 Конституції України законами України можуть бути встановлені додаткові гарантії недоторканності як складової незалежності суддів.

Державна судова адміністрація України, наголосив у своєму виступі Костицький В.В., підтримує позицію Верховного Суду України, викладену в конституційному поданні. На його думку, нова редакція частини другої статті 13 Закону звузила гарантії незалежності суддів у порівнянні з попередньою, а тому Закон 1999 року має бути визнаний неконституційним.

4. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені у конституційному поданні Верховного Суду України питання, виходить з такого.

4.1. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає передусім у їхній самостійності, непов'язаності при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами та іншою, крім закону, волею.

Гарантована Конституцією України незалежність суддів насамперед забезпечується особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади (пункт 27 частини першої статті 85, частини четверта, п'ята статті 126, частини третя, четверта статті 127, стаття 128, пункт 1 частини першої статті 131); заборонаю впливу на них у будь-який спосіб (частина друга статті 126); захистом професійних інтересів (частина шоста статті 127); підкоренням суддів при здійсненні правосуддя лише закону (частина перша статті 129); особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (пункт 3 частини першої статті 131); гарантуванням державою фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів (частина перша статті 130); заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої (частина друга статті 127); притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді (частина п'ята статті 129); забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей (частина сьома статті 126); здійсненням суддівського самоврядування (частина друга статті 130).

Відповідно до частини першої статті 126 Конституції України гарантії незалежності суддів можуть встановлюватися і законами. Такі гарантії закріплено, зокрема: у статтях 3, 11, 12, 13, 14, 15, 31, 42, 44, 45 Закону; статтях 14, 15, 16, 17, 118, 119, 120, 121, 122, 123 Закону України "Про судоустрій України"; статтях 376, 377, 378, 379 Кримінального кодексу України.

Питання гарантій незалежності суддів і судів уже були предметом розгляду Конституційного Суду України. Так, у Рішенні від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 (справа про фінансування судів) Конституційний Суд України зазначив, що однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий порядок фінансування судів, а важливим механізмом їх забезпечення є встановлений частиною першою статті 130 Конституції України обов'язок держави забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів (абзац третьої пункту 2 мотивувальної частини).

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 19 травня 1999 року № 4-

рп/99 (справа про запити народних депутатів України) звернення народного депутата України з вимогою чи пропозицією до судів, голів судів або безпосередньо до суддів саме з питань здійснення правосуддя у тих чи інших конкретних справах є неприпустимим (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини).

Зазначений підхід щодо забезпечення незалежності суддів закріплено у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (4 листопада 1950 року), ратифікованій Верховною Радою України 17 липня 1997 року, та в низці інших міжнародних документів, а саме: “Основні принципи незалежності судових органів”, ухвалені резолюціями 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року Генеральної Асамблеї ООН, “Процедури ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів”, затверджені 24 травня 1989 року Резолюцією 1989/60 Економічної і Соціальної Ради ООН, Європейська хартія “Про статус суддів” від 10 липня 1998 року, Рекомендації № (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи “Незалежність, дієвість та роль суддів” від 13 жовтня 1994 року та інших. Цей підхід також підтверджується практикою Європейського суду з прав людини.

Визначені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені. Тому, на думку Конституційного Суду України, зниження рівня гарантій незалежності суддів у разі прийняття нових законів чи внесення змін до чинних законів є неприпустимим.

4.2. Складовою незалежності суддів є їхня недоторканність, призначення якої – забезпечити здійснення правосуддя.

У Рішенні Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп (справа про Рахункову палату) зазначено, що “встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність” (абзац чотирнадцятий пункту 1 мотивувальної частини).

Затвердження Конституцією України гарантій недоторканності суддів зумовлено їхньою професійною діяльністю у відправленні правосуддя.

За Основним Законом України недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінальної справи полягає у тому, що суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (частина третя статті 126). Разом з тим відповідно до положення частини першої цієї статті Конституції України недоторканність суддів як гарантія їхньої незалежності у виконанні професійних обов'язків може не обмежуватися обсягом, визначеним у частині третій статті 126 Конституції України.

Додаткові гарантії недоторканності суддів можуть встановлюватися також законами. Зокрема, статтею 13 Закону передбачено: недоторканність судді поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи (частина перша); проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись тільки за вмотивованим рішенням суду, а також за згодою судді у разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки (частина четверта) та інші гарантії недоторканності суддів, ухвалені цим Законом.

4.3. Конкретний обсяг гарантій недоторканності суддів визначався, зокрема, в частині другій статті 13 Закону України “Про статус суддів” у редакції від 15 грудня 1992 року, якою передбачалося, що “судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності і взяті під варту без згоди Верховної Ради України. Вони не можуть бути піддані

заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, без згоди органу, який обрав суддю на посаду”.

Законом України 1999 року ці положення було вилучено, а частину другу статті 13 Закону викладено в редакції, згідно з якою “суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом”, що, на думку Верховного Суду України, призвело до звуження обсягу недоторканності суддів і зниження рівня гарантій їхньої незалежності.

Із стенограми пленарного засідання Верховної Ради України від 8 жовтня 1999 року вбачається, що під час обговорення проекту Закону України “Про внесення зміни до статті 13 Закону України “Про статус суддів” мотивом його прийняття було приведення частини другої статті 13 Закону в редакції від 15 грудня 1992 року у відповідність до частини третьої статті 126 Конституції України.

Системний аналіз наведених положень свідчить, що в ухваленому Законі 1999 року не дістали відображення положення частин першої, другої статті 126, інші положення Конституції України, а також законів, якими закріплено гарантії незалежності суддів.

Згідно з положенням частини другої статті 22 Конституції України конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Це стосується і визначеного статтею 55 Конституції України права на судовий захист. На думку Конституційного Суду України, зниження рівня гарантій незалежності суддів опосередковано може призвести до обмеження можливостей реалізації права на судовий захист.

4.4. Одну з найважливіших гарантій незалежності суддів закріплено в положенні частини другої статті 126 Конституції України, за яким вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється. Це означає заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, громадян та їх об’єднань, юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов’язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

Заборона впливу на суддів у будь-який спосіб поширюється на весь час обіймання ними посади судді.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 65, 93, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 126 Конституції України “незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України” у взаємозв’язку з іншими положеннями розділу VIII Основного Закону України треба розуміти так.

1.1. Незалежність суддів є невід’ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням.

1.2. Недоторканність суддів – один із елементів їхнього статусу. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правове призначення – забезпечити здійснення правосуддя

неупередженим, безстороннім і справедливим судом.

Відповідно до положення частини першої статті 126 Конституції України зміст недоторканності суддів як умови виконання ними професійних обов'язків не обмежується визначеною у частині третій цієї статті гарантією, згідно з якою суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

1.3. Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України, можуть встановлюватися також законами. Такі гарантії визначені, зокрема, статтею 13 Закону України "Про статус суддів".

Не допускається зниження рівня гарантій незалежності і недоторканності суддів в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів.

2. Положення частини другої статті 126 Конституції України "вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється" треба розуміти як забезпечення незалежності суддів у зв'язку із здійсненням ними правосуддя, а також як заборону щодо суддів будь-яких дій незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, установ та організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних та юридичних осіб з метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом)

м. Київ
5 жовтня 2005 року
№ 6-рп/2005

Справа № 1-5/2005

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича – суддя-доповідач,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Станік Сюзанни Романівни,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука В.С., Подгорної В.В., Кислої Т.В. про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40, 42, 43 Закону України “Про Конституційний Суд України” стали конституційне подання народних депутатів України та конституційне звернення громадян.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 93, 94 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність у з’ясуванні та офіційній інтерпретації положень частин другої, третьої, четвертої статті 5, частини першої статті 103, статті 156 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Євграфова П.Б. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 60 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156. Народні депутати України зазначають, що згідно зі статтею 5 Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати та змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

У конституційному поданні наголошується, що за Конституцією України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69). Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років (частина перша статті 103 Конституції України). У зв'язку з цим народні депутати України запитують, чи не призведе введення іншого порядку обрання Президента України до зміни конституційного ладу України та до обмеження права народу здійснювати свою владу безпосередньо.

У конституційному зверненні громадян Галайчука В.С., Подгорної В.В., Кислої Т.В. заявлено клопотання про офіційне тлумачення окремих положень Конституції України, якими гарантовано реалізацію та захист конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні, зокрема словосполучення “носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ”. Згідно з Конституцією України “народ здійснює владу безпосередньо”, що, на думку заявників, унеможливує посягання на державну владу з його боку. Оскільки народ є джерелом формування будь-яких органів державної влади, він не може узурпувати державну владу, про що йдеться в частині четвертій статті 5 Конституції України.

2. З огляду на те, що конституційне подання народних депутатів України та конституційне звернення громадян стосуються того самого питання, Конституційний Суд України згідно зі статтею 58 Закону України “Про Конституційний Суд України” Ухвалою від 14 грудня 2004 року об'єднав їх в одне конституційне провадження.

3. В одержаних на запити Конституційного Суду України відповідях Президента України, Голови Верховної Ради України, Інституту законодавства Верховної Ради України, Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, юридичних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, доктора юридичних наук, професора Одеської національної юридичної академії Орзіха М.П., кандидата юридичних наук, доцента юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Мяловицької Н.А. викладено позиції щодо порушених питань. Зокрема, у цих відповідях міститься однозначне розуміння положень частин другої, третьої статті 5 Конституції України, за якими носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ та виключно народові належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні.

При цьому підкреслюється взаємозв'язок безпосередньої (здійснення народного волевиявлення через вибори, референдуми тощо) та представницької (здійснення влади народом через органи державної влади та органи місцевого самоврядування) демократії, а також відсутність переваги жодної з цих форм здійснення влади народом. Як наголошується у висновку Інституту законодавства Верховної Ради України, положеннями розділу III “Вибори. Референдум” Конституції України “унормовується порядок прийняття владних рішень самим народом, здійснення чи не найсуттєвішого з політичних прав громадян – виборчого і, нарешті, формування ключових ланок державного механізму”.

Разом з тим у зазначених відповідях вчених-правознавців по-різному визначається

поняття конституційного ладу в Україні та викладено різне бачення вирішення питання щодо зміни порядку обрання Президента України. З цього приводу Голова Верховної Ради України вважає, що у зв'язку з прийняттям Постанови Верховної Ради України “Про внесення доповнення до Постанови Верховної Ради України “Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4105)” від 3 лютого 2004 року № 1403–IV положення частини першої статті 103 чинної Конституції України, за якими Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років, було відновлено у законопроекті про внесення змін до Конституції України (реєстр. № 4180), а тому “пропозиція щодо запровадження порядку обрання Президента України Верховною Радою України сьогодні не є предметом конституційної реформи в Україні”.

4. Вирішуючи питання, поставлені у конституційному поданні народних депутатів України та конституційному зверненні громадян, Конституційний Суд України виходить з такого.

4.1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року від імені Українського народу, є вираженням його суверенної волі (преамбула Конституції України).

Згідно зі статтею 5 Основного Закону України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга); виключно народові належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами (частина третя).

Положення “носієм суверенітету... є народ” закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу. У Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) зазначено, що прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини).

На думку Конституційного Суду України, положення частини третьої статті 5 Конституції України треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на всеукраїнському референдумі.

4.2. “Воля народу, – наголошується в Загальній декларації прав людини, – повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування” (частина третя статті 21).

За Основним Законом України народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 69) (зокрема вибори народних депутатів України, Президента України, депутатів представницьких органів місцевого самоврядування, сільських, селищних, міських голів, всеукраїнський та місцеві референдуми) в порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Здійснення народного волевиявлення у зазначених формах безпосередньої демократії є реалізацією народом своєї влади шляхом затвердження відповідних рішень (законів) і формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні.

Виходячи з наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими.

Влада народу здійснюється в межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України. На думку Конституційного Суду України, реалізація громадянами України конституційних прав і свобод, передусім права голосу на виборах і референдумі, є складовою процесу здійснення влади народом безпосередньо. При цьому кожен громадянин зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції та

законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68 Конституції України, абзац четвертий пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання).

Основним Законом України гарантовано здійснення народом влади також через сформовані у встановленому Конституцією та законами України порядку органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5).

4.3. Згідно з Конституцією України держава, її органи, посадові особи не мають права визначати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народові. Однак Конституція України, закріплюючи конституційний лад, не містить визначення цього поняття. У Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп стверджується лише про засади конституційного ладу в Україні, що закріплені у розділах I, III, XIII Конституції України (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини).

Розділ XIII Конституції України встановлює порядок внесення лише змін до неї. Зокрема, для внесення змін до розділів I, III, XIII Основного Закону України визначено особливу процедуру, згідно з якою законопроект про внесення змін до цих розділів подається до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, затверджується всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України (частина перша статті 156).

Чинна Конституція України прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей (преамбула Конституції України). Тобто при прийнятті 28 червня 1996 року Конституції України суверенна воля народу була опосередкована Верховною Радою України. Із нормативно-правового змісту положень частин другої, третьої статті 5 Основного Закону України, за якими народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні та народіві належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, випливає, що народ має право приймати нову Конституцію України.

4.4. Конституція України забороняє узурпацію належного виключно народові права визначати і змінювати конституційний лад в Україні державою, її органами або посадовими особами. Узурпація означає, зокрема, привласнення переліченими суб'єктами права, яке передусім належить народові, вносити зміни до Конституції України у спосіб, який порушує порядок, визначений розділом XIII чинного Основного Закону України, в тому числі усунення народу від реалізації його права визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Тому будь-які дії держави, її органів або посадових осіб, що призводять до узурпації права визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народові, є неконституційними і незаконними.

4.5. Розглядаючи положення частини четвертої статті 5 Конституції України “ніхто не може узурпувати державну владу” у системному зв'язку з положеннями частин другої, третьої цієї статті, іншими положеннями Основного Закону України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що узурпація державної влади означає неконституційне або незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями тощо.

Гарантією недопущення узурпації державної влади є, зокрема, закріплені Конституцією України принципи здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6) та положення, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19). Про це йдеться і в Рішенні Конституційного Суду України у справі про фінансування судів від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 (абзац перший пункту 2 мотивувальної частини).

4.6. Відповідно до частини першої статті 103 Конституції України Президент Укра-

їни обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Верховна Рада України 8 грудня 2004 року прийняла Закон України “Про внесення змін до Конституції України” № 2222–IV, яким залишила порядок обрання Президента України, встановлений частиною першою статті 103 чинної Конституції України, без змін.

Отже, виходячи з цього і на підставі статті 45, частини першої статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” Конституційний Суд України дійшов висновку про припинення конституційного провадження у справі про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень статей 5, 156 Конституції України, оскільки практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України відпала.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 51, 61, 63, 65, 93 Закону України “Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини другої статті 5 Конституції України “носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ” треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України.

Результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах безпосередньої демократії є обов’язковими.

2. Положення частини третьої статті 5 Конституції України “право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами” треба розуміти так, що тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII.

Належне виключно народові право визначати і змінювати конституційний лад в Україні не може бути привласнене у будь-який спосіб державою, її органами або посадовими особами.

3. Положення частини четвертої статті 5 Конституції України “ніхто не може узурпувати державну владу” треба розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об’єднаннями.

4. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 на підставі статті 45, частини першої статті 93 Закону України “Про Конституційний Суд України”.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва)

**м. Київ
13 жовтня 2005 року
№ 9-рп/2005**

Справа № 1-22/2005

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича — головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Свграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Костицького Михайла Васильовича,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Німченка Василя Івановича – суддя-доповідач,
Пшеничного Валерія Григоровича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Станік Сюзанни Романівни,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 61 народного депутата України про офіційне тлумачення положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року № 586–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 20-21, ст. 190), пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” від 15 січня 1999 року № 401–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 11, ст. 79) щодо особливостей здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування у районах міста Києва, зокрема порядку призначення і звільнення голів районних у місті Києві державних адміністрацій та обрання голів районних у місті Києві рад.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання 61 народного депутата України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 41, 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначених положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”.

Заслухавши суддю-доповідача Німченка В.І. та розглянувши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання – 61 народний депутат України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації”, пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” щодо особливостей здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування у районах міста Києва, зокрема порядку призначення і звільнення голів районних у місті Києві державних адміністрацій та обрання голів районних у місті Києві рад.

Необхідність в офіційному тлумаченні та роз’ясненні положень зазначених правових актів автори клопотання обґрунтовують тим, що Конституція України і Закон України “Про місцеві державні адміністрації” не передбачають “існування та функціонування районних у місті Києві державних адміністрацій ні як органів виконавчої влади, ні як органів місцевого самоврядування”. Для міста Києва Конституція України (частина друга статті 118) виокремлює особливості здійснення влади, що визначаються окремим Законом України “Про столицю України – місто-герой Київ”.

Відповідно до цього Закону “ради своїми рішеннями створили на базі районних у місті Києві державних адміністрацій власні виконавчі органи, які паралельно виконують функцію державної виконавчої влади”. А тому, на думку народних депутатів України, є практична необхідність в інтерпретації положень названих правових актів з метою з’ясування питання, “чи може бути призначена на посаду голови районної у місті Києві державної адміністрації особа, обрана головою районної у місті ради?”.

2. Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування у листі до Конституційного Суду України зазначив, що особливості здійснення виконавчої влади в місті Києві, її взаємодії з системою місцевого самоврядування регулюються пунктом 2 розділу VII Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”. Їх суть полягає в тому, що міська та районні у місті Києві ради мають формувати свої власні виконавчі органи на базі відповідних державних адміністрацій, які паралельно виконують функції виконавчої влади. Головою районної у місті Києві державної адміністрації має призначатися Президентом України “лише особа, обрана відповідною районною радою її головою”.

3. За висновками Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Національної академії державного управління при Президентові України районні в місті Києві державні адміністрації є єдиними в організаційному відношенні органами, які виконують функції виконавчих органів відповідних районних у місті Києві рад та паралельно функції місцевих органів виконавчої влади. Особливістю здійснення виконавчої влади у районах міста Києва за Конституцією України, Законом України “Про місцеві держа-

вні адміністрації” та Законом України “Про столицю України – місто-герой Київ” є об’єднання в районних у місті Києві державних адміністраціях функцій виконавчої влади і місцевого самоврядування, що зумовлює особливий порядок призначення та звільнення голів цих адміністрацій.

На думку фахівців названих установ, посаду голови районної державної адміністрації в місті Києві може займати лише особа, обрана головою відповідної районної в місті Києві ради.

Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України вважає, що відповідно до Конституції України (частина перша статті 133, частини четверта, п’ята статті 140), Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” (стаття 1, частина друга статті 5), Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” (стаття 2) “район і район у місті визначаються як окремі адміністративно-територіальні одиниці, які мають різний правовий статус та інші ознаки”.

Районні в місті Києві державні адміністрації, як і Київська міська державна адміністрація, в першу чергу є виконавчими органами відповідних районних у місті Києві рад, вони утримуються тільки за рахунок місцевих бюджетів та паралельно виконують функції місцевих органів виконавчої влади, і лише обраний районною в місті Києві радою голова “є головою її виконавчого органу (районної) державної адміністрації міста Києва і підлягає наступному затвердженню Президентом України”.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи питання конституційного подання по суті, виходить з такого.

Згідно з частиною другою статті 118, частиною другою статті 140 Конституції України особливості здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі як містах зі спеціальним статусом (частина третя статті 133) визначаються окремими законами України. Таким чином, Конституція України передбачила можливість встановлення законом особливостей здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування як у місті Києві, так і в районах міста, порівняно із загальним порядком здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в інших адміністративно-територіальних одиницях відповідно до законів України “Про місцеве самоврядування в Україні” та “Про місцеві державні адміністрації”. До того ж згідно з частиною першою статті 133 Конституції України райони в місті Києві є адміністративно-територіальними одиницями, які є складовою міста Києва як адміністративно-територіальної одиниці.

5. Особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в місті Києві визначені в Законі України “Про столицю України – місто-герой Київ” і полягають в тому, що місцеве самоврядування в місті Києві здійснюється територіальною громадою міста як безпосередньо, так і через Київську міську раду, районні в місті ради, які утворюють відповідно власні виконавчі органи (частина перша статті 8, стаття 10).

При цьому міська та районні в місті Києві ради на підставі цього Закону вирішують питання щодо формування власних виконавчих органів на базі відповідних державних адміністрацій, які паралельно виконують функції виконавчої влади, що є особливістю здійснення виконавчої влади в місті Києві (пункт 2 розділу VII “Прикінцеві положення”).

Системний аналіз положень наведених правових актів свідчить, що форми здійснення місцевого самоврядування та порядок створення власних виконавчих органів у районних в місті Києві радах та Київській міській раді в організаційному відношенні встановлюються за єдиними правовими принципами.

6. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 25 грудня 2003 року № 21-рп/2003 (справа про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві) висловив правову позицію, за якою визнано, що “Київську міську державну адміністрацію має очолювати лише особа, обрана Київським міським головою, яка Президентом України призначається головою Київської міської державної адміністрації”.

Оцінка положень Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ”, ви-

сновків фахівців у справі, а також правової позиції Конституційного Суду України у наведеному Рішенні дає підстави вважати, що на загальноміському рівні і на рівні районів у місті Києві чинне законодавство передбачає єдиний організаційний порядок формування державних адміністрацій, які здійснюють функції у сфері виконавчої влади і місцевого самоврядування, оскільки є одночасно місцевими органами виконавчої влади і виконавчими органами відповідних районних у місті Києві рад та Київської міської ради.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що районну в місті Києві державну адміністрацію має очолювати лише особа, обрана головою районної в місті Києві ради, яка Президентом України призначається головою районної в місті Києві державної адміністрації.

7. Конституційне провадження в частині клопотання щодо офіційного тлумачення положень Конституції України та Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” стосовно обрання голів районних у місті Києві рад підлягає припиненню відповідно до вимог пункту 2 статті 45 Закону України “Про Конституційний Суд України” за відсутністю правового обґрунтування практичної необхідності.

На підставі викладеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 39, 51, 63, 65, 93, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення пункту 10 частини першої статті 106, частин першої, другої, четвертої статті 118, частини третьої статті 133, частини другої статті 140 Конституції України, частини четвертої статті 1, частини другої статті 8, частини четвертої статті 9 Закону України “Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року № 586–XIV, пункту 2 розділу VII “Прикінцеві положення” Закону України “Про столицю України – місто-герой Київ” від 15 січня 1999 року № 401–XIV в їх взаємозв’язку, в аспекті порушених у конституційному поданні питань щодо особливостей здійснення виконавчої влади і місцевого самоврядування у районах міста Києва, треба розуміти так, що районну в місті Києві державну адміністрацію має очолювати лише особа, обрана головою районної в місті Києві ради, яка Президентом України призначається на посаду голови районної в місті Києві державної адміністрації.

2. Припинити конституційне провадження у справі в частині офіційного тлумачення Конституції та законів України стосовно обрання голів районних у місті Києві рад.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України
про офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 94 Консти-
туції України**

**м. Київ
9 жовтня 2007 року
№ 7-рп/2007**

Справа № 1-25/2007

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючий,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича — суддя-доповідач,
Кампа Володимира Михайловича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 94 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України “Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання 51 народного депутата України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України “Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частини четвертої статті 94 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Домбровського І.П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 51 народний депутат України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини четвертої статті 94 Конституції України.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Основного Закону України автори конституційного подання обґрунтовують неоднозначним їх розумінням при підписанні та офіційному оприлюдненні законів, прийнятих Верховною Радою України під час повторного розгляду.

При цьому народні депутати України наголошують на такому.

Верховна Рада України 16 березня 2006 року повторно розглянула Закон України “Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України”, повернений Президентом України, і прийняла його в цілому в новій редакції, повністю врахувавши пропозиції Президента України до цього Закону від 14 березня 2006 року.

Також Верховна Рада України 4 квітня 2006 року повторно розглянула Закон України “Про внесення змін до статті 20 Закону України “Про статус народного депутата України”, повернений главою держави, і пододала вето Президента України. Голова Верховної Ради України IV скликання підписав ці закони і направив їх Президенту України на підпис.

За інформацією суб’єкта права на конституційне подання, Президент України в десятиденний термін закони не підписав, а надіслав листа до Верховної Ради України з обґрунтуванням своєї позиції щодо неконституційності їх окремих положень.

Автори клопотання посилаються на статтю 132 Регламенту Верховної Ради України (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., №№ 23–25, ст. 202), якою встановлено, що “у разі якщо Президент України не підписав закон, прийнятий Верховною Радою під час повторного розгляду не менш як двома третинами голосів народних депутатів від її конституційного складу, Голова Верховної Ради України невідкладно офіційно оприлюднює такий закон і опубліковує за своїм підписом”, і стверджують, що такий закон мав би оприлюднюватися та опубліковуватися за підписом однієї й тієї ж посадової особи.

У зв’язку з цим народні депутати України просять роз’яснити:

“1. Чи може Голова Верховної Ради України V скликання оприлюднювати закони, що містять підпис Голови Верховної Ради України IV скликання, з урахуванням необхідності дотримання конституційної норми щодо невідкладного оприлюднення закону за вищенаведених у цьому конституційному поданні обставин?”

2. Чи буде додержано встановленої Конституцією України процедури набрання чинності законом у разі підписання закону, прийнятого Верховною Радою України попереднього скликання, Головою Верховної Ради України нинішнього скликання та чи буде це відповідати конституційній вимозі щодо невідкладності офіційного оприлюднення законів Головою Верховної Ради України у разі не підписання Президентом України закону, повторно прийнятого Верховною Радою України не менш як двома третинами голосів народних депутатів України від її конституційного складу?

3. Чи мають, до офіційного оприлюднення цих законів, вищезазначені питання регулюватися Регламентом Верховної Ради України або іншим законодавчим актом у контексті вимог частини другої статті 19 та частини четвертої статті 94 Конституції України?”

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному поданні, виходить з такого.

2.1. Частина четверта статті 94 Конституції України передбачає, що “якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов’язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом”.

2.2. Перше та друге питання, порушені народними депутатами України в конституційному поданні, зводяться до необхідності тлумачення другого речення частини четвертої статті 94 Конституції України. Тобто суб’єкт права на конституційне подання хоче з’ясувати, чи має право діючий Голова Верховної Ради України оприлюднювати і опубліковувати закони, підписані попереднім Головою Верховної Ради України і не підписані та не оприлюднені Президентом України в установлений десятиденний термін, з урахуванням конституційної вимоги щодо невідкладного вчинення таких дій.

У законодавчій процедурі забезпечується безперервність і наступність у проходженні законопроекту шляхом унормованих послідовних дій суб'єктів права на законодавчу ініціативу, органів Верховної Ради України, її Голови, Президента України, які завершуються лише після оприлюднення та опублікування закону.

Одним із суб'єктів законодавчої процедури є Голова Верховної Ради України. Його повноваження визначені, зокрема, в статтях 88, 94 Конституції України. Особливість правовідносин, пов'язаних із законотворенням, полягає в тому, що зазначений суб'єкт відповідно до чинного законодавства в обов'язковому порядку повинен мати статус Голови Верховної Ради України. У разі якщо особа втратила таку посаду, вона перестає бути суб'єктом законодавчої процедури в указаному статусі, однак самі правовідносини у зв'язку з цим не припиняються. Суб'єкт – Голова Верховної Ради України – продовжує в конституційних межах брати участь у правовідносинах, пов'язаних із законодавчою процедурою, обсяг його повноважень залишається таким же. Тому всі дії, вчинені попереднім Головою Верховної Ради України, є юридично значущими і в необхідних випадках потребують свого продовження.

Таким чином, є підстави вважати, що в контексті частини четвертої статті 94 Основного Закону України підписання попереднім Головою Верховної Ради України закону при його надісланні Президенту України є юридичним фактом, обов'язковим для визначених законом подальших дій діючого Голови Верховної Ради України.

2.3. Конституція України закріпила в частині четвертій статті 94 обов'язок Голови Верховної Ради України невідкладно офіційно оприлюднити і опублікувати закон, прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу.

Законодавча процедура передбачає послідовні взаємопов'язані дії всіх її суб'єктів, що забезпечує поступальний розвиток і вдосконалення чинного законодавства. Встановлення на певних її етапах вимог щодо невідкладності, зумовлених або оціночним уявленням суб'єкта про важливість акта (визнання законопроекту невідкладним), або особливою ситуацією, пов'язаною з поверненням процедури до унормованих меж, зобов'язує уповноважених суб'єктів вчиняти дії щодо цього акта в пріоритетному порядку. Отже, вживання законодавцем терміна “невідкладно” має на меті забезпечити безперервність та поступальність законодавчої процедури.

Тому частина четверта статті 94 Конституції України встановлює обов'язок Голови Верховної Ради України завершити законодавчу процедуру у зв'язку з непідписанням Президентом України законодавчого акта протягом десяти днів. Офіційне оприлюднення та опублікування за таких обставин не може бути розтягнуте в часі, а повинно здійснюватися раніше інших актів, позачергово.

2.4. У конституційному поданні порушується питання про те, чи мають до офіційного оприлюднення та опублікування законів зазначені питання регулюватися Регламентом Верховної Ради України або іншим законодавчим актом у контексті вимог частини другої статті 19 та частини четвертої статті 94 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що по суті в поданні йдеться не про офіційне тлумачення норми Конституції України, а про надання правової консультації, що не належить до повноважень Конституційного Суду України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, пунктом 3 статті 45, статтями 51, 62, 63, 65, 67, 69, 95 Закону України “Про Конституційний Суд України”, § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. У контексті конституційного подання положення другого речення частини четвертої статті 94 Конституції України необхідно розуміти так, що діючий Голова Верховної

Ради України невідкладно офіційно оприлюднює і опубліковує закон, прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу під час повторного розгляду і не підписаний та не оприлюднений Президентом України протягом десяти днів, якщо попередній Голова Верховної Ради України не вчинив таких дій.

2. Положення частини четвертої статті 94 Конституції України щодо невідкладності офіційного оприлюднення та опублікування Головою Верховної Ради України закону, у разі якщо Президент України не підписав та не оприлюднив його протягом десяти днів, треба розуміти так, що Голова Верховної Ради України зобов'язаний офіційно оприлюднити і опублікувати такий закон у пріоритетному порядку – раніше інших актів.

3. Припинити конституційне провадження у справі в частині офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 94 Конституції України щодо нормативного регулювання законодавчої процедури до офіційного оприлюднення законів на підставі пункту 3 статті 45 Закону України “Про Конституційний Суд України” – невідомість Конституційному Суду України питання, порушеного в конституційному поданні.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у “Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України

**м. Київ
11 грудня 2007 року
№ 11-рп/2007**

Справа № 1-33/2007

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуєчого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича – доповідача,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення громадянина Касьяненка Бориса Павловича.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України Верховним Судом України, що призвело до порушення конституційних прав і свобод суб'єкта права на конституційне звернення.

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Громадянин Касьяненко Б.П. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — Кодекс).

Необхідність в офіційному тлумаченні вказаних норм автор клопотання обгрунтовує тим, що Верховний Суд України по-різному застосовує їх при розгляді касаційних скарг на рішення місцевих та апеляційних судів у справах щодо оскарження постанов про відмову в порушенні кримінальної справи.

Неоднозначність застосування названих положень суб'єкт права на конституційне звернення вбачає в тому, що суддя Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України 31 травня 2006 року ухвалив постанову, якою відмовив йому у витребуванні матеріалів про відмову в порушенні кримінальної справи, мотивуючи це тим, що судові рішення стосовно зазначених постанов не є предметом розгляду суду касаційної інстанції, оскільки положення частини четвертої статті 2362 Кодексу передбачає можливість оскарження таких постанов місцевого суду лише в апеляційному порядку. Проте автору клопотання відомі випадки, коли Верховний Суд України при розгляді аналогічних скарг відкривав касаційне провадження і розглядав справи по суті, про що свідчать додані до конституційного звернення ухвали Верховного Суду України.

На думку Касьяненка Б.П., неоднозначне застосування Верховним Судом України положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кодексу призвело до обмеження його конституційного права на касаційне оскарження рішення суду.

2. Конституційний Суд України дослідив і проаналізував позиції Верховного Суду України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету „Острозька академія“, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеського національного університету імені ІІМечникова та Міжнародного Соломонового університету, висловлені з приводу порушених у конституційному зверненні питань.

3. Вирішуючи питання щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кодексу, Конституційний Суд України виходить з такого.

4. Згідно з Конституцією України Україна є демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення прав і свобод людини (стаття 3); органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6); в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, норми Конституції України є нормами прямої дії, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина на підставі Конституції України гарантується (стаття 8).

У Конституції України визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини перша, друга статті 55).

Реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Положення пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, що закріплює одну з основних засад судочинства – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом, необхідно розуміти як таке, що

надає право перевіряти в касаційному порядку рішення місцевих та апеляційних судів щодо постанов про відмову в порушенні кримінальної справи, за винятком випадків, визначених законом.

Аналіз статей Кодексу свідчить про те, що законодавець прямо не передбачив у них норм, які встановлюють випадки, коли заборонено перевірку в касаційному порядку постанов місцевих судів, якими залишено без задоволення скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, та аналогічних за суттю ухвал апеляційного суду, винесених щодо цих постанов. У Кодексі також не визначено переліку постанов (ухвал), які перешкоджають подальшому провадженню у справі.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що рішення місцевих та апеляційних судів у справах публічного і приватного обвинувачення, якими залишено без задоволення скарги на постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, є такими, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, оскільки виключають можливість порушення кримінальної справи, проведення досудового слідства (дізнання), її судового розгляду по суті, ухвалення вироку та вчинення інших процесуальних дій, а тому вони повинні перевірятися в касаційному порядку.

Положення частини другої статті 383 Кодексу щодо перевірки в касаційному порядку судових рішень в аспекті порушених у конституційному зверненні питань необхідно розуміти як такі, що надають право перевіряти в касаційному порядку рішення місцевих та апеляційних судів, ухвалені у справах щодо оскарження постанов про відмову в порушенні кримінальної справи, оскільки ці рішення перешкоджають подальшому провадженню у справі, за винятком випадків, коли апеляційний суд скасував рішення місцевого суду і повернув справу на новий судовий розгляд.

Пункт 8 частини третьої статті 129 Конституції України, який визначає одну з основних засад судочинства – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, частина друга статті 383 Кодексу, що передбачає можливість перевірки в касаційному порядку постанов, які перешкоджають подальшому провадженню у справі, та ухвал апеляційного суду, винесених щодо цих постанов, і стаття 384 Кодексу, де закріплено перелік осіб, які мають право на касаційне оскарження або внесення касаційного подання на зазначені судові рішення, перебувають у системному зв'язку. Це дає підстави для висновку, що крім осіб, які згідно з частиною четвертою статті 384 Кодексу мають право внести касаційне подання на вказані судові рішення, касаційну скаргу на ці рішення також мають право подати особи, які в судовому порядку оскаржили постанови про відмову в порушенні кримінальної справи.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 42, 43, 51, 62, 63, 65, 70, 94, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України „забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом“ у системному зв'язку з положеннями частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України необхідно розуміти як таке, що надає право перевіряти в касаційному порядку рішення місцевих та апеляційних судів щодо постанов про відмову в порушенні кримінальної справи, за винятком випадків, встановлених законом.

2. Рекомендувати Верховній Раді України в законодавчому порядку привести положення статті 384 Кримінально-процесуального кодексу України у відповідність із цим Рішенням.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України (справа про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України)

**м. Київ
11 грудня 2007 року
№ 12-рп/2007**

Справа № 1-21/2007

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича – доповідача,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Куйбіди Василя Степановича – народного депутата України, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, Представника Президента України у Конституційному Суді України Ставнійчук Марини Іванівни, Постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України Німченка Василя Івановича розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статті 39 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання 46 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень

частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Джуня В.В., пояснення Куйбіди В.С., Селіванова А.О., Ставнійчук М.І., Німченка В.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 46 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141; 2005 р., № 2, ст. 44).

Народні депутати України обгрунтовують необхідність в офіційному тлумаченні тим, що вказаними нормами не визначено чіткого порядку і процедури звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України та наслідків такого звільнення, тому при застосуванні цих положень виникають суперечності щодо їх правильного розуміння представниками різних політичних сил, які входять до складу Кабінету Міністрів України. У конституційному поданні стверджується, що у зв'язку з неоднозначним розумінням змісту положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України виникають конфліктні ситуації, пов'язані з намаганням вивести зі складу уряду Міністра закордонних справ України, Міністра оборони України та актуалізацією ініціювання розгляду у Верховній Раді України питання про звільнення Прем'єр-міністра України. На думку авторів клопотання, у положеннях пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України немає відповідей на такі питання:

– чи є необхідним подання Президента України до Верховної Ради України при звільненні з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України;

– чи є необхідним подання Прем'єр-міністра України при звільненні з посад інших членів Кабінету Міністрів України;

– чи призводить звільнення з посади Прем'єр-міністра України до відставки всього складу Кабінету Міністрів України;

– що розуміється під терміном „звільнення зазначених осіб з посад“;

– якою є процедура звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України.

Народні депутати України у конституційному поданні викладають своє розуміння змісту положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України, згідно з яким звільнення з посад Верховною Радою України членів Кабінету Міністрів України повинне відбуватися за тією ж процедурою, що і призначення, крім випадків подання власноручно написаної заяви про відставку. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що Верховна Рада України має право розглядати питання щодо звільнення з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України лише у разі наявності подання Президента України, а інших членів Кабінету Міністрів України – подання Прем'єр-міністра України. Автори клопотання висловлюють думку, що звільнення з посади Прем'єр-міністра України не повинне призводити до відставки всього складу Кабінету Міністрів України.

2. Конституційний Суд України звернувся до учасників конституційного провадження, наукових та вищих навчальних закладів з проханням надати необхідну інформацію для повного та всебічного дослідження порушених у конституційному поданні питань.

Президент України у листі до Конституційного Суду України, посилаючись на положення пунктів 12, 13 частини першої статті 85, статті 87 Конституції України, статей 13, 19 Закону України „Про Кабінет Міністрів України“, статті 202 Регламенту Верховної Ради України, робить висновок, що парламентський контроль поширено на уряд в цілому, запроваджено виключно колективну відповідальність Кабінету Міністрів України перед Верховною Радою України. На думку глави держави, з цього випливає, що „звільнення з

посади“ передбачено виключно у разі припинення парламентом повноважень Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, а припинення повноважень усіх членів Кабінету Міністрів України здійснюється Верховною Радою України „як вирішення питання про відставку“ з різних підстав. Тому неприпустимо застосовувати формулювання „звільнення з посади“ стосовно Прем'єр-міністра України.

Голова Верховної Ради України зазначає, що в Конституції України закріплено різні підстави припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України, але усі вони пов'язані з інститутом відставки. Процедура звільнення з посад зазначених осіб безпосередньо Конституцією України не врегульована, а тому є можливим припинення конституційного провадження у цій частині конституційного подання, оскільки після набрання чинності Законом України „Про Кабінет Міністрів України“ питання, порушені суб'єктом права на конституційне подання, втратили актуальність.

Прем'єр-міністр України, системно аналізуючи положення пунктів 12, 121, 18, 21 частини першої статті 85, пунктів 9, 10 частини першої статті 106 Конституції України, стверджує, що Верховна Рада України наділена повноваженням звільняти з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України без відповідного подання Президента України, а інших членів Кабінету Міністрів України – без подання Прем'єр-міністра України. Прем'єр-міністр України не погоджується з тим, що в статті 115 Конституції України передбачено виключний перелік підстав щодо відставки усього складу Кабінету Міністрів України. Він вважає, що в Конституції України не визначено підстав для звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України, проте це питання вирішено в Законі України „Про Кабінет Міністрів України“, тож звільнення Прем'єр-міністра України з посади з будь-яких підстав має наслідком відставку всього складу Кабінету Міністрів України, а припинення повноважень інших членів Кабінету Міністрів України не призводить до такої відставки.

Щодо порушених у конституційному поданні питань свої позиції висловили фахівці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор Орзіх М.П.

3. На пленарному засіданні Конституційного Суду України представники суб'єкта права на конституційне подання, Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України підтвердили позиції суб'єкта права на конституційне подання та органів, яких вони представляють.

4. Конституційний Суд України виходить з необхідності застосування системного підходу до з'ясування положення пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України „звільнення зазначених осіб з посад“. Цим конституційним приписом передбачено, що до повноважень Верховної Ради України належить призначення за поданням Президента України Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, призначення за поданням Прем'єр-міністра України інших членів Кабінету Міністрів України, Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України, звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України.

„Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою поточного законодавства. Вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі положення“ (підпункт 3.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 у справі про електроенергетику). Аналіз наявних у Конституції України, законах України „Про Кабінет Міністрів України“ (частина друга статті 19, частина третя статті 48), „Про державну службу“ (статті 30, 31), „Про статус суддів“ (пункт 9 частини першої статті 15, стаття 43), „Про Конституційний Суд України“ (пункт 9 статті 23), „Про телекомунікації“ (пункт 1 частини шостої статті 20), „Про природні мо-

нополії“ (частина четверта статті 11), „Про Національний банк України“ (пункт 3 частини третьої статті 18), „Про дипломатичну службу“ (стаття 43), „Про військовий обов'язок і військову службу“ (пункт „б“ частини першої статті 26, стаття 32) нормативних положень вказує на те, що відставка не є єдиною підставою припинення повноважень для посадових осіб, які мають право на відставку, зокрема членів Кабінету Міністрів України. Конституційний Суд України дійшов висновку, що під положенням „звільнення зазначених осіб з посад“ слід розуміти звільнення з посад як Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України, так і Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України.

5. Конституційний Суд України виходить з необхідності застосування у сукупності різних способів тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України для відповіді на питання щодо необхідності подання Президента України до Верховної Ради України для звільнення з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України.

Логіко-граматичне тлумачення пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України не свідчить про необхідність подання Президента України для здійснення Верховною Радою України свого конституційного повноваження щодо звільнення з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України та Міністра закордонних справ України, оскільки словосполучення „за поданням Президента України“ не має синтаксичного зв'язку зі словосполученням „звільнення зазначених осіб з посад, вирішення питання про відставку Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України“.

З'ясування змісту пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України у системному зв'язку з іншими конституційними нормами дає підстави для такого ж висновку. Відповідно до пункту 10 частини першої статті 106 Конституції України Президент України вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України. У цій та інших статтях Основного Закону України серед повноважень Президента України не передбачено внесення ним подання до Верховної Ради України про звільнення з посади чи відставку членів Кабінету Міністрів України. У своїх попередніх рішеннях Конституційний Суд України неодноразово зазначав про визначення лише Конституцією України кола повноважень Президента України. У Рішенні Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003 (справа про гарантії діяльності народного депутата України) Конституційний Суд України констатував, що відповідно до Конституції України повноваження Президента України вичерпно визначені Конституцією України, а це унеможливило прийняття законів, які встановлювали б інші його повноваження. В Рішенні Конституційного Суду України від 7 квітня 2004 року № 9-рп/2004 (справа про Координаційний комітет) Конституційний Суд України наголошував, що повноваження Верховної Ради України, як і повноваження Президента України, визначаються Конституцією України (статті 85, 106).

У межах системного тлумачення пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України необхідно порівняти його припис з приписами пунктів 121, 18, 21 частини першої цієї статті. Результати цього порівняння свідчать, що відповідно до змісту наведених норм не вимагається подання Президента України для здійснення Верховною Радою України свого конституційного повноваження звільняти Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України з посад або вирішувати питання про їх відставку. Нормами пунктів 121, 18, 21 частини першої статті 85 Конституції України на відміну від норм пункту 12 вказаної статті чітко визначені повноваження Верховної Ради України призначати на посади та звільняти з посад за поданням Президента України Голову Служби безпеки України, Голову Національного банку України, членів Центральної виборчої комісії.

Здійснення Верховною Радою України свого конституційного повноваження звільняти Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України з посад без відповідного подання Президента України не суперечить конституційно-правовому принципу поділу державної влади в Україні, встановленому в частині

першій статті 6 Конституції України, оскільки за такого розподілу повноважень між Президентом України та Верховною Радою України не порушується рівновага у системі стримувань і противаг, від чого залежить стабільність конституційного ладу.

З огляду на викладене Конституційний Суд України дійшов висновку, що Верховна Рада України може реалізувати своє повноваження щодо звільнення з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України і без подання Президента України.

6. Після внесення народними депутатами України конституційного подання до Конституційного Суду України набрав чинності Закон України „Про Кабінет Міністрів України“, в якому врегульовано порушені авторами клопотання питання:

– чи є необхідним подання Прем'єр-міністра України при звільненні з посад інших членів Кабінету Міністрів України;

– чи призводить звільнення з посади Прем'єр-міністра України до відставки всього складу Кабінету Міністрів України;

– якою є процедура звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України.

У зв'язку з цим конституційне провадження у справі про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України в контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України щодо порушених у конституційному поданні питань підлягає припиненню.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 39, 45, 51, 61, 63, 65, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання під положенням „звільнення зазначених осіб з посад“ у пункті 12 частини першої статті 85 Конституції України в контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України треба розуміти звільнення з посад як членів Кабінету Міністрів України, включаючи Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України, так і Голови Антимонопольного комітету України, Голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Голови Фонду державного майна України.

2. Верховна Рада України може реалізувати своє повноваження щодо звільнення з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України і без подання Президента України.

3. Припинити конституційне провадження у справі про офіційне тлумачення положень пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України в контексті положень частини четвертої статті 114, частин другої, третьої статті 115 Конституції України щодо порушених у конституційному поданні питань:

– чи є необхідним подання Прем'єр-міністра України при звільненні з посад інших членів Кабінету Міністрів України;

– чи призводить звільнення з посади Прем'єр-міністра України до відставки всього складу Кабінету Міністрів України;

– якою є процедура звільнення з посад членів Кабінету Міністрів України, на підставі пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ через їх непідвідомчість Конституційному Суду України.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України
щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Кон-
ституції України, частини третьої статті 2 Закону України „Про прокура-
туру“**

**м. Київ
2 квітня 2008 року
№ 5-рп/2008**

Справа № 1-25/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича – доповідача,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Станік Сюзанни Романівни,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Кудрявцева Віктора Вікторовича – заступника Генерального прокурора України, Бурдоля Євгена Павловича – начальника управління правового забезпечення Генеральної прокуратури України, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону України „Про прокуратуру“ від 5 листопада 1991 року № 1789–ХІІ (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 53, ст. 793; 2001 р., № 44, ст. 233).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Генеральної прокуратури України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у з’ясуванні та офіційній інтерпретації положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону України „Про прокуратуру“.

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М.І., пояснення Кудрявцева В.В., Бурдоля Є.П., Селіванова А.О. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб’єкт права на конституційне подання – Генеральна прокуратура України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення словосполучення „строк повноважень Генерального прокурора України“, яке вживається в частині другій статті 122 Конституції України, частині третій статті 2 Закону України „Про прокуратуру“ (далі – Закон), а також відповісти на питання, чи може встановлений Конституцією України та Законом строк повноважень Генерального прокурора України перериватись, зупинятись чи продовжуватись.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених норм автор клопотання аргументує важливістю покладених державою на органи прокуратури завдань та особливістю ролі Генерального прокурора України у забезпеченні їх виконання.

2. Позиції щодо порушених у конституційному поданні питань висловили науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної академії прокуратури України, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Хмельницького університету управління і права.

3. Вирішуючи питання щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Прокуратура України становить єдину систему, яку очолює Генеральний прокурор України. Він призначається на посаду та звільняється з посади за згодою Верховної Ради України Президентом України (пункт 25 частини першої статті 85, пункт 11 частини першої статті 106, стаття 121, частина перша статті 122 Конституції України).

Організація і порядок діяльності органів прокуратури визначаються виключно законами України (пункт 14 частини першої статті 92, стаття 123 Конституції України).

3.2. Строк здійснення повноважень Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів – п’ять років (частина друга статті 122 Конституції України, частина третя статті 2 Закону).

Наявність строків у зазначених нормах права надає визначеності у реалізації суб’єктами правовідносин своїх прав та обов’язків. З настанням або закінченням відповідного строку пов’язане виникнення, зміна чи припинення правовідносин.

Строк повноважень Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів, визначений у частині третій статті 2 Закону, є однією з гарантій їх незалежності. Метою законодавчого закріплення безперервного п’ятирічного строку повноважень прокурорів є запобігання сторонньому безпідставному втручанням в їхню роботу, унеможливлення незаконного звільнення з посади та виключення інших протиправних впливів.

Глава держави має право призначити відповідну особу на посаду Генерального прокурора України та звільнити її з цієї посади лише після надання Верховною Радою України згоди на такі дії (частина перша статті 122 Конституції України).

Рішення Верховної Ради України про надання згоди на призначення особи на посаду Генерального прокурора України або її звільнення з цієї посади приймається у порядку, визначеному частиною другою статті 84, статтею 91 Конституції України.

Акти Президента України про призначення відповідно до законодавства на посаду Генерального прокурора України і звільнення з цієї посади набирають чинності з моменту

їх видання.

Строк повноважень Генерального прокурора України починається з моменту набрання чинності актом Президента України про призначення особи на цю посаду і закінчується зі спливом п'яти календарних років.

Після закінчення п'ятирічного строку особа не має права здійснювати повноваження Генерального прокурора України. Закінчення строку повноважень Генерального прокурора України є безумовною підставою для його звільнення з посади в порядку, встановленому частиною першою статті 122 Конституції України.

3.3. Генеральний прокурор України може бути звільнений з посади до закінчення п'ятирічного строку повноважень виключно з підстав, визначених частиною першою статті 122 Конституції України, частинами першою, другою статті 2 Закону, а саме: висловлення Верховною Радою України недовіри, що має наслідком відставку з посади; неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я; порушення вимог щодо несумісності; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; припинення його громадянства або подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням. Порядок звільнення з названих підстав має відповідати вимогам частини першої статті 122 Конституції України.

Аналіз норм чинного законодавства України, що стосуються предмета конституційного подання, свідчить про відсутність у ньому положень, які допускали б можливість переривання, зупинення чи продовження строку повноважень Генерального прокурора України, у тому числі й у випадку його незаконного звільнення чи обрання на виборну посаду.

3.4. Питання щодо порядку виконання обов'язків Генерального прокурора України після його звільнення з посади врегульовані Законом України „Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України“ (Відомості Верховної Ради України, 1998 р., № 14, ст. 59).

4. Загальні положення цього Рішення в частині строків повноважень поширюються також на прокурорів Автономної Республіки Крим, прокурорів областей, міст Києва і Севастополя, міських, районних, міжрайонних, інших прирівняних до них прокурорів, які призначаються Генеральним прокурором України, з урахуванням особливостей, що стосуються лише Генерального прокурора України (пункти 4, 5 частини першої статті 15, частина перша статті 16 Закону).

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 39, 51, 52, 62, 63, 65, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 122 Конституції України „строк повноважень Генерального прокурора України – п'ять років“ та частини третьої статті 2 Закону України „Про прокуратуру“ від 5 листопада 1991 року № 1789–ХІІ „строк повноважень Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів – п'ять років“ необхідно розуміти як безперервний визначений у часі період, перебіг якого починається з моменту набрання чинності актом про призначення на посаду Генерального прокурора України та підпорядкованих йому прокурорів і закінчується зі спливом п'яти календарних років.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі)

**м. Київ
16 квітня 2008 року
№ 6-рп/2008**

Справа № 1-2/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуно В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича – доповідача,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стали конституційні подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень зазначених статей Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Домбровського І.П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Президент України – 31 січня 2004 року звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статей 69, 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України викликана, на думку Президента України, тим, що „існують різні, нерідко протилежні, позиції та точки зору щодо кола питань, які можуть вирішуватися всеукраїнським референдумом, зокрема можливості прийняття всеукраїнським референдумом законів України, а також порядку впровадження та оформлення рішень всеукраїнського референдуму, враховуючи, що спеціальний акт, який визначає організацію і порядок проведення референдумів – Закон України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“, прийнято 3 липня 1991 року, тобто задовго до прийняття Конституції України“.

У контексті тлумачення положень статей 5, 69, 74, 94, 156 Конституції України суб'єкт права на конституційне подання просить дати відповіді на такі питання:

„чи є можливим здійснення народом України як носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні законодавчої влади безпосередньо і, зокрема, прийняття всеукраїнським референдумом законів України? І якщо це є можливим, то:

чи потребують рішення всеукраїнського референдуму стосовно законів затвердження або схвалення Верховною Радою України;

чи застосовується стосовно законів, прийнятих всеукраїнським референдумом, процедура підписання і оприлюднення, визначена частиною другою статті 94 Конституції України?“

26 січня 2007 року Президент України звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 72, статті 74 Конституції України, зокрема про те, чи є всеукраїнський референдум за народною ініціативою, передбачений частиною другою статті 72, статтею 74 Конституції України, формою здійснення державної влади безпосередньо народом шляхом голосування виборців щодо прийняття законів, внесення змін до чинних законів або їх скасування, а також щодо прийняття нової (нової редакції) Конституції України.

Як зазначає суб'єкт права на конституційне подання, неоднозначність розуміння положень частини другої статті 72, статті 74 Конституції України „породжує суперечності в діяльності органів державної влади, ускладнює виконання Президентом України покладених на нього конституційних повноважень щодо забезпечення реалізації Основного Закону держави в ході підготовки та проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою як форми безпосередньої демократії“, що й зумовлює практичну необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації перелічених положень Конституції України.

2. З огляду на те, що конституційні подання Президента України стосуються одного й того самого питання – прийняття народом України Конституції та законів України на референдумі, Конституційний Суд України згідно зі статтею 58 Закону України „Про Конституційний Суд України“ Ухвалою від 18 червня 2007 року № 24-уп/2007 об'єднав їх в одне конституційне провадження у справі.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційних поданнях, виходить з такого.

В Основному Законі України зазначається, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1); носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (частина друга статті 5).

Конституційне закріплення влади народу зумовлює необхідність запровадження певних механізмів її реалізації. Як встановлено в частині другій статті 5 Конституції України, народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це засадниче положення конкретизується приписом статті 69 Кон-

ституції України про те, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Референдум – один із способів реалізації влади шляхом голосування виборчого корпусу або його визначеної частини.

Референдум, як і інші форми безпосередньої демократії, не повинен застосовуватися сам по собі або тільки у зв'язку з конституційною фіксацією принципу народного суверенітету. Безпосередня демократія і представницька демократія є важливими об'єктами конституційного регулювання і мають бути легальними способами та засобами реалізації влади. Тому сфера їх застосування та інші параметри встановлюються Конституцією та законами України.

Правове регулювання порядку здійснення безпосередньої демократії, зокрема референдуму, спрямоване на те, щоб поєднати ці форми із способами та засобами, які характеризують представницьку демократію, взаємодоповнити їх, але не зробити конфліктними з можливою підміною парламенту референдумом (чи навпаки).

Конституційне регулювання референдумів в Україні зведене до приписів, якими визначаються:

- суб'єкти ініціювання проведення референдуму – народна ініціатива (частина друга статті 72), Верховна Рада України (пункт 2 частини першої статті 85);

- суб'єкти, уповноважені призначати (проголошувати) референдум, – Верховна Рада України (пункт 2 частини першої статті 85), Президент України (пункт 6 частини першої статті 106);

- вимога обов'язковості вирішення питання про зміну території України всеукраїнським референдумом (стаття 73);

- затвердження на всеукраїнському референдумі законопроекту про внесення змін до розділу I „Загальні засади“, розділу III „Вибори. Референдум“ і розділу XIII „Внесення змін до Конституції України“, прийнятого не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України (частина перша статті 156);

- недопустимість проведення референдуму щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії (стаття 74).

Організація і порядок проведення референдумів згідно з пунктом 20 частини першої статті 92 Конституції України визначаються виключно законами України. На даний час ці питання регулюються Законом України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“ від 3 липня 1991 року № 1286–XII (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 33, ст. 443) у частині, що не суперечить Конституції України, та Законом України „Про Центральну виборчу комісію“ від 30 червня 2004 року № 1932–IV (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., № 36, ст. 448). Як зазначив Конституційний Суд України у Рішенні від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою), всеукраїнський референдум за народною ініціативою може бути проведений відповідно до чинного законодавства (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

4. У конституційному поданні від 26 січня 2007 року глава держави просить дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 72, статті 74 Основного Закону України і з'ясувати, чи можливе прийняття народом на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою нової (нової редакції) Конституції України. По суті Президент України ставить питання про надання офіційного тлумачення положень частини другої статті 72 в контексті положень частин другої, третьої статті 5 Конституції України.

Конституція України визначає народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (частина друга статті 5). У Рішенні від 3 жовтня 1997 року № 4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України) Конституційний Суд України роз'яснив, що „Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу“ (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини).

Установча влада є виключним правом народу. Порядок здійснення установчої влади народом визначається Конституцією і законами України. Відповідно до статті 5 Конституції України народ має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. „На думку Конституційного Суду України, положення частини третьої статті 5 Конституції України треба розуміти так, що народ... може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на всеукраїнському референдумі“ (абзац четвертий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом).

„Прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття. Це підтверджується пунктом 1 статті 85 Конституції України, яка не передбачає права Верховної Ради України на прийняття Конституції України, а також статтею 156 Конституції України, згідно з якою законопроект про внесення змін до розділів, які встановлюють засади конституційного ладу в Україні, після його прийняття у Верховній Раді України має затверджуватись всеукраїнським референдумом“ (абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 року № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України).

Згідно з правовою позицією, викладеною в Рішенні Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 року № 4-зп, „установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом“ (абзац другий пункту 2 мотивувальної частини).

У Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 Конституційний Суд України зазначив, що „влада народу здійснюється в межах території держави у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України“ (абзац п'ятий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Отже, на думку Конституційного Суду України, прийняття нової Конституції України (нової редакції) може бути здійснене установчою владою у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України.

Процес прийняття нової Конституції України (нової редакції) може бути започаткований лише після з'ясування волі Українського народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України. У Рішенні Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 закріплено: „Питання, викладені в... пункті 6 („Чи згодні Ви з тим, що Конституція України має прийматися всеукраїнським референдумом?“) статті 2 Указу, суперечать Конституції України... Викладене в пункті 6 статті 2 Указу питання виноситься на всеукраїнський референдум без з'ясування волі народу щодо необхідності прийняття нової Конституції України і, отже, ставить під сумнів чинність Основного Закону України, що може призвести до послаблення встановлених ним основ конституційного ладу в Україні, прав і свобод людини і громадянина“ (абзаци перший, п'ятий підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини).

Конституційний Суд України в Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 дав тлумачення, що положення частини третьої статті 5 Конституції України „право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами“ треба розуміти так, що тільки народ має право безпосередньо шляхом всеукраїнського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII“ (пункт 2 резолютивної частини).

Відповідно до Конституції України формою здійснення установчої влади народом є всеукраїнський референдум, що проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо його призначення зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області (частина друга статті 72). І хоч в Основному Законі України не визначено предмет (предмети) всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, Конституційний Суд України вважає, що такий референдум може бути проведений з порушених у конституційних поданнях питань у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України.

5. В обох конституційних поданнях порушується питання про можливість прийняття всеукраїнським референдумом законів України, внесення до них змін або скасування цих законів, тобто стосовно проведення законодавчого референдуму, а також питання, чи є такий референдум формою здійснення державної влади безпосередньо народом.

Розглядаючи питання щодо можливості проведення законодавчого референдуму, Конституційний Суд України виходить з таких позицій.

Референдум може бути проведений на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області (частина друга статті 72 Конституції України).

„З огляду на положення статті 8 Конституції України щодо прямої дії її норм Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина друга статті 72 Конституції України встановлює первинну і принципово важливу правову основу для проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Цей референдум може бути проведений відповідно до чинного законодавства“ (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000). Тобто Конституційний Суд України підтвердив право народу ініціювати проведення референдуму відповідно до чинного законодавства, до якого можна віднести Закон України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“ від 3 липня 1991 року в частині, що не суперечить Конституції України.

Положення статті 75 Конституції України, за яким єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України, не означає, що народ безпосередньо на референдумі не може приймати закони, оскільки саме народ є єдиним джерелом влади в Україні (частина друга статті 5 Конституції України). Свою правову позицію Конституційний Суд України виклав у Рішенні від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України): „Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні (стаття 75 Конституції України). Це означає, що право приймати закони, вносити до них зміни у разі, коли воно не здійснюється безпосередньо народом (статті 5, 38, 69, 72 Конституції України), належить виключно Верховній Раді України (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України) і не може передаватись іншим органам чи посадовим особам“ (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини).

Можливість проведення законодавчого референдуму впливає також із статті 74 Конституції України, згідно з якою референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що за змістом статей 5, 72, 74 Конституції України народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через референдум, може в порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України, приймати закони, вносити зміни до чинних законів, скасовувати їх (крім законів з питань податків, бюджету, амністії).

6. У конституційному поданні від 31 січня 2004 року поставлено питання, чи застосовується до законів, прийнятих всеукраїнським референдумом, процедура їх підписання і

оприлюднення, встановлена частиною другою статті 94 Конституції України, тобто фактично йдеться про тлумачення цієї норми.

Глава держави вважає, що процедуру підписання і оприлюднення законів визначає стаття 94 Конституції України, а тому повинна застосовуватися і до законів, прийнятих всеукраїнським референдумом. Порівнюючи положення пунктів 29, 30, 31 частини першої статті 106 Конституції України, відповідно до яких Президент України наділяється повноваженнями щодо підписання законів, прийнятих парламентом, і здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України, суб'єкт права на конституційне подання дійшов висновку, що частину другу статті 94 Конституції України треба розуміти так, що Президент України підписує та оприлюднює як закони, прийняті Верховною Радою України, так і закони, прийняті всеукраїнським референдумом.

Вирішуючи це питання, Конституційний Суд України керується такими аргументами.

У статтях 91, 92, 93, 94 Конституції України послідовно регламентується порядок здійснення Верховною Радою України передбаченого пунктом 3 частини першої статті 85 Основного Закону України повноваження приймати закони: визначається необхідна для схвалення законопроектів кількість голосів народних депутатів України, коло питань, які вирішуються виключно законами України, а також визначаються суб'єкти права законодавчої ініціативи, порядок підписання, оприлюднення або повернення законів до парламенту для повторного розгляду і умови набуття ними чинності.

Стаття 94 Конституції України в цілому врегульовує процедуру підписання, оприлюднення законів та набрання ними чинності. Згідно з частиною другою цієї статті Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону, підписаного Головою Верховної Ради України, підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду.

Ця норма Основного Закону України узгоджується з частиною першою статті 106 Конституції України, якою встановлюються повноваження Президента України, зокрема щодо процедури підписання і оприлюднення законів. У пункті 29 частини першої статті 106 Конституції України передбачено, що глава держави „підписує закони, прийняті Верховною Радою України“, а згідно з пунктом 30 частини першої цієї статті Президент України „має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України“. Визначені в інших статтях Конституції України повноваження Президента України також не стосуються порядку підписання і оприлюднення законів, прийнятих референдумом.

Виходячи із змісту частин першої, другої статті 94 Конституції України Конституційний Суд України дійшов висновку, що в них урегульовано процедуру підписання і оприлюднення законів, прийнятих саме Верховною Радою України. Про це свідчить і та обставина, що статтю 94 Конституції України вміщено в розділі IV „Верховна Рада України“, а питання щодо референдумів виокремлені в розділі III „Вибори. Референдум“. Процедуру підписання і оприлюднення законів, прийнятих всеукраїнським референдумом, у Конституції України не врегульовано. Це питання виключно законодавчого органу і не належить до компетенції Конституційного Суду України.

Отже, процедура підписання і оприлюднення законів, встановлена частиною другою статті 94 Конституції України, не застосовується до прийнятих референдумом законів.

7. У конституційному поданні від 31 січня 2004 року Президент України ставить питання, чи потребують рішення всеукраїнського референдуму стосовно законів затвердження або схвалення Верховною Радою України. Глава держави посилається на статті 5, 69 Конституції України, офіційне тлумачення яких необхідно дати.

Конституція України передбачає випадки затвердження Верховною Радою України нормативно-правових актів, прийнятих іншим органом. Зокрема, в пункті 31 частини першої статті 85 Основного Закону України визначено повноваження Верховної Ради України щодо затвердження указів Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію, про оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації. В частині першій статті 135 Конституції України встановлено затвердження Верховною Радою України Конституції Автономної Республіки Крим, яку приймає Верховна Рада Автономної Республіки Крим. Проте жодна із статей Основного Закону України не передбачає затвердження Верховною Радою України рішень, прийнятих всеукраїнським референдумом.

Конституційний Суд України в Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 дійшов висновку, що „...результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими“ (абзац четвертий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

Отже, рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів (внесення до них змін або скасування законів) є остаточним і не потребує затвердження або схвалення Верховною Радою України чи будь-якими іншими органами державної влади України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 51, 62, 63, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті порушеного у конституційному поданні питання положення частини другої статті 72 у системному зв'язку зі статтею 5 Конституції України слід розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України у порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України.

2. В аспекті конституційних подань положення частини другої статті 72 Конституції України в контексті положень статті 5 Конституції України треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку, який має бути визначений Конституцією і законами України, приймати закони України (вносити до них зміни), крім законів, прийняття яких на референдумі не допускається згідно з Конституцією України.

3. Положення частини другої статті 94 Конституції України необхідно розуміти так, що процедура підписання і оприлюднення законів, встановлена нею, не застосовується до законів, прийнятих референдумом.

4. Положення частин другої, третьої статті 5, статті 69 Конституції України слід розуміти так, що рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів є остаточним і не потребує будь-якого затвердження, в тому числі Верховною Радою України.

5. Звернути увагу Верховної Ради України, народних депутатів України, Президента України на необхідність ініціювання та приведення існуючого законодавства України з питань референдумів у відповідність до норм чинної Конституції України.

6. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої
статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій
у Верховній Раді України)**

**м. Київ
17 вересня 2008 року
№ 16-рп/2008**

Справа № 1-40/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича – доповідача,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Лавриновича Олександра Володимировича, Лукаш Олени Леонідівни – народних депутатів України; представників Верховної Ради України Ключковського Юрія Богдановича – народного депутата України, заступника Голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Портнова Андрія Володимировича – народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя; заступника Глави Секретаріату Президента України – Представника Президента України у Конституційному Суді України Ставнійчук Марини Іванівни; представника Кабінету Міністрів України Вознюка Володимира Денисовича – першого заступника начальника Управління правового забезпечення Секретаріату Кабінету Міністрів України, розглянув

на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання 105 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційній інтерпретації положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України, зокрема словосполучень „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“ та „припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України“.

Заслухавши суддю-доповідача Лилака Д.Д., пояснення Лавриновича О.В., Лукаш О.Л., Ключковського Ю.Б., Портнова А.В., Ставнійчук М.І., Вознюка В.Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 105 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення словосполучень „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“, що міститься у частинах шостій, сьомій, дев'ятій статті 83 Конституції України, та „припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України“, що міститься у частині дев'ятій статті 83 Конституції України, з урахуванням конституційного положення про встановлення мінімального чисельного складу коаліції, а також відповісти на такі питання:

— у яких випадках коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України припиняє діяльність (є неповноважною);

— чи припиняє свою діяльність коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України у разі зменшення її чисельного складу до кількості народних депутатів України, меншої ніж визначено Конституцією України;

— чи поширюється вимога щодо формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України народними депутатами України за умови, якщо до неї входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, на весь період діяльності (функціонування) коаліції чи лише на момент її формування.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень статті 83 Конституції України народні депутати України обгрунтовують тим, що 6 червня 2008 року Голова Верховної Ради України оголосив заяви народних депутатів України Бута Ю.А. та Рибакі І.О. — членів фракцій Блоку „Наша Україна – Народна самооборона“ та Блоку Юлії Тимошенко, які сформували Коаліцію демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання, про їх вихід зі складу коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, в результаті чого її чисельний склад зменшився до кількості народних депутатів України, меншої ніж визначено Конституцією України.

Заявляючи клопотання, його автори наголошують на „визначальній ролі в процесі утворення і функціонування та припинення повноважень коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України саме народного депутата України“, а не депутатських фракцій. При цьому вони посилаються на частину шосту статті 83 Конституції України, згідно з якою до складу коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України повинна входити більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Тому, на їхню думку, зазначений склад коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України є імперативною конституційною вимогою щодо суб'єктів її формування, а саме народних депутатів України.

2. Стосовно порушених у конституційному поданні питань свої позиції висловили Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національна академія державного управління при Президентові України та Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

3. Вирішуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. В конституційному поданні народні депутати України пропонують власні варіанти тлумачення частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України, які ґрунтуються на аналізі положень Тимчасового регламенту Верховної Ради України, затвердженого Постановою Верховної Ради України „Про деякі питання нормативно-правового забезпечення порядку роботи Верховної Ради України“ від 8 квітня 2008 року № 247–VI (Відомості Верховної Ради України, 2008 р., №№ 19–22, ст. 211) (далі – Тимчасовий регламент), який, зокрема, містить визначення терміна „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“ (частина перша статті 61) та встановлює підстави припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (стаття 66).

Однак Конституційний Суд України вважає, що вказані положення Тимчасового регламенту не можуть бути взяті до уваги, оскільки він у цілому не відповідає Конституції України у зв'язку із затвердженням його постановою Верховної Ради України, а не законом. Конституційний Суд України Рішенням від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 (справа про Регламент Верховної Ради України) визнав неконституційною Постанову Верховної Ради України „Про Регламент Верховної Ради України“ від 16 березня 2006 року № 3547–IV, мотивуючи свій висновок тим, що Регламент, який унормовує організацію і діяльність Верховної Ради України, має прийматися виключно як закон України і за встановленою статтями 84, 93, 94 Конституції України процедурою його розгляду, ухвалення і набрання чинності (підпункт 4.3 пункту 4 мотивувальної частини).

Оскільки Тимчасовий регламент не є законом, то його норми не можуть вважатися законодавчим врегулюванням засад формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

З огляду на викладене, відповідно до частини третьої статті 61 Закону України „Про Конституційний Суд України“ та на підставі статей 147, 150, 152 Конституції України Конституційний Суд України визнає Тимчасовий регламент таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

3.2. Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України (далі – коаліція депутатських фракцій) стала суб'єктом конституційних правовідносин після внесення до Конституції України змін Законом України „Про внесення змін до Конституції України“ від 8 грудня 2004 року ¹ 2222–IV. Проте в Конституції України її визначення відсутнє.

Словосполучення „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“ міститься не тільки у частинах шостій, сьомій, дев'ятій статті 83 Конституції України, за змістом яких народні депутати України просять дати його тлумачення, а й у частинах восьмій, десятій цієї статті та пункті 1 частини другої статті 90, пункті 9 частини першої статті 106, частині третій статті 114 Конституції України. Його визначення має ґрунтуватися на конституційній основі, поєднуючи в собі політичні і правові аспекти формування коаліції депутатських фракцій, організації та припинення її діяльності, зокрема враховувати і основну мету її створення, закріплену в частині восьмій статті 83, пункті 9 частини першої статті 106, частині третій статті 114 Конституції України, – формування Уряду України.

Сформування чи несформування коаліції депутатських фракцій має конкретні конституційно-правові наслідки. Якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не буде сформовано коаліцію депутатських фракцій (або буде відсутня коаліція депутатських фракцій, яка б відповідала вимогам статті 83 Конституції України), то Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України (пункт 1 частини другої статті 90 Конституції України). Від факту сформування коаліції депутатських фракцій безпосередньо залежить формування Кабінету Міністрів України (частина восьма статті 83, пункт 9 частини першої статті 106, частина третя статті 114 Конституції України).

3.2.1. Конституція України встановлює, що конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України (частина перша статті 76).

Відповідно до частини шостої статті 83 Конституції України у Верховній Раді

України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Вимога щодо сукупної чисельності народних депутатів України, які у складі депутатських фракцій формують коаліцію депутатських фракцій, стосується як моменту формування коаліції, так і всього періоду її діяльності. Таким чином, до складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які є у складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Саме належність народних депутатів України до цих фракцій відіграє визначальну роль депутатських фракцій в утворенні коаліції депутатських фракцій. Зокрема, відповідно до частини десятої статті 83 Конституції України депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Такий висновок узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, згідно з якою „в процесі структурування та внутрішньої організації діяльності Верховної Ради України визначальну роль відведено депутатським фракціям, у тому числі у формуванні коаліції депутатських фракцій... При цьому чисельність депутатської фракції є фактором реального її впливу на процеси утворення коаліції депутатських фракцій, виборів Голови Верховної Ради України та його заступників, створення комітетів та тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України“ (підпункт 5.1 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008 (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції).

Зазначений аналіз дає підстави для висновку, що Конституція України визначила суб'єктів формування коаліції депутатських фракцій – депутатські фракції. Отже, якщо депутатська фракція – це група народних депутатів України, обраних за виборчим списком відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій), то до складу коаліції депутатських фракцій входять депутатські фракції, які за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій сформували коаліцію депутатських фракцій.

3.2.2. Згідно з Конституцією України засади формування коаліції депутатських фракцій встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (частина дев'ята статті 83).

Конституція України в частинах шостій, сьомій статті 83 визначає основні засади формування коаліції депутатських фракцій. Коаліція депутатських фракцій формується за результатами виборів, на основі узгодження політичних позицій депутатських фракцій, з більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України та в місячний строк.

Висновок про те, що у статті 83 Конституції України визначені засади формування коаліції депутатських фракцій, можна зробити, аналізуючи інші її норми, в яких містяться словосполучення „не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції“ (пункт 1 частини другої статті 90), „за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України“ (пункту 9 частини першої статті 106), „за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України“ (частина третя статті 114).

3.3. Порядок припинення діяльності коаліції депутатських фракцій також повинен встановлюватися Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (частина дев'ята статті 83 Конституції України).

Конституційний Суд України виходить з того, що офіційне тлумачення словосполучення „припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України“ повинно базуватися на конституційних засадах, які включають в себе підстави та порядок припинення такої діяльності.

Конституція України визначає окремі підстави припинення діяльності коаліції депутатських фракцій. Зокрема, коаліція депутатських фракцій припиняє свою діяльність з припиненням повноважень Верховної Ради України відповідного скликання (частина перша

статті 81, частина друга статті 82, частина перша статті 90). Зменшення чисельного складу коаліції депутатських фракцій, зокрема шляхом виходу із неї однієї або кількох депутатських фракцій (незаміщення народних депутатів України, повноваження яких достроково припинені, наступними за черговістю кандидатами у депутати у виборчому списку відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до кількості народних депутатів, меншої ніж визначено Конституцією України, теж тягне припинення її діяльності з моменту настання такого зменшення (частина шоста статті 83 Конституції України).

Разом з тим Конституційний Суд України констатує, що Основний Закон України не визначає порядку припинення діяльності коаліції депутатських фракцій. Це свідчить про наявність конституційної прогалини у правовому регулюванні цього питання. Однак заповнення таких прогалин не належить до повноважень Конституційного Суду України. Ці питання мають бути врегульовані в Конституції України та/чи в законі про Регламент Верховної Ради України.

У зв'язку з невідомістю цього питання Конституційному Суду України провадження у справі в частині тлумачення словосполучення „припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України“ підлягає припиненню (пункт 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“).

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 61, 63, 69, 70, 73, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті порушеного у конституційному поданні питання словосполучення „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“, що міститься у частинах шостій, сьомій, дев'ятій статті 83 Конституції України, слід розуміти як сформоване на встановлених Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України засадах об'єднання за результатами виборів кількох депутатських фракцій, кількість народних депутатів України в яких становить більшість від конституційного складу Верховної Ради України, які (депутатські фракції) на основі узгодження політичних позицій погодилися на спільну парламентську діяльність.

2. Припинити конституційне провадження у справі в частині конституційного подання щодо офіційного тлумачення словосполучення „припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України“, що міститься у частині дев'ятій статті 83 Конституції України, з урахуванням конституційного положення про встановлення мінімального чисельного складу коаліції депутатських фракцій на підставі пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

3. Визнати Тимчасовий регламент Верховної Ради України, затверджений Постановою Верховної Ради України „Про деякі питання нормативно-правового забезпечення порядку роботи Верховної Ради України“ від 8 квітня 2008 року № 247–VI, таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) з моменту набрання ним чинності.

4. Тимчасовий регламент Верховної Ради України, визнаний таким, що не відповідає Конституції України, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України
щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої статті
106 Конституції України (справа про проголошення Президентом Украї-
ни всеукраїнського референдуму за народною ініціативою)**

**м. К и ї в
15 жовтня 2008 року
№ 23-рп/2008**

Справа № 1-38/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича – доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуна В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народ-
ного депутата України щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої
статті 106 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про
Конституційний Суд України“ стало конституційне подання 51 народного депутата Укра-
їни.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Консти-
туційний Суд України“ є практична необхідність в офіційній інтерпретації зазначеного
положення статті 106 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Бринцева В.Д. та вивчивши матеріали справи, Кон-
ституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 51 народний депутат України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України стосовно повноваження Президента України проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою та з'ясувати:

– чи є повноваження Президента України, визначені пунктом 6 частини першої статті 106 Конституції України, щодо проголошення „всенародного“ референдуму за народною ініціативою конституційною нормою зобов'язального характеру, яка покладає на нього як гаранта додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина обов'язок забезпечити реалізацію права на здійснення волевиявлення через референдум як форму безпосередньої демократії;

– чи є підписання Центральною виборчою комісією протоколу про дотримання умов та наявність підстав щодо призначення референдуму за народною ініціативою в контексті частини другої статті 72 Конституції України правовим фактом (підставою) невідкладного (негайного) проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

Практичну необхідність у роз'ясненні та офіційній інтерпретації цього припису суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує неврегульованістю в Законі України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“ питання обсягу прав і обов'язків Президента України стосовно проголошення ним всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

На думку народних депутатів України, відсутність у чинному законодавстві України механізмів реалізації конституційного повноваження Президента України щодо проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою призводить до неоднакового розуміння щодо застосування главою держави вказаного положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України як норми прямої дії.

2. Свої позиції щодо порушених у конституційному поданні питань висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Міжрегіональна академія управління персоналом.

3. Проведені Конституційним Судом України дослідження матеріалів справи, системний аналіз відповідних положень Конституції України та інших правових актів дають підстави для таких висновків.

3.1. Конституція України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3); єдиним джерелом влади в Україні є народ (частина друга статті 5).

Право Українського народу на безпосередню реалізацію влади шляхом проведення всеукраїнського референдуму – народного волевиявлення – закріплене в статті 69 Конституції України, а право громадянина на участь у такому референдумі передбачене частиною першою статті 38, частиною першою статті 70 Конституції України.

Отже, Основний Закон України не тільки проголошує здійснення влади народом, а й визначає конкретні механізми його реалізації, насамперед, через референдум.

Відповідно до частини другої статті 72 Конституції України всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

3.2. Згідно з Конституцією України Президент України є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (частина друга статті 102), він

зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачених Конституцією та законами України (частина друга статті 19).

За змістом пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України Президент України не тільки призначає референдум щодо змін Конституції України, а й проголошує всеукраїнський референдум за народною ініціативою.

Системний аналіз цієї конституційної норми і положень статей 69, 72 Конституції України вказує на те, що проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою є обов'язком Президента України.

Український народ відповідно до частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України є єдиним джерелом влади, яку він здійснює безпосередньо і не може бути ніким обмежений або позбавлений права висловлювати свою волю на всеукраїнському референдумі.

Ініціатива громадян України щодо проведення такого референдуму у разі дотримання конституційної процедури організації і проведення його початкової стадії повинна бути реалізована відповідно до чинного законодавства.

Згідно з пунктом 20 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються організація і порядок проведення виборів і референдумів.

У Рішенні Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) зазначено, що на даний час ці питання регулюються Законом України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“ у частині, що не суперечить Конституції України, та Законом України „Про Центральну виборчу комісію“.

При цьому треба виходити з того, що норми Конституції України є нормами прямої дії (частина третя статті 8) і відсутність детального унормування процедури проведення референдумів не звільняє Президента України від обов'язку його проголошення.

Підстави проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою ґрунтуються на конституційних засадах. Лише за умови дотримання вимог, визначених статтею 72 Конституції України, Президент України зобов'язаний проголосити такий референдум. Відповідний указ Президента України видається з дотриманням процедури, встановленої нормами Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України, затвердженого Указом Президента України від 15 листопада 2006 року № 970.

Конституційний Суд України вважає, що саме з метою реалізації права на народне волевиявлення, проголошення референдуму у референдному праві виокремлено у самостійний інститут. Слово „проголошення“ означає, зокрема, офіційне оголошення, обнародування, доведення до загального відома, офіційне сповіщення про початок та настання певної події. Тому повноваження Президента України проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою залежить від волі визначеної Конституцією України кількості громадян України, які ніким не можуть бути позбавлені права щодо реалізації їхньої ініціативи.

Застосування в Україні конкретного механізму проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою відповідним указом Президента України визнано Конституційним Судом України таким, що відповідає Конституції України (Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 року № 3-рп/2000 у справі про всеукраїнський референдум за народною ініціативою).

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частини другої статті 5 Конституції України слід розуміти так, що виключне право народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні на здійснення свого волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою не може бути обмежене Президентом України, який зобов'язаний оприлюднити ініціативу громадян України, визначену ві-

дповідно до частини другої статті 72 Конституції України та засвідчену в установленому порядку Центральною виборчою комісією, проголосивши проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

4. У конституційному поданні також наголошується, що за наявності підстав (правового факту), а саме підписання Центральною виборчою комісією протоколу про загальні підсумки збирання підписів громадян України під вимогою про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою, Президент України зобов'язаний „невідкладно (негайно) видати указ про проголошення референдуму і визначення дня його проведення“.

Вирішуючи це питання, Конституційний Суд України виходить із того, що ні Конституція України, ні Закон України „Про всеукраїнський та місцеві референдуми“ від 3 липня 1991 року № 1286–ХІІ із наступними змінами (в частині, що є чинною відповідно до пункту 1 розділу XV „Перехідні положення“ Конституції України) не встановлюють часових критеріїв щодо проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Оскільки організація і порядок проведення референдумів регулюються виключно законами України (пункт 20 частини першої статті 92 Конституції України), тому строки, протягом яких Президент України зобов'язаний видати відповідний указ, повинні бути визначені законом. Усунути цю прогалину шляхом тлумачення конституційних норм неможливо.

Отже, це питання невідомче Конституційному Суду України, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження відповідно до пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“. Виявлення таких підстав у процесі пленарного засідання згідно з пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України тягне за собою припинення конституційного провадження в цій частині.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 45, 51, 63 Закону України „Про Конституційний Суд України“, пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України, згідно з яким Президент України проголосує всеукраїнський референдум за народною ініціативою, слід розуміти так, що Президент України зобов'язаний проголосити такий референдум, якщо його ініційовано з додержанням встановлених Конституцією та законами України вимог щодо організації і порядку проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою.

2. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення пункту 6 частини першої статті 106 Конституції України стосовно визначення строку проголошення Президентом України всеукраїнського референдуму за народною ініціативою на підставі пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного в частині третій цієї статті (справа про збалансованість бюджету)

м. К и ї в
27 листопада 2008 року
№ 26-рп/2008

Справа № 1-37/2008

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бринцева Василя Дмитровича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича – доповідача,
Джуно В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Кабінету Міністрів України про офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного у частині третій цієї статті.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Кабінету Міністрів України.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційній інтерпретації положення частини другої статті 95 Конституції України та словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного в частині третій цієї статті.

Заслухавши суддю-доповідача Головіна А.С. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Кабінет Міністрів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України і словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного в частині третій цієї статті. Крім того, автор клопотання просить витлумачити це словосполучення у системному зв'язку з частиною другою статті 95, статтею 46 Конституції України та з'ясувати, чи можна зазначені положення „розуміти так, що виключно законом про Державний бюджет України встановлюються будь-які видатки на загальносуспільні потреби, у тому числі умови надання окремих видів пільг, компенсацій та гарантій для громадян на бюджетний період, їх розміри та бюджетні призначення щодо них, зокрема, шляхом призупинення дії та скасування норм інших законів“.

Кабінет Міністрів України обгрунтовує практичну необхідність в офіційній інтерпретації вказаних положень Конституції України потребою в їх реалізації під час формування, затвердження та виконання Державного бюджету України на відповідний рік у частині забезпечення державою соціальних прав і гарантій громадян. Для цього необхідно, на його переконання, вносити законом про Державний бюджет України зміни до чинних соціальних законів, що викликає заперечення в інших органів державної влади, неоднакове трактування ними частин другої, третьої статті 95 Конституції України.

2. Свої висновки з питань, порушених у конституційному поданні, надіслали Президент України, Верховна Рада України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Рахункова палата, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Національний університет державної податкової служби України, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Тернопільський національний економічний університет, Інститут економіко-правових досліджень НАН України.

3. Вирішуючи питання про офіційне тлумачення словосполучення „збалансованість бюджету“, використаного у частині третій статті 95 Конституції України, у системному зв'язку з положеннями частини другої статті 95, статті 46 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Україна проголошена демократичною, соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права (статті 1, 8 Конституції України). Людина в ній є найвищою соціальною цінністю, її права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (стаття 3 Конституції України). Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами (частина перша статті 95 Конституції України).

Згідно з Основним Законом України Державний бюджет України і бюджетна система України встановлюються виключно законами (пункт 1 частини другої статті 92). Такими законами є закони України про Державний бюджет України на кожний рік, Бюджетний кодекс України (далі – Кодекс).

3.2. У частині третій статті 95 Конституції України словосполучення „збалансованість бюджету“ використовується в контексті „держава прагне до збалансованості бюджету України“. Конституційний Суд України вважає за необхідне дати офіційне тлумачення всього положення частини третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частини другої цієї статті, статті 46 Конституції України.

Словосполучення „держава прагне“, на думку Конституційного Суду України, означає намагання і обов'язок держави спрямовувати свою діяльність на виконання певного, визначеного Конституцією України завдання.

Аналіз термінів „баланс“, „збалансувати“, „бюджет збалансований“ свідчить, що збалансованість бюджету (держави, регіону) передбачає рівномірне (паритетне) співвід-

ношення між його видатковою і доходною частинами, дотримання відповідності видатків доходам, проте не виключає при цьому можливості прийняття бюджету з перевищенням видатків над доходами і навпаки (з дефіцитом або профіцитом). У той же час правова природа бюджету не може обмежуватися лише фінансово-економічною складовою. Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

3.3. Положення частини третьої статті 95 Конституції України, згідно з яким держава прагне до збалансованості бюджету України, Конституційний Суд України розглядає як намагання держави при здійсненні бюджетного процесу дотримуватися рівномірного співвідношення між доходною та видатковою частинами Державного бюджету України і як її завдання та обов'язок при цьому реалізовувати конституційні засади розвитку і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави, забезпечення її суверенітету і економічної самостійності, утвердження прав і свобод людини.

Закон про Державний бюджет України як правовий акт, що має особливий предмет регулювання (визначення доходів та видатків на загальносуспільні потреби), створює належні умови для реалізації законів України, інших нормативно-правових актів, ухвалених до його прийняття, які передбачають фінансові зобов'язання держави перед громадянами і територіальними громадами. Саме у виконанні цих зобов'язань утверджується сутність держави як соціальної і правової.

Відповідно до статей 1, 3 Конституції України та принципів бюджетної системи (стаття 7 Кодексу) держава не може довільно відмовлятися від взятих на себе фінансових зобов'язань, передбачених законами, іншими нормативно-правовими актами, а повинна діяти ефективно і відповідально в межах чинного бюджетного законодавства.

Зі змісту частини другої статті 95 Конституції України, якою встановлюється, що виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків, впливає, що вони не можуть визначатися іншими нормативно-правовими актами. Самі ж загальносуспільні потреби, до яких належить і забезпечення права на соціальний захист громадян України, проголошений у статті 46 Конституції України, передбачаються у державних програмах, законах, інших нормативно-правових актах. Визначення відповідних бюджетних видатків у законі про Державний бюджет України не може призводити до обмеження загальносуспільних потреб, порушення прав людини і громадянина, встановлених Конституцією України, зокрема щодо забезпечення рівня життя для осіб, які отримують пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, не нижчого від прожиткового мінімуму, визначеного законом.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що в аспекті конституційного подання положення частини третьої статті 95 Конституції України „держава прагне до збалансованості бюджету України“ у системному зв'язку з положеннями частини другої цієї статті, статті 46 Конституції України треба розуміти як намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходну і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними та її обов'язок на засадах справедливого, неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами, територіальними громадами враховувати загальносуспільні потреби, необхідність забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя.

4. Кабінет Міністрів України також просить дати офіційне тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України стосовно можливості зупиняти дію та скасовувати норми законів, які визначають пільги, компенсації, гарантії, при встановленні законом про Державний бюджет України видатків на загальносуспільні потреби.

Розглядаючи порушене питання, Конституційний Суд України виходить з правових

позицій, висловлених ним, зокрема, у Рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 у справі про соціальні гарантії громадян та у Рішенні від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України. Ці позиції полягають у тому, що: „закон про Державний бюджет України як правовий акт, чітко зумовлений поняттям бюджету як плану формування та використання фінансових ресурсів, має особливий предмет регулювання, відмінний від інших законів України – він стосується виключно встановлення доходів та видатків держави на загальносуспільні потреби, зокрема і видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення, тому цим законом не можуть вноситися зміни, зупинятися дія чинних законів України, а також встановлюватися інше (додаткове) правове регулювання відносин, що є предметом інших законів України“ (абзац шостий пункту 4 мотивувальної частини Рішення № 6-рп/2007); „законом про Державний бюджет не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, оскільки з об’єктивних причин це створює протиріччя у законодавстві, і як наслідок – скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина. У разі необхідності зупинення дії законів, внесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони“ (абзаци третій, четвертий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення № 10-рп/2008).

Наведені правові позиції дають відповіді на питання, порушені у конституційному поданні. Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що практична необхідність в офіційному тлумаченні положення частини другої статті 95 Конституції України стосовно можливості зупиняти дію та скасовувати норми законів, які визначають пільги, компенсації, гарантії, при встановленні законом про Державний бюджет України видатків на загальносуспільні потреби відпала, що відповідно до пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“, § 51 Регламенту Конституційного Суду України є підставою для припинення конституційного провадження у цій частині.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 13, 39, 41, 45, 51, 62, 63, 66, 67, 69, 93, частиною першою статті 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини третьої статті 95 Конституції України „держава прагне до збалансованості бюджету України“ у системному зв’язку з положеннями частини другої цієї статті, статті 46 Конституції України треба розуміти як намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходну і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними та її обов’язок на засадах справедливого, неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами, територіальними громадами враховувати загальносуспільні потреби, необхідність забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя.

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 95 Конституції України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України

**м. Київ
26 лютого 2009 року
№ 6-рп/2009**

Справа № 1-15/2009

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича — доповідача,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Ставнічук Марини Іванівни – заступника Глави Секретаріату Президента України – Представника Президента України у Конституційному Суді України, Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України, а також залученого Конституційним Судом України до участі в розгляді справи Пасічника Василя Васильовича – директора юридичного департаменту Національного банку України, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю.В., пояснення Ставнійчук М.І., Селіванова А.О., Пасічника В.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Президент України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначеного положення Конституції України глава держави аргументує прийняттям Верховною Радою України Постанови „Про діяльність Національного банку України в період фінансової кризи та стан виконання рішень Верховної Ради України з цих питань“ від 26 січня 2009 року № 904–VI, в пункті 5 якої визнана такою, що втратила чинність, Постанова Верховної Ради України „Про призначення Стельмаха В.С. на посаду Голови Національного банку України“ від 16 грудня 2004 року № 2244–IV.

Суб'єкт права на конституційне подання просить Конституційний Суд України роз'яснити положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України в таких аспектах:

– чи є підставою для звільнення з посади Голови Національного банку України рішення Верховної Ради України, прийняте без подання Президента України;

– чи допускається припинення перебування на посаді Голови Національного банку України – звільнення в інший спосіб, ніж за поданням Президента України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Голова Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності та Національний банк України.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. Конституція України визначила правовий статус Національного банку України як центрального банку держави, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України (стаття 99). Особливість юридичного статусу Національного банку України полягає в тому, що, з одного боку, він має публічно-правовий статус особливого центрального органу державного управління, самостійного у своїй діяльності від органів державної влади (статті 6, 7, 24, 25, 53 Закону України „Про Національний банк України“ від 20 травня 1999 року № 679–XIV (далі – Закон), а з іншого – цивільно-правовий статус як юридичної особи, яка має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває в його повному господарському віданні, та може вчиняти певні цивільно-правові правочини з комерційними банками, державою (статті 4, 29, 31, 42 Закону). З метою забезпечення самостійності у проведенні єдиної грошово-кредитної політики Закон не допускає втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку України інакше, як в межах, визначених Законом (стаття 53). Згідно зі статтею 51 Закону Національний банк України є підзвітним Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень.

Голова Національного банку України очолює Правління центрального банку держави, керує його діяльністю, одноосібно несе відповідальність перед Верховною Радою України та Президентом України за таку діяльність (статті 16, 19 Закону).

Однією з конституційно-правових гарантій діяльності Національного банку України щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України є передбачений пунктом 18 частини першої статті 85 Конституції України особливий порядок призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України за поданням Президента України.

3.2. Конституція України встановлює різну процедуру звільнення для посадових осіб, які призначені на посади за наявності спільної згоди Президента України та Верхов-

ної Ради України. Конституційний Суд України визнав, що системне порівняння положення пункту 12 частини першої статті 85 Конституції України з приписами пунктів 121, 18, 21 частини першої цієї статті, як зазначено у Рішенні Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 року № 12-рп/2007 (справа про порядок припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України), свідчить про те, що подання Президента України не вимагається для здійснення Верховною Радою України свого конституційного повноваження звільняти з посад Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України, Міністра законних справ України або вирішувати питання про їх відставку. У положеннях пунктів 121, 18, 21 частини першої статті 85 Конституції України чітко визначені повноваження Верховної Ради України призначати на посади та звільняти з посад за поданням Президента України Голову Служби безпеки України, Голову Національного банку України, членів Центральної виборчої комісії (абзац четвертий пункту 5 мотивувальної частини цього Рішення).

Таким чином, положення Конституції України щодо призначення Верховною Радою України осіб на певні посади та звільнення з цих посад за поданням Президента України передбачають досягнення згоди між Президентом України і Верховною Радою України у вирішенні кадрових питань (абзац четвертий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 квітня 2000 року № 7-рп/2000 (справа про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб).

3.3. Верховна Рада України є органом законодавчої влади в Україні (стаття 75 Основного Закону України). Призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України є її конституційним повноваженням (пункт 18 частини першої статті 85 Конституції України).

За частиною другою статті 6, частиною другою статті 19 Конституції України Верховна Рада України як орган державної влади повинна діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією і законами України. Конституція України встановила імперативний порядок призначення на посаду та звільнення з посади Голови Національного банку України Верховною Радою України лише за поданням Президента України. Основний Закон України не передбачає іншого способу припинення перебування на посаді Голови Національного банку України, крім закріпленого у пункті 18 частини першої статті 85, а саме звільнення його Верховною Радою України з цієї посади за поданням Президента України.

У зв'язку з наведеним Конституційний Суд України дійшов висновку, що за змістом пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України Верховна Рада України повноважна приймати рішення про звільнення з посади Голови Національного банку України тільки за поданням Президента України, тобто лише у спосіб, передбачений Конституцією України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 63, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, § 54, § 55 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення пункту 18 частини першої статті 85 Конституції України в аспекті конституційного подання треба розуміти так, що Верховна Рада України повноважна звільняти з посади Голову Національного банку України лише за умови внесення на її розгляд відповідного подання Президентом України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування)

**м. Київ
16 квітня 2009 року
№ 7-рп/2009**

Справа № 1-9/2009

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича — доповідача,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Добкіна Михайла Марковича – Харківського міського голови, Стаматіної Марини Владиславівни, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, представника Верховної Ради України Ключковського Юрія Богдановича – заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 24, ст. 170) з наступними змінами.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про

Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Харківської міської ради.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у з'ясуванні та офіційній інтерпретації положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“.

Заслухавши суддю-доповідача Нікітіна Ю.І., пояснення Добкіна М.М., Стаматіної М.В., Селіванова А.О., Ключковського Ю.Б. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Харківська міська рада – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР з наступними змінами (далі – Закон) стосовно права органу місцевого самоврядування скасовувати свої раніше прийняті рішення та вносити до них зміни з будь-якого питання, що є компетенцією органу місцевого самоврядування.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України та Закону автор клопотання обґрунтовує наявністю їх неоднозначного розуміння при застосуванні органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами і судовими органами, що перешкоджає нормальній діяльності Харківської міської ради та призвело до обмеження її конституційних повноважень.

2. Свої позиції щодо порушених у конституційному поданні питань висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Верховного Суду України, Голова Вищого адміністративного суду України, Голова Вищого господарського суду України, науковці Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Голова Фонду сприяння місцевому самоврядуванню України, міські голови міст України.

3. Вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

Відповідно до Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5). В Основному Законі України встановлено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (частина перша статті 140). Виходячи з цих конституційних положень у системному зв'язку з положеннями статті 6 Конституції України про те, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 26 березня 2002 року визначив політико-правову природу органів місцевого самоврядування, які не є органами державної влади, а є представницькими органами, через які здійснюється право територіальної громади самостійно вирішувати не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення, тобто такі, які пов'язані передусім з життєдіяльністю територіальних громад і перелік яких визначено у Конституції і законах України (пункти 4, 5 мотивувальної частини Рішення від 26 березня 2002 року № 6-рп/2002 у справі про охорону трудових

прав депутатів місцевих рад).

Гарантоване державою місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи і передбачає правову, організаційну та матеріально-фінансову самостійність, яка має певні конституційно-правові межі, встановлені, зокрема, приписами статей 19, 140, 143, 144, 146 Основного Закону України. З аналізу вказаних конституційних положень вбачається, що ці органи місцевого самоврядування, здійснюючи владу і самостійно вирішуючи питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції, та приймаючи рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Такі ж положення закріплені у статті 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка встановлює, що головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначаються конституцією або законом; органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу; повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними.

4. В Основному Законі України передбачено форми та засоби реалізації права територіальних громад на місцеве самоврядування і вказано, що органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (частина перша статті 144). На основі цього положення Конституції України в Законі визначено, що у формі рішень рада приймає нормативні та інші акти (частина перша статті 59). Проаналізувавши функції і повноваження органів місцевого самоврядування, врегульовані Конституцією України та іншими законами України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що органи місцевого самоврядування, вирішуючи питання місцевого значення, представляючи спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, приймають нормативні та ненормативні акти. До нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію. Такий висновок узгоджується із правовими позиціями Конституційного Суду України, викладеними у рішеннях від 27 грудня 2001 року № 20-рп/2001 у справі про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 року (абзац перший пункту 6 мотивувальної частини), від 23 червня 1997 року № 2-зп у справі про акти органів Верховної Ради України (абзац четвертий пункту 1 мотивувальної частини).

4.1. Закріплені у статті 144 Конституції України і статті 59 Закону норми про акти органів місцевого самоврядування, крім юридичної форми реалізації завдань і функцій, визначають порядок прийняття і перевірки рішень органів місцевого самоврядування. В Законі встановлено, що ради правомочні розглядати і вирішувати питання, віднесені Конституцією України та законами України до їх відання, і що рішення відповідної ради може бути внесене на повторний розгляд цієї ж ради (стаття 25, частина четверта статті 59). У Законі передбачено, що рішення виконавчого комітету ради з питань, які належать до компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою, і що раді належить право скасовувати акти виконавчих органів ради, які не відповідають Конституції чи законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень (частина дев'ята статті 59, пункт 15 частини першої статті 26).

В інших положеннях Закону також визначено право ради скасовувати свої раніше прийняті рішення та вносити до них зміни, зокрема скасовувати дозволи на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення (пункт 36 частини першої статті 26),

вносити зміни до місцевого бюджету (пункт 23 частини першої статті 26). Остання норма кореспондується з положенням частини сьомої статті 78 Бюджетного кодексу України, згідно з якою „рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет ухвалюється відповідною радою за поданням офіційного висновку місцевого фінансового органу“.

Аналіз повноважень ради в галузі планування та в бюджетно-фінансовій сфері, закріплених у частині першій статті 26 Закону, а саме: встановлення місцевих податків і зборів та розмірів їх ставок у межах, визначених законом (пункт 24), прийняття рішень щодо надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах (пункт 28), встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету (пункт 29), затвердження відповідно до закону ставок земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, що є у власності відповідних територіальних громад (пункт 35), та повноважень, визначених частиною другою статті 18 Декрету Кабінету Міністрів України „Про місцеві податки і збори“, згідно з якою органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції мають право запроваджувати пільгові податкові ставки, повністю відмінити окремі місцеві податки і збори або звільняти від їх сплати певні категорії платників та надавати відстрочки у сплаті місцевих податків та зборів, дає підстави стверджувати, що рада має право скасовувати місцеві податки та змінювати їх розміри, а відтак – скасовувати чи змінювати свої раніше прийняті рішення.

В законах України також передбачено право органів місцевого самоврядування скасовувати та змінювати свої рішення. Так, у Законі України „Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності“ органу місцевого самоврядування надано право за його ж ініціативою переглянути, зупинити дію та скасувати власний регуляторний акт (частини перша, друга статті 11). Зі змісту Закону України „Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини“ випливає, що органи місцевого самоврядування у місячний строк повинні усунути виявлені Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини порушення прав і свобод людини і громадянина (пункт 11 статті 13, частина третя статті 15), тобто скасувати або змінити свої рішення. У Законі України „Про державний контроль за використанням та охороною земель“ визначено право органів місцевого самоврядування привести у відповідність із законодавством прийняті ними рішення з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель (абзац другий пункту „б“ статті 6), тобто змінити власні акти. Згідно із Законом України „Про основи містобудування“ сільські, селищні, міські ради уповноважені затверджувати місцеві правила забудови окремих частин населених пунктів та вносити в них зміни за поданням спеціально уповноважених органів містобудування та архітектури (частина друга статті 12, частина п'ята статті 17). За Законом України „Про планування і забудову територій“ місцева рада затверджує містобудівну документацію та після погодження зі спеціально уповноваженим органом з питань містобудування та архітектури вносить до неї зміни своїм же рішенням (частини третя, четверта статті 10).

В Основному Законі України передбачено право направляти письмові звернення або особисто звертатися до органів місцевого самоврядування, які зобов'язані розглянути звернення (стаття 40). Законом України „Про звернення громадян“ встановлено право органів місцевого самоврядування скасовувати або змінювати оскаржувані рішення (абзац п'ятий частини першої статті 19).

Системний аналіз наведених положень Конституції і законів України дає підстави вважати, що за органами місцевого самоврядування законодавцем закріплюється право на зміну та скасування власних рішень. Таке право випливає із конституційного повноваження органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення шляхом прийняття рішень, що є обов'язковими до виконання на відповідній території, оскільки вони є суб'єктами правотворчості, яка передбачає право формування при-

писів, їх зміну, доповнення чи скасування. Це узгоджується із правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 3 жовтня 1997 року № 4-зп у справі про набуття чинності Конституцією України, що конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному. Звичайною є практика, коли наступний у часі акт містить пряме застереження щодо повного або часткового скасування попереднього. Загальновизнаним є й те, що з прийняттям нового акта, якщо інше не визначено самим цим актом, автоматично скасовується однопредметний акт, який діяв у часі раніше (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини вказаного Рішення).

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що органи місцевого самоврядування мають право приймати рішення, вносити до них зміни та скасовувати їх на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України, керуючись у своїй діяльності ними та актами Президента України, Кабінету Міністрів України.

5. У Конституції України зазначено, що рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду (частина друга статті 144). Цьому конституційному положенню відповідають Закон, у частині десятій статті 59 якого визначено, що акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку, та інші закони України, зокрема „Про столицю України – місто-герой Київ“, згідно з частиною третьою статті 8 якого рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції або законам України зупиняються в установленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Системний аналіз цих конституційних і законодавчих положень та положень пункту 5 статті 121, пункту 9 розділу XV „Перехідні положення“ Конституції України свідчить, що на прокуратуру України покладено нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами місцевого самоврядування. Закон України „Про прокуратуру“, прийнятий до набуття чинності Конституцією України, є чинним у частині, що не суперечить Основному Закону України, і передбачає порядок зупинення рішень органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України. Цим законом встановлено, що при виявленні порушень закону прокурор у межах своєї компетенції має право опротестовувати акти виконавчих органів місцевих рад та вносити подання або протести на рішення місцевих рад залежно від характеру порушень. Протест прокурора приноситься до органу, який видав цей акт і зупиняє його дію, прокурору надається право звернутися із заявою до суду про визнання акта незаконним, і подача такої заяви зупиняє дію правового акта (частини перша, третя, четверта статті 21 Закону України „Про прокуратуру“).

У зв'язку з наведеним Конституційний Суд України дійшов висновку, що за змістом частини другої статті 144 Конституції України, частини десятої статті 59 Закону рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються прокурором у встановленому Законом України „Про прокуратуру“ порядку з одночасним зверненням до суду. При цьому Конституційний Суд України зазначає, що право прокурора оскаржувати до суду рішення органів місцевого самоврядування не є абсолютним, оскільки у Конституції України закріплено, що її норми є нормами прямої дії, а отже, звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, як і право на оскарження в суді рішень органів місцевого самоврядування гарантується безпосередньо на підставі Конституції України кожному (частина третя статті 8, частина друга статті 55).

Зі змісту частини другої статті 144 Конституції України та частини десятої статті 59 Закону вбачається, що рішення органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб

з мотивів невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними з ініціативи заінтересованих осіб судом загальної юрисдикції, тобто в судовому порядку. Однак, як вважає Конституційний Суд України, це не позбавляє орган місцевого самоврядування права за власною ініціативою або ініціативою інших заінтересованих осіб змінити чи скасувати прийнятий ним правовий акт (у тому числі і з мотивів невідповідності Конституції чи законам України).

Конституційний Суд України зазначає, що в Конституції України закріплено принцип, за яким права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність (стаття 3). Органи місцевого самоврядування є відповідальними за свою діяльність перед юридичними і фізичними особами (стаття 74 Закону). Таким чином, органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення. Це є „гарантією стабільності суспільних відносин“ між органами місцевого самоврядування і громадянами, породжуючи у громадян впевненість у тому, що їхнє існуюче становище не буде погіршене прийняттям більш пізнього рішення, що узгоджується з правовою позицією, викладеною в абзаці другому пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп у справі щодо несумісності депутатського мандата.

Ненормативні правові акти органу місцевого самоврядування є актами одноразового застосування, вичерпують свою дію фактом їхнього виконання, тому вони не можуть бути скасовані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання.

6. Суб'єкт права на конституційне подання звертається з клопотанням дати також офіційне тлумачення положень частини чотирнадцятої статті 46 Закону. Однак у конституційному поданні не вказано, в чому саме полягає необхідність в офіційному тлумаченні цієї норми, що відповідно до пункту 2 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є підставою для припинення конституційного провадження у справі в цій частині.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 39, 45, 51, 62, 63, 66, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, пунктом 1 § 51, § 54, § 55 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частин першої, десятої статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ від 21 травня 1997 року № 280/97–ВР (з наступними змінами) стосовно права органу місцевого самоврядування скасовувати свої раніше прийняті рішення та вносити до них зміни необхідно розуміти так, що орган місцевого самоврядування має право приймати рішення, вносити до них зміни та/чи скасовувати їх на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

2. Припинити конституційне провадження у справі щодо офіційного тлумачення положень частини чотирнадцятої статті 46 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ на підставі пункту 2 статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України „Про Конституційний Суд України“.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ**

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України

**м. Київ
28 квітня 2009 року
№ 8-рп/2009**

Справа № 1-20/2009

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича — доповідача,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Ставнічук Марини Іванівни – Представника Президента України у Конституційному Суді України, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, Постійного представника Кабінету Міністрів України у Конституційному Суді України Німченка Василя Івановича розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Президента України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні положення ча-

стини восьмої статті 83 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Нікітіна Ю.І., пояснення Ставнійчук М.І., Селіванова А.О., Німченка В.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Президент України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України.

Практичну необхідність у роз'ясненні норми частини восьмої статті 83 Конституції України глава держави обґрунтовує неоднозначним розумінням цієї норми суб'єктами реалізації відповідних повноважень, що є підставою для її офіційного тлумачення Конституційним Судом України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Одеської національної юридичної академії.

3. Вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Україна є республікою; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади (частини перша, друга статті 5 Конституції України). Визначальне значення для функціонування демократичної держави, її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади, зокрема періодичність їх обрання та призначення.

Конституція України після внесення до неї змін Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222–IV закріпила новий порядок призначення Прем'єр-міністра України та формування складу Кабінету Міністрів України, за яким Прем'єр-міністр України призначається Верховною Радою України за поданням Президента України; кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; Міністр оборони України, Міністр закордонних справ України призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України, інші члени Кабінету Міністрів України призначаються Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України (частини друга, третя, четверта статті 114).

Згідно з пунктом 9 частини першої статті 106 Конституції України Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції.

Таким чином, Конституція України визначила коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України як окремого суб'єкта, який бере участь у формуванні Кабінету Міністрів України, із самостійними конституційно визначеними повноваженнями. Основний Закон України уповноважує коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформовану відповідно до частин шостої, сьомої статті 83 Конституції України, вносити Президенту України пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра України та пропозиції Прем'єр-міністру України щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України.

3.2. Згідно з Конституцією України у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фрак-

цій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (частина шоста статті 83).

Конституційний Суд України у Рішенні від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) встановив, що визначення словосполучення „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України“ має ґрунтуватися на конституційній основі, поєднуючи в собі політичні і правові аспекти формування коаліції депутатських фракцій, організації та припинення її діяльності, зокрема враховувати і основну мету її створення, закріплену в частині восьмій статті 83, пункті 9 частини першої статті 106, частині третій статті 114 Конституції України, – формування Уряду України (абзац другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Саме участь коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України у формуванні Кабінету Міністрів України, передбачена частиною восьмою статті 83 Конституції України, належить виключно до її конституційних повноважень.

За частиною сьомою статті 83 Конституції України коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Отже, цією нормою передбачено можливість формування коаліції депутатських фракцій як у новообраній Верховній Раді України, так і в разі припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (наступна коаліція), тобто впродовж періоду діяльності Верховної Ради України відповідного скликання.

3.3. Системний аналіз положень частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частини третьої статті 114 Конституції України свідчить, що поняття „коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформована відповідно до статті 83 Конституції України“, включає як коаліцію депутатських фракцій, створену у новообраній Верховній Раді України, так і коаліцію депутатських фракцій, сформовану у разі припинення діяльності попередньої коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Основний Закон України також передбачає участь коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, створеної у разі припинення діяльності попередньої коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, у формуванні Кабінету Міністрів України, що здійснюється шляхом реалізації нею визначених частиною восьмою статті 83 повноважень стосовно внесення відповідно до Конституції України пропозицій Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також відповідно до Конституції України щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України через визначений Конституцією України механізм призначення Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України (пункт 9 частини першої статті 106, частини третьої, четверта статті 114).

Саме таким чином втілюється основна мета створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, її конституційні повноваження як суб'єкта формування уряду та забезпечується політико-правовий зв'язок існуючої коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що внесення пропозицій Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України та кандидатур до складу Кабінету Міністрів України належить виключно до повноважень коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 63, 67, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини восьмої статті 83 Конституції України у системному зв'язку з положеннями частин шостої, сьомої статті 83, пункту 9 частини першої статті 106, частин третьої, четвертої статті 114 Конституції України слід розуміти так, що внесення пропозицій відповідно до Конституції України Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України та щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України належить виключно до повноважень коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої згідно з частинами шостою, сьомою статті 83 Конституції України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України

**м. Київ
4 червня 2009 року
№ 13-рп/2009**

Справа №1-12/2009

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого, доповідача,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Павлика Віталія Андрійовича, Задорожної Ірини Олексіївни, Представника Президента України у Конституційному Суді України Ставнійчук Марини Іванівни, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, представників Верховної Ради України Ключковського Юрія Богдановича, Подгорного Сергія Петровича розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Київської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України від 28 червня 1996 року (Відомості Верховної Ради України, 1996 р., № 30, ст. 141; 2005 р., № 2, ст. 44).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Київської міської ради.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у роз'ясненні положень частин пер-

шої, другої статті 141 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Стрижака А.А., пояснення Павлика В.А., Задорожної І.О., Ставнійчук М.І., Селіванова А.О., Ключковського Ю.Б., Подгорного С.П. та дослідивши матеріали конституційного подання, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Київська міська рада – порушив питання щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України з метою з'ясувати:

– чи набувають депутати місцевих рад та сільські, селищні, міські голови повноваження на однаковий передбачений частинами першою, другою статті 141 Конституції України п'ятирічний та чотирирічний строк, якщо їх обрано на чергових, позачергових, повторних, проміжних або перших місцевих виборах;

– чи можуть застосовуватися положення абзацу другого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 6 квітня 2004 року № 1667–IV (далі – Закон) при призначенні місцевих виборів, якщо конституційно визначений строк повноважень депутатів місцевих рад, сільського, селищного, міського голови з об'єктивних причин не збігається зі строком проведення чергових виборів народних депутатів України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень виникла у зв'язку з тим, що Основний Закон України не вирізняє вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в аспекті строків повноважень їх депутатів в залежності від виду виборів і не встановлює вимог щодо погодження в часі проведення виборів до Верховної Ради України та місцевих рад. Однак відповідно до частини другої статті 14 Закону строк проведення чергових місцевих виборів залежить від строку проведення виборів до Верховної Ради України. Законодавством України передбачено проведення чергових, позачергових, повторних, проміжних, перших місцевих виборів, тому строки призначення та проведення виборів народних депутатів України та депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів можуть не збігатися.

2. Свої позиції щодо предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, вчені Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету „Києво-Могилянська академія“, Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України та фахівці Центру політико-правових реформ.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені у конституційному поданні, виходить з такого.

Україна відповідно до Основного Закону України є демократичною державою (стаття 1), носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5), громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (частина перша статті 38).

Представницькими органами місцевого самоврядування є сільські, селищні, міські, районні, обласні ради, формування яких відбувається за результатами народного волевиявлення, яке здійснюється через вибори, що відповідно до статті 69 Конституції України є однією з форм безпосередньої демократії. При цьому волевиявлення народу забезпечуєть-

ся шляхом закріплення на конституційному рівні строків реалізації повноважень обраними особами.

У Конституції України встановлено строки повноважень Верховної Ради України, Президента України, депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та сільського, селищного, міського голови (частина п'ята статті 76, частина перша статті 103, частини перша, друга статті 141) і врегульовано окремі питання щодо призначення та проведення чергових та позачергових виборів органів представницького характеру (частини перша, друга статті 77, пункти 7, 28, 30 частини першої статті 85, пункт 1 частини першої статті 138).

Аналіз цих положень дає підстави стверджувати, що на конституційному рівні закріплено принцип періодичності проведення виборів, застосування якого згідно з міжнародними актами є важливою складовою їх демократичності. Зокрема, у статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року (ратифікованого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 року) вказано, що кожен громадянин повинен мати можливість голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах.

3.1. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (стаття 7, частина перша статті 140 Конституції України). Місцеве самоврядування згідно з Основним Законом України здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; районні та обласні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст (частини третя, четверта статті 140); до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються жителями села, селища, міста, району, області на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років; територіальні громади на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування обирають строком на чотири роки відповідно сільського, селищного та міського голову, який очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях (частини перша, друга статті 141).

Згідно з Основним Законом України організація і порядок проведення виборів визначаються виключно законами України (пункт 20 частини першої статті 92). На реалізацію цього припису Верховна Рада України прийняла Закон, у статті 14 якого встановила, що чергові місцеві вибори проводяться у зв'язку з закінченням визначеного Конституцією України строку повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради та сільського, селищного, міського голови (частина друга); позачергові місцеві вибори призначаються у разі дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевої ради, сільського, селищного, міського голови (частина третя).

За результатами проведення чергових та позачергових виборів формується правомочний склад сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та обирається сільський, селищний, міський голова.

3.2. В Основному Законі України передбачено дострокове припинення повноважень Президента України та проведення виборів (частина п'ята статті 103), дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та проведення позачергових виборів (частина друга статті 77, частина друга статті 90), призначення позачергових виборів до органів місцевого самоврядування (пункт 30 частини першої статті 85).

Конституція України закріплює строки здійснення повноважень представницькими органами. Зокрема, за частиною п'ятою статті 76 строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років, за частиною першою статті 103 Президент України обирається строком на п'ять років, за частиною першою статті 141 до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради входять депутати, які обираються строком на п'ять

років, за частиною другою статті 141 сільський, селищний, міський голова обирається строком на чотири роки. Таким чином, зазначені конституційні норми не містять положень, які вирізняли б строки здійснення повноважень парламентом, главою держави, депутатами, які входять до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, та сільським, селищним, міським головою залежно від виду виборів, за результатами проведення яких їх було обрано.

Беручи до уваги, що конституційні положення, які встановлюють строки повноважень представницьких органів, мають загальний характер, Конституційний Суд України дійшов висновку, що обчислення цих строків здійснюється однаково, незалежно від того, на чергових чи позачергових виборах обрано склад представницького органу чи посадову особу. Такий висновок підтверджується правовою позицією Конституційного Суду України, згідно з якою Конституція України та закони України встановлюють однакові правові підходи до організації і діяльності органів, які мають представницький характер: парламенту – Верховної Ради України, представницького органу Автономної Республіки Крим – Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських, районних у містах рад (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 27 лютого 2001 року № 1-рп/2001). Аналогічну позицію Конституційний Суд України висловив в Рішенні від 20 травня 2004 року № 12-рп/2004 (абзац другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

Винятки з конституційних положень, що передбачають здійснення повноважень представницькими органами протягом закріпленого в них строку, можуть бути встановлені лише шляхом внесення відповідних змін до Основного Закону України, що узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 30 жовтня 1997 року № 5-зп у справі К.Г.Устименка (пункт 4 резолютивної частини).

Отже, дострокове припинення повноважень представницького органу місцевого самоврядування чи посадової особи має правові наслідки лише для того складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради чи сільського, селищного, міського голови, повноваження якого достроково припинені, і не є правовою підставою, яка впливає на строк здійснення повноважень складу цього органу чи посадової особи, обраної на позачергових виборах.

Таким чином, положення частин першої, другої статті 141 Конституції України, що встановлюють строки, на які обираються депутати до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради чи сільський, селищний, міський голова, слід розуміти так, що при обранні цих осіб на передбачених Конституцією України чергових та позачергових виборах на них поширюються відповідно п'ятирічний та чотирирічний строки повноважень.

4. Згідно із Законом України „Про Конституційний Суд України“ підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність у з'ясуванні або роз'ясненні, офіційній інтерпретації положень Конституції України та законів України (стаття 93); у конституційному поданні має зазначатися правове обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні (пункт 4 частини другої статті 39).

Проаналізувавши зміст конституційного подання, Конституційний Суд України дійшов висновку, що в ньому не наведено правового обґрунтування практичної необхідності у тлумаченні положень частин першої, другої статті 141 Конституції України щодо визначення строків, на які обираються депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та сільський, селищний, міський голова за результатами проведення повторних, проміжних, перших місцевих виборів.

Отже, конституційне провадження в цій частині підлягає припиненню на підставі пункту 2 частини першої статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

5. Суб'єкт права на конституційне подання порушує питання про тлумачення по-

ложень частин першої, другої статті 141 Конституції України в аспекті можливості застосування при призначенні місцевих виборів положення абзацу другої частини другої статті 14 Закону, відповідно до якого чергові вибори депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та сільського, селищного, міського голови відбуваються одночасно з виборами народних депутатів України.

7 квітня 2009 року набрав чинності Закон України „Про внесення зміни до статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ щодо одночасності проведення виборів“, яким абзац другої частини другої статті 14 Закону виключено.

Таким чином, практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частин першої, другої статті 141 Конституції України в контексті абзацу другої частини другої статті 14 Закону відпала. У зв'язку з цим конституційне провадження в цій частині підлягає припиненню на підставі пункту 4 частини першої статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“.

6. За статтею 2 Закону України „Про порядок обчислення скликань представницьких органів місцевого самоврядування (рад)“ від 24 червня 2004 року № 1866–IV обрання нового складу представницького органу місцевого самоврядування (ради) на позачергових виборах не вважається новим скликанням цього представницького органу.

Конституційний Суд України виходячи з системного аналізу Конституції та законів України, які регулюють питання організації, формування та діяльності органів місцевого самоврядування, дійшов висновку, що порядок обчислення строків повноважень депутатів сільської, селищної, міської, районної, обласної ради пов'язаний зі статтею 2 вказаного Закону.

Одним із представницьких органів влади в Україні є Верховна Рада України, порядок обчислення скликань якої вбачається з аналізу положень Конституції України, зокрема частини третьої статті 81, частин першої, четвертої статті 90, за якими повноваження народного депутата України припиняються достроково також у разі дострокового припинення відповідно до Конституції України повноважень Верховної Ради України – в день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання, повноваження Верховної Ради України припиняються у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання, повноваження Верховної Ради України, що обрана на позачергових виборах, проведених після дострокового припинення Президентом України повноважень Верховної Ради України попереднього скликання, не можуть бути припинені протягом одного року з дня її обрання. Таким чином, Верховна Рада України, повноваження якої достроково припинені, є Верховною Радою України попереднього скликання, а Верховна Рада України, сформована за результатами проведення позачергових виборів, є Верховною Радою України нового скликання.

Оскільки Конституція України та закони України встановлюють однакові правові підходи до організації і діяльності органів, які мають представницький характер, то до обчислення скликань сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, що формуються за результатами проведення позачергових виборів, повинні застосовуватися такі ж підходи, як і до обчислення скликань Верховної Ради України. Отже, законодавчо визначений порядок обчислення скликань сільської, селищної, міської, районної, обласної ради має наслідком набуття повноважень депутатами на інший строк, ніж це передбачено Конституцією України. Тому порядок обчислення скликань представницького органу місцевого самоврядування (ради), закріплений у статті 2 Закону України „Про порядок обчислення скликань представницьких органів місцевого самоврядування (рад)“, не відповідає частині першій статті 141 Конституції України, що згідно з частиною третьою статті 61 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є підставою для визнання цього положення неконституційним.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 152, 153 Конституції

України, статтями 39, 45, 51, 61, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частин першої, другої статті 141 Конституції України, що встановлюють строки, на які обираються депутати до складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради чи сільський, селищний, міський голова, слід розуміти так, що при обранні цих осіб на передбачених Конституцією України чергових та позачергових виборах на них поширюються відповідно п'ятирічний та чотирирічний строки повноважень.

2. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення статті 2 Закону України „Про порядок обчислення скликань представницьких органів місцевого самоврядування (рад)“ від 24 червня 2004 року № 1866–IV.

3. Припинити конституційне провадження у справі щодо надання офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України стосовно визначення строку, на який обираються депутати сільської, селищної, міської, районної, обласної ради та сільський, селищний, міський голова за результатами проведення повторних, проміжних, перших місцевих виборів, на підставі пункту 2 частини першої статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідповідність конституційного подання в цій частині вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України „Про Конституційний Суд України“.

4. Припинити конституційне провадження у справі щодо надання офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України в аспекті можливості застосування при призначенні місцевих виборів абзацу другої частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 6 квітня 2004 року № 1667–IV на підставі пункту 4 частини першої статті 45 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – невідомість в цій частині Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

5. Положення статті 2 Закону України „Про порядок обчислення скликань представницьких органів місцевого самоврядування (рад)“ від 24 червня 2004 року № 1866–IV, визнане неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

6. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу)

**м. Київ
30 вересня 2009 року
№ 23-рп/2009**

Справа № 1-23/2009

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бринцева Василя Дмитровича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни – доповідача,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю суб'єкта права на конституційне звернення Голованя Ігоря Володимировича, представника суб'єкта права на конституційне звернення Никифорова Олександра Валерійовича, Постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, керівника Служби Секретаріату Президента України із забезпечення зв'язків з Конституційним Судом України та Центральною виборчою комісією Михеєнка Ростислава Михайловича, керівника Департаменту кримінального, адміністративного, цивільного права та пенітенціарних установ Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Галаєвського Юрія Васильовича, судді Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Грицьва Михайла Івановича, помічника першого заступника Голови Верховного Суду України Бортновської Зоряни Петрівни, начальника управління правового забезпечення Генеральної прокуратури

ри України Бурдоля Євгена Павловича розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення громадянина Голованя Ігоря Володимировича.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування положень статті 59 Конституції України щодо права кожного на правову допомогу.

Заслухавши суддю-доповідача Мачужак Я.В., пояснення Голованя І.В., Селіванова А.О., Михеєнка Р.М., Галаєвського Ю.В., Гриціва М.І., Бортновської З.П., Бурдоля Є.П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Громадянин Головань І.В. звернувся до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 59 Конституції України „кожен має право на правову допомогу“ та частини другої цієї статті „для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура“.

Необхідність в офіційному тлумаченні автор клопотання пояснює неоднозначністю розуміння і застосування зазначених положень Основного Закону України посадовими особами органів прокуратури, зокрема слідчими при проведенні допитів свідків у кримінальному процесі.

Обґрунтовуючи ці твердження, суб'єкт права на конституційне звернення посиляється на неоднакові процесуальні акти слідчих і прокурорів у конкретних кримінальних справах щодо можливості надання свідкам під час допиту правової допомоги адвокатом.

У зв'язку з цим Головань І.В. у контексті положень статті 59 Конституції України просить роз'яснити, чи має громадянин право на правову допомогу адвоката під час допиту його як свідка або у разі виклику для надання пояснень до державних органів та чи є це право однією з конституційних гарантій, що надає громадянину можливість вільно обрати своїм представником або захисником у будь-яких державних органах адвоката – особу, яка має свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю.

Відмова посадових осіб слідчих органів проводити процесуальні дії зі свідком у присутності його адвоката та у наданні правової допомоги особі під час дачі пояснень в інших державних органах, на думку суб'єкта права на конституційне звернення, є обмеженням конституційного права на правову допомогу і може призвести до порушення прав людини і громадянина.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного звернення висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Голова Верховного Суду України, Генеральна прокуратура України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Спілка адвокатів України, Харківська правозахисна група, науковці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Національного університету внутрішніх справ України, Національної академії прокуратури України, Одеської національної юридичної академії.

3. Вирішуючи порушені у конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Відповідно до Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

У розділі II Основного Закону України закріплено не лише основні права і свободи людини і громадянина, а й передбачено відповідні конституційно-правові гарантії їх дотримання та захисту, зокрема заборону скасування конституційних прав і свобод (частина

друга статті 22), неможливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, крім обмежень певних прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 64), забезпечення кожному судового захисту його прав і свобод, у тому числі гарантування звернення до суду безпосередньо на підставі Конституції України, та надання при цьому можливості використання будь-яких інших не заборонених законом засобів захисту своїх прав і свобод від порушень і протиправних посягань (частина третя статті 8, частини друга, п'ята статті 55).

Важливу роль у забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у статті 59 Конституції України. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті частини першої цієї статті „кожен має право на правову допомогу“ поняття „кожен“ охоплює всіх без винятку осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 21, частини перша, друга статті 24 Основного Закону України).

Крім того, реалізація кожним права на правову допомогу не може залежати від статусу особи та характеру її правовідносин з іншими суб'єктами права. Правову позицію щодо цього висловив Конституційний Суд України у Рішенні від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 у справі про право вільного вибору захисника. Зокрема, в абзаці п'ятому пункту 5 мотивувальної частини цього Рішення зазначено, що „закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, конституційний припис „кожен є вільним у виборі захисника своїх прав“ (частина перша статті 59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших фізичних осіб, яким гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають з цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин“.

Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й, насамперед, спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

3.2. Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

Право на правову допомогу – це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права.

Конституційний Суд України зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті частини другої статті 3, статті 59 Конституції України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших

правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Проте не всі галузеві закони України, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію такого права, що може призвести до обмеження чи звуження змісту та обсягу права кожного на правову допомогу.

Крім того, гарантування кожному права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року тощо.

4. За змістом статті 64 Конституції України конституційне право кожного на правову допомогу у жодному випадку не може бути обмежено. Відповідно до Основного Закону України положення „кожен має право на правову допомогу“ (частина перша статті 59) є нормою прямої дії (частина третя статті 8), і навіть за умови, якщо це право не передбачене відповідними законами України чи іншими правовими актами, особа не може бути обмежена у його реалізації. Це стосується, зокрема, і права свідка на отримання правової допомоги під час допиту у кримінальному процесі та права особи у разі надання нею пояснень у державних органах.

Згідно з Конституцією України особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (частина перша статті 63). Конституційний Суд України відзначає, що кожній особі, зокрема свідку під час допиту в органах дізнання чи досудового слідства та особам при наданні пояснень у державних органах, має бути забезпечена реальна можливість отримувати правову допомогу для захисту від можливого порушення права не давати показань або пояснень щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, які можуть бути використані у кримінальному процесі для доведення обвинувачення зазначених осіб. Такий висновок підтверджує і практика Європейського суду з прав людини: у рішеннях „Яременко проти України“ від 12 червня 2008 року, „Луценко проти України“ від 18 грудня 2008 року та „Шабельник проти України“ від 19 лютого 2009 року суд визнав, що використання показань осіб, які вони давали як свідки без участі адвоката чи іншого фахівця у галузі права, для доведення вини у вчиненні злочину ними (свідками) або їх співучасниками є порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. У частині першій статті 59 Конституції України не міститься обмежень стосовно кола суб'єктів надання правової допомоги та вимог щодо їх професійної підготовки, які мають визначатися в законах України, а у частині другій передбачено, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Відповідно до Закону України „Про адвокатуру“ адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземців, осіб без громадянства, юридичних осіб у всіх органах, підприємствах, установах і організаціях (статті 1, 6).

Системний аналіз статті 59 Конституції України, Закону України „Про адвокатуру“ дає підстави для висновку, що положення частини другої цієї статті „для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура“ є однією з конституційних гарантій, яка надає свідку під час допиту в органах дізнання, досудового слідства чи особі у разі дачі пояснень в державних органах право вільно отримувати правову допомогу адвоката. У такий спосіб держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість надання кваліфікованої правової допомоги особам у правовідносинах з державними органами. Зазначене не виключає і права на отримання особою такої допомоги від інших суб'єктів, якщо законами України щодо цього не вста-

новлено обмежень.

Враховуючи наведене та керуючись положеннями статей 147, 150, 153 Конституції України, статтями 63, 65, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. Положення частини першої статті 59 Конституції України „кожен має право на правову допомогу“ треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

2. Положення частини другої статті 59 Конституції України „для ... надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура“ в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах з цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційними поданнями Вищого господарського суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 130 Конституції України (справа про фінансове забезпечення діяльності судів)

**м. Київ
11 березня 2010 року
№ 7-рп/2010**

Справа № 1-3/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуна В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича – доповідача,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними поданнями Вищого господарського суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 130 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стали конституційні подання Вищого господарського суду України від 15 квітня 2009 року та 2 жовтня 2009 року.

Підставою для розгляду справи згідно з частиною першою статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у роз'ясненні положень частини першої статті 130 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Вищий господарський суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотаннями дати офіційне тлумачення положень частини першої статті 130 Конституції України стосовно:

– здійснення організаційного забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, організаційно-технічного) діяльності судів органом виконавчої влади;

– визначення окремими рядками у Державному бюджеті України щорічних видатків на утримання усіх судів загальної юрисдикції (місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих, Верховного Суду України) і Конституційного Суду України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційних подань висловили Президент України, Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація України, Рада суддів України, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Міністерство юстиції України, Комітет Верховної Ради України з питань правової політики, апеляційні суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, апеляційні господарські та адміністративні суди, а також науковці Академії суддів України, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії.

3. Конституційний Суд України, розглядаючи порушені в конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. В Україні державна влада здійснюється на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову, її органи реалізують свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України, що означає самостійне виконання кожним органом державної влади своїх функцій і повноважень (стаття 6 Основного Закону України, абзац перший пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 листопада 2004 року № 17-рп/2004).

Згідно з частиною першою статті 130 Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів.

3.2. За своїм змістом фінансування державних органів є планомірним процесом управління централізованими і децентралізованими фондами коштів з метою забезпечення діяльності відповідних суб'єктів владних повноважень щодо реалізації ними своїх функцій. Забезпечення державного фінансування функціонування судів і діяльності суддів є однією з умов стабільності їхньої роботи, на що неодноразово у своїх рішеннях звертав увагу Конституційний Суд України.

Особливий порядок фінансування судів і діяльності суддів є однією з конституційних гарантій їх незалежності, закріпленої у статті 126 Конституції України, і спрямований на забезпечення належних умов для здійснення незалежного правосуддя (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2007 року № 4-рп/2007). Додаткові гарантії незалежності і недоторканності суддів, крім уже передбачених Конституцією України, можуть встановлюватися також законами (підпункт 1.3 пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004).

Фінансування усіх судів в Україні, а також забезпечення діяльності органів суддівського самоврядування здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, який щорічно має затверджуватися парламентом виключно у формі закону (пункт 1 частини другої статті 92, частина перша статті 96 Конституції України, стаття 117, частина перша статті 120 Закону України „Про судоустрій України“ від 7 лютого 2002 року № 3018-III).

Аналіз положень Конституції України (пункту 4 частини першої статті 85, пункту 1 частини другої статті 92, частини другої статті 95, статті 96, статті 97, статті 98, пункту 6

статті 116) та Бюджетного кодексу України (статей 32 – 62), які регламентують бюджетний процес, свідчить, що повноваженнями стосовно розроблення проекту закону про Державний бюджет України, затвердження Державного бюджету України, а також виконання і контролю за його виконанням, подання та розгляду звіту про його виконання наділені в межах своєї компетенції Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що від імені держави обов'язок забезпечувати фінансування органів судової влади за рахунок коштів Державного бюджету України в межах компетенції покладений на Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України.

3.3. За приписами статей 1, 2 Закону України „Про джерела фінансування органів державної влади“ від 30 червня 1999 року № 783–XIV органи державної влади здійснюють свою діяльність виключно за рахунок бюджетного фінансування в межах, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, а кошти на їх фінансування, у тому числі на фінансове забезпечення діяльності судів України, передбачаються у Державному бюджеті України окремим рядком.

Централізований порядок фінансування судових органів з Державного бюджету України в обсягах, які мають забезпечувати належні економічні умови для повного і незалежного здійснення правосуддя, фінансування потреб судів спрямований на гарантування судової діяльності на основі принципів і приписів Конституції України (абзац третій пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 1999 року № 6-рп/99).

Окрім фінансування кожного суду загальної юрисдикції та Конституційного Суду України забезпечує умови для конституційних гарантій їх самостійності та незалежності суддів при здійсненні правосуддя, оскільки унеможливує негативний вплив на них через механізми виділення та розподілення належних їм відповідно до закону коштів Державного бюджету України. Суди всіх юрисдикцій та рівнів є юридичними особами публічного права, а тому мають достатні правові підстави самостійно розпоряджатися цими коштами.

Закріплені Конституцією та законами України гарантії незалежності суддів як необхідні умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом мають бути реально забезпечені (абзац сьомий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року №19-рп/2004).

Належне функціонування судів залежить, зокрема, від обсягів фінансування та вчасного виділення коштів, на чому неодноразово наголошувалося у міжнародних актах, а саме:

– Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, якими передбачено, що кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції (принцип 7);

– Резолюції 1989/60 15-го пленарного засідання Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй „Процедури ефективного здійснення Основних принципів незалежності судових органів“ від 24 травня 1989 року, згідно з якою при реалізації принципів 8 і 12 Основних принципів незалежності судових органів держави приділяють особливу увагу необхідності виділення відповідних ресурсів для функціонування судової системи (процедура 5);

– Віденській декларації та Програмі дій, прийнятій на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 року, за якою кожній державі необхідно належним чином фінансувати установи, зайняті відправленням правосуддя (пункт 27);

– Рекомендації №(94)12 Комітету Міністрів Ради Європи „Незалежність, дієвість та роль суддів“ від 13 жовтня 1994 року, згідно з якою для створення відповідних умов праці, які дозволять суддям ефективно працювати, необхідно укомплектувати штати достат-

ньою кількістю суддів, а також надати в розпорядження суддів допоміжний персонал та відповідне обладнання, зокрема засоби для діловодства та зв'язку, з тим, щоб вони могли діяти ефективно та без невинуватених затримок (пункти „а“, „д“ принципу III).

Виходячи із системного аналізу положень Конституції України, законів України, міжнародних актів стосовно предмета конституційних подань, Конституційний Суд України дійшов висновку, що у законі про Державний бюджет України на відповідний рік мають бути передбачені окремими рядками щорічні видатки на утримання кожного суду всіх юрисдикцій і рівнів.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційних подань положення частини першої статті 130 Конституції України, а саме: „Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів“, необхідно розуміти так, що:

– фінансування всіх судів в Україні повинне забезпечуватися державою виключно за рахунок коштів Державного бюджету України;

– від імені держави забезпечення фінансування судів здійснюють Кабінет Міністрів України шляхом розроблення та подання до Верховної Ради України проекту закону про Державний бюджет України та Верховна Рада України шляхом затвердження Державного бюджету України виключно законом України, здійснення контролю за його виконанням і прийняття рішення щодо звіту про його виконання;

– у Державному бюджеті України мають визначатися окремо для всіх судів України видатки на їх утримання не нижче рівня, що надає можливість незалежного здійснення правосуддя, з подальшим забезпеченням повного і своєчасного виділення таких видатків;

– органи виконавчої влади беруть участь в організаційному забезпеченні функціонування судів і діяльності суддів у випадках та в порядку, передбачених Конституцією України та законами України.

2. В аспекті конституційних подань положення частини першої статті 130 Конституції України, а саме: „У Державному бюджеті України окремо визначаються видатки на утримання судів“, треба розуміти так, що Кабінет Міністрів України зобов'язаний у проекті закону про Державний бюджет України передбачати окремими рядками видатки для кожного суду всіх юрисдикцій і рівнів в достатніх для здійснення правосуддя обсягах, а Верховна Рада України законом повинна визначати такі видатки у Державному бюджеті України.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

**у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України
щодо офіційного тлумачення термінів „найвищий судовий орган“, „ви-
щий судовий орган“, „касаційне оскарження“, які містяться у статтях
125, 129 Конституції України**

**м. Київ
11 березня 2010 року
№ 8-рп/2010**

Справа № 1-1/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича – доповідача,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Мачужак Ярослави Василівни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича – доповідача,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представника суб'єкта права на конституційне подання Максимова Влади-
слава Володимировича, Постійного представника Верховної Ради України у Конституцій-
ному Суді України Селіванова Анатолія Олександровича, представників Верховної Ради
України Кармазіна Юрія Анатолійовича, Новікової Юлії Володимирівни, представника
Верховного Суду України Константога Олександра Володимировича, представника Вищого
адміністративного суду України Цуркана Михайла Івановича, представника Вищого госпо-
дарського суду України Бондаренка Ігоря Івановича розглянув на пленарному засіданні
справу за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлу-
мачення термінів „найвищий судовий орган“, „вищий судовий орган“, які містяться у статті
125, терміна „касаційне оскарження“, що міститься у статті 129 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України „Про Кон-
ституційний Суд України“ стало конституційне подання 46 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у офіційній інтерпретації термінів „найвищий судовий орган“, „вищий судовий орган“, які містяться у статті 125, терміна „касаційне оскарження“, що міститься у статті 129 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Стецюка П.Б., пояснення Максимова В.В., Селіванова А.О., Кармазіна Ю.А., Новікової Ю.В., Константого О.В., Цуркана М.І., Бондаренка І.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 46 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням розкрити зміст та дати офіційне тлумачення термінів „найвищий судовий орган“, „вищий судовий орган“, які містяться у статті 125, терміна „касаційне оскарження“, що міститься у статті 129 Конституції України, у їх взаємозв'язку, а також роз'яснити: „чи означає, що конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції наділяє його конституційним повноваженням здійснювати наступний після Вищого господарського та Вищого адміністративного судів України касаційний перегляд і перегляд за винятковими обставинами рішень господарських та адміністративних судів; чи означає передбачена пунктом 8 частини третьої статті 129 Конституції України така основна засада судочинства, як „касаційне оскарження рішення суду“, тільки одноразове оскарження; чи означає закріплений в частині третій статті 125 Конституції України статус вищих спеціалізованих судів – вищих судових органів, що вони є остаточною процесуальною касаційною інстанцією щодо оскарження рішень місцевих і апеляційних господарських та адміністративних судів; чи є оскарження до Верховного Суду України рішень адміністративних судів за винятковими обставинами їх повторним касаційним оскарженням; чи є перегляд Верховним Судом України судових рішень за винятковими обставинами в адміністративному судочинстві самостійною конституційною засадою судочинства; чи можна в законах України передбачати (встановлювати) інші форми оскарження рішень судів загальної юрисдикції, крім тих, що встановлені в Конституції України як засади судочинства – апеляційне і касаційне оскарження“.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні конституційних термінів „найвищий судовий орган“ (частина друга статті 125), „вищий судовий орган“ (частина третя статті 125), „касаційне оскарження“ (пункт 8 частини третьої статті 129) народні депутати України обґрунтовують тим, що запровадження Законом України „Про судоустрій України“ у господарському та адміністративному судочинстві, крім касаційних інстанцій – Вищого господарського суду України і Вищого адміністративного суду України (статті 38, 39), ще й наступної – Верховного Суду України (стаття 47), яка перевіряє касаційні процесуальні акти зазначених вищих судів у касаційному порядку, „обумовлює виникнення проблем стосовно визначення суті касаційного провадження, здійснюваного вищими спеціалізованими судами, та повторної касації і виняткового провадження, що здійснює Верховний Суд України, що в підсумку впливає на забезпечення єдності функцій касації“ в системі вказаних спеціалізованих судів. У зв'язку з цим суб'єкт права на конституційне подання зазначає, „що в касаційних процесуальних відносинах представлені, з одного боку – вищі спеціалізовані суди з притаманними їм функціями вищого судового органу, а з іншого – Верховний Суд України, який також відповідає ознакам вищої судової установи і до того ж має стосовно спеціалізованих судів по суті касаційний характер завдань і функцій“. Тому в клопотанні вказано, що „внаслідок касаційного дуалізму в повноваженнях цих судів мають місце випадки, коли правові позиції вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду України різняться, що ускладнює спеціалізованим судам правозастосування“.

Для правового обґрунтування практичної необхідності в офіційному тлумаченні наведених положень Конституції України автори клопотання посилаються також на Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2003 року № 20-рп/2003 (справа про Касаційний суд України), яким визнано неконституційними положення Закону України

„Про судоустрій України“ щодо утворення в системі судів загальної юрисдикції Касаційного суду України; його складу і повноважень, повноважень суддів, статусу голови, заступників голови та президії; строку його утворення і початку здійснення ним повноважень щодо розгляду в касаційному порядку цивільних і кримінальних справ. При цьому акцентується на правовій позиції, висловленій Конституційним Судом України у вказаному рішенні, яка полягає в тому, „що побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями судочинства, відповідними формами провадження (зокрема, в апеляційній і касаційній інстанціях)“ (абзац четвертий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

2. Свої позиції щодо предмета конституційного подання висловили Президент України, Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України, вчені Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії, юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Академії суддів України, фахівці Центру політико-правових реформ.

3. Вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Україна є демократичною, правовою державою; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; права і свободи людини і громадянина захищаються судом (стаття 1, частина друга статті 3, частина перша статті 55 Конституції України).

Право на судовий захист забезпечується конституційними гарантіями здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку.

Конституційні положення, які стосуються питань системи судів загальної юрисдикції, містяться у розділі VIII „Правосуддя“ Конституції України. Статтею 125 Основного Закону України визначено систему судів загальної юрисдикції в Україні. Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції, а вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди.

Положенням пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України встановлено одну з основних засад судочинства – забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом. Конституційний Суд України у Рішенні від 11 грудня 2007 року № 11-рп/2007 зазначив: „Реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина“ (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

3.2. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України).

Конституційний Суд України у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 акцентував: „Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо“ (абзац другий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях визначив окремі ознаки принципу верховенства права у розбудові національних систем правосуддя та здійсненні судочинства, яких мають дотримуватись держави – члени Ради Європи, що підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Так, у справі „Пономарьов проти України“ Європейський суд з прав людини наголосив, що „право на справедливий судовий розгляд, яке гарантовано пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, має розумітися у світлі преамбули Конвенції, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є

спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним з фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип стверджує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення“ (пункт 40 мотивувальної частини Рішення від 3 квітня 2008 року).

У справі „Сокурєнко і Стригун проти України“ Європейський суд з прав людини зазначив, що „стаття 6 Конвенції не зобов'язує держав – учасників Конвенції створювати апеляційні чи касаційні суди. Однак там, де такі суди існують, необхідно дотримуватись гарантій, визначених у статті 6“ (пункт 22 мотивувальної частини Рішення від 20 липня 2006 року).

Відповідно до принципу верховенства права питання розподілу правосудних повноважень між Верховним Судом України та вищими судами, визначення стадій судочинства та форм провадження мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд.

3.3. У Законі України „Про судоустрій України“ (стаття 39), Кодексі адміністративного судочинства України (стаття 210), Господарському процесуальному кодексі України (стаття 108) передбачено, що вищі спеціалізовані суди розглядають у касаційному порядку справи відповідної судової юрисдикції і є судами касаційної інстанції.

Конституційний Суд України, враховуючи частину четверту статті 125 Конституції України, згідно з якою відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди, дійшов висновку, що вищі суди повноважні забезпечувати за законом касаційне оскарження та перегляд рішень судів відповідних юрисдикцій.

Цей висновок узгоджується з правовими позиціями, викладеними Конституційним Судом України у Рішенні від 11 грудня 2003 року № 20-рп/2003 (справа про Касаційний суд України), які полягають в тому, що „за змістом положень частин другої, третьої, четвертої статті 125 Конституції України ними визначена система судів загальної юрисдикції, названі всі її ланки: Верховний Суд України, інші види судів – вищі спеціалізовані, апеляційні, місцеві. Згідно з частиною першою зазначеної статті ця система судів будується за принципами територіальності і спеціалізації“ (абзац перший підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини); „системний аналіз положень частин другої, третьої, четвертої статті 125 і пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України засвідчує, що побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями судочинства, відповідними формами провадження (зокрема, в апеляційній і касаційній інстанціях). За змістом цих положень апеляційною інстанцією названі апеляційні суди, а касаційне провадження може здійснюватися у відповідних судах, визначених статтею 125 Конституції України“ (абзац четвертий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини).

3.4. Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Конституційний Суд України наголошував: „Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини 1948 року передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13)“ (абзац десятий пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003).

Касаційна інстанція реалізує свої процесуальні права в межах касаційного провадження виключно для перевірки правильності юридичної оцінки обставин справи у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій. Як касаційна інстанція Верховний Суд

України повторно після вищих судів перевіряє рішення судів (статті 39, 47 Закону України „Про судоустрій України“, розділ XII2 Господарського процесуального кодексу України, частина друга статті 235 Кодексу адміністративного судочинства України), що не може бути виправдано з точки зору забезпечення права на справедливий розгляд справи упродовж розумного строку. Крім того, наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності.

З огляду на викладене Конституційний Суд України дійшов висновку, що правомірним може бути лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішень судів. Конституційний статус Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції.

3.5. Розглядаючи питання про можливість встановлення законодавцем інших форм оскарження рішень судів загальної юрисдикції, крім тих, що встановлені в пункті 8 частини третьої статті 129 Конституції України як засади судочинства – апеляційне і касаційне оскарження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що за своїм змістом це конституційне положення не містить вичерпного переліку форм оскарження рішень судів загальної юрисдикції.

Приписом пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України визначено „забезпечення ... касаційного оскарження рішення суду“ лише як одну з основних засад судочинства, а частиною четвертою цієї статті передбачено, що законом можуть бути визначені також інші засади судочинства в судах окремих судових юрисдикцій. Отже, законодавцем можуть бути передбачені у законах про судоустрій та судочинство й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 41, 51, 67, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті конституційного подання:

– визначення у положенні пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України як однієї з основних засад судочинства „забезпечення ... касаційного оскарження рішення суду“ у системному зв'язку з положеннями частини першої статті 8, статті 125 Основного Закону України означає лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішення суду; законом можуть бути передбачені й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції;

– визначення у частині третій статті 125 Конституції України вищих судів як вищих судових органів спеціалізованих судів означає, що вищі суди здійснюють на підставах і в межах, встановлених законами про судочинство, повноваження суду касаційної інстанції стосовно рішень відповідних спеціалізованих судів;

– визначення у частині другій статті 125 Конституції України Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції означає, що конституційний статус Верховного Суду України не передбачає наділення його законодавцем повноваженнями суду касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів, які реалізують повноваження касаційної інстанції.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України

**м. Київ
1 квітня 2010 року
№ 10-рп/2010**

Справа № 1-6/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Джуня В'ячеслава Васильовича,
Дідківського Анатолія Олександровича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича – доповідача,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Нікітіна Юрія Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

за участю представників суб'єкта права на конституційне подання Гончар Любові Ярославівни, Демченка Вадима Костянтиновича, Ханової Раїси Федорівни, представника Верховної Ради України Віламової Наталії Олександрівни, представника Верховного Суду України Константога Олександра Володимировича, представника Вищого господарського суду України Бондаренка Ігоря Івановича розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу України (далі – Земельний кодекс), пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Вищого адміністративного суду

України.

Підставою для розгляду справи відповідно до частини першої статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційній інтерпретації відповідних положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу.

Заслухавши суддю-доповідача Кампа В.М., пояснення Гончар Л.Я., Демченка В.К., Ханової Р.Ф., Віламової Н.О., Константого О.В., Бондаренка І.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Вищий адміністративний суд України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу та пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу в аспекті таких питань:

– чи вбачається зі слів „вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції“, викладених у частині першій статті 143 Конституції України, що органи місцевого самоврядування є суб'єктами владних повноважень при вирішенні інших питань місцевого значення, зокрема, в процесі реалізації своїх повноважень у сфері земельних відносин;

– чи впливає з положень пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу, що орган місцевого самоврядування при вирішенні зазначених у цих пунктах питань виступає як суб'єкт владних повноважень;

– чи належить до компетенції адміністративних судів з огляду на пункт 1 частини першої статті 17 Кодексу розгляд спорів про визнання недійсними рішень (дій, бездіяльності) органів місцевого самоврядування, якими порушуються права фізичних та юридичних осіб у сфері регулювання земельних відносин.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень суб'єкт права на конституційне подання пояснює потребою визначити на основі законодавства компетенцію адміністративних судів щодо судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. Така потреба виникла у зв'язку з тим, що, на думку автора клопотання, „Верховний Суд України у своїх рішеннях висловлював протилежні по суті правові позиції щодо аналогічних спірних питань“.

2. Свої позиції щодо предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, Міністерство юстиції України, Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України, Верховний Суд України, Вищий господарський суд України, Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд, Харківський апеляційний адміністративний суд, Вінницький окружний адміністративний суд, Сумський окружний адміністративний суд, Центр політико-правових реформ, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, Донецький національний університет, Академія суддів України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Одеська національна юридична академія.

3. Вирішуючи питання, порушені у конституційному поданні, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і гарантується-

ся місцеве самоврядування, що є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (статті 1, 7, частина перша статті 140 Основного Закону України).

Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування в порядку, встановленому законом, безпосередньо або через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи; органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (частина третя статті 140, частина перша статті 144 Основного Закону України). Акти органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з мотивів невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку (частина десята статті 59 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“).

3.2. Відповідно до частини першої статті 143 Конституції України територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування вирішують, крім передбачених в Основному Законі України, й інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції.

За правовою позицією Конституційного Суду України предметами відання місцевого самоврядування є не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення. Перелік таких питань визначено у Конституції України та Законі України „Про місцеве самоврядування в Україні“ (абзац другий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 26 березня 2002 року № 6-рп/2002). Зокрема, згідно з цим законом до питань місцевого значення належить регулювання сільськими, селищними, міськими радами земельних відносин відповідно до закону (пункт 34 частини першої статті 26).

Конституційний Суд України вважає, що системний аналіз положень Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ (частини першої статті 10, статей 16, 17, 18, 25, 26 та інших) свідчить, що органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення, віднесених Конституцією України та законами України до їхньої компетенції, є суб'єктами владних повноважень, які виконують владні управлінські функції, зокрема нормотворчу, координаційну, дозвільну, реєстраційну, розпорядчу. Як суб'єкти владних повноважень органи місцевого самоврядування вирішують в межах закону питання в галузі земельних відносин.

Отже, положення частини першої статті 143 Конституції України „вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції“ стосується вирішення органами місцевого самоврядування як суб'єктами владних повноважень питань, визначених законами, зокрема, у галузі земельних відносин.

4. Відповідно до пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу до повноважень сільських, селищних, міських рад належить розпорядження землями територіальних громад, передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності.

Конституційний Суд України вважає, що ці повноваження охоплюються зазначеним у статті 143 Конституції України поняттям „інші питання місцевого значення“, а тому при їх здійсненні сільські, селищні, міські ради виступають як суб'єкти владних повноважень, які реалізують розпорядчі та інші функції.

5. За Конституцією і законами України публічно-правові спори в Україні розглядають і вирішують Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції в порядку кримінального та адміністративного судочинства (статті 13, 15 Закону України „Про Конституційний Суд України“, стаття 17 Кодексу).

Конституційний Суд України вважає, що вирішення земельних спорів фізичних та юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуа-

льної дії), дій чи бездіяльності належить до юрисдикції адміністративних судів, крім публічно-правових спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення (частина друга статті 4, пункт 1 частини першої, частина друга статті 17 Кодексу).

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 63, 67, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання:

– положення частини першої статті 143 Конституції України, згідно з якими територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування „вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції“, слід розуміти так, що при вирішенні цих питань органи місцевого самоврядування діють як суб’єкти владних повноважень;

– положення пунктів „а“, „б“, „в“, „г“ статті 12 Земельного кодексу України у частині повноважень сільських, селищних, міських рад відповідно до цього кодексу вирішувати питання розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності треба розуміти так, що при вирішенні таких питань ці ради діють як суб’єкти владних повноважень;

– положення пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України стосовно поширення компетенції адміністративних судів на „спори фізичних чи юридичних осіб із суб’єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності“ слід розуміти так, що до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, належать і земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб’єктом владних повноважень, пов’язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України

**м. Київ
6 квітня 2010 року
№ 11-рп/2010**

Справа № 1-33/2010

Конституційний Суд України у складі суддів:

Стрижака Андрія Андрійовича — головуєчого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Домбровського Івана Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Нікітіна Юрія Івановича – доповідача,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ від 10 лютого 2010 року № 1861–VI (Офіційний вісник України, 2010 р., № 12, ст. 565, № 18, ст. 803), (далі – Регламент) стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України (далі – коаліція).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання 68 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Консти-

туційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту.

Заслухавши суддю-доповідача Нікітіна Ю.І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 68 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту стосовно можливості формування коаліції окремими народними депутатами України, зокрема й такими, яких відповідно до частини четвертої статті 59 Регламенту визнано позафракційними (у зв'язку з їх виключенням зі складу депутатської фракції) або які вийшли чи не ввійшли до складу депутатських фракцій, у тому числі через незгоду з позицією депутатських фракцій щодо участі у формуванні коаліції.

Автори клопотання стверджують, що частиною четвертою статті 59 Регламенту запроваджено інститут позафракційних народних депутатів України, якими вважаються народні депутати України, виключені зі складу депутатської фракції. У конституційному поданні зазначено, що Конституційний Суд України у своїх рішеннях визначив депутатські фракції суб'єктами формування коаліції, а також вказав на роль депутатських фракцій у процесі структурування та внутрішньої організації діяльності Верховної Ради України, у тому числі у формуванні коаліції. Однак питання можливості народних депутатів України, які не входять до складу депутатських фракцій, брати участь у формуванні коаліції Конституційним Судом України не розглядалося.

Практичну необхідність у роз'ясненні положень частини шостої статті 83 Конституції України та частини четвертої статті 59 Регламенту народні депутати України пов'язують з порушенням прав народних депутатів України представляти інтереси громадян України, які їх обрали, що є підставою для офіційного тлумачення цих норм Конституційним Судом України.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, утворена на підставі узгоджених політичних позицій депутатських фракцій коаліція може включати як народних депутатів України, які входять до відповідних фракцій, так і інших народних депутатів України, які як представники Українського народу підтримують узгоджені політичні позиції, на основі яких побудована коаліція, у тому числі й тих, які відповідно до частини четвертої статті 59 Регламенту є позафракційними (тобто виключеними зі складу депутатської фракції) або не ввійшли чи вийшли зі складу депутатських фракцій, але їх повноваження не припинено в порядку, встановленому частиною шостою статті 81 Конституції України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України, науковці Львівського національного університету імені Івана Франка, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Одеської національної юридичної академії.

3. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

3.1. Україна є демократичною, правовою державою, республікою; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади; народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії (стаття 1, частини перша, друга статті 5, частина перша статті 38, стаття 69 Конституції України).

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною у Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005, конституційно-правовий зміст цих положень полягає

в тому, що „влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу“ (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини).

3.2. Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії, які сприяють формуванню і вираженню політичної волі, беруть участь у виборах (частини перша, друга статті 36 Конституції України). Належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання будь-яких пільг і переваг (частина третя статті 1 Закону України „Про політичні партії в Україні“).

Політичні партії забезпечують участь громадян України в політичному житті суспільства, впливають на державну владу, беруть участь у формуванні органів влади і контролі за їх діяльністю (абзац третій підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007).

3.3. Верховна Рада України є органом державної влади, який здійснює свої повноваження на засадах представництва народними депутатами України інтересів Українського народу. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 7 липня 1998 року № 11-рп/98 вказав, що діяльність Верховної Ради України передусім спрямована на забезпечення народного представництва та виявлення державної волі прийняттям законів шляхом голосування народних депутатів України (абзац третій пункту 1 мотивувальної частини).

Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування (частина перша статті 76 Конституції України). Обрання народних депутатів України у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій (виборчих блоків політичних партій (далі – виборчих блоків) відбувається за пропорційною системою (частина третя статті 1 Закону України „Про вибори народних депутатів України“). Усі народні депутати України є повноважними представниками Українського народу у Верховній Раді України, відповідальними перед ним і покликаними виражати та захищати його інтереси.

3.4. Конституція України пов'язує початок здійснення повноважень народним депутатом України з моментом складення присяги та містить застереження щодо втрати депутатського мандата у разі відмови скласти присягу (частини третя, четверта статті 79). Присяга, яку складають народні депутати України перед вступом на посаду, вказує на те, що народний депутат України повинен „додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників“ (частина перша статті 79 Конституції України).

Згідно з Регламентом народними депутатами України у Верховній Раді України формуються депутатські фракції (частина перша статті 58). При цьому політична партія (виборчий блок) має право формувати у Верховній Раді України лише одну депутатську фракцію (частина друга статті 58 Регламенту), яка повинна налічувати не менше ніж 15 народних депутатів України (частина перша статті 59 Регламенту).

Реалізація повноважень Верховною Радою України зумовлена не тільки набуттям повноважень народними депутатами України, а й утворенням у Верховній Раді України коаліції. Коаліція формується за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції; до складу коаліції входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (частини шоста, сьома статті 83 Конституції України).

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України за Конституцією України фракційне структурування Верховної Ради України і формування коаліції є обов'язковими умовами її повноважності (абзац другий підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008).

4. У частинах п'ятій, дев'ятій статті 83 Конституції України передбачено, що порядок роботи Верховної Ради України, засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції встановлюються Основним Законом України та Регламентом Верховної Ради України. Тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України в Рішенні Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 дано без урахування положень Регламенту, оскільки Тимчасовий регламент Верховної Ради України цим же Рішенням був визнаний таким, що не відповідає Конституції України, у зв'язку з прийняттям його не у формі закону України, а у формі постанови Верховної Ради України. Конституційне положення щодо встановлення засад формування коаліції Конституцією України і Регламентом реалізоване з набуттям чинності 17 лютого 2010 року Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ № 1861–VI, тому офіційне тлумачення відповідних положень Конституції України та Регламенту щодо формування коаліції має відбуватися у їх системному зв'язку.

Конституцією України (частинами шостою, сьомою статті 83) та Регламентом (статтями 61, 62) встановлені такі засади формування коаліції: вона формується за результатами виборів народних депутатів України; формування здійснюється після проведення консультацій депутатськими фракціями; основою формування коаліції є узгодження депутатськими фракціями політичних позицій; за результатами консультацій укладається Угода про коаліцію; невід'ємною складовою такої Угоди є список народних депутатів України, які сформували коаліцію і чисельність яких становить більшість від конституційного складу Верховної Ради України, що засвідчено особистими підписами цих народних депутатів України; коаліція формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання новообраної Верховної Ради України або протягом одного місяця з дня припинення діяльності попередньої коаліції; коаліція вважається сформованою з моменту офіційного оголошення про це головуючим на пленарному засіданні Верховної Ради України на підставі поданих до Апарату Верховної Ради України необхідних документів.

Відповідно до цього стаття 61 Регламенту визначила коаліцію як сформоване за результатами виборів і на основі узгоджених політичних позицій та на засадах, встановлених Конституцією України і Регламентом, об'єднання депутатських фракцій, народних депутатів України, до складу якого входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Утворення у Верховній Раді України коаліції має на меті добровільне об'єднання народних депутатів України у парламентську більшість. Ознаками коаліції є наявність депутатських фракцій, а також більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. Необхідність входження в коаліцію зазначеної кількості народних депутатів України підтверджується, зокрема, частиною десятою статті 83 Конституції України, згідно з якою „депутатська фракція у Верховній Раді України, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, передбачені цією Конституцією“. Відповідно до пункту 2 частини першої статті 66 Регламенту діяльність коаліції припиняється, якщо в ній залишається кількість народних депутатів України, менша, ніж це передбачено частиною шостою статті 83 Конституції України, тобто меншість від конституційного складу Верховної Ради України. Частина сьома статті 83 Конституції України передбачає формування коаліції не тільки після проведення чергових та позачергових виборів Верховної Ради України, а й після припинення діяльності коаліції. Це дає підстави для висновку, що за Конституцією України можлива зміна у Верховній Раді України однієї парламентської більшості на іншу в залежності від волі більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

5. Згідно з Основним Законом України держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (частина четверта статті 15). Ці

гарантії поширюються і на народних депутатів України (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 3 грудня 1998 року № 17-рп/98).

Конституційний Суд України виходить з того, що „діяльність Верховної Ради України є невід’ємною складовою частиною суспільного життя в Україні і має ґрунтуватися на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (частина перша статті 15 Конституції України)“ (абзац сьомий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 грудня 1998 року № 17-рп/98).

Аналіз положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81 Конституції України дає підстави для висновку, що Основний Закон України не виключає, а Регламент (частина третя статті 59) передбачає можливість перебування у Верховній Раді України народного депутата України поза депутатською фракцією, зокрема у разі його невходження або виходу зі складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку), за виборчим списком якої його обрано, до прийняття на підставі закону рішення вищим керівним органом відповідної політичної партії (виборчого блоку) про дострокове припинення його повноважень. Крім того, згідно з частиною четвертою статті 59 Регламенту народний депутат України, якого виключено зі складу депутатської фракції, є позафракційним. Відповідно до частини четвертої статті 60 Регламенту „депутатська фракція, склад якої стає меншим від необхідної мінімальної кількості народних депутатів, визначеної частиною першою статті 59 цього Регламенту, через 15 днів після дня настання такого факту оголошується Головою Верховної Ради України розпущеною“.

6. Конституція України, передбачивши належність народних депутатів України до депутатських фракцій, не обмежила їх права самостійно визначатися при прийнятті рішень, у тому числі щодо входження до складу більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, яка формує коаліцію. Наявність у народного депутата України такого права не залежить від позиції депутатської фракції щодо участі в коаліції. Цей висновок підтверджується, зокрема, тим, що частина друга статті 81 Конституції України, встановлюючи вичерпний перелік підстав для дострокового припинення повноважень народного депутата України, не передбачає такої підстави, як виключення зі складу депутатської фракції народного депутата України.

Отже, представництво народними депутатами України Українського народу у Верховній Раді України, прийняття рішень парламентом лише шляхом особистого голосування народних депутатів України (частини друга, третя статті 84 Конституції України), виконання народними депутатами України своїх обов’язків в інтересах усіх співвітчизників (частина третя статті 79 Конституції України) та відсутність у частині другій статті 81 Конституції України положень про дострокове припинення повноважень народного депутата України у разі виключення його зі складу депутатської фракції – все це вказує на всенародний характер представництва народних депутатів України у Верховній Раді України та наявність у них мандата на вільне його здійснення.

Вільне здійснення такого представництва забезпечується встановленням конституційно-правових гарантій депутатської недоторканності, вільного волевиявлення та безперешкодного здійснення народним депутатом України своїх повноважень. Зокрема, народний депутат України не несе юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп (частина друга статті 80 Конституції України); голосування та позиція, висловлена народним депутатом України стосовно роботи Верховної Ради України та її органів, не може бути предметом розгляду у Верховній Раді України та її органах (частина шоста статті 10 Закону України „Про статус народного депутата України“).

Конституційний Суд України вважає, що в основу тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту у системному зв’язку з положеннями статей 1, 5, 15, 36, 38, 69, 76, 79, 80, 81, частин п’ятої, сьомої,

дев'ятої статті 83, статті 86 Конституції України, статей 60, 61 Регламенту слід покласти суверенне право Українського народу здійснювати владу, визнання народного депутата України повноважним представником Українського народу у Верховній Раді України, надання йому мандата вільно здійснювати таке представництво і закріплення обов'язку діяти в інтересах усіх співвітчизників, встановлення процедури прийняття рішень у Верховній Раді України виключно шляхом вільного волевиявлення народних депутатів України. Це дає підстави для висновку, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції, мають право брати участь у її формуванні, тобто входити до більшості народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 67, 69, 93, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ від 10 лютого 2010 року № 1861–VI, у системному зв'язку з положеннями статей 1, 5, 15, 36, 38, 69, 76, 79, 80, 81, частин п'ятої, сьомої, дев'ятої статті 83, статті 86 Конституції України, статей 60, 61 Регламенту Верховної Ради України слід розуміти так, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України

**м. Київ
20 жовтня 2011 року
№ 12-рп/2011**

Справа № 1-31/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича – доповідача,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України „обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом“.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Служби безпеки України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначеного положення.

Заслухавши суддю-доповідача Вдовіченка С.Л. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Служба безпеки України – звернувся

до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України „обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом“ у взаємозв'язку з положеннями:

– частини другої статті 65 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – Кодекс), згідно з якими докази у кримінальній справі встановлюються, зокрема, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами здійснення оперативно-розшукових заходів;

– статті 2, частини другої статті 5 (у поданні – частини третьої статті 5), статті 8 Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність“ від 18 лютого 1992 року № 2135–ХІІ (далі – Закон), що визначають поняття оперативно-розшукової діяльності, права підрозділів, у тому числі Служби безпеки України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також суб'єктів, яким заборонено проведення оперативно-розшукової діяльності.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні зазначеного положення суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує неоднозначною судовою практикою оцінки допустимості доказів у кримінальних справах. На його думку, подані будь-якою особою відповідно до частини другої статті 66 Кодексу докази не відповідають вимогам допустимості, якщо вони одержані з порушеннями, пов'язаними як з незаконним обмеженням основоположних прав і свобод людини, закріплених в Конституції України, так і з порушенням закону, зокрема, внаслідок діяльності, яка має формальні ознаки оперативно-розшукової діяльності відповідно до статті 2 Закону і „в порушення частини третьої статті 5 цього Закону здійснюється особами, які безпідставно перебирають на себе функції відповідних державних органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності“. Органи дізнання, досудового слідства та суду і їх посадові особи не мають права визнавати фактичні дані доказами у кримінальній справі у зв'язку з незаконним шляхом їх одержання в розумінні положень частини третьої статті 62 Конституції України.

2. Свої позиції стосовно предмета конституційного подання висловили Голова Верховної Ради України, Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, науковці Національної академії прокуратури України, Національної академії Служби безпеки України, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, Національного університету „Одеська юридична академія“.

3. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

3.1. Україна є демократична, правова держава, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (статті 1, 3 Конституції України).

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (стаття 21, частина перша статті 24 Основного Закону України).

Конституція України має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії; в Україні визнається і діє принцип верховенства права (стаття 8 Основного Закону України).

Недопустимість обґрунтування обвинувачення особи у вчиненні злочину на доказах, одержаних незаконним шляхом, закріплена в першому реченні частини третьої статті 62 Конституції України, а згідно з частиною другою її статті 64 ця гарантія не може бути обмежена.

Основний Закон України, гарантуючи права і свободи особи, вимагає від неї певної поведінки щодо інших осіб та держави в цілому, встановлює відповідні вимоги та обмеження.

Кожен має право на повагу до його гідності, на свободу та особисту недоторканність, кожному гарантується недоторканність житла (частина перша статті 28, частина перша статті 29, частина перша статті 30 Конституції України). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68 Основного Закону України).

Відповідно до частини другої статті 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Однак здійснення цього права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або підтримання авторитету і неупередженості правосуддя (частина третя статті 34 Основного Закону України).

Згідно з частинами першою, другою статті 32 Конституції України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Конституційний Суд України в пункті 1 резолютивної частини Рішення від 30 жовтня 1997 року № 5-зп (справа К.Г.Устименка) зазначив, що до конфіденційної інформації, зокрема, належать відомості про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані). Щодо неможливості державних органів втручатися в особисте та сімейне життя людини, а також безпідставно отримувати відомості особистого характеру Конституційний Суд України наголосив у підпункті 4.2 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010 у справі про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів.

Стаття 31 Конституції України гарантує кожному таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть встановлюватися лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочині чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо.

Конституційний Суд України, розглядаючи цю справу, бере до уваги практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях встановлював наявність порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), коли у процесі одержання доказів обмежувалися права і свободи, гарантовані Конвенцією, зокрема її статтею 6 „Право на справедливий суд“, статтею 8 „Право на повагу до приватного і сімейного життя“.

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що допустимість доказів є прерогативою національного права і, за загальним правилом, саме національні суди повноважні оцінювати надані їм докази (§ 34 рішення у справі Тейксейра де Кастро проти Португалії від 9 червня 1998 року, § 54 рішення у справі Шабельника проти України від 19 лютого 2009 року), а порядок збирання доказів, передбачений національним правом, має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а саме: на свободу, особисту недоторканність, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції, на недоторканність житла (статті 5, 8 Конвенції) тощо.

Таким чином, даючи офіційне тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних у результаті порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Основний Закон України допускає такі обмеження.

3.2. Конституційний Суд України вважає, що положення частини третьої статті 62

Конституції України, відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, безпосередньо пов'язане з положенням частини першої цієї статті, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку.

Верховна Рада України відповідно до пункту 3 частини першої статті 85, пунктів 1, 14 частини першої статті 92 Конституції України законодавчо визначила повноваження органів дізнання і слідства щодо одержання фактичних даних, що можуть бути визнані доказами і які суд оцінює на предмет законності (допустимості), а також компетенцію органів прокуратури, які згідно з пунктом 3 статті 121 Основного Закону України здійснюють нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

Збирання, перевірка та оцінка доказів можливі лише в порядку, передбаченому законом. Відповідно до статті 65 Кодексу доказами в кримінальній справі є фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи (частина перша); ці дані встановлюються показаннями свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами (частина друга). Перелік суб'єктів, які можуть подавати докази, визначено у статті 66 Кодексу.

Визнаватися допустимими і використовуватися як докази в кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі.

Аналіз положення частини третьої статті 62 Конституції України „обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом“ дає підстави для висновку, що обвинувачення у вчиненні злочину не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо.

3.3. Оперативно-розшукові заходи можуть проводитися виключно визначеними в Законі державними органами та їх посадовими особами, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19 Основного Закону України).

У Законі врегульовано зміст, завдання, принципи оперативно-розшукової діяльності, порядок її здійснення, обов'язки та права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та визначено перелік відповідних дій, які можуть ними вчинятися в процесі такої діяльності. Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів; її завданням є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, про розвідувально-підкривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави; оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципах, зокрема, законності та дотримання прав і свобод людини (статті 1, 2, 4, 5, 7, 8 Закону).

Тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян під час здійснення

оперативно-розшукової діяльності уповноваженим органом, посадовою особою можливе лише у випадках, передбачених Конституцією України, та в порядку, встановленому законами України, з метою захисту прав і свобод інших людей, в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, економічного добробуту та прав людини; у випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи. Підстави і порядок здійснення заходів, пов'язаних із тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина, визначені Кодексом, Законом, законами України „Про міліцію“, „Про прокуратуру“, „Про Службу безпеки України“, „Про Державну прикордонну службу України“, „Про контррозвідувальну діяльність“, „Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю“.

Системний аналіз положень Кодексу та Закону дає підстави стверджувати, що проведення оперативно-розшукових заходів або використання засобів для отримання фактичних даних повинно відбуватися виключно з дотриманням прав і свобод людини і громадянина, у передбачених законом випадках та у відповідному процесуальному порядку особами або підрозділами, які уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Недотримання Конституції України та порушення особами, уповноваженими здійснювати оперативно-розшукову діяльність, вимог Кодексу, Закону, інших законів України при одержанні фактичних даних є підставою для визнання зібраних у такий спосіб доказів недопустимими.

3.4. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється виключно оперативними підрозділами органів, визначених у частині першій статті 5 Закону. Відповідно до частини другої вказаної статті проведення оперативно-розшукової діяльності громадськими, приватними організаціями та особами, іншими органами чи їх підрозділами, крім визначених у частині першій цієї статті, заборонено. Така заборона пов'язана з тим, що здійснення не уповноваженими фізичними або юридичними особами на власний розсуд будь-яких заходів, які віднесені до оперативно-розшукової діяльності (мають ознаки оперативно-розшукової діяльності), порушує не лише законодавчі положення, а й конституційні права і свободи людини і громадянина.

Конституційний Суд України виходить з того, що фактичні дані про скоєння злочину чи підготовку до нього можуть бути одержані не тільки в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноважених на це осіб, а й випадково зафіксовані фізичними особами, які здійснювали власні (приватні) фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, або відеореєстрації спостереження, розташованими як у приміщеннях, так і ззовні.

При оцінюванні на предмет допустимості як доказів у кримінальній справі фактичних даних, що містять інформацію про скоєння злочину чи підготовку до нього та подані в порядку, передбаченому частиною другою статті 66 Кодексу, необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні зазначених даних.

Конституційний Суд України вважає, що подані будь-якою фізичною або юридичною особою згідно з частиною другою статті 66 Кодексу речі або документи (фактичні дані) не відповідають вимогам допустимості доказів, якщо вони одержані з порушенням прав і основоположних свобод людини, закріплених в Конституції України, зокрема внаслідок цілеспрямованих дій із застосуванням оперативно-розшукових заходів, передбачених Законом.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення статті 62 Конституції України спрямовані на забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тому положення першого речення частини третьої цієї статті „обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом“ слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних у ре-

зультаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України „Про оперативно-розшукову діяльність“, особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 63, 65, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання щодо суб'єктів одержання доказів у кримінальній справі в результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності положення першого речення частини третьої статті 62 Конституції України, відповідно до якого обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних в результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України „Про оперативно-розшукову діяльність“, особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частини восьмої статті 811 Господарського процесуального кодексу України (справа про фіксування судового процесу технічними засобами)

м. Київ
8 грудня 2011 року
№ 16-рп/2011

Справа № 1-19/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:
Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича – доповідача,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, за якими у разі неявки у судові засідання всіх осіб, які беруть участь у справі, чи в разі якщо розгляд справи здійснюється судом за відсутності осіб, які

беруть участь у справі, фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється, а також частини восьмої (за конституційним поданням – частини сьомої) статті 811 Господарського процесуального кодексу України, відповідно до якої у випадку неявки у судове засідання всіх учасників судового процесу фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40, 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стали конституційне звернення товариства з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД та конституційне подання 54 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статей 71, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування судами України положень пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України та твердження суб'єкта права на конституційне подання про неконституційність окремих положень частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, частини восьмої статті 811 Господарського процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Кампа В.М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю „Пріма-Сервіс“ ЛТД (далі – Товариство) звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України, згідно з яким гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами віднесено до основних засад судочинства.

Необхідність в офіційному тлумаченні положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України автор клопотання мотивує його неоднозначним застосуванням господарськими судами України. Товариство підтверджує це тим, що Вищий господарський суд України як суд касаційної інстанції, керуючись положенням частини сьомої статті 811 Господарського процесуального кодексу України, не забезпечує фіксування судового процесу технічними засобами.

Суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що неоднозначне застосування судами України положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України призвело до порушення його конституційного права на судовий захист.

2. Суб'єкт права на конституційне подання – 54 народних депутати України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України, окремі положення частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частину восьму статті 811 Господарського процесуального кодексу України.

Автори клопотання вважають, що оспорювані норми процесуальних кодексів суперечать статтям 8, 129 Конституції України.

3. Свої позиції стосовно предмета конституційного звернення та конституційного подання висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, Верховний Суд України, Вищий адміністративний суд України, Вищий господарський суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, науковці Донецького національного університету, Національного університету „Одеська юридична академія“, Національної школи суддів України.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені в конституційному зверненні

питання, виходить з такого.

В Україні як демократичній, соціальній, правовій державі права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 1, частина друга статті 3 Конституції України).

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті 55 Основного Закону України). В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України), на засадах якого здійснюється правосуддя (абзац п'ятнадцятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, частина перша статті 6 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“). Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (частина третя статті 8 Основного Закону України).

4.1. Частиною третьою статті 129 Конституції України визначено основні засади судочинства, які відповідно до правової позиції Конституційного Суду України є конституційними гарантіями права на судовий захист (абзац перший підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011).

До основних засад судочинства належить, зокрема, повне фіксування судового процесу технічними засобами (пункт 7 частини третьої статті 129 Конституції України). Наведений конституційний припис покладає на суд обов'язок здійснювати повне фіксування судового процесу технічними засобами, оскільки саме за умови такого фіксування судового процесу гарантується конституційне право кожного на судовий захист, а також забезпечуються законність та інші основні засади судочинства.

Відповідно до частини третьої статті 124 Основного Закону України судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Суди загальної юрисдикції спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення (частина перша статті 18 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“).

Конституційний Суд України вважає, що положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України передбачає фіксування технічними засобами судових засідань, у яких відбуваються розгляд справи по суті та її вирішення судом першої інстанції, а також розгляд і вирішення справи судами апеляційної та касаційної інстанції.

4.2. Судом касаційної інстанції з розгляду господарських справ є Вищий господарський суд України (стаття 31 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“, частина третя статті 46 Господарського процесуального кодексу України), що здійснює судочинство на конституційних засадах, до яких належить, зокрема, повне фіксування судового процесу технічними засобами.

Системний аналіз положень Господарського процесуального кодексу України вказує на те, що ними не врегульовано питання щодо фіксування судового процесу технічними засобами у касаційній інстанції.

На підставі частини третьої статті 8 Основного Закону України положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами є нормою прямої дії, що, як зазначав Конституційний Суд України у Рішенні від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008, застосовується безпосередньо (абзац другий підпункту 6.1 пункту 6 мотивувальної частини).

Виходячи з викладеного у Вищому господарському суді України повне фіксування судових засідань технічними засобами повинно забезпечуватися безпосередньо на підставі положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України.

5. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, вважає за необхідне вказати на таке.

Відповідно до пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України виключно

законами визначаються питання судочинства, до яких належить, зокрема, повне фіксування судового процесу технічними засобами.

У судових засіданнях, які проводяться за відсутності всіх учасників судового процесу (як через неявку таких осіб, так і у зв'язку з письмовою формою провадження у справі), фактично відсутній предмет фіксування технічними засобами у розумінні пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України.

На основі системного аналізу оспорюваних положень кодексів Конституційний Суд України дійшов висновку, що вони ґрунтуються на принципі верховенства права, зокрема на таких його складових, як ефективність мети і засобів правового регулювання, розумність та логічність закону.

Таким чином, оспорювані положення частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, частини восьмої статті 811 Господарського процесуального кодексу України не суперечать частині другій статті 8 та пункту 7 частини третьої статті 129 Основного Закону України.

Виходячи з викладеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 61, 62, 65, 66, 67, 69, 73, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України як норми прямої дії щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами необхідно розуміти так, що у Вищому господарському суді України повне фіксування судових засідань технічними засобами повинно забезпечуватися на підставі цього конституційного положення.

2. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), положення частини шостої статті 12, частини першої статті 41 Кодексу адміністративного судочинства України, частини другої статті 197 Цивільного процесуального кодексу України, а також частину восьму статті 811 Господарського процесуального кодексу України, якими передбачено випадки, коли повне фіксування судового процесу технічними засобами не здійснюється.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини)

**м. Київ
14 грудня 2011 року
№ 19-рп/2011**

Справа № 1-29/2011

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича— головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича – доповідача,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини

другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41, 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення громадянина Осетрова С.В. та конституційне подання Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України та статей 2, 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтями 93, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування судами України положень названих статей Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінально-процесуального кодексу України та практична необхідність у їх роз'ясненні.

Заслухавши суддю-доповідача Шишкіна В. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Громадянин Осетров С.В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) в аспекті таких питань:

– чи гарантується кожному право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень на підставі статті 55 Основного Закону України, чи Конституцією України надано право оскаржувати в суді не будь-які, а лише певні категорії їхніх рішень, дій чи бездіяльності;

– у якому судовому провадженні (адміністративному чи кримінальному) повинні вирішуватися справи за скаргами фізичної особи, яка не є учасником кримінального судочинства, але повідомила про вчинення злочину, якщо ця особа просить визнати протиправною бездіяльність суб'єкта владних повноважень, який не прийняв жодного з рішень, передбачених статтею 97 КПК України.

Необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень автор клопотання обґрунтовує неоднозначним їх застосуванням за однакових обставин судами загальної юрисдикції під час розгляду скарг на бездіяльність прокурора, слідчого, органу дізнання щодо виконання вимог статті 97 КПК України стосовно реагування на заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини. На підтвердження цього Осетров С. В. посилається на відповідні судові рішення.

2. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 КПК України, статей 3, 4, 17 КАС України в аспекті статті 55 Конституції України та роз'яснити:

– за правилами якого виду судової юрисдикції (кримінальної чи адміністративної) підлягають розгляду заяви, предметом оскарження в яких є бездіяльність органів дізнання, слідства та прокуратури, що полягала у неприйнятті належного процесуального рішення за заявами чи повідомленнями про злочини;

– яким є порядок розгляду судами цієї категорії скарг, якщо така процедура безпосередньо не передбачена в процесуальних кодексах, зокрема в КПК України.

Суб'єкт права на конституційне подання мотивує своє клопотання практичною необхідністю у роз'ясненні вказаних положень кодексів у зв'язку з неоднозначним їх засто-

суванням судами загальної юрисдикції під час розгляду скарг на бездіяльність прокурора, слідчого, органу дізнання, яка полягала у невиконанні вимог статті 97 КПК України щодо реагування на заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, посилаючись на відповідні рішення судів загальної юрисдикції.

3. Свої позиції стосовно питань, поставлених у конституційному зверненні, висловили науковці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського державного університету внутрішніх справ, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, фахівці Центру політико-правових реформ.

4. Конституційний Суд України, вирішуючи питання, порушені в конституційному зверненні і конституційному поданні, виходить з такого.

4.1. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3 Конституції України). Для здійснення такої діяльності органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи наділені публічною владою, тобто мають реальну можливість на підставі повноважень, встановлених Конституцією і законами України, приймати рішення чи вчиняти певні дії. Особа, стосовно якої суб'єкт владних повноважень прийняв рішення, вчинив дію чи допустив бездіяльність, має право на захист.

Утвердження правової держави, відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, статті 55 Основного Закону України, полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні механізму такого захисту. Конституційний Суд України у своїх рішеннях послідовно підкреслював значущість положень статті 55 Конституції України щодо захисту кожним у судовому порядку своїх прав і свобод від будь-яких рішень, дій чи бездіяльності органів влади, посадових і службових осіб, а також стосовно неможливості відмови у правосудді (пункт 1 резолютивної частини Рішення від 25 листопада 1997 року № 6-зп, пункт 1 резолютивної частини Рішення від 25 грудня 1997 року № 9-зп).

Відносини, що виникають між фізичною чи юридичною особою і представниками органів влади під час здійснення ними владних повноважень, є публічно-правовими і поділяються, зокрема, на правовідносини у сфері управлінської діяльності та правовідносини у сфері охорони прав і свобод людини і громадянина, а також суспільства від злочинних посягань. Діяльність органів влади, у тому числі судів, щодо вирішення спорів, які виникають у публічно-правових відносинах, регламентується відповідними правовими актами.

4.2. Рішення, прийняті суб'єктами владних повноважень, дії, вчинені ними під час здійснення управлінських функцій, а також невиконання повноважень, встановлених законодавством (бездіяльність), можуть бути оскаржені до суду відповідно до частин першої, другої статті 55 Конституції України. Для реалізації кожним конституційного права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності вказаних суб'єктів у сфері управлінської діяльності в Україні утворено систему адміністративних судів.

Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень (частина перша статті 2 КАС України). До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження (частина друга статті 2 КАС України). Вичерпний перелік публічно-правових справ, на які не поширюється юрисдикція адміністративних судів, визначено в частині третій статті 17 КАС України, а саме справи: що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; які належить вирішувати в порядку кримінального судочинства; про накладення адміністративних стягнень; щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) об'єднання громадян віднесені до його внутрішньої діяльності.

ті або виключної компетенції (пункти 1, 2, 3, 4).

Отже, КАС України регламентує порядок розгляду не всіх публічно-правових спорів, а лише тих, які виникають у результаті здійснення суб'єктом владних повноважень управлінських функцій і розгляд яких безпосередньо не віднесено до підсудності інших судів.

4.3. Завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний (стаття 2 КПК України). Положення КПК України регламентують діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, яка стосується сфери публічно-правових відносин, що виникають внаслідок злочинних посягань, відповідальність за які встановлено в нормах кримінального права.

За статтею 97 КПК України прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані: приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі і в справах, які не підлягають їх віданню (частина перша); не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень: порушити кримінальну справу, відмовити в порушенні кримінальної справи, направити заяву або повідомлення за належністю (частина друга); вжити всіх можливих і необхідних заходів реагування у зв'язку з такими заявами і повідомленнями (частини третя, четверта, п'ята).

У статтях 110, 234, 236 КПК України йдеться про оскарження в суді рішень чи дій органів дізнання, слідчого, прокурора, які вони постановили чи вчинили уже під час провадження у кримінальній справі. Суб'єкти, визначені в цих нормах, є носіями спеціальних владних процесуальних повноважень і тому виконують функції, обумовлені завданнями кримінального судочинства.

Здійснюючи перевірку заяв і повідомлень про злочини, прокурор, слідчий, орган дізнання діють до порушення кримінальної справи, однак вдаються до тих же способів і прийомів, що й під час збирання доказів у кримінальній справі. Отже, правовідносини, що мають місце під час розгляду заяв про злочини, за своєю правовою природою є кримінально-процесуальними. Тому перевірка скарг на рішення, дії чи бездіяльність вказаних суб'єктів владних повноважень має відбуватися у тому ж процесуальному порядку і тим же судом, на який відповідно до закону покладені повноваження щодо перевірки й оцінки доказів у кримінальній справі, тобто судом із розгляду кримінальних справ. До того ж імперативний припис пункту 2 частини третьої статті 17 КАС України виключає юрисдикцію адміністративних судів щодо справ, які належить вирішувати в порядку кримінального судочинства.

Зазначене обумовлює висновок, що компетентним національним судом, до юрисдикції якого належить розгляд скарг щодо прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень стосовно заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, є суд, який спеціалізується на розгляді кримінальних справ.

5. Конституційним Судом України в Рішенні від 25 листопада 1997 року № 6-зп сформульовано правову позицію, за якою удосконалення законодавства в контексті статті 55 Конституції України має бути поступовою тенденцією, спрямованою на розширення судового захисту прав і свобод людини, зокрема судового контролю за правомірністю і обґрунтованістю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень (пункт 2 мотивувальної частини). Ця правова позиція кореспондується з положеннями статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) щодо ефективного засобу юридичного захисту від порушень, вчинених особами, які здійснюють свої офіційні повноваження. Реалізація права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності вказаних суб'єктів має відповідати також вимозі стосовно доступності правосуддя, про що зазначено у міжнародних правових документах – Загальній декларації прав людини (стаття 8), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (стаття 14), Конвенції (стаття 6), Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року (пункт 4).

Комітет Міністрів Ради Європи у Рекомендаціях від 28 червня 1985 року R (85) 11 стосовно положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу приписує державам-членам приділяти більше уваги потребам потерпілого на всіх етапах кримінального процесу, а в Рекомендаціях від 12 травня 2004 року Rec (2004) 6 щодо вдосконалення національних засобів правового захисту зазначає, що права та свободи, гарантовані Конвенцією, мають захищатися передусім на національному рівні.

Положення частин другої, третьої статті 110, частин п'ятої, шостої статті 234, частин другої, третьої статті 236 КПК України унормовують судовий розгляд скарг на рішення і дії органів дізнання, слідчого, прокурора, які були прийняті і вчинені в межах уже порушеної кримінальної справи. Однак у статті 97 КПК України визначено діяльність суб'єктів владних повноважень у разі надходження заяв і повідомлень про злочини на стадії, яка передує порушенню кримінальної справи.

Конституційний Суд України у Рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 зазначив, що право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина та відповідно до частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини), а недосконалість інституту судового контролю за досудовим слідством не може бути перепорою для оскарження актів, дій чи бездіяльності посадових осіб органів державної влади (абзац шостий підпункту 4.2 пункту 4 мотивувальної частини). Системний аналіз положень КПК України, зокрема тих, які визначають його завдання та унормовують порядок оскарження рішень чи дій суб'єктів владних кримінально-процесуальних повноважень, дає підстави для висновку про можливість оскарження до суду не тільки рішень і дій прокурора, слідчого, органу дізнання, але й їхньої бездіяльності.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що з метою реалізації положень статті 55 Конституції України та недопущення обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина у разі оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності прокурора, слідчого, органу дізнання стосовно заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини такі скарги суди повинні розглядати аналогічно до порядку оскарження до суду рішень і дій прокурора, слідчого, органу дізнання, встановленого КПК України.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 66, 67, 69, 70, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення частини другої статті 55 Конституції України необхідно розуміти так, що конституційне право на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб гарантовано кожному. Реалізація цього права забезпечується у відповідному виді судочинства і в порядку, визначеному процесуальним законом.

2. Положення статті 97 Кримінально-процесуального кодексу України в аспекті конституційного звернення і конституційного подання та в системному зв'язку з положеннями частини другої статті 55 Конституції України, частини третьої статті 110, частини п'ятої статті 234, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України необхідно розуміти так, що скарги осіб стосовно прийняття рішень, вчинення дій або допущення бездіяльності суб'єктом владних повноважень щодо заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини суди повинні розглядати і вирішувати у кримінальному судочинстві.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України

м. Київ
20 січня 2012 року
№ 2-рп/2012

Справа № 1-9/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича – доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 40 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання Жашківської районної ради Черкаської області.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність у з’ясуванні та офіційній інтерпретації положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Винокурова С.М., дослідивши матеріали справи, в тому числі позиції Голови Верховної Ради України, Прем’єр-міністра України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України, Служби безпеки України, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національної академії прокуратури України, Національного університету „Юридична академія України імені

Ярослава Мудрого“, Національного університету „Одеська юридична академія“, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — Жашківська районна рада Черкаської області — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України в аспекті таких питань:

- що слід розуміти під інформацією про особисте і сімейне життя, зокрема, чи належить така інформація до конфіденційної інформації про особу;
- чи є збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу втручанням в її особисте і сімейне життя.

Потреба в офіційному тлумаченні вказаних положень Конституції України автор клопотання обґрунтовує наявністю практичної необхідності у їх з'ясуванні та офіційній інтерпретації з метою забезпечення конституційного порядку у сфері реалізації конституційних прав на інформацію та невтручання в особисте і сімейне життя людини, зокрема посадової особи.

2. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

Згідно з Конституцією України людина, її честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частини перша, друга статті 24); кожна людина має невід'ємне право на життя (частина перша статті 27); кожен має право на повагу до його гідності (частина перша статті 28); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68); виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади регулювання шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики (пункти 1, 6, 12 частини першої статті 92).

3. Відповідно до частин першої, другої статті 32 Основного Закону України ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Зазначеним вимогам Конституції України кореспондують положення законодавства України, якими передбачено, що: збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (абзац другий частини першої статті 302 Цивільного кодексу України); поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної без-

пеки, економічного добробуту та прав людини (частина друга статті 14 Закону України „Про захист персональних даних“ від 1 червня 2010 року № 2297–VI (далі – Закон № 2297); конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (частина друга статті 21 Закону України „Про інформацію“ від 2 жовтня 1992 року № 2657–XII зі змінами (далі – Закон № 2657); розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (частина друга статті 7 Закону України „Про доступ до публічної інформації“ від 13 січня 2011 року № 2939–VI (далі – Закон № 2939).

Таким чином, лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання права особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її у таємниці.

Конституційне та законодавче регулювання права на невтручання в особисте та сімейне життя узгоджується із міжнародно-правовими актами.

Так, у статті 12 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань.

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (стаття 8).

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року встановлено, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію (пункт 1 статті 17).

3.1. За Цивільним кодексом України зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (статті 270, 271, 301). Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав (частина третя статті 269 Цивільного кодексу України).

Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя (частина четверта статті 4); ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України (частина п'ята статті 5); регулювання сімейних відносин здійсню-

ється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (частина четверта статті 7) та інше.

Конституційний Суд України виходить з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.

3.2. Інформацією про фізичну особу є відомості чи сукупність відомостей про таку особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована (частина перша статті 11 Закону № 2657).

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (частина перша статті 20 Закону № 2657).

Відкритою є будь-яка інформація, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом (частина друга статті 20 Закону № 2657). Зокрема, відкритою є публічна інформація, крім випадків, встановлених законом, яка відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом (частина перша статті 1 Закону № 2939).

Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом (частини перша, друга статті 21 Закону № 2657).

До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження (частина друга статті 11 Закону № 2657). Конституційний Суд України в абзаці першому пункту 1 резолютивної частини Рішення від 30 жовтня 1997 року № 5-зп відніс до конфіденційної інформації про фізичну особу, крім вказаної, ще й відомості про її майновий стан та інші персональні дані.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним.

3.3. Вирішуючи питання щодо конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї, Конституційний Суд України виходить з такого, що належність інформації про фізичну особу до конфіденційної визначається в кожному конкретному випадку. Перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження. Публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету у суспільстві.

Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції від 25 грудня 2008 року № 1165 (1998) (далі – Резолюція № 1165) вказала, що публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично збільшує рівень тиску на приватність їхнього життя (пункт 6). Згідно із законодавством України не належать до

інформації з обмеженим доступом, зокрема: декларації про доходи осіб та членів їхніх сімей, які претендують на зайняття чи займають виборну посаду в органах влади або обіймають посаду державного службовця, службовця органу місцевого самоврядування першої або другої категорії (частина шоста статті 6 Закону № 2939); персональні дані фізичної особи, яка претендує зайняти чи займає виборну посаду (у представницьких органах) або посаду державного службовця першої категорії, за винятком інформації, яка відповідно до закону визначена такою, що належить до інформації з обмеженим доступом (частина четверта статті 5 Закону № 2297); відомості про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб (пункт 5 частини четвертої статті 21 Закону № 2657).

Системний аналіз положень частин першої, другої статті 24, частини першої статті 32 Конституції України дає підстави Конституційному Суду України вважати, що реалізація права на недоторканність особистого і сімейного життя гарантується кожній особі незалежно від статі, політичних, майнових, соціальних, мовних чи інших ознак, а також статусу публічної особи, зокрема державного службовця, державного чи громадського діяча, який відіграє певну роль у політичній, економічній, соціальній, культурній або іншій сфері державного та суспільного життя.

Аналізуючи питання щодо поширення інформації про сімейне життя особи, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, Конституційний Суд України враховує, що така інформація зазвичай стосується не лише цієї особи, а й інших осіб, зокрема членів її сім'ї, яким Конституція України теж гарантує право на невтручання в їх особисте і сімейне життя, крім випадків, визначених законом. Тому поширення даних про таких фізичних осіб – членів сім'ї, що можуть стати відомими в результаті поширення інформації про саму посадову особу, крім випадків, визначених законом, може призвести до порушення їх конституційних прав, зашкодити гідності, честі, діловій репутації тощо. Застереження щодо недопущення порушення конституційних прав членів сімей посадових осіб Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010.

Таким чином, Конституційний Суд України, даючи офіційне тлумачення частин першої, другої статті 32 Конституції України, вважає, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за її згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

4. Згідно з частинами першою, другою статті 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Цим конституційним положенням відповідають приписи Цивільного кодексу України, якими встановлено, що фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (абзац перший частини першої статті 302).

Таке конституційне та законодавче регулювання права особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується із Міжнародним пактом

про громадянські і політичні права 1966 року, яким визначено, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (пункт 2 статті 19).

Однією з гарантій реалізації конституційних прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, яке згідно зі статтею 5 Закону № 2939 забезпечується систематичним та оперативним оприлюдненням інформації в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом, а також шляхом надання інформації на запити.

Разом з тим відповідно до частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, Конституцією України визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких законами України може передбачатися обмеження прав особи на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, оскільки реалізація цих прав не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб (абзац другий статті 5 Закону № 2657), у тому числі й конституційне право особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, встановлене частиною першою статті 32 Основного Закону України.

5. Положення частини першої статті 32 та частини третьої статті 34 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку і передбачають як недопустимість порушення права людини на недоторканність особистого та сімейного життя, так і реалізацію особою права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації.

Парламентська Асамблея Ради Європи в Резолюції № 1165 зазначила, що право кожної людини на приватність і право на свободу вираження поглядів є основою демократичного суспільства; ці права не є абсолютними і не мають ієрархічного характеру, оскільки мають однакову цінність (пункт 11). Виходячи з цього право на приватність, закріплене у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, повинне захищати приватне життя особи не лише від втручання влади, а й від подібних дій з боку інших осіб чи інститутів, зокрема засобів масової інформації (пункт 12 Резолюції № 1165).

Положення частини другої статті 32 Основного Закону України передбачають вичерпні підстави можливого правомірного втручання в особисте та сімейне життя особи (в тому числі й тієї, яка займає посаду, пов'язану з функціями держави або органів місцевого самоврядування, та членів її сім'ї). Такими підставами є: згода особи на збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації стосовно неї, а також, у разі відсутності такої згоди, випадки, визначені законом, і лише в інтересах національної без-

пеки, економічного добробуту та прав людини.

Даючи офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 32 Конституції України у системному зв'язку з частиною другою статті 34 цієї Конституції, Конституційний Суд України дійшов висновку, що збирання, зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 66, 67, 69, частиною першою статті 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України слід розуміти так:

– інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною;

– збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України

**м. Київ
25 січня 2012 року
№ 3-рп/2012**

Справа № 1-11/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича – доповідача,
Стецюка Петра Богдановича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями

Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне подання правління Пенсійного фонду України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Сергійчука О.А. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, які висловили Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство фінансів України, Міністерство соціальної політики України, Вищий адміністративний суд України, науковці Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – правління Пенсійного фонду України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 1, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48, частини першої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України, а також положень статті 6, частини другої статті 19, частини другої статті 95, частини першої статті 117, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України у взаємозв'язку з положеннями пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті таких питань:

– чи повноважна держава встановлювати зміст та обсяг соціальних виплат залежно від її соціально-економічних можливостей;

– чи має право держава змінювати порядок і розміри існуючих соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України;

– чи є обов'язковими для застосування судами України нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, видані на виконання вимог Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Практичну необхідність в офіційному тлумаченні наведених положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України правління Пенсійного фонду України обґрунтовує неоднозначністю їх застосування судами загальної юрисдикції під час вирішення справ про визначення розмірів соціальних виплат.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з того, що Україна є соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості; громадяни мають рівні

конституційні права і свободи та є рівними перед законом; конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (статті 1, 3, частина перша статті 8, стаття 21, частини друга, третя статті 22, стаття 23, частина перша статті 24, частина перша статті 64 Основного Закону України).

2.1. Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві.

Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї.

Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13), що є основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень. Відповідно до Основного Закону України „кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло“ (стаття 48), „пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом“ (частина третя статті 46). Положення цих статей Основного Закону України конкретизують конституційне визначення України як соціальної держави, що передбачає участь суспільства в утриманні тих осіб, які через непрацездатність або з інших незалежних від них причин не мають достатніх засобів для існування.

У Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 Конституційний Суд України зазначив, що розміри соціальних виплат залежать від соціально-економічних можливостей держави.

Крім того, у Рішенні від 8 жовтня 2008 року № 20-рп/2008 у справі про страхові виплати Конституційний Суд України вказав, що види і розміри соціальних послуг та виплат потерпілим, які здійснюються і відшкодовуються Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, встановлюються державою з урахуванням його фінансових можливостей.

Такий принцип закладений, зокрема, в Загальній декларації прав людини 1948 року, згідно з якою кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення та на здійснення необхідних для підтримання її гідності та для вільного розвитку її особистості прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави (стаття 22). Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року встановлює загальний обов'язок держав забезпечити здійснення прав, що передбачені цим пактом, у максимальних межах наявних ресурсів (пункт 1 статті 2).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 9 жовтня 1979 року у справі „Ейрі проти Ірландії“ також констатував, що здійснення соціально-економічних прав людини значною мірою залежить від становища в державах, особливо фінансового. Такі положення поширюються й на питання допустимості зменшення соціальних виплат, про що зазначено в рішенні цього суду у справі „Кйартан Асмундсон проти Ісландії“ від 12 жовтня 2004 року.

Таким чином, соціальний захист державою осіб, які мають право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, охоплює комплекс заходів, які здійснює держава в межах її соціально-економічних можливостей.

2.2. У частині першій статті 8 Конституції України встановлено, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

У Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Конституційний Суд України зазначив, що верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею.

Частиною другою статті 46 Конституції України передбачено, що право на соціальний захист гарантується, у тому числі, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення.

Конституційний Суд України виходить з того, що за рахунок бюджетних джерел забезпечується соціальний захист широких верств населення країни, серед яких особи, що отримують пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги. Це зобов'язує державу дотримуватися частин першої, третьої статті 95 Основного Закону України, згідно з якими бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами; держава прагне до збалансованості бюджету України.

У Рішенні від 27 листопада 2008 року № 26-рп/2008 у справі про збалансованість бюджету Конституційний Суд України зазначив, що положення частини третьої статті 95 Конституції України стосовно прагнення держави до збалансованості бюджету України у системному зв'язку з положеннями частини другої цієї статті, статті 46 Конституції України треба розуміти як намагання держави при визначенні законом про Державний бюджет України доходів і видатків та прийнятті законів, інших нормативно-правових актів, які можуть вплинути на доходну і видаткову частини бюджету, дотримуватися рівномірного співвідношення між ними та її обов'язок на засадах справедливого, неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами враховувати загальносуспільні потреби, необхідність забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя.

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України, викладеної в Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011, передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. Крім того, такі заходи можуть бути обумовлені необхідністю запобігання чи усунення реальних загроз економічній безпеці України, що згідно з частиною першою статті 17 Конституції України є найважливішою функцією держави.

Отже, зміна механізму нарахування соціальних виплат та допомоги повинна відбуватися відповідно до критеріїв пропорційності та справедливості і є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів власне сутність змісту права на соціальний захист.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України в системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22 та статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги – принципам

пропорційності і справедливості.

3. Згідно з частиною першою статті 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, з яким кореспондується обов'язок держави щодо його забезпечення. Реалізація цього обов'язку здійснюється органами державної влади відповідно до їх повноважень.

У Конституції України закріплено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19).

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, який розробляє проект закону про Державний бюджет України на наступний рік і подає його до Верховної Ради України, забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, звітує перед Верховною Радою України про його виконання (частина друга статті 96, частина перша статті 97, частина перша статті 113, пункт 6 статті 116 Основного Закону України). Ефективне здійснення Кабінетом Міністрів України цих повноважень є основою для вжиття ним заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, проведення політики у сфері соціального захисту, фінансової та податкової політики (пункти 2, 3 статті 116 Конституції України).

Така політика базується на передбачених у законодавстві державних соціальних стандартах та державних соціальних гарантіях. Згідно з Законом України „Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії“ державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами (абзаци другий, третій статті 1).

Таким чином, державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії можуть бути визначені як законами України, так і іншими нормативно-правовими актами, зокрема актами Кабінету Міністрів України.

У Рішенні від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011 Конституційний Суд України також зауважив, що невід'ємною складовою правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення є визначення правового механізму та державних органів, на які покладається обов'язок виконання соціальної політики держави у цій сфері.

Конституційний Суд України виходить з того, що надання Верховною Радою України права Кабінету Міністрів України встановлювати у випадках, передбачених законом, порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, пов'язується з його функціями, визначеними в пунктах 2, 3 статті 116 Конституції України. Отже, Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України треба розуміти так, що повноваження Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання відповідного закону пов'язані з його функціями, в тому числі щодо реалізації політики у сфері соціального захисту та в інших сферах. Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

4. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6 Конституції України).

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 у справі про фінансування судів, метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади.

Крім того, у Рішенні від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 Конституційний Суд України наголосив, що неухильне додержання органами законодавчої, виконавчої та судової влади Конституції та законів України забезпечує реалізацію принципу поділу влади і є запорукою їх єдності, важливою передумовою стабільності, підтримання громадського миру і злагоди в державі.

Відповідно до конституційних повноважень Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні виключно законами України закріплює права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, а також встановлює, що виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків (пункти 1, 6 частини першої статті 92, частина друга статті 95 Конституції України).

Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених статтями 85, 87 Конституції України, у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України, в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання (частини друга, третя статті 113, частина перша статті 117 Основного Закону України). Отже, Кабінет Міністрів України видає нормативно-правові акти у сфері соціального захисту, керуючись, зокрема, законами України, якими він на це уповноважується.

Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами; делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються; юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції; судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону (частини перша, друга, третя статті 124, частина перша статті 129 Конституції України).

Конституційні принципи правової держави та верховенства права, а також визнання найвищої юридичної сили Конституції України, норми якої є нормами прямої дії (статті 1, 8 Основного Закону України), зобов'язують суди під час розгляду справ керуватися основними засадами судочинства, передбаченими частиною третьою статті 129 Конституції України, іншими засадами судочинства в судах окремих судових юрисдикцій, якщо вони визначені законом (частина четверта статті 129 Основного Закону України). Зокрема, діяльність судів адміністративної юрисдикції під час розгляду справ, що виникають із спорів про соціальний захист окремих категорій громадян, здійснюється відповідно до такої засади судочинства, як законність, за якою суд вирішує справи згідно з Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та застосовує інші нормативно-правові акти (пункти 1, 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України).

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, якими регулюються бюджетні відносини, зокрема питання соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України, є складовою бюджетного законодавства відповідно до пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України. Отже, суди загальної юрисдикції України під час вирішення справ щодо соціального захисту прав громадян повинні застосовувати нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, прийняті на підставі і на виконання Бюджетного кодексу України, інших законів України, в тому числі закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Таким чином, в аспекті конституційного подання положення частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України та пункту 2 частини першої статті 9

Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Конституції України треба розуміти так, що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги – принципам пропорційності і справедливості.

2. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116 Конституції України треба розуміти так, що повноваження Кабінету Міністрів України щодо розробки проекту закону про Державний бюджет України та забезпечення виконання відповідного закону пов'язані з його функціями, в тому числі щодо реалізації політики у сфері соціального захисту та в інших сферах. Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України.

3. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 95, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України та пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з положеннями статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 117 Конституції України треба розуміти так, що суди під час вирішення справ про соціальний захист громадян керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, в тому числі нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, виданих у межах його компетенції, на основі і на виконання Бюджетного кодексу України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу)

**м. К и ї в
12 квітня 2012 року
№ 9-рп/2012**

Справа № 1-10/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича – доповідача,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення громадянина Трояна А.П.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування судами України положень статті 24 Конституції України, що призвело до порушення конституційних прав і свобод суб'єкта права на конституційне звернення.

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М.І. та дослідивши матеріали справи, в тому числі позиції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховного Суду України, Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Інституту кримінально-виконавчої служби, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Громадянин Троян А.П. звернувся до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України стосовно права засудженої особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі, бути доставленою до суду для участі в судовому процесі у справах цивільної юрисдикції.

На думку суб'єкта права на конституційне звернення, суди України неоднозначно вирішують питання щодо можливості засуджених, які перебувають у місцях позбавлення волі, брати безпосередню участь у судових засіданнях під час розгляду справ, в яких вони є стороною.

Автор клопотання вважає, що недопущення його як позивача до особистої участі у розгляді судом справи у зв'язку з тим, що він відбуває кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк у кримінально-виконавчій установі закритого типу, є дискримінаційним і таким, що порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя.

2. Вирішуючи порушене в конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. В Україні як демократичній, правовій державі людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (статті 1, 3 Основного Закону України).

Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії; звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані (частини друга, третя, статті 8, частина друга статті 22 Конституції України).

Відповідно до частини першої статті 64 Основного Закону України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі.

2.2. Відповідно до частини першої статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, отже, держава зобов'язана гарантувати кожному захист його прав і свобод у судовому порядку; суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод (пункт 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп).

Згідно з частинами першою, другою статті 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (частина перша статті 26 Основного Закону України). Аналогічне положення міститься у частині четвертій статті 7 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 7 липня 2010 року № 2453–VI.

Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світо-

вого співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Основними засадами судочинства є, зокрема, законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості (пункти 1, 2, 4 частини третьої статті 129 Основного Закону України).

Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права.

2.3. Відповідно до частини третьої статті 63 Основного Закону України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Кожен має право на участь у розгляді своєї справи у передбаченому процесуальним законом порядку в суді будь-якої інстанції (частина третя статті 7 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“). Разом з тим законом не врегульовано порядок забезпечення особистої участі засудженого, який відбуває кримінальне покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі, у розгляді судової справи як сторони.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що особиста участь засудженого, який відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань, як сторони судового процесу створює передумови для повного, всебічного, об'єктивного та неупередженого розгляду справи. Така участь засудженого як сторони у розгляді справи в судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій повинна забезпечуватися відповідним процесуальним законом. Рішення про порядок участі засудженого як сторони у розгляді справи зобов'язаний приймати суд у порядку та на умовах, визначених відповідним процесуальним законом.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення статті 24 Конституції України стосовно рівності громадян у конституційних правах, свободах та перед законом у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 55, пункту 2 частини третьої статті 129 Основного Закону України щодо захисту судом прав і свобод людини і громадянина та рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом треба розуміти так, що кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантовані державою рівні права на захист прав і свобод у судовому порядку та на участь у розгляді своєї справи у визначеному процесуальним законом порядку у судах усіх юрисдикцій, спеціалізацій та інстанцій, у тому числі й особа, яка засуджена і відбуває кримінальне покарання в установах виконання покарань.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“

**м. Київ
29 травня 2013 року
№ 2-рп/2013**

Справа № 1-11/2013

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича – доповідача,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 10 липня 2010 року № 2487–VI (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., № 35–36, ст. 491) (далі – Закон № 2487).

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 41 Закону України „Про Кон-

ституційний Суд України“ стало конституційне подання 48 народних депутатів України.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 93 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є практична необхідність в офіційному тлумаченні положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону № 2487.

Заслухавши суддю-доповідача Сергійчука О.А. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, які висловили Президент України, Голова Верховної Ради України, Міністерство юстиції України, Київська міська рада, Тернопільська обласна рада, науковці Академії муніципального управління, Інституту держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету „Одеська юридична академія“, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 48 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону № 2487 стосовно строків проведення одночасно на всій території України чергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, міських, районних, обласних рад та сільських, селищних, міських голів у зв'язку з набранням чинності Законом України „Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 1 лютого 2011 року № 2952–VI (далі – Закон № 2952).

Практичну необхідність у з'ясуванні та роз'ясненні, офіційній інтерпретації вказаних положень Конституції України та Закону № 2487 суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує різними підходами до визначення конституційно-правових підстав для призначення та проведення наступних чергових виборів депутатів сільських, селищних, міських, районних, обласних рад (далі – місцеві ради) та сільських, селищних, міських голів у строки, встановлені Конституцією України.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному поданні питання, виходить з такого.

Україна є демократичною, правовою, унітарною державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (стаття 1, частина друга статті 2, частина друга статті 5, частина перша статті 8, частина перша статті 38 Основного Закону України).

В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7 Конституції України).

Представницькими органами місцевого самоврядування є місцеві ради, формування яких відбувається за результатами народного волевиявлення, яке здійснюється через вибори, що відповідно до статті 69 Конституції України є однією з форм безпосередньої демократії (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009).

Згідно з частинами першою, другою статті 12 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні“ сільський, селищний, міський голова є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста; сільський, селищний, міський голова обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування в порядку, визначеному законом, і здійснює

свої повноваження на постійній основі, строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, визначається Основним Законом України.

Конституція України та закони України встановлюють однакові правові підходи до організації і діяльності органів, які мають представницький характер: парламенту – Верховної Ради України, представницького органу Автономної Республіки Крим – Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування – місцевих рад (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2001 року № 1-рп/2001).

3. Конституційний Суд України вважає, що істотне значення для функціонування демократичної держави, гарантування її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема періодичність проведення виборів до них.

За Конституцією України строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, депутати яких обрані на чергових виборах, становить п'ять років (частина перша статті 136, частина перша статті 141); строк повноважень сільського, селищного, міського голови, обраного на чергових виборах, становить п'ять років (частина друга статті 141). Цим строком (п'ять років) означена періодичність проведення чергових виборів до органів місцевого самоврядування.

3.1. Конституційний Суд України виходить з того, що періодичність проведення виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування повинна бути розумною, маючи на меті забезпечення оптимальності, наступності та стабільності у формуванні представницьких органів.

Застосування принципу періодичності проведення виборів згідно з міжнародними актами є важливою складовою їх демократичності. Зокрема, у статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року вказано, що кожен громадянин повинен мати можливість голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009). У статті 3 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року закріплено, що вибори мають проводитися з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Згідно з Документом Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ від 29 червня 1990 року воля народу повинна виражатися в ході періодичних і справжніх виборів і вимагається, щоб вільні вибори проводилися через розумні проміжки часу, з розумною періодичністю (підпункт 5.1 пункту 5, пункт 6, підпункт 7.1 пункту 7). Відповідно до Декларації про критерії вільних і справедливих виборів Ради Міжпарламентського союзу 1994 року справжні вільні і справедливі вибори повинні бути організовані через регулярні періоди (розділ I).

Отже, періодичність проведення виборів до представницьких органів місцевого самоврядування є правовим принципом, визнаним національним і міжнародним законодавством.

3.2. Конституційний Суд України вважає, що в аспекті конституційного подання термін „строк“ як правова категорія встановлення періодичності проведення виборів означає обмеження юридично значущих дій та правовідносин у часі з метою забезпечення балансу публічних інтересів держави, інтересів територіальних громад та конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Конституційний Суд України у Рішенні від 4 червня 2009 року № 13-рп/2009 вказав, що конституційні положення, які встановлюють строки повноважень представницьких органів, мають загальний характер, а тому обчислення цих строків здійснюється однаково, незалежно від того, на чергових чи позачергових виборах обрано склад представницького органу чи посадову особу (абзац третій підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини). Конституційний Суд України зауважує, що таке тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України він давав до набрання чинності Законом № 2952.

Після набрання чинності Законом № 2952 положення частин першої, другої статті 141 Конституції України викладено в новій редакції, яка визначає строк повноважень депутатів відповідних місцевих рад та сільських, селищних, міських голів – п'ять років – лише у разі їх обрання на чергових виборах.

Чергові вибори місцевих рад, сільських, селищних, міських голів відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень відповідної ради чи відповідного голови, обраних на чергових виборах (частина третя статті 141 Конституції України).

Отже, із внесенням Законом № 2952 змін до Конституції України встановлюються єдині вимоги щодо узгодженості в часі усіх чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

Конституційний Суд України вважає, що внесення змін до Конституції України Законом № 2952 було зумовлено необхідністю уніфікувати строки повноважень Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів для забезпечення безперервності процесу здійснення державної влади і самоврядності та зменшення видатків з Державного бюджету України на проведення виборів. На підставі цього він дійшов висновку, що в Основному Законі України не тільки проголошено право громадян брати участь в управлінні державними справами, а й визначено механізми його реалізації, насамперед шляхом уніфікації строків повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема для прогнозованості дати проведення наступних чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Такий висновок узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в абзаці третьому підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 15 жовтня 2008 року № 23-рп/2008, за якою Основний Закон України не тільки проголошує здійснення влади народом, а й визначає конкретні механізми його реалізації.

3.3. Конституційний Суд України зазначає, що Конституцією України встановлено одночасне проведення чергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, усіх місцевих рад та сільських, селищних, міських голів для забезпечення стабільності та безперервності існування влади.

Згідно з Основним Законом України організація і порядок проведення виборів визначаються виключно законами України (пункт 20 частини першої статті 92). На реалізацію цього припису Верховна Рада України прийняла Закон № 2487, відповідно до абзацу першого частини другої статті 14 якого чергові вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів проводяться одночасно на всій території України.

Конституційний Суд України вважає, що проведення чергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів одночасно на всій території України зміцнює засади унітарної форми державного устрою України, єдності та цілісності її території (статті 2, 132 Основного Закону України).

Наведене дає підстави для висновку, що положення частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону № 2487 слід розуміти так, що всі чергові вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів мають проводитися одночасно на всій території України, що сприятиме стабільності виборчих правовідносин у державі.

4. Відповідно до пункту 5 розділу XIV „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 2487 та Рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 4 серпня 2010 року № 1833-5/10 усі чергові вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, крім виборів Київського міського голови, Київської міської ради та Тернопільської обласної ради, відбулися 31 жовтня 2010 року.

Депутати Тернопільської обласної ради обрані на позачергових виборах 15 березня 2009 року, а депутати Київської міської ради та Київський міський голова, повноваження якого достроково припинені, – на позачергових виборах 25 травня 2008 року.

Чергові вибори Київського міського голови, Київської міської ради та Тернопільсь-

кої обласної ради проводилися 26 березня 2006 року одночасно з усіма іншими черговими виборами депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів.

Конституційний Суд України вважає, що при обчисленні строків повноважень органів місцевого самоврядування та сільських, селищних міських голів, обраних 31 жовтня 2010 року, та визначенні дати їх наступних чергових виборів необхідно керуватися частиною третьою статті 141 Конституції України в редакції Закону № 2952, оскільки перехідні положення цього закону не містять приписів щодо застосування при визначенні дати виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, які відбуватимуться після набрання ним чинності, положень частин першої, другої статті 141 Конституції України в попередній редакції.

Конституційний Суд України зазначає, що для уніфікації строків проведення усіх чергових виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів і забезпечення можливості реалізації механізму одночасного їх проведення усі чергові вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів мають відбутися в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень рад чи голів, обраних на чергових виборах 31 жовтня 2010 року, тобто в останню неділю жовтня 2015 року. У цей термін повинні відбуватися і вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, обраних на позачергових виборах.

При цьому продовження або скорочення строків повноважень органів місцевого самоврядування, обраних на позачергових виборах, є тимчасовим заходом, спрямованим на реалізацію механізму одночасного проведення усіх чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, що не перешкоджає реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що наступні після набрання чинності Законом № 2952 усі чергові вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, обраних на чергових або позачергових виборах, згідно з частиною другою статті 136, частиною третьою статті 141 Конституції України, абзацом першим частини другої статті 14 Закону № 2487 мають відбуватися одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень рад чи голів, обраних на чергових виборах 31 жовтня 2010 року.

З огляду на наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, частиною першою статті 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного подання положення частини другої статті 136, частини третьої статті 141 Конституції України, абзацу першого частини другої статті 14 Закону України „Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 10 липня 2010 року № 2487–VI слід розуміти так, що наступні після набрання чинності Законом України „Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів“ від 1 лютого 2011 року № 2952–VI усі чергові вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільських, селищних, міських, районних, обласних рад та сільських, селищних, міських голів, обраних на чергових або позачергових виборах, відбуваються одночасно на всій території України в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень рад чи голів, обраних на чергових виборах 31 жовтня 2010 року.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“

**м. К и ї в
12 червня 2013 року
№ 4-рп/2013**

Справа № 1-9/2013

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича – доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 7 липня 2010 року № 2453–VI (Відомості Верховної Ради України, 2010 р., №№ 41–45, ст. 529) (далі – Закон).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення Суботи А.А.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є наявність неоднозначного застосування вказаних положень Конституції України та Закону.

Заслухавши суддю-доповідача Винокурова С.М. та дослідивши матеріали справи,

у тому числі позиції Президента України, Голови Верховної Ради України, Верховного Суду України, Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Міністерства юстиції України, науковців Національного університету „Одеська юридична академія“, Національної академії прокуратури України, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, Національної школи суддів України, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – громадянин Субота Артем Анатолійович – порушив питання про офіційне тлумачення окремих положень Конституції України та Закону, а саме:

– частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті щодо того, чи можуть вимоги до кандидата на посаду судді (далі – кандидат) встановлюватися іншими нормативно-правовими актами, крім Конституції і законів України;

– частини першої статті 65 Закону стосовно того, чи є перелік вимог до кандидата, встановлений частиною третьою статті 127 Конституції України та частинами першою, другою статті 64 Закону, вичерпним;

– частин другої, третьої статті 65 Закону щодо того, чи є певні особисті чи морально-етичні якості кандидата підставою для усунення його від участі у добірї кандидатів.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень автор клопотання обґрунтовує різним їх застосуванням судами України та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України (далі – Комісія), що, на його думку, призвело до порушення його права на рівний доступ до державної служби (роботи на посаді судді), передбаченого частиною другою статті 38 Конституції України.

Громадянин Субота А.А., підтверджуючи неоднозначне застосування положень Конституції України та Закону, навів відповідні рішення Вищого адміністративного суду України і Комісії.

2. Вирішуючи порушене в конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу, закони приймаються на її основі і повинні відповідати їй; державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 1, частина перша статті 6, частини перша, друга статті 8 Основного Закону України).

Органи державної влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 6, частина друга статті 19 Основного Закону України).

3. Згідно з Конституцією України судоустрій, судочинство, статус суддів визначаються виключно законами України (пункт 14 частини першої статті 92), які приймає єдиний орган законодавчої влади в Україні – Верховна Рада України (стаття 75, пункт 3 частини першої статті 85, стаття 91); правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (частина перша статті 127). Суддею є громадянин України, який у встановленому Конституцією України і Законом порядку призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному із судів України і здійснює правосуддя на професійній основі; судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді (стаття 51 Закону).

Загальний порядок призначення на посаду професійного судді в судах загальної

юрисдикції та підстави звільнення з цієї посади передбачені Основним Законом України (пунктом 27 частини першої статті 85, частинами четвертою, п'ятою статті 126, частиною третьою статті 127, частиною першою статті 128). Зміст зазначених положень щодо процедури, порядку призначення і обрання на посаду судді конкретизовано в Законі, в якому, зокрема, встановлено вимоги до осіб, що виявили бажання звернутись до Комісії з заявою про участь у доборі кандидатів, та до кандидатів, які вже проходять відповідний добір.

Згідно з частиною третьою статті 127 Конституції України на посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою.

Аналогічні вимоги до кандидатів щодо громадянства, віку, стажу, строку проживання в Україні та володіння державною мовою встановлено в частині першій статті 64 Закону. У частині другій цієї статті передбачено, що не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді;
- 3) які мають не зняту чи не погашену судимість.

Конституційний Суд України вважає, що дія частини третьої статті 127 Конституції України, частин першої, другої статті 64 Закону поширена на громадян України, які не мають статусу професійного судді, а лише виявили бажання стати суддями.

Частина п'ята статті 127 Конституції України, щодо офіційного тлумачення якої звернувся автор клопотання, передбачає, що „додаткові вимоги до окремих категорій суддів щодо стажу, віку та їх професійного рівня встановлюються законом“. Це положення Основного Закону України спрямоване на запровадження спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій справ та формування судів вищих рівнів і спеціалізацій професійними суддями, а тому його дію поширено на осіб, які вже мають статус професійного судді, а не на кандидатів. Аналогічну позицію Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011 (підпункт 3.5 пункту 3 мотивувальної частини). Таким чином, положення частини п'ятої статті 127 Конституції України не стосується питання, порушеного суб'єктом права на конституційне звернення, і не потребує офіційного тлумачення у цій справі.

Отже, положення статті 65 Закону у системному зв'язку з частиною четвертою статті 68 цього закону (згідно з якою особи, які відповідають установленим вимогам до кандидата, допускаються до складення іспиту) слід розуміти так, що для звернення до Комісії із заявою про участь у доборі кандидатів перелік вимог, визначений частиною третьою статті 127 Конституції України та частинами першою, другою статті 64 вказаного закону, є вичерпним. Це означає, що кожен, хто відповідає вимогам до кандидата, передбаченим частиною третьою статті 127 Конституції України, частинами першою, другою статті 64 Закону, може звернутися до Комісії із заявою про участь у доборі кандидатів.

4. Комісія є постійно діючим у системі судоустрою України органом, до повноважень якого належить проведення добору кандидатів і внесення рекомендації Вищій раді юстиції про їх призначення на посаду судді для подальшого внесення відповідного подання Президентові України (статті 66, 90, 91 Закону).

При доборі кандидатів, яких Комісія повноважна рекомендувати для призначення на посаду судді, висуваються, крім вказаних в частині третій статті 127 Конституції України та частинах першій, другій статті 64 Закону, вимоги, встановлені й іншими положеннями Закону.

Конституційний Суд України у Рішенні від 5 квітня 2011 року № 3-рп/2011 наголосив: „Професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим

обумовлений їх спеціальний правовий статус. При його визначенні законодавець повноважний установлювати спеціальні вимоги для зайняття таких посад“ (абзац третій пункту 4 мотивувальної частини).

Відповідно до Закону кандидат повинен пройти анонімне тестування (іспит) з метою виявлення рівня його загальних теоретичних знань, спеціальну перевірку (частина перша статті 68), спеціальну підготовку (навчання) (стаття 69) та скласти кваліфікаційний іспит, який є атестуванням особи, яка пройшла спеціальну підготовку і виявила бажання бути рекомендованою для призначення на посаду судді, і полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки кандидата, ступеня його готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду, а також особистих і моральних якостей кандидата (стаття 70).

Стаття 70 Закону кореспондується зі статтею 55 цього закону, яка передбачає набуття повноважень судді особою, вперше призначеною на цю посаду, тільки після складення присяги, відповідно до якої суддя зобов'язаний дотримуватися морально-етичних принципів поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади.

4.1. Згідно з пунктом 7 частини першої статті 67 Закону кандидат надає Комісії письмову згоду на збирання, зберігання та використання інформації про кандидата з метою оцінки його готовності до роботи на посаді судді та проведення щодо нього спеціальної перевірки. За частинами другою, третьою статті 68 Закону організації та громадяни мають право подавати до Комісії інформацію про кандидатів, а Комісія повноважна збирати інформацію про кандидатів для проведення спеціальної перевірки. Аналіз частини другої статті 70 Закону в системному зв'язку зі статтями 66, 68, 71, 91 цього закону дає підстави для висновку, що закон пов'язує виявлення особистих і моральних якостей кандидатів з проведенням добору та їх призначенням на посаду судді вперше.

Конституційний Суд України вважає, що ці повноваження Комісії не обмежені строками чи стадіями проходження кандидатом процедури добору і призначення на посаду судді, тобто Комісія повноважна виявляти особисті й моральні якості кандидата як під час складення ним кваліфікаційного іспиту, так і протягом строку перебування кандидата в резерві на заміщення вакантних посад суддів, у тому числі й під час вирішення питання про рекомендацію кандидата – переможця конкурсу – на зайняття посади судді.

Таким чином, правовий механізм добору кандидатів, установлений Законом, забезпечує об'єктивне оцінювання не лише їх професійних, а й особистих і моральних якостей.

4.2. Врегулювання передбаченого Законом порядку набуття статусу судді узгоджується з вимогами міжнародних актів. Так, у Європейській хартії про закон „Про статус суддів“ від 10 липня 1998 року зазначено, що „закон встановлює обставини, за яких попередня діяльність кандидата або ж діяльність його близьких родичів з причин законних об'єктивних сумнівів, породжуваних такою діяльністю, щодо неупередженості та незалежності цього кандидата, може бути перешкодою для призначення його на посаду судді“ (пункт 3.2). У пункті 10 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року та 13 грудня 1985 року, закріплено, що особи, відібрані для судових посад, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну добору кваліфікацію в галузі права. У Бангалорських принципах поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23, зазначено, що довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 66, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті питань, порушених у конституційному зверненні, положення: – частини третьої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 14 частини першої статті 92 Основного Закону України слід розуміти так, що вичерпний перелік вимог до осіб, які виявили бажання стати суддею, та до кандидатів на посаду судді встановлюється виключно Конституцією та законами України;

– статті 65 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 7 липня 2010 року № 2453–VI слід розуміти так, що під час проведення добору кандидатів на посаду судді до них висуваються вимоги, що передбачені частиною третьою статті 127 Конституції України, частинами першою, другою статті 64 Закону України „Про судоустрій і статус суддів“ від 7 липня 2010 року № 2453–VI, іншими положеннями цього закону, зокрема статтею 70 щодо виявлення особистих і моральних якостей кандидатів на посаду судді, оцінка яких Вищою кваліфікаційною комісією суддів України може бути підставою для відмови у наданні рекомендації про призначення кандидатів на посаду судді.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України)

**м. Київ
15 травня 2014 року
№ 5-рп/2014**

Справа № 1-19/2014

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича - головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Мельника Миколи Івановича,
Саса Сергія Володимировича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Стецюка Петра Богдановича - доповідача,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України стосовно визначення строку, на який обирається Президент України на позачергових виборах.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України „Про Конституційний Суд України” стало конституційне подання 101 народного депутата України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України „Про Конституційний Суд України” є практична необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень Конституції України, зумовлена неоднозначним розумінням визначення строку, на який обирається Президент України на позачергових виборах.

Заслухавши суддю-доповідача Стецюка П.Б. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції науковців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН Украї-

ни, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету „Одеська юридична академія”, Національного університету „Києво-Могилянська академія”, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в :

1. Суб'єкт права на конституційне подання - 101 народний депутат України - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України стосовно визначення строку повноважень Президента України, обраного на позачергових виборах.

Практичну необхідність в офіційній інтерпретації вказаних положень Конституції України суб'єкт права на конституційне подання обґрунтовує неоднозначним розумінням строку, на який обирається Президент України на позачергових виборах, оскільки від вирішення цього питання залежить можливість реалізації конституційного права громадян України на участь у виборах Президента України. Автори клопотання вважають, що положення пункту 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України за певних обставин можуть призвести до ситуації, коли Президент України, обраний на позачергових виборах, здійснюватиме свої повноваження в межах іншого строку, ніж це передбачено частиною першою статті 103 Конституції України.

2. Вирішуючи порушене в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права (стаття 1, частина перша статті 8 Основного Закону України). Україна є республікою; носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (частини перша, друга статті 5 Конституції України).

Конституційний Суд України в Рішенні від 29 травня 2013 року № 2-рп/2013 вказав, що істотне значення для функціонування демократичної держави, гарантування її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема періодичність проведення виборів до них (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини).

Вибори як форму здійснення народного волевиявлення визначає стаття 69 Основного Закону України.

2.2. Відповідно до статті 102 Конституції України Президент України є главою держави і виступає від її імені, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

В Основному Законі України встановлено строк, на який обирається Президент України (частина перша статті 103), врегульовано питання щодо призначення і проведення чергових та позачергових виборів Президента України (пункт 7 частини першої статті 85, частина п'ята статті 103).

У частині першій статті 103 Конституції України визначено, що Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Згідно з частиною п'ятою цієї статті чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України; у разі дострокового припинення повноважень Президента України вибори Президента України проводяться в період дев'яноста днів з дня припинення повноважень. Президент України, обраний на позачергових виборах, складає присягу у п'ятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів (частина четверта статті 104 Конституції України).

Таким чином, виходячи з Основного Закону України главу держави може бути обрано як на чергових, так і на позачергових виборах. Конституційний Суд України наго-

лошує, що положення статті 103 Конституції України та інших її статей, які визначають конституційно-правовий статус Президента України, не містять норм, які встановлювали б інший строк, крім п'ятирічного, на який громадяни України можуть обирати главу держави, незалежно від виду виборів (чергових або позачергових).

Отже, закріплений частиною першою статті 103 Основного Закону України п'ятирічний строк - єдиний конституційно встановлений строк, на який обирається Президент України. Цей строк однаковою мірою поширюється як на Президента України, обраного на чергових виборах, так і на Президента України, обраного на позачергових виборах.

3. Відповідно до пункту 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України, чергові вибори Президента України після відновлення положень Конституції України в редакції від 28 червня 1996 року за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України проводяться в останню неділю березня 2015 року”. Цим пунктом було доповнено розділ XV „Перехідні положення” Конституції України згідно із Законом України „Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 1 лютого 2011 року № 2952-VI.

Конституційний Суд України вважає, що пунктом 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України було доповнено для унормування конкретної ситуації, що виникла у зв'язку із внесенням змін до Конституції України стосовно правового регулювання виборів Президента України та необхідністю встановлення (після проведення виборів глави держави 17 січня 2010 року) дати наступних чергових виборів Президента України, а саме в останню неділю березня 2015 року. Аналіз змісту положень цього пункту дає підстави для висновку, що ними визначено дату лише наступних чергових виборів Президента України і ці положення не поширюються на правовідносини щодо позачергових виборів глави держави. Отже, проведення позачергових виборів Президента України до останньої неділі березня 2015 року унеможливило застосування пункту 16 розділу XV „Перехідні положення” Конституції України, оскільки його положення втрачають функціональне призначення і взаємозв'язок з положеннями частин першої, п'ятої статті 103 Основного Закону України.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 63, 66, 67, 69, частиною першою статті 95 Закону України „Про Конституційний Суд України”, Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. Положення частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України необхідно розуміти так, що Президент України обирається громадянами України на позачергових, як і на чергових, виборах строком на п'ять років.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України” та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України

**м. Київ
15 березня 2016 року
№ 1-рп/2016**

Справа № 1-21/2016

Конституційний Суд України у складі суддів:

Бауліна Юрія Васильовича - головуючого,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колісника Віктора Павловича,
Кривенка Віктора Васильовича,
Литвинова Олександра Миколайовича - доповідача,
Мельника Миколи Івановича,
Мойсика Володимира Романовича,
Саса Сергія Володимировича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Сліденка Ігоря Дмитровича,
Туницького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шевчука Станіслава Володимировича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України.

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 39, 41 Закону України "Про Конституційний Суд України" стало конституційне подання 51 народного депутата України.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 93 Закону України "Про Конституційний Суд України" є практична необхідність в офіційному тлумаченні зазначеного положення статті 155 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Литвинова О.М. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції Президента України, Голови Верховної Ради України, науковців Донецького національного університету, Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні Національної академії наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевче-

нка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Конституційний Суд України

У С Т А Н О В И В :

1. Суб'єкт права на конституційне подання - 51 народний депутат України - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України, в аспекті питання, "чи означає це положення, що законопроект про внесення змін до Конституції України може бути прийнятий лише на безпосередньо наступній (за номером) сесії Верховної Ради України після сесії, на якій такий законопроект попередньо схвалений; чи прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України можливо на будь-якій наступній сесії (тобто такій, що має місце пізніше за часом) після сесії, на якій відбулося попереднє схвалення такого законопроекту".

Практичну необхідність в офіційній інтерпретації положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України, автори клопотання обґрунтовують тим, що через обмеження у часі стосовно виконання необхідних процедур для остаточного схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. № 2217а) може скластися ситуація, коли цей законопроект може бути не розглянутий протягом третьої сесії Верховної Ради України.

2. Вирішуючи порушене у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. Україна проголошена демократичною, правовою державою; в Україні визнається і діє принцип верховенства права; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (стаття 1, частина перша статті 8, частина друга статті 19 Конституції України).

Відповідно до статті 75, пункту 1 частини першої статті 85 Основного Закону України Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні, до повноважень якого належить, зокрема, внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених її розділом XIII "Внесення змін до Конституції України".

2.2. Процедура внесення Верховною Радою України змін до Конституції України визначена у розділі XIII "Внесення змін до Конституції України" Основного Закону України.

Законопроект про внесення змін до Конституції України може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 154 Основного Закону України).

Згідно зі статтею 155 Конституції України законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I "Загальні засади", розділу III "Вибори. Референдум" і розділу XIII "Внесення змін до Конституції України", попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

Відповідно до частини першої статті 158 Основного Закону України законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України (стаття 159 Основного Закону України).

Аналіз наведених положень дає підстави стверджувати, що для внесення Верховною Радою України змін до Конституції України передбачено таку конституційну проце-

дуру:

1) законопроект про внесення змін до Конституції України подається до Верховної Ради України лише одним із суб'єктів, визначених у статті 154 Основного Закону України;

2) законопроект, щодо якого Конституційний Суд України дав висновок про його відповідність вимогам статей 157 і 158 Конституції України, попередньо схвалюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;

3) законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається і приймається як закон не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України на наступній черговій сесії парламенту;

4) якщо законопроект розглядався Верховною Радою України, але не був прийнятий як закон, то він повторно може бути поданий до парламенту не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Особливість зазначеної конституційної процедури полягає у встановленні певного часового проміжку між попереднім схваленням законопроекту про внесення змін до Конституції України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України та остаточним його розглядом і голосуванням за прийняття закону про внесення змін до Конституції України на наступній черговій сесії Верховної Ради України не менш як двома третинами від її конституційного складу.

Конституційний Суд України вважає, що дотримання конституційно визначеної процедури прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону є однією з гарантій її легітимності, забезпечує вираженість при внесенні змін до Конституції України та її стабільність.

2.3. Порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (частина п'ята статті 83 Основного Закону України). Регламент Верховної Ради України повинен відповідати Конституції України; організація і порядок діяльності Верховної Ради України визначаються виключно законами України (частина друга статті 8, пункт 21 частини першої статті 92 Основного Закону України).

Згідно з частиною першою статті 82 Конституції України Верховна Рада України працює сесійно.

У Рішенні від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002 у справі щодо повноважності Верховної Ради України Конституційний Суд України вказав, що "в Конституції України терміни "сесія" й "сесійно" використовуються для характеристики функціонування Верховної Ради України стосовно її діяльності. Положення частини першої статті 82 Конституції України, за яким Верховна Рада України "працює сесійно", треба розуміти так, що вона працює не безперервно, а під час певних періодів - сесій, на які вона збирається у конституційно визначені строки, як правило, двічі на рік" (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини).

В Основному Законі України стосовно Верховної Ради України застосовуються поняття "перша сесія" та "остання сесія" (частина третя статті 79, частина третя статті 82, частина четверта статті 83, частина друга статті 87). Сесії Верховної Ради України кожного скликання мають нумерацію.

Відповідно до статті 83 Основного Закону України чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року (частина перша); позачергові сесії Верховної Ради України, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (частина друга). Отже, у Конституції України визначено такі види сесій Верховної Ради України: чергова (ординарна), на якій робота парламенту проводиться у звичайному порядку, та позачергова (екстраординарна).

Конституційний Суд України вважає, що використане у статті 155 Конституції України поняття "чергова сесія" необхідно розуміти як вид сесії Верховної Ради України, яка проводиться відповідно до частини першої статті 83 Основного Закону України. Таке

конституційне регулювання внесення змін до Конституції України унеможливило попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України і прийняття його як закону на позачерговій сесії Верховної Ради України.

2.4. У Конституції України слово "наступний", крім статті 155, міститься також у частині п'ятій статті 41, частині другій статті 96, пунктах 21, 30 частини першої статті 106, частині другій статті 156.

У частині п'ятій статті 41 Конституції України передбачено, що "примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану".

Відповідно до частини другої статті 96 Конституції України "Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік".

За змістом частини першої статті 106 Конституції України Президент України приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації - з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України (пункт 21); має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України (пункт 30).

Згідно з частиною другою статті 156 Основного Закону України "повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII цієї Конституції з одного й того самого питання можливе лише до Верховної Ради України наступного скликання".

Отже, аналіз наведених положень вказує на те, що кожна стаття Конституції України, яка містить слово "наступний", має свій предмет регулювання та власне змістове навантаження, які обумовлюють мету використання вказаного слова і його значення у контексті відповідного конституційно-правового регулювання.

2.5. Розглядаючи порушене у конституційному поданні питання, Конституційний Суд України враховує, що слово "наступний" означає "той, який наступає, розташовується або з'являється слідом за ким-, чим-небудь; найближчий після когось, чогось", тобто вказує на послідовну черговість дій (подій), які йдуть слідом одна за одною. Це слово має й інше значення - "який має відбутися" (дальший, подальший) (Великий тлумачний словник сучасної української мови). Таким чином, слово "наступний" має кілька значень. З огляду на це та з метою з'ясування змісту положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", яке міститься у статті 155 Конституції України, Конституційний Суд України вважає за необхідне застосувати також системне, логічне та цільове тлумачення.

2.6. Системне та логічне тлумачення положення статті 155 Конституції України "на наступній черговій сесії Верховної Ради України" дає підстави для висновку, що його необхідно тлумачити у взаємозв'язку з частиною першою статті 158 Основного Закону України, за якою законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України, і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Конституційний Суд України виходить з того, що за статтею 155 Основного Закону України прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону пов'язане з голосуванням за нього на наступній черговій сесії Верховної Ради України не менш як двома третинами від її конституційного складу; у разі, якщо такий законопроект розглядався на черговій сесії Верховної Ради України, але закон не був прийнятий Верховною Радою України згідно з частиною другою статті 84 Основного Закону України на її пленарному засіданні шляхом голосування, застосовується положення частини першої статті 158 Конституції України щодо повторного розгляду Верховною Радою України законопроекту про внесення змін до Конституції України не раніше ніж через рік з дня

прийняття рішення щодо цього законопроекту.

Отже, якщо законопроект про внесення змін до Конституції України був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався Верховною Радою України на її черговій сесії, то на нього не поширюється вказане положення частини першої статті 158 Основного Закону України.

2.7. Цільове тлумачення положень статті 155 Основного Закону України дає Конституційному Суду України підстави для висновку, що конституційна процедура розгляду парламентом питання щодо внесення змін до Конституції України послідовно у два етапи встановлена з метою розведення у часі попереднього схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України і його остаточного прийняття як закону, що унеможливорює прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону на одній черговій сесії Верховної Ради України, а також дає народним депутатам України час для додаткового аналізу змісту цього законопроекту, з'ясування можливих наслідків внесення змін до Основного Закону України тощо.

Таким чином, у положенні статті 155 Конституції України стосовно прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України на наступній черговій сесії Верховної Ради України передбачено зважений підхід до розгляду та прийняття цього законопроекту як закону.

Враховуючи наведене, Конституційний Суд України зазначає, що Верховна Рада України може передбачити в Регламенті Верховної Ради України можливість прийняття законопроекту про внесення змін до Конституції України як закону на пізнішій черговій сесії Верховної Ради України із дотриманням положень, закріплених розділом XIII "Внесення змін до Конституції України" Основного Закону України.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 57, 62, 63, 66, 67, 69, 95 Закону України "Про Конституційний Суд України", Конституційний Суд України

в и р і ш и в :

1. В аспекті порушеного у конституційному поданні питання щодо конституційної процедури прийняття закону про внесення змін до Конституції України, якщо відповідний законопроект був попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, але не розглядався на черговій сесії Верховної Ради України, положення "на наступній черговій сесії Верховної Ради України", застосоване у статті 155 Конституції України відповідно до її цілей, у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 8, частини першої статті 82, частин першої, другої, п'ятої статті 83, частини другої статті 84, частини першої статті 158 Основного Закону України необхідно розуміти так, що наступною черговою сесією Верховної Ради України є чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до положень розділу XIII "Внесення змін до Конституції України" Основного Закону України та Регламенту Верховної Ради України і на якій законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважатиметься прийнятим як закон, якщо за нього проголосує не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у "Віснику Конституційного Суду України" та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. *Розвиток тлумачення норм права бере початок з:*
- а) 18-19ст.;
  - б) 20ст.;
  - в) 19-20ст.;
  - г) 21 ст.;
  - д) 19 ст.
2. *Вчений, який розробляв проблематику тлумачення норм права:*
- а) А.В. Шиян;
  - б) Є.Ф. Відінов;
  - в) Г.А. Недбайло;
  - г) В.Ф. Добровольський;
  - д) О.Ф. Скакун.
3. *Розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, що направлена на з'ясування та роз'яснення змісту норми права:*
- а) тлумачення права;
  - б) пояснення права;
  - в) з'ясування права;
  - г) інтерпретація права;
  - д) розкриття норм права.
4. *«Тлумачення» в широкому значенні розуміють:*
- а) як категорію права;
  - б) як наукову дисципліну;
  - в) як пізнавальний процес;
  - г) як галузь права;
  - д) як професійну діяльність.
5. *«Тлумачення» передбачає:*
- а) правильне й однакове розуміння;
  - б) правильне й однакове застосування;
  - в) правильну реалізацію;
  - г) правильне використання;
  - д) всі варіанти правильні.
6. *Надайте визначення тлумачення норм права, яке означає пояснення оцінку або посередництво:*
- а) інтерпретація норм права;
  - б) тлумачення норм права;
  - в) офіційне тлумачення;
  - г) неофіційне тлумачення;
  - д) автентичне тлумачення.
7. *Співвідношення термінів «тлумачення» та «інтерпретація» полягає в тому, що:*
- а) вони є тотожними;
  - б) вони співвідносяться як форма та зміст;
  - в) один із них є різновидом іншого;

- г) вони є протилежними;
- д) термін «інтерпретація» є похідним від терміну «тлумачення».

8. Суб'єктивний підхід до тлумачення полягає у:

- а) волі автора тлумачення;
- б) ініціативі держави;
- в) волі законодавця;
- г) індивідуалізації тлумачення;
- д) немає правильної відповіді.

9. Тлумачення норм права досягається:

- а) шляхом систематичної діяльності;
- б) шляхом досліджень;
- в) шляхом системи інтелектуальних операцій;
- г) результатом роботи вчених;
- д) шляхом аналітичної діяльності.

10. Поняття «тлумачення права» охоплює такі два процеси:

- а) з'ясування та реалізація;
- б) реалізація та роз'яснення;
- в) усвідомлення та роз'яснення;
- г) буквальність та адекватність;
- д) процес та реалізація.

11. Усвідомлення правових норм – це:

- а) інтерпретація змісту правової норми для інших осіб;
- б) внутрішній інтелектуальний процес суб'єкта зі встановлення змісту правової норми, що не виходить поза межі його свідомості;
- в) дійсний зміст правової норми розуміється у повній відповідності з її текстуальним виразом;
- г) з'ясування змісту норми права на основі встановлення її системних зв'язків;
- д) встановлення сутності правової норми.

12. До концепцій тлумачення норм права не належить:

- а) конформістська;
- б) теологічна;
- в) суб'єктивна;
- г) монархічна;
- д) історична.

13. До тенденцій правотлумачення належить:

- а) діалектичність;
- б) діалогічність;
- в) динамічність;
- г) логічність;
- д) системність.

14. До принципів тлумачення норм права не належить:

- а) об'єктивність;
- б) усебічність;
- в) законність;

- г) обґрунтованість;
- д) рівність.

15. Чинник, що впливає на тлумачення норм права:

- а) рівень підготовки юриста і рівень праворозуміння;
- б) рівень праворозуміння та правозастосування;
- в) стиль юридичного мислення;
- г) компетентність;
- д) наявність юридичних знань.

16. Підстава, що викликає необхідність тлумачення:

- а) обов'язкове тлумачення встановлено міжнародними нормами;
- б) невідповідність юридичних норм фактичним умовам життя;
- в) бажання суб'єкта тлумачення;
- г) така вимога санкціонована державою;
- д) пояснюється природою правових норм.

17. До причин, що не викликають необхідність тлумачення права належить:

- а) складність або нечіткість юридичних формулювань, їхня лаконічність, абстрактність або, навпаки, просторікуватість;
- б) системний характер вираження норми права в нормативних приписах актів;
- в) розбіжність норм і статей правових актів, наявність бланкетних та відсильних норм, нетипових приписів;
- г) прогалини в нормативно-правовому акті;
- д) окрема норма права діє не ізольовано, а в системі інших норм, і тільки в цьому взаємозв'язку її можна правильно витлумачити.

18. Обставинами, що виключають необхідність тлумачення правових норм є:

- а) вживання термінів, які є більш вузькими чи більш широкими, ніж правове поняття, що вони виражають, або вживання слів-синонімів на позначення одного поняття;
- б) наявність в юридичних текстах спеціальних юридичних термінів та оціночних категорій;
- в) досконалість юридичної техніки, ясна, точна, зрозуміла мова юридичного акту, однозначність, чіткість формулювань;
- г) вживання висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються;
- д) недосконалість юридичної техніки, відсутність ясної, точної, зрозумілої мови юридичного акту, двозначність, розпливчатість формулювань.

19. Характерна ознака тлумачення норм права:

- а) приймається лише правотворчими або спеціально уповноваженими суб'єктами;
- б) не може діяти разом з тим нормативно-правовим актом, у якому міститься норма права, що тлумачиться;
- в) не залежить від норми права, що тлумачиться;
- г) не має юридичної сили;
- д) має силу громадської думки.

20. Обов'язковий характер тлумачення норми права витікає:

- а) із змістовних властивостей;
- б) із юридичних властивостей;
- в) із складу норми;

- г) із ознак норми;
- д) із колізій норм.

21. Метою тлумачення норм права є:

- а) з'ясування змісту правила поведінки, що міститься у нормі права;
- б) аналіз чинного законодавства;
- в) визначення протиріч між правовими нормами і суспільними відносинами;
- г) врегулювання колізій норм права;
- д) вплив на режим законності.

22. У процесі тлумачення не відбувається:

- а) встановлення змісту норми права;
- б) встановлення наслідків застосування;
- в) встановлення і епістемологічний аналіз;
- г) виявлення суспільно-історичних наслідків;
- д) встановлення колізій.

23. У процесі тлумачення норм права не встановлюється:

- а) зміст норми права;
- б) процедура прийняття норми права;
- в) основна мета норми права;
- г) соціальна спрямованість норми права;
- д) можливі наслідки норми права.

24. Тлумачення норм права «для себе» – це:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) тлумачення-з'ясування;
- в) тлумачення-пояснення;
- г) офіційне тлумачення;
- д) правильна відповідь відсутня.

25. Діяльність щодо встановлення змісту норми права, яка виходить за межі свідомості інтерпретатора – це:

- а) тлумачення-з'ясування;
- б) цільове тлумачення;
- в) систематичне тлумачення;
- г) тлумачення-роз'яснення;
- д) логічне тлумачення.

26. Структурними елементами системи тлумачення норм права є:

- а) суб'єкт, об'єкт, предмет та мета тлумачення;
- б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона тлумачення;
- в) суб'єкт, об'єкт та завдання тлумачення;
- г) суб'єкт, об'єкт та способи тлумачення;
- д) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та способи тлумачення.

28. Предметом тлумачення норм права є:

- а) норма права;
- б) акт тлумачення норм права;
- в) зміст тексту юридичного акта в цілому;
- г) роз'яснення норм права;

д) воля законодавця.

29. Суб'єктом тлумачення норм права може бути:

- а) посадова особа;
- б) органи місцевого самоврядування;
- в) органи законодавчої та виконавчої влади;
- г) особа, орган або його посадова особа;
- д) колегія.

30. Суб'єктом офіційного тлумачення можуть бути:

- а) усі державні органи;
- б) підприємства;
- в) організації;
- г) суспільство;
- д) тільки президент.

31. Суб'єкти офіційного тлумачення визначаються:

- а) законом;
- б) суспільством;
- в) президентом;
- г) урядом;
- д) в залежності від справи.

32. Джерела права, як структурний елемент тлумачення норм права, є:

- а) об'єктом тлумачення;
- б) суб'єктом тлумачення;
- в) суб'єктивною стороною тлумачення;
- г) об'єктивною стороною тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

33. Об'єктом тлумачення норми права виступає:

- а) воля, намір, мета;
- б) правосвідомість, правовідносини;
- в) неграмотність, неосвіченість;
- г) правосвідомість та мета;
- д) правова культура та вимоги суспільства.

34. За юридичною силою, або в залежності від суб'єктів, тлумачення може бути:

- а) офіційним (легальним) і неофіційним;
- б) обов'язкове і необов'язкове;
- в) нормативне і казуальне;
- г) законодавче і добровільне;
- д) філологічне і системне.

35. Вид тлумачення норм права, який передбачає обов'язковий чи рекомендаційний характер – це:

- а) казуальний;
- б) загальний;
- в) офіційний;
- г) історичний;
- д) неофіційний.

36. *Офіційне тлумачення виражається:*

- а) у вигляді статей;
- б) в законодавчих актах;
- в) в інтерпретаційних актах;
- г) в кодексах, законах та постановах;
- д) у вигляді нотаток до норми права.

37. *До стадій офіційного тлумачення не належить:*

- а) публікація акту роз'яснення норм права;
- б) узагальнення практики і перевірка необхідності роз'яснення норм права;
- в) прийняття або затвердження проекту роз'яснення норми права;
- г) правороз'яснювальна ініціатива суб'єктів суспільних відносин;
- д) вирішення правового конфлікту.

38. *До офіційного виду тлумачення належить:*

- а) логічне;
- б) казуальне;
- в) систематичне;
- г) цільове;
- д) історико-політичне.

39. *Не є ознакою офіційного тлумачення норм права:*

- а) тлумачення виробляється компетентними органами;
- б) тлумачення наділено юридичною силою;
- в) тлумачення має юридичне значення;
- г) його результати можуть бути незакріплені у спеціальному акті;
- д) тлумачення забезпечує за підтримки держави одностайне розуміння і застосування законодавства.

40. *Різновидом офіційного тлумачення не є:*

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) казуальне тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) побутове тлумачення.

41. *Повноваженнями щодо офіційного тлумачення Конституції України наділено:*

- а) Конституційний Суд України;
- б) Конституційну Асамблею при Президентові України;
- в) Верховний Суд України;
- г) Президента України;
- д) Верховну Раду України.

42. *Актом офіційного тлумачення норм права є:*

- а) постанова Кабінету міністрів України;
- б) припис прокурора;
- в) постанова про відкриття виконавчого провадження;
- г) постанова Пленуму Верховного суду України;
- д) цивільно-правовий договір.

43. Результатом офіційного тлумачення є:

- а) інтерпретаційний акт;
- б) нормативний акт;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) правозастосовний акт;
- д) законодавчий акт.

44. Акт-документ, що містить роз'яснення змісту та порядку застосування норми права, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, та має обов'язкову силу – це:

- а) інтерпретаційний акт;
- б) нормативний акт;
- в) нормативно-правовий акт;
- г) правозастосовний акт;
- д) законодавчий акт.

45. Юридичною формою вираження інтерпретаційного акту не може бути:

- а) наказ;
- б) звернення;
- в) інструкція;
- г) розпорядження;
- д) указ.

46. Ознакою інтерпретаційного акту не є:

- а) спеціальна форма вираження;
- б) формальна обов'язковість;
- в) формальна залежність від норми, що тлумачиться;
- г) існування в межах норми, що тлумачиться;
- д) утворення нового нормативного припису.

47. Спільною ознакою нормативно-правового акту та інтерпретаційного акту не є:

- а) державно-владний обов'язковий характер;
- б) наявність юридичної сили;
- в) спеціальна письмова форма вираження;
- г) спеціальний суб'єкт видання;
- д) відсутність нових нормативних приписів.

48. За сферою дії інтерпретаційні акти класифікують на:

- а) письмові, вербальні;
- б) нормативні, казуальні;
- в) автентичні, делеговані;
- г) постанови, розпорядження;
- д) матеріальні, процесуальні.

49. Роз'яснення змісту і мети правових норм, яке виходить від осіб, що не мають на те офіційних повноважень, а відтак, не володіє юридично-обов'язковою силою – це:

- а) делеговане тлумачення;
- б) легальне тлумачення ;
- в) неофіційне тлумачення;
- г) офіційне тлумачення ;

д) казуальне тлумачення.

50. *Неофіційне тлумачення властиве:*

- а) широкому колу осіб, які не володіють юридичними знаннями;
- б) працівникам прокуратури;
- в) омбудсмену;
- г) ВРУ;
- д) КМУ.

51. *Неофіційне тлумачення – це:*

- а) тлумачення, яке розраховане і стосується конкретного випадку, з приводу якого і дається роз'яснення даної правової норми;
- б) це тлумачення правової норми, яке здійснюється компетентними органами і є формально обов'язковим для всіх суб'єктів її застосування і реалізації;
- в) тлумачення правової норми, що здійснюється будь-яким суб'єктом і не є формально обов'язковим;
- г) тлумачення судом правової норми, у зв'язку з розглядом конкретної справи, яке знаходить своє закріплення в рішенні чи вирокі суду з конкретної справи;
- д) тлумачення, при якому роз'яснення змісту норми права поширюється на невідзначене коло осіб і суспільних відносин, має юридичну силу та загальнообов'язкове для всіх можливих випадків застосування певної норми.

52. *Вимогами неофіційного тлумачення норм права є:*

- а) достовірність та обмеженість;
- б) законність(легітимність);
- в) чіткість та повнота;
- г) вірна відповідь «б» та «в»;
- д) вірна відповідь «а» та «в».

53. *Визначте види неофіційного тлумачення норм права:*

- а) доктринальне, професійне та буденне;
- б) доктринальне, професійне і судове;
- в) аутентичне і судове;
- г) доктринальне, професійне і легальне;
- д) професійне, легальне і судове.

54. *Видом неофіційного тлумачення не є:*

- а) компетентне тлумачення;
- б) буденне тлумачення;
- в) доктринальне тлумачення;
- г) легальне тлумачення;
- д) повсякденне тлумачення.

55. *Тлумачення норм права юристами-науковцями – це:*

- а) доктринальне тлумачення;
- б) автентичне тлумачення;
- в) побутове тлумачення;
- г) нормативне тлумачення;
- д) легальне тлумачення.

56. *Неофіційне доктринальне тлумачення норм права може бути:*

- а) синкретичне;
- б) систематизоване;
- в) синергетичне;
- г) статичне;
- д) логічне.

57. Найважливіша функція неофіційного тлумачення:

- а) легальна;
- б) заохочувальна;
- в) мотивувальна;
- г) роз'яснювальна;
- д) усі відповіді вірні.

58. Функція, що не входить до складу функцій неофіційного тлумачення права:

- а) пізнавальна функція;
- б) мотивувальна функція;
- в) регулююча функція;
- г) функція юридичної аргументованості суб'єктів;
- д) ціннісно-орієнтуюча функція.

59. Види «тлумачення» за обсягом:

- а) загальне;
- б) логічне;
- в) буквальне;
- г) граматичне;
- д) функціональне.

60. Різновидами правотлумачних актів за суб'єктами є:

- а) загальні, спеціальні;
- б) офіційні, неофіційні;
- в) нормативні, казуальні;
- г) автентичні, делеговані;
- д) правотворчі, правозастосовні.

61. Автентичне тлумачення відноситься до:

- а) казуального тлумачення;
- б) неофіційного тлумачення;
- в) нормативного тлумачення;
- г) офіційного тлумачення;
- д) історико-політичне тлумачення.

62. Прикладом наукового тлумачення норм права є:

- а) опублікована стаття практикуючого фахівця в галузі права стосовно практичних аспектів функціонування окремого правового явища;
- б) окрема думка судді Конституційного суду України;
- в) укази Президента України;
- г) науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України;
- д) роз'яснення, яке здійснюється тим органом, що видав норму, котра підлягає тлумаченню.

63. Спосіб тлумачення норм права, який з'ясовує зміст норми права відповідно до закладеної у ній мети – це:

- а) спеціально-юридичний;
- б) функціональний;
- в) телеологічний;
- г) історико-політичний;
- д) логічний.

64. Телеологічний спосіб тлумачення – це:

- а) з'ясування змісту норми через встановлення мети її прийняття;
- б) з'ясування змісту норми шляхом встановлення передумов прийняття норми та процесу її прийняття;
- в) з'ясування змісту норми шляхом застосування діалектичних методів пізнання;
- г) з'ясування змісту норми шляхом встановлення зв'язку з іншими нормами права;
- д) вірна відповідь відсутня.

65. Сукупність мовних засобів, що використовуються для лексичного та граматичного аналізу нормативно-правового припису з метою встановлення змісту об'єктивної у ньому норми права:

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб філологічного тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) спосіб систематичного тлумачення.

66. Спосіб тлумачення, який полягає в тому, що інтерпретатор використовує різні логічні прийоми:

- а) логічний;
- б) історичний;
- в) функціональний;
- г) науковий;
- д) системний.

67. Спосіб тлумачення правової норми, що полягає у врахуванні умінь в яких реалізується та функціонує чи діє норма права, з'ясовується вплив факторів на зміст норми:

- а) систематичний;
- б) функціональний;
- в) історичний;
- г) логічний;
- д) історико-політичний.

68. Історичний спосіб тлумачення правових приписів допомагає:

- а) встановити зміст норми права;
- б) встановити структуру норми права;
- в) встановити зміст і структуру;
- г) визначити тлумачення;
- д) індивідуалізувати нормативний акт.

69. До способів тлумачення не належить:

- а) мовний;
- б) телеологічний;

- в) історико-політичний;
- г) філософсько-правовий;
- д) офіційний.

70. Спосіб тлумачення, сутність якого полягає в аналізі суті юридичної термінології і конструкції норми:

- а) системний;
- б) філософсько-правовий;
- в) логічний;
- г) спеціально-юридичний;
- д) історико-політичний.

71. Мовний спосіб тлумачення полягає в:

- а) застосуванні лексичних, фонетичних та морфологічних правил мовознавства;
- б) застосуванні лексичних та синтаксичних правил мовознавства;
- в) застосуванні лексичних, фонетичних та пунктуаційних правил мовознавства;
- г) застосуванні лексичних, фонетичних, морфологічних та синтаксичних правил мовознавства.
- д) застосуванні морфологічних та пунктуаційних норм мовознавства.

72. Сукупність прийомів, які використовуються для аналізу системних зв'язків норми права з іншими нормами права, їх місця та ролі у системі права – це :

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб системного тлумачення;
- в) спосіб філологічного тлумачення;
- г) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- д) спосіб логічного тлумачення.

73. Назвіть прийом тлумачення:

- а) граматичний;
- б) ціннісний;
- в) похідний;
- г) логічний;
- д) системний.

74. Результат інтерпретації, коли зміст норми права вужчий від нормативно-правового припису джерела права – це:

- а) казуальне тлумачення;
- б) аутентичне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) буквальне тлумачення;
- д) поширювальне тлумачення.

75. Обмежувальне тлумачення – це:

- а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;
- б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному тексто-

вому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;

д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву».

76. Результат інтерпретації, коли зміст норми права повністю співпадає з нормативно-правовим приписом джерела права – це:

- а) буквальне тлумачення;
- б) поширювальне тлумачення;
- в) обмежувальне тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) аутентичне тлумачення.

77. Легальне тлумачення норми може бути:

- а) відомчим та міжвідомчим;
- б) автентичним;
- в) критичним;
- г) нелегальним;
- д) казуальним.

78. Професійне тлумачення здійснюється:

- а) спеціалістами практиками;
- б) суддею;
- в) суспільством;
- г) ВРУ;
- д) науковцями.

79. Розширювальне тлумачення – це:

- а) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерпретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;
- б) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;
- в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву»;
- г) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальный текст, «дух» закону ширший за його «букву»;
- д) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності.

80. Розширювальне тлумачення має місце:

- а) коли норма є парадоксальною;
- б) коли норма не чітко сформульована;
- в) коли норма не відповідає нормам права;
- г) коли зміст норми більш широкий ніж її текст;
- д) коли існує колізія.

81. Тлумачення положень указу Президента України, що зафіксовано у спеціальному акті Президента України – це :

- а) автентичне тлумачення;
- б) неофіційне тлумачення;
- в) делеговане тлумачення;
- г) неофіційне тлумачення;

д) професійне тлумачення.

82. Тлумачення положень закону України, що зафіксоване у рішенні Конституційного Суду України – це:

- а) логічне тлумачення;
- б) делеговане тлумачення;
- в) цільове тлумачення;
- г) казуальне тлумачення;
- д) автентичне тлумачення.

83. Надання роз'яснення норм права юристом фахівцем є різновидом:

- а) легального тлумачення;
- б) професійного тлумачення;
- в) автентичного тлумачення;
- г) техніко-юридичного тлумачення;
- д) офіційного тлумачення.

84. Акти тлумачення, що застосовуються для поширення на невизначене коло осіб і випадків – це:

- а) акти нормативного тлумачення;
- б) акти казуального тлумачення;
- в) акти судового тлумачення;
- г) акти офіційного тлумачення;
- д) акти імперативного тлумачення.

85. Лист-роз'яснення законодавства у відповідь на запит – це:

- а) акт судового тлумачення;
- б) акт адміністративного тлумачення;
- в) акт процесуального тлумачення;
- г) акт кримінального тлумачення;
- д) акт нормативного тлумачення.

86. Тлумачення, що відбувається тоді, коли зміст норми права необхідно тлумачити вузьче тексту відповідної статті нормативного акту – це:

- а) буквальне тлумачення;
- б) казуальне тлумачення;
- в) обмежене тлумачення;
- г) звужене тлумачення;
- д) автентичне тлумачення.

87. Тлумачення норм права, яке означає пояснення, оцінку або посередництво – це:

- а) інтерпретація норм права;
- б) тлумачення норм права;
- в) офіційне тлумачення;
- г) неофіційне тлумачення;
- д) автентичне тлумачення.

88. Нормативне тлумачення – це:

- а) конкретне, обов'язкове тільки для конкретної справи, вирішенням якої зазвичай займаються суб'єкти правозастосовної діяльності;
- б) загальне, формально обов'язкове для певної категорії справ, виражене в інтерп-

ретаційних нормах-аргументах на користь переконуючого розуміння правової норми;

в) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст вужчий за текстуальне вираження; «дух» закону вужчий за його «букву»;

г) роз'яснення, за якого дійсний зміст норми права відповідає буквальному текстовому вираженню, тобто «дух» і «буква» закону збігаються;

д) роз'яснення норм права, за якого їх дійсний зміст ширший за буквальний текст, «дух» закону ширший за його «букву».

89. *Нормативне тлумачення поділяється на:*

а) автентичне і делеговане;

б) легальне і офіційне;

в) легальне і делеговане;

г) делеговане і офіційне;

д) жодної правильної відповіді.

90. *Тлумачення, що здійснюється суб'єктами права, які не мають спеціальних юридичних знань:*

а) професійне тлумачення;

б) доктринальне тлумачення;

в) буденне тлумачення;

г) акт тлумачення;

д) легальне тлумачення.

91. *Побутове тлумачення має значення для?*

а) для розвитку правосвідомості;

б) для розвитку особистості;

в) для успішної реалізації громадянами своїх прав та інтересів;

г) є одним із засобів тлумачення;

д) для формування понятійного апарату.

92. *Будь-яка особа може бути суб'єктом:*

а) побутового тлумачення норм права;

б) доктринального тлумачення норм права;

в) прямого тлумачення норм права;

г) нормативного тлумачення норм права;

д) автентичного тлумачення норм права.

93. *Передача інформації про зміст норми права третім особам – це напрямок:*

а) буквального роз'яснення;

б) додаткового роз'яснення;

в) тлумачного роз'яснення;

г) основного роз'яснення ;

д) розмірковування.

94. *Тлумачення, яке має місце тоді, коли дійсний зміст норми права є більш широким, ніж її буквальний текст – це:*

а) розширювальне тлумачення;

б) обмежувальне тлумачення;

в) буквальне тлумачення;

г) адекватне тлумачення;

д) вірна відповідь відсутня.

95. Вчений С. С. Алексєєв відрізняє окремі два методи тлумачення:

- а) логічне та історико-політичне тлумачення;
- б) історико-політичне та системне тлумачення;
- в) філологічне та логічне тлумачення;
- г) спеціально-юридичне та правове тлумачення;
- д) спеціально-юридичне та логічне тлумачення.

96. З'ясування значення норми, яке ґрунтується на досягненнях юридичних наук:

- а) логічне тлумачення;
- б) системне тлумачення;
- в) філологічне тлумачення;
- г) спеціально-юридичне тлумачення;
- д) історико-політичне тлумачення.

97. Тлумачення, яке використовується у випадках ,коли буквальне розуміння тексту норми права ширше за її істинний зміст – це:

- а) розширювальне тлумачення;
- б) доктринальне тлумачення;
- в) буквальне тлумачення;
- г) адекватне тлумачення;
- д) обмежувальне тлумачення.

98. Казуальне тлумачення – це:

а) це таке тлумачення, коли норма права роз'яснюється по конкретній справі, тобто уточнюються суб'єктивні права і обов'язки та інші юридичні факти і обставини і рамках конкретних правовідносин;

б) це таке роз'яснення норм право, яке дається неофіційними суб'єктами, воно не має загальнообов'язкового характеру для суб'єктів суспільних відносин, так як не забезпечується державним примусом;

в) це спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів суспільних відносин, яка направлена на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і може бути виражена в інтерпретаційних актах;

г) це відносно тривалий процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів;

д) це з'ясування значення норми через встановлення її системних зв'язків з іншими нормами.

99. Казуальне тлумачення поділяється на:

- а) автентичне та судове;
- б) адміністративне та аутентичне;
- в) судове та адміністративне;
- г) легальне та судове;
- д) адміністративне та легальне.

100. Казуальне офіційне тлумачення пов'язане з:

- а) актом тлумачення;
- б) конкретним випадком;
- в) правилом поведінки;

- г) конкретною поведінкою;
- д) змістом норми права.

101. Критерій, за яким тлумачення норм права є логічним продовженням і завершенням процесу з'ясування змісту норми права?

- а) за обсягом;
- б) за буквальністю;
- в) за класичністю;
- г) за обмеженням;
- д) за способом.

102. Тлумачення, що знаходить своє закріплення в рішенні чи вироку суду з конкретної справи:

- а) адміністративне;
- б) судове;
- в) буденне;
- г) доктринальне;
- д) казуальне.

103. Тлумачення, яке охоплює з'ясування окремих слів і термінів:

- а) систематичне;
- б) граматичне;
- в) офіційне;
- г) логічне;
- д) доктринальне.

104. Граматичний або мовний спосіб тлумачення іноді називають:

- а) «словесний» спосіб тлумачення;
- б) «буквений» спосіб тлумачення;
- в) «письмовий» спосіб тлумачення;
- г) «офіційний» спосіб тлумачення;
- д) «скорочений» спосіб тлумачення.

105. Спосіб тлумачення норм права, який з'ясовує зміст норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права – це:

- а) граматичний;
- б) телеологічний;
- в) спеціально-юридичний;
- г) функціональний;
- д) систематичний.

106. Норми, які мають особливу потребу в систематичному тлумаченні:

- а) галузеві;
- б) відсильні;
- в) бланкетні;
- г) відсильні і бланкетні;
- д) галузеві та бланкетні.

107. До якого способу тлумачення правової норми належить наступний вираз: «КСУ складається з 18 суддів КС»:

- а) буквальне;
- б) розширювальне;

- в) обмежувальне;
- г) граматичне;
- д) системне.

108. До якого способу тлумачення правової норми належить наступний вираз: «Судді незалежні і підкорюються лише закону»:

- а) обмежувальне;
- б) граматичне;
- в) розширювальне;
- г) буквально;
- д) історичне.

109. До якого способу тлумачення правової норми належить наступний вираз: «Повнолітні діти зобов'язані утримувати своїх неприцездатних батьків, які потребують допомоги і лікування»:

- а) розширювальне;
- б) обмежувальне;
- в) буквально;
- г) логічне;
- д) граматичне.

110. До якого способу тлумачення правової норми належить наступний вираз: «Стратити неможливо помилувати»:

- а) логічне;
- б) граматичне;
- в) обмежувальне;
- г) буквально;
- д) розширювальне.

111. Судове тлумачення – це:

- а) тлумачення органом, що встановив дану норму;
- б) тлумачення органом, який не прийняв дану норму, але уповноважений нею;
- в) тлумачення судом норми права у зв'язку з розглядом конкретної справи;
- г) здійснення тлумачення суб'єктом, що є зобов'язаним;
- д) тлумачення норми права працівником суду.

112. Тенденція підходу до правотлумачної діяльності, для якої характерним є бачення, що дійсне значення норми права з моменту її усвідомлення і протягом всього періоду її чинності визначаються незмінним у часі, має назву:

- а) статична;
- б) динамічна;
- в) монологічна;
- г) рівнева;
- д) логічна.

113. Рівень юридичного аналізу правотлумачної норми, для якого характерним є аналіз юридичних особливостей норм, їх технічно-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури, має назву:

- а) соціально-історичний;
- б) догматичний;
- в) аналіз буквального тексту;

- г) системний;
- д) історико-політичний.

114. Тлумачення норм права, яке здійснюється міністерствами, відомствами, місцевими державними адміністраціями і містить вказівки відповідним органам, як останні повинні вирішувати ту чи іншу справу?

- а) судове;
- б) легальне;
- в) адміністративне;
- г) доктринальне;
- д) державне.

115. За структурними елементами норми, що тлумачиться, акти тлумачення поділяються на:

- а) акти тлумачення гіпотези;
- б) акти тлумачення санкції;
- в) акти тлумачення гіпотези, диспозиції, санкції;
- г) акти тлумачення диспозиції;
- д) акти тлумачення гіпотези та санкції.

116. Прийом, що застосовується у випадку, коли законодавець не дає вичерпного переліку обставин:

- а) логічне перетворення;
- б) логічне розширення;
- в) аналогія;
- г) виведення норми;
- д) тлумачення норми.

117. У випадку якого тлумачення норми права застосовується такий прийом як аналогія:

- а) офіційне;
- б) неофіційне;
- в) логічне;
- г) обмежувальне;
- д) розширювальне.

118. Спосіб заснований на значенні зв'язку юридичної норми з іншими нормами, із загальними нормативними положеннями та принципами права:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) спеціальний спосіб тлумачення;
- в) логічний спосіб тлумачення;
- г) систематичний спосіб тлумачення;
- д) казуальний спосіб тлумачення.

119. Систематичний спосіб тлумачення норм права полягає у:

а) з'ясуванні змісту норми права на підставі засобів граматичного і лексичного аналізу її словесного формулювання;

б) з'ясуванні змісту норми права, шляхом визначення місця цієї норми серед норм даного нормативного акту та її порівняння з чинними нормами інших інститутів і галузей права;

в) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети;

- г) з'ясуванні змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;
- д) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права.

120. Спосіб, заснований на даних історичних умов, подій при виданні закону:

- а) історичний спосіб тлумачення;
- б) логічний спосіб тлумачення;
- в) мовний спосіб тлумачення;
- г) системний спосіб тлумачення;
- д) історико-правовий спосіб тлумачення.

121. Історико-політичний спосіб тлумачення норм права полягає у:

- а) з'ясуванні змісту норми права відповідно до закладеної у ній мети;
- б) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних обставин, умов, в яких функціонує норма права;
- в) з'ясуванні змісту норм права на основі аналізу конкретних історичних умов їх прийняття;

- г) з'ясування змісту норми права на підставі використання законів, правил і прийомів формальної логіки;
- д) з'ясуванні змісту норми, засноване на досягненнях юридичної науки і практики, знанні юридичної техніки, техніко-юридичних способів і прийомів, використовуваних нормотворцем для вираження своєї волі, на професійному умінні і навичках інтерпретатора.

122. Тлумачення норми права тим органом, який її встановив:

- а) судове;
- б) автентичне;
- в) повсякденне;
- г) адміністративне;
- д) офіційне.

123. Характер, який притаманний автентичному тлумаченню?

- а) казусу;
- б) нормативний характер;
- в) ненормативний характер;
- г) делегований;
- д) офіційний.

124. Юридична сила актів тлумачення норми права залежить від:

- а) його назви;
- б) його структури;
- в) форми тлумачення;
- г) владних повноважень органів влади;
- д) змісту норми.

125. Уряд може тлумачити лише акти:

- а) суду;
- б) президента;
- в) виконавчої влади;
- г) омбудсмена;
- д) науковців.

126. Сукупність прийомів аналізу нормативно-правового акту?

- а) спосіб тлумачення;
- б) роз'яснення;
- в) усвідомлення;
- г) з'ясування;
- д) мета тлумачення.

127. Вкажіть акт тлумачення норм права:

- а) припис прокурора;
- б) указ президента України;
- в) Ухвала КСУ;
- г) Лист Вищого Адміністративного суду України;
- д) лист податкової служби.

128. «Духом» закону є:

- а) дійсний зміст норми права;
- б) потенційний зміст;
- в) дотримання вимог моралі;
- г) доктринальне значення;
- д) рівень правотворчості.

129. «Буквою» закону є:

- а) значення норми права;
- б) буквально і точне значення норми права;
- в) принцип норми права;
- г) дійсний зміст права;
- д) спрямованість норми права.

130. Яким за природою є тлумачення, що здійснюється Конституційним Судом України?

- а) автентичним тлумаченням;
- б) спеціальним тлумаченням;
- в) офіційним тлумаченням;
- г) професійним тлумаченням;
- д) казуальним тлумаченням.

131. Які з нижчевказаних суб'єктів можуть виступати суб'єктами офіційного тлумачення норм права?

- а) громадські організації;
- б) політичні партії;
- в) компетентні державні органи;
- г) наукові установи;
- д) професійні спілки.

132. Що з нижчевказаного є способами (методами) тлумачення нормативно-правових актів?

- а) офіційне і неофіційне тлумачення;
- б) доктринальне і компетентно-юридичне тлумачення;
- в) філологічне, системне й історико-політичне тлумачення;
- г) обмежувальне, розширювальне і буквально тлумачення;

д) системне та буденне тлумачення.

133. Яке з нижченаведених понять характеризує наступне визначення: «...це з'ясування змісту норми права через граматичний аналіз її словесного формулювання» ?

- а) системне тлумачення;
- б) логічне тлумачення;
- в) філологічне тлумачення;
- г) спеціально-юридичне тлумачення;
- д) казуальне тлумачення.

135. Яке з нижченаведених понять характеризує наступне визначення: «...це з'ясування змісту норми права через використання законів і правил формальної логіки, коли здійснюється аналіз не слів і висловів, а понять, які вони відображають»?

- а) системне тлумачення;
- б) логічне тлумачення;
- в) філологічне тлумачення;
- г) спеціально-юридичне тлумачення;
- д) офіційне тлумачення.

136. Якому з нижчевказаних понять відповідає наступне визначення: «... це спеціальна діяльність офіційних і неофіційних суб'єктів права із визначення і розуміння змісту та термінів нормативно-правових актів»?

- а) правозастосування нормативно-правових актів;
- б) реалізація нормативно-правових актів;
- в) тлумачення нормативно-правових актів;
- г) виконання нормативно-правових актів;
- д) усі варіанти вірні.

137. Вкажіть, як називається особа, яка здійснює тлумачення норм права?

- а) доктринт;
- б) прокурор;
- в) інтерпретатор;
- г) диктатор;
- д) тлумач.

138. Діяльність щодо встановлення змісту норми права, яка не виходить за межі свідомості інтерпретатора:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) систематичне тлумачення;
- в) цільове тлумачення;
- г) тлумачення-з'ясування;
- д) обмежувальне тлумачення.

139. Діяльність щодо пояснення та зовнішнього виразу змісту норми права з метою його доведення до суб'єктів правозастосування та правореалізації:

- а) тлумачення-роз'яснення;
- б) систематичне тлумачення;
- в) цільове тлумачення;
- г) тлумачення-з'ясування;
- д) інтерпретація.

140. Сукупність мовних засобів, що використовуються для класичного та граматичного аналізу нормативно-правового припису з метою встановлення змісту об'єктивованої у ньому норми права:

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб телеологічного тлумачення.

141. Сукупність законів формальної логіки, які використовуються для аналізу логічної структури норми права, об'єктивованої у нормативно-правовому приписі з метою встановлення її змісту:

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб історико-політичного тлумачення.

142. Сукупність прийомів, які використовуються для аналізу системних зв'язків норми права (нормативно-правових приписів) з іншими нормами права (нормативно-правовими приписами), їх місця та ролі у системі права (системі джерел права):

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб функціонального тлумачення.

143. Сукупність прийомів та засобів, які використовуються для аналізу конкретно-історичних умов прийняття джерела права з метою встановлення змісту відповідних норм права, що об'єктивовані у них:

- а) спосіб історичного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб спеціально-юридичного тлумачення.

145. Сукупність прийомів та засобів, які використовуються для аналізу конкретних обставин, умов в яких діє нормативно-правовий припис, а також оціночних, альтернативних нормативно-правових приписів відповідних джерел права з метою встановлення змісту норм права, що об'єктивовані у них:

- а) спосіб функційного тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;
- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб історичного тлумачення.

146. Сукупність прийомів та засобів юридичної техніки, які використовуються для аналізу юридичних термінів, понять, конструкцій, що містяться у відповідних джерелах права з метою встановлення змісту норм права, що об'єктивовані у них:

- а) спеціально-юридичний спосіб тлумачення;
- б) спосіб логічного тлумачення;

- в) спосіб систематичного тлумачення;
- г) спосіб філологічного тлумачення;
- д) спосіб телеологічного тлумачення.

147. У якій відповіді правильно вказано значення правотлумачення:

- а) забезпечує правильне правозастосування;
- б) встановлює юридичний факт;
- в) дозволяє виявити правотворчі помилки;
- г) дозволяє створити нормативно-правовий акт;
- д) сприяє подоланню прогалин у праві.

148. Як буде називатися тлумачення положень закону України, що зафіксоване у рішенні Конституційного Суду України?

- а) аутентичне;
- б) логічне;
- в) делеговане;
- г) цільове;
- д) професійне.

149. Ідея створення Конституційного Суду в Україні вперше була матеріалізована:

- а) ще у 1990 році, після ідеї розпаду Радянського Союзу;
- б) відразу ж після здобуття незалежності;
- в) у Концепції судово-правової реформи в Україні, схваленої Верховною Радою України у 1992 році;
- г) у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1993 року;
- д) у Законі України «Про Конституційний Суд України» 1996 року.

150. Відповідно до концепції судово-правової реформи з'їзд суддів України мав право:

- а) призначати лише трьох суддів Конституційного Суду України;
- б) призначати чотирьох суддів до складу Конституційного Суду України;
- в) від судової гілки державної влади призначати шістьох суддів Конституційного Суду України;
- г) призначати дев'ять професійних суддів Конституційного Суду України;
- д) лише пропонувати Верховній Раді України три кандидатури для призначення на посади суддів.

151. Система конституційного правосуддя України належить:

- а) до англосаксонського виду;
- б) до американського виду;
- в) до східного виду;
- г) до європейського виду;
- д) до змішаного виду.

152. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є:

- а) Верховна Рада України;
- б) Президент України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Верховний Суд України.

153. До ознак судового контролю, що здійснюється Конституційним Судом України

не належить:

- а) форма професійного державного контролю, вища серед спеціалізованих форм контрольної діяльності;
- б) контрольна, правоохоронна діяльність заснована на перевазі юрисдикційних рис;
- в) поширюється тільки на сферу управління;
- г) спеціалізований механізм охорони нормативного акта вищої юридичної сили – Конституції України;
- д) судовий конституційний контроль є вищою (після референдуму) формою конституційного контролю.

154. Одним із завдань Конституційного Суду України є:

- а) гарантування безпеки працівників суду;
- б) надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України;
- в) здійснення судового контролю за всіма гілками влади;
- г) у визначених законом випадках перегляд своєї правової позиції;
- д) вирішення питань щодо законності актів органів державної влади.

155. До повноважень Конституційного Суду України не належить вирішення питань про відповідність Конституції України:

- а) законів Верховної Ради України;
- б) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- в) актів сільської, селищної, міської ради;
- г) актів Президента України;
- д) актів Кабінету Міністрів України.

156. Твердження, що не може бути характеристикою Конституційного Суду України:

- а) політична неупередженість і незаангажованість для Конституційного Суду України є найкращим способом досягнення максимального ефекту його рішень;
- б) Конституційний Суд не є і не повинен бути політичним органом, тому що робота, яку він виконує, має надзвичайно важливе політичне значення;
- в) єдиними політичними принципами, якими судді мають керуватися при здійсненні правосуддя, є принципи, що знайшли своє втілення у Конституції України і з суто політичних перетворилися на принципи права;
- г) інтерпретаційні акти Конституційного Суду України – це додаткові нормативно-правові акти, метою яких є уточнення, зміна або роз'яснення правових норм, прийнятих раніше;
- д) Конституційний Суд України вирішує питання про призначення суддів на посади самостійно.

157. Питання щодо конституційності чинного міжнародного договору розглядається Конституційним Судом України за конституційним поданням:

- а) Президента України, Кабінету Міністрів України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Міністра закордонних справ України;
- г) не менш ніж 45 народних депутатів Верховної Ради України;
- д) Прем'єр-міністра України.

158. Строк повноважень судді Конституційного Суду України:

- а) три роки;

- б) шість років;
- в) дев'ять років;
- г) дванадцять років;
- д) безстроково.

159. Суддею Конституційного Суду України може бути:

а) громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх двадцяти років;

б) громадянин України, який на день призначення досяг сорока п'яти років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх десяти років;

в) громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом не менше десяти років, проживає в Україні протягом останніх десяти років;

г) громадянин України, який на день призначення досяг двадцяти п'яти років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом не менше трьох років, володіє державною мовою;

д) особа, яка на день призначення досягла сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом не менше десяти років, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом останніх десяти років.

160. Однією з вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України є:

- а) досягти на день призначення на посаду 25-ти років;
- б) мати представницький мандат;
- в) мати стаж роботи в галузі юриспруденції 3 роки;
- г) проживати на території України протягом останніх 20-ти років;
- д) попередньо займатися політичною діяльністю не менш року.

161. Моментом вступу на посаду судді Конституційного Суду України є:

- а) складення ним присяги судді Конституційного Суду України;
- б) видання постанови про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- в) опублікування загального складу суду в офіційних виданнях;
- г) перше урочисте засідання Конституційного Суду України;
- д) передача трудової книжки в Секретаріат Конституційного Суду України.

162. Суб'єктом внесення пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України за квотою Верховної Ради України може бути:

- а) голови депутатських комітетів;
- б) голови депутатських груп (фракцій);
- в) 1/2 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) не менш ніж 1/3 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) Голова Верховної Ради України або не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

163. До підстав звільнення з посади судді Конституційного Суду України не належить:

- а) припинення його громадянства;

- б) закінчення строку призначення;
- в) порушення суддею присяги;
- г) досягнення суддею 60-річного віку;
- д) визнання його безвісно відсутнім.

164. У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України строк призначення з'їздом суддів України іншої особи становить:

- а) три тижні;
- б) місяць;
- в) півтора місяці;
- г) три місяця;
- д) шість місяців.

165. До повноважень Голови Конституційного Суду України не належить:

- а) приведення Президента України до присяги;
- б) висловлення своєї думки з приводу майбутнього рішення справи;
- в) організація роботи Секретаріату Конституційного Суду України;
- г) вирішення питань щодо використання бюджету Конституційного Суду України;
- д) скликання пленарних засідань Конституційного Суду України.

166. Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Конституційного Суду України здійснює:

- а) Секретаріат Конституційного Суду України;
- б) Апарат Конституційного Суду України;
- в) постійні комісії Конституційного Суду України;
- г) інформаційний відділ Конституційного Суду України;
- д) Управління справами Конституційного Суду України.

167. Секретаріат Конституційного Суду України очолює:

- а) Голова Конституційного Суду України;
- б) один із заступників Голови Конституційного Суду України;
- в) суддя, старший за віком;
- г) науковий консультант судді Конституційного Суду України;
- д) керівник.

168. Строк повноважень Голів постійних комісій Конституційного Суду України:

- а) рік;
- б) три роки;
- в) чотири роки;
- г) дев'ять років;
- д) безстроково.

169. Однією з форм звернення до Конституційного Суду України є:

- а) конституційне подання;
- б) конституційне оскарження;
- в) припис про усунення порушень закону;
- г) позов з порушення конституційних прав особи;
- д) конституційна скарга.

170. Суб'єктом права на звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням із вирішення питань про конституційність актів Президента України є:

- а) громадяни України;
- б) особи без громадянства;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Генеральна прокуратура України.

171. Конституційне звернення – це письмове клопотання про:

- а) визнання правового акта неконституційним;
- б) необхідність офіційного тлумачення законів України;
- в) невідповідність міжнародних договорів законам України;
- г) порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду неконституційності правових актів;
- д) дисциплінарне провадження щодо громадян, що порушують Закони України.

172. Строк провадження за конституційним зверненням не повинен перевищувати:

- а) трьох тижнів;
- б) одного місяця;
- в) двох місяців;
- г) трьох місяців;
- д) шести місяців.

173. Відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України за конституційним зверненням ухвалюється:

- а) Головою Конституційного Суду України;
- б) Постійною комісією Конституційного Суду України;
- в) Тимчасовою комісією Конституційного Суду України;
- г) Колегією суддів Конституційного Суду України;
- д) Секретаріатом Конституційного Суду України.

174. Строк, протягом якого рішення та висновки підписуються окремо суддями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і проти:

- а) цього ж дня;
- б) наступного робочого дня в обов'язковому порядку;
- в) не пізніше семи днів після їх прийняття;
- г) не пізніше десяти днів після їх прийняття;
- д) через місяць.

175. Інстанція, до якої підлягають оскарженню рішення та висновки Конституційного Суду України:

- а) апеляційний суд;
- б) Верховний Суд України;
- в) Європейський Суд з прав людини;
- г) Верховна Рада України;
- д) рішення та висновки Конституційного Суду України не підлягають оскарженню.

176. Засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні:

- а) не менш ніж 1/3 від конституційного складу Конституційного Суду України;
- б) не менш ніж 9 суддів;
- в) 9 суддів;
- г) не менше 11 суддів;

д) обов'язково всі судді.

177. Друкованим виданням Конституційного Суду України є:

- а) Голос України;
- б) Вісник Конституційного Суду України;
- в) Офіційний вісник України;
- г) Відомості Конституційного Суду України;
- д) Урядовий кур'єр.

178. Реформування Конституційного Суду України в аспекті надання йому нових повноважень не передбачає такого повноваження, як:

- а) розглядати закони та інші нормативно-правові акти на відповідність Конституції України за скаргою громадян у разі обмеження цими актами їх конституційних прав і свобод;
- б) розглядати закони та інші нормативно-правові акти на відповідність Конституції України за скаргою осіб без громадянства у разі порушення цими актами їх конституційних прав і свобод;
- в) перевіряти за власною ініціативою конституційність законів;
- г) встановлювати конституційність результатів виборів Президента України;
- д) розглядати справи за безпосереднім зверненням судів загальної юрисдикції.

179. У якій відповіді правильно вказана ознака інтерпретаційно-правових актів?

- а) має вищу юридичну силу;
- б) закріплює норму права;
- в) створює нову норму;
- г) має юридичну силу похідну від суб'єкта право тлумачення;
- д) нормативність.

180. У якій відповіді правильно вказаний вид інтерпретаційно-правових актів за сферою дії?

- а) письмові;
- б) нормативні;
- в) усні;
- г) казуальні;
- д) конституційні.

181. У якій відповіді правильно вказаний вид інтерпретаційно-правових актів за авторством норм права, зміст яких встановлюється?

- а) акти нормативного тлумачення;
- б) акти аутентичного тлумачення;
- в) акти казуального тлумачення;
- г) акти делегованого тлумачення;
- д) акти спеціально-юридичного тлумачення.

182. Що входить до наданого Конституційним Судом України тлумачення терміна "законодавство":

- а) закони, нормативні акти Верховної Ради, Президента, Кабінету Міністрів, центральних та місцевих органів виконавчої влади;
- б) закони, нормативні акти Верховної Ради України, Президента, Кабінету Міністрів України;

в) Конституція України, Конституція АРК та інші закони України;
г) усі нормативно-правові акти, що існують у державі;
д) закони, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, постанови Верховної Ради, укази Президента, декрети і постанови Кабінету Міністрів України.

183. Назвіть вид тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту:

- а) адекватне;
- б) телеологічне;
- в) доктринальне;
- г) систематичне;
- д) казуальне.

184. Укажіть, щодо яких положень неприпустиме поширювальне тлумачення:

- а) положень, що містять незавершений перелік;
- б) положень, що містять вичерпний перелік;
- в) положень, що є гранично вузькими за обсягом;
- г) положень, тлумачення яких віднесене до компетенції Конституційного Суду України;
- д) положень, тлумачення яких уже здійснене уповноваженим суб'єктом.

185. Оберіть, до якого виду тлумачення належить роз'яснення норм права науково-дослідними установами, окремими вченими у статтях, монографіях, наукових коментарях практики, усних та письмових обговореннях проектів нормативних актів:

- а) професійного;
- б) доктринального;
- в) легального;
- г) автентичного;
- д) казуального.

186. Визначте, який із названих нижче способів не належить до способів тлумачення норм права:

- а) логічний;
- б) діалектичний;
- в) граматичний;
- г) систематичний;
- д) спеціально-юридичний.

187. Закони і підзаконні акти, нормативні договори, проекти нормативних актів, правозастосовні акти та інші джерела (форми) права – це:

- а) об'єкти тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;
- г) предмет тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

188. Зміст права, виражений у ньому соціальний компроміс як результат узгодження суспільних, соціально-групових та індивідуальних інтересів (воля народу) – це:

- а) об'єкти тлумачення;
- б) суб'єкти тлумачення;
- в) суб'єктивна сторона тлумачення;

- г) предмет тлумачення;
- д) наслідки тлумачення.

189. Значення тлумачення виявляється у процесі:

- а) правотворчості;
- б) реалізації права;
- в) при застосуванні правових норм судами, органами прокуратури, арбітражу, іншими державними органами;
- г) імплементації норм міжнародного права в систему національного законодавства;
- д) правильно все вищезазначене.

190. Сферами тлумачення права за напрямками правової діяльності є:

- а) нормопроектна;
- б) правотворча;
- в) правореалізаційна;
- г) правозастосовна;
- д) правильно все вищезазначене.

191. Функцією тлумачення права є:

- а) евристична;
- б) конкретизуюча;
- в) охоронна;
- г) забезпечувальна;
- д) онтологічна.

192. Пошук змісту при створенні і реалізації норми права, заснований на знанні онтологічної технології, таких понять як зміст, двозначність чи багатозначність, символ, знак, дискурс – це:

- а) телеологічний (цільовий);
- б) герменевтичний;
- в) системний (систематичний);
- г) логічний;
- д) історико-політичний;

193. Який спосіб тлумачення права полягає в з'ясуванні змісту правової норми за допомогою порівняння її з іншими нормами і встановлення її зв'язку з ними, визначення місця цієї норми серед норм даної галузі права і навіть її місця у всій системі права?

- а) історичний спосіб;
- б) мовний спосіб;
- в) систематичний спосіб;
- г) формальний спосіб;
- д) історико-політичний спосіб.

194. Коли ми маємо справу з автентичним тлумаченням правових норм?

- а) коли це робить будь-який правозастосовувач;
- б) коли норму тлумачить орган який її прийняв;
- в) коли це робить Верховний Суд України;
- г) коли це робить науковець;
- д) не має правильної відповіді.

195. Який із перелічених органів має право легального тлумачення права?

- а) Верховний Суд України;
- б) Комітет по фізичній культурі і спорту України;
- в) Міністерство Культури України;
- г) Апарат Президента України;
- д) Верховна Рада України.

196. *Необхідність тлумачення норм права обумовлена тим, що:*

- а) норми права взаємопов'язані між собою;
- б) норми права регулюють однакові суспільні відносини;
- в) норми права утворюють право;
- г) норми права є суб'єктом міжнародного правотворення;
- д) норми права однакові між собою.

197. *З'ясування змісту того, що правотворчий орган сформулював, а не те, що мав на меті відобразити, видаючи правову норму є:*

- а) об'єктами тлумачення;
- б) суб'єктами тлумачення;
- б) суб'єктивною стороною тлумачення;
- в) завданням тлумачення;
- г) наслідками тлумачення;
- д) процесом тлумачення.

198. *Вимога тлумачення норм права, що передбачає неможливість виходу за межі волі законодавця, вираженій у нормі права – це:*

- а) обмеженість;
- б) попередженість;
- в) застереження;
- г) правове застереження;
- д) зауваження.

199. *В процесі тлумачення нормативно-правових актів встановлюється:*

- а) значення нормативних приписів, основна мета, ціль і соціальна направленість, місце в системі правового регулювання;
- б) порядок застосування міжнародних актів;
- в) коло суспільних відносин, що підпадають під дію норм права;
- г) історію створення норм права та їх функції для суспільства;
- д) як зміна умов, поява нових фактів впливають на застосування норми права.

200. *Чи повинно тлумачення вносити поправки у діючі нормативно-правові акти:*

- а) можливо, але не завжди;
- б) ні, не повинно;
- в) так, повинно вносити правки;
- г) в залежності від норми права, що підлягає тлумаченню;
- д) залежить від органу, що здійснює тлумачення.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

Практичне завдання №1

Заповнити таблицю. Офіційне і неофіційне тлумачення.

До кожного визначення підберіть правильне поняття і позначте його порядковий номер:

1.	Тлумачення норм права		Роз'яснення змісту і мети правових норм, яке походить від осіб, що не мають на те офіційних повноважень, а відтак, не володіє юридичнообов'язковою силою.
2.	Нормативне делеговане		Роз'яснення змісту і мети правових норм, яке сформульоване у спеціальному акті уповноваженим органом або посадовою особою в межах її компетенції, та має юридично обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються.
3.	Повсякденне		Розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, пов'язана зі встановленням точного значення змісту норм права.
4.	Офіційне делеговане		Науково обґрунтоване тлумачення вчених, науково-дослідних закладів у статтях, монографіях, наукових коментаріях, усних або письмових обговореннях проектів нормативних актів; воно не має обов'язкової сили, але суттєво впливає на правотворчу та правозастосовну діяльність.
5.	Нормативне автентичне тлумачення		Здійснюється судовими органами при розгляді конкретних справ і знаходить своє вираження у вироках або рішеннях у цих справах.
6.	Казуальне (індивідуальне) судове тлумачення		Зміст норми тлумачиться компетентним органом, який її не встановлював, але уповноважений законом її тлумачити постійно чи одноразово.
7.	Офіційне (легалізоване) тлумачення		Зміст норми тлумачиться тим органом, що її встановив, тобто автором норми. Суб'єктами такого тлумачення можуть бути всі правотворчі органи.
8.	Професійно правове тлумачення		Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права вужче за її текстуальний вираз, «дух» закону вужчий за його «літери».
9.	Доктринальне тлумачення		Тлумачення юристами-практиками з метою його використання у правозастосовній діяльності (наприклад, тлумачення, здійснюване прокурором і адвокатом у судовому процесі). Воно не є обов'язковим.

10.	Обмежувальне тлумачення		Зміст норми тлумачиться компетентним органом, який її не встановлював, але уповноважений законом її тлумачити постійно чи одноразово.
11.	Компетентно-неправове		Тлумачення норм права будь-якими суб'єктами права на основі життєвого досвіду. Воно виражає правові почуття, емоції, уявлення, що діють у сфері психіки громадян у зв'язку з використанням прав і виконанням обов'язків; відношення до права в цілому і конкретного нормативно-правового акта зокрема.
12.	Неофіційне тлумачення		Тлумачення норм права, яке ґрунтується на знаннях у суміжних галузях науки – біології, економіки, історії, політики та ін., включає спеціальну (неправову) компетенцію суб'єкта тлумачення – біолога, історика, економіста, філософа та ін.

Практичне завдання №2

Заповнити таблицю. Види тлумачення – з'ясування норм права за обсягом їх змісту. До кожного визначення підберіть правильне поняття і позначте його порядковий номер:

1.	Буквальне (адекватне) тлумачення		Засновані на правозастосовних повноваженнях інтерпретатора, згідно з якими наділяються певною формою; містять правила застосування норм права, сформульовані в результаті узагальнення юридичної практики.
2.	Акти нормативного правозастосовного тлумачення		Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права відповідає буквальному тексту, тобто «літері» закону. «Дух» і «літера» закону збігаються.
3.	Інтерпретаційні акти правозастосовних		Офіційний акт-документ компетентних органів, що містить норми права, забезпечувані державою (конституції, закони, укази президента, постанови та ін.).
4.	Акти автентичного тлумачення		Видаються правотворчим суб'єктом, якому офіційно делеговані повноваження щодо тлумачення норм права, виданих іншими органами.

5.	Нормативно-правовий акт	Видаються правозастосовним суб'єктом (як правило, вищим органом правосуддя) у результаті розгляду конкретної справи, пов'язаної з певним нормативно-правовим спором. Його тлумачення є казуальним, а підсумкове рішення має нормативне значення
6.	Акти делегованого тлумачення	Акт документ, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, і має обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються.
7.	Акти тлумачення норм права (інтерпретаційно-правові)	Видаються тим же уповноваженим правотворчим суб'єктом, який прийняв даний нормативно-правовий акт («автор» видання і тлумачення норми права той самий).
8.	Буквальне (адекватне) тлумачення	Акт-документ, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульоване уповноваженим органом у межах його компетенції, і має обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються.
9.	Розширювальне тлумачення	Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права вужчий за її текстуальний вираз; «дух» закону вужчий за його «літери».
10.	Обмежувальне тлумачення	Роз'яснення, при якому дійсний зміст (значення) норми права ширший за її буквальний текст; «дух» закону ширший за його «літери».

Практичне завдання №3

Заповнити таблицю. Тлумачення права. До кожного визначення підберіть правильне поняття і позначте його порядковий номер:

1.	Структура системи тлумачення	1)
		2)
2.	Сфери тлумачення за напрямками правової діяльності	1)
		2)
		3)
3.	Види функцій тлумачення	1)
		2)
		3)

4.	Способи тлумачення	1)
		2)
5.	Види тлумачення за суб'єктами і юридичними наслідками	1)
		2)
6.	Види офіційного тлумачення	1)
		2)
		3)
7.	Види неофіційного тлумачення	1)
		2)
		3)
8.	Види тлумачення – з'ясування норм права	1)
		2)
		3)

Практичне завдання №4

Розподіліть позначені буквами види тлумачення за групами:

1) тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту	а) доктринальне;
2) неофіційне тлумачення	б) легальне;
3) офіційне тлумачення	в) адекватне;
	г) аутентичне;
	д) побутове;
	е) казуальне;
	є) обмежувальне;
	ж) професійне;
	з) нормативне;
	и) поширювальне.

Практичне завдання №5

Проаналізуйте умови задачі і на прикладі наведеної в ній ситуації проілюструйте відмінності між статичним та динамічним тлумаченням норм права, вкажіть на цінність кожного із цих підходів.

Стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право кожного на життя. Відповідно до неї нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання вироку суду. Перед Європейським судом з прав людини в його практиці постало питання, чи включає гарантоване Європейською конвенцією право на життя його негативний аспект, тобто право піти з життя, обрати час і спосіб, яким чином це зробити (зокрема, йдеться про право на евтаназію, коли смертельно хвора людина, щоб не терпіти фізичні муки, просить позбавити її життя медичним шляхом або коли людина просить не підтримувати її життя штучно).

Як це питання має бути вирішене відповідно до статичного і динамічного підходів до тлумачення норм права?

Практичне завдання №6

Встановіть відповідність між різновидами тлумачення норм права та критеріями їх класифікації:

1) залежно від наявності у суб'єктів тлумачення норм права відповідних державно-владних повноважень;	а) офіційне;
	б) побутове;
2) залежно від кола осіб та кількості випадків, на які поширюється тлумачення;	в) нормативне;
	г) адекватне;
3) залежно від того, чи надане тлумачення органом, який видав норму права, або іншим уповноваженим органом ;	д) професійне;
	е) поширювальне;
4) залежно від рівня кваліфікації та обізнаності у праві суб'єктів тлумачення, які не наділені офіційними повноваженнями щодо тлумачення правових норм ;	є) доктринальне;
	ж) автентичне;
	з) неофіційне;
5) залежно від обсягу правового змісту норм права, що тлумачаться.	и) обмежувальне;
	і) регальне;
	ї) казуальне.

Практичне завдання №7

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання, підписане 43 народними депутатами, щодо офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України. У поданні зазначалося, що «хоча в ч. 1 ст. 8 Конституції України проголошено принцип верховенства права, однак у ч. 2 закріплено принцип юридичного верховенства Конституції України. А оскільки, як зазначено в Преамбулі, Конституція України – це Основний Закон, то фактично в Україні діє принцип верховенства закону, а не верховенства права». На підставі такого аналізу ст. 8 Основного Закону народні депутати вимагали від Конституційного Суду України офіційно визнати, що наведене конституційне положення слід розуміти як верховенство закону.

Складіть і обґрунтуйте проект відповідного рішення Конституційного Суду Укра-

їни.

Практичне завдання №8

Президент України видав указ про звільнення Новикова з посади судді Конституційного Суду України на підставі порушення ним присяги судді КСУ. При цьому жодного розслідування з даного приводу проведено не було. Наступним Указом Глава держави призначив суддею КСУ громадянина України Панасенка. У Верховній Раді України більшість народних депутатів України не погодилися з означеними актами Президента України та звернулися з конституційним поданням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності. Також парламентарі відмовилися приводити до присяги новопризначеного суддю КСУ до винесення рішення органом конституційної юрисдикції у даній справі.

Чи дотримано Президентом України процедуру звільнення та призначення суддів Конституційного Суду України у даному разі? Дайте конституційно-правову оцінку діям народних депутатів України.

Практичне завдання №9

Заповніть таблицю щодо порівняння спеціалізованого конституційного контролю у США, Франції, Федеративній Республіці Німеччина та Україні. Встановіть, до яких моделей конституційного контролю належать дані держави:

№ з/п	Критерії	США	Франція	ФРН	Україна
1.	Органи конституційного контролю (КК)				
2.	Суб'єкти звернення до органів конституційного контролю				
3.	Предмети конституційного контролю				
4.	Повноваження органів конституційного контролю щодо здійснення: а) попереднього КК; б) подальшого КК; в) факультативного КК; г) обов'язкового КК; г) абстрактного КК; д) конкретного КК; е) матеріального КК; є) формального КК				
5.	Ступінь централізованості конституційного контролю				
6.	Порядок формування органів конституційного контролю				
7.	Строк повноважень органів конституційного контролю				
8.	Кваліфікаційні вимоги до посадових осіб органів конституційного контролю				

Практичне завдання №10

Вирішіть юридичне рівняння користуючись наведеними нижче позначеннями букв для отримання максимальної кількості представників суб'єкта права на конституційне подання, які можуть взяти участь у розгляді справи. Завдання виконується письмово:

$$(a + b + c) - (d - f)$$

$$p + x + y + z$$

a - ценз осілості, встановлений для громадян України, які можуть бути призначені на посаду судді Конституційного Суду України;

b - вік, з досягненням якого громадянин України може бути суддею Конституційного Суду України;

c - мінімальна кількість років стажу практичної, наукової або педагогічної роботи за фахом, встановлена для громадян України, які можуть бути суддею КСУ;

d - мінімальна кількість суддів Конституційного Суду України, необхідна для визнання засідання Суду повноважним;

f- строк, протягом якого Президент України призначає суддю КСУ, у разі припинення повноважень судці, який призначався Президентом України;

p - кількість суддів Конституційного Суду України, яких призначає Верховна Рада України;

x - строк, протягом якого з'їзд суддів України призначає суддю КСУ, у разі припинення повноважень судді, який призначався з'їздом суддів України;

y - кількість суб'єктів права направлення конституційного подання до Конституційного Суду України щодо конституційності Закону України;

z- максимальний строк провадження у справах за конституційними зверненнями.

Практичне завдання №11

Визначте із наведених нижче органів влади, які не є суб'єктами права на конституційне подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Завдання виконується письмово:

- а) Генеральна прокуратура України;
- б) Уповноважений ВРУ з прав людини;
- в) не менш як 45 депутатів обласної ради;
- г) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
- д) Служба безпеки України;
- е) Президент України;
- є) Вища рада юстиції;
- ж) Верховна Рада України;
- з) Національний банк України;
- и) Верховний Суд України;
- і) Центральна виборча комісія.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗРАЗОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗВЕРНЕННЯ ПРО ОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ

ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Суб'єкт права на конституційне звернення:

ЗАЯВНИК:

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗВЕРНЕННЯ

В процесі практичного застосування ст. _____ Конституції України при

_____.
(вказати конкретні правовідносини, в яких застосовувалась стаття Конституції України)

При цьому виникла необхідність в офіційному тлумаченні ст. _____ Конституції України з метою забезпечення реалізації та захисту моїх конституційних прав та свобод. Так, неоднозначне правозастосування названої норми Основного Закону призвело до порушення

Отже, необхідність офіційного тлумачення викликана такими обставинами

_____.
(наводиться обґрунтування необхідності офіційного тлумачення статті Конституції України, посилання на нормативно-правові акти, документи, матеріали).

На підставі вищевикладеного, керуючись ст. ст. 147, 150 Конституції України, п. 4 ст. 13, ст. ст. 42, 43 і 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», –

ПРОШУ:

Дати офіційне тлумачення ст. _____ Конституції України.

Додатки:

1. Копії Конституційного звернення у двох примірниках.
2. _____.
3. _____.
4. _____.

_____ року _____

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авакьян С. А. Конституционное право России : Учебный курс [Текст] : в 2-х т. учеб. пособие для вузов ; рекомендовано методсоветом по направлению / С. А. Авакьян. – 3-е изд., стер.– М. : Юристъ, 2010 – Т. 2. – 778 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : Учеб. / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 576 с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 360 с.
4. Бринцев В. Д. Політико-правовий аналіз ролі Конституційного Суду України у законодавчому процесі / В. Бринцев // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 62–78.
5. Быдлински Ф. Основные положения учения о юридическом методе. Ч. 2 / Ф. Быдлински // Иностран. наука частного права. Вестн. гражд. права. – 2006. – Т. 6. – № 2. – С. 185–226.
6. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави і права [Текст] : Навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, В. Є. Грекул. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 224 с.
7. Венгеров А. Б. Теория государства и права : Часть 2. Теория права / А. Б. Венгеров. – М., 1996. – Т. 2. – 150 с.
8. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права : Монографія / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2001. – 180с.
9. Вопленко Н. Н. Следственная деятельность и толкование права : Учебное пособие / Н. Н. Вопленко. – М., 1978. – 79 с.
10. Гранат Л. Н. Толкование норм права в правоприменительной деятельности органов внутренних дел / Л. Н. Гранат. – М., 1991. – 83 с.
11. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка в 4-х томах / В. Даль. – М., 1980. – Т. 4. – 704 с.
12. Денисов А. И. Теория государства и права / А. И. Денисов. – М. : Юриздат., 1948. – 539 с.
13. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини : джерела і практика застосування [Текст] / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі ; [пер. з англ. О. Савчина]. – К. : АртЕк ; Будапешт : Ін-т конституц. і законодав. Політики (COLPI). – 583 с.
14. Дорошенко С. І. Особливості тлумачення юридичних норм у контексті забезпечення прав і свобод людини / С. І. Дорошенко, І. О. Шашкова-Журавель //Трипільська цивілізація. – 2012. – № 7 (10). – С. 58-62.
15. Загальна теорія держави і права / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та інші; За ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 320 с.
16. Кампо В. М. До питання меж предметної компетенції у діяльності Конституційного Суду України / В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 90-99.
17. Килкэли У., Чефранова Е. Европейская конвенция о защите прав и основных свобод: прецеденты и комментарии // Российская академия Правосудия. – М., 2001. – 167 с.
18. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник України. — 2014. — № 19. — Ст. 583).
19. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 848 с.
20. Маркуш М. Повноваження Конституційного Суду України: практичні проблеми та шляхи їх вирішення / М. Маркуш // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4-5. – С. 88-97.

21. Митрофанов Ю. А. Толкование закона в Великобритании и его нормативное регулирование / Ю. А. Митрофанов // Закон: создание и толкование / [под ред. А. С. Пиголкина]. – М. : Спарк, 1998. – С. 204–212.
22. Михайлович Д. М. Офіційне тлумачення закону : автореф. дис. ... канд. юр. наук. за спец. : 12.00.01 / Дмитро Мар'янович Михайлович ; Національний університет внутрішніх справ. – К., 2003. – 17 с.
23. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 42-46.
24. Молибога М. П. Функції та методи тлумачення права / М. П. Молибога // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 11. – С. 109-114.
25. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М., 1960. – 511 с.
26. Общая теория права и государства / Афанасьев В. С., Герасимов А. П., Гойман В. И. и др. / Под ред. В. В. Лазарева. – М., 1996. – 465 с.
27. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; [под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой]. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
28. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : Навч. посіб. / О. І. Осауленко – К. : Істина, 2007. – 336 с.
29. Паліюк В. П. Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект) / В. П. Паліюк // Судова апеляція. – 2005. – № 1. – С.12-16.
30. Пиголкин А. С. Толкование нормативных актов в СССР / А. С. Пиголкин. – М., 1962. – 166 с.
31. Познер Р. А. Проблемы юриспруденції / Р. А. Познер ; пер. з англ. С. Савченко. – К. : Акта, 2004. – 488 с.
32. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика / С. В. Прийма // Юрист України. – 2011. – № 3 (16). – С. 10-16.
33. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
34. Радоилски Л. Предговор към сборника Тълкувателни решения на Президиума на НС / Л. Радоилски. – София, 1968. – 163 с.
35. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун ; Пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
36. Скомороха В. Є. Конституційна юстиція в Україні: проблеми теорії, методології і практики / В. Є. Скомороха. — К. : Леся, 2007. – 716 с.
37. Соловйов О. В. Окремі особливості юридичної інтерпретації норм міжнародного права в контексті ефективного цільового тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини / О. В. Соловйов // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 9. – С. 23–27.
38. Спасов Б. П. Закон и его толкование / Б. П. Спасов. – М. : Юрид. лит., 1986. – 247 с.
39. Спиридонов Л. И. Теория государства и права / Л. И. Спиридонов. – М. : Проспект, 1996. – 301 с.
40. Тацій В. Я. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 2. – С. 60–65.
41. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юристъ, 2001. – 776с.
42. Тихомиров Ю. А. Публичное право : Учебник / Ю. А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – 496 с.
43. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник Академії. правових наук України. – 2002. – № 2 (25). – С. 51–59.
44. Тулицький О. До питання виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду

- України / О. Тупицький // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 6. – С. 86-92.
45. Фарбер И. Е. Толкование законов и социалистическое правосознание / И. Е. Фарбер // Тезисы докладов на межвуз. научн. конф. «Социалистическая законность, толкование и применение законов». – С. 19-21.
  46. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк. – М., 1996. – 366 с.
  47. Черданцев А. Ф. Толкование советского права / А. Ф. Черданцев. – М., 1979. – 165 с.
  48. Шабуров А. С. Толкование норм права // Теория государства и права / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский и др. ; [под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова]. – М., 1997. – С. 358-375.
  49. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
  50. Элькин П. С. Толкование и применение уголовно-процессуального права / П. С. Элькин. – М., 1967. – 192 с.
  51. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 6 : Т-Я. – 768 с.
  52. Pravednaya v. Russia, judgment of 18 November 2004, no. 69529/01, §§27-28// ECHR.
  53. Pravila Ustavnog Suda Bosne i Hercegovine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccbh.ba/osnovni-akti/pravila-suda/uvod/?title=uvod&second=true>.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. // Офіційний вісник України. — 2014. — № 19. — Ст. 583).
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.
- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25. — Ст. 131.
- ❖ Сімейний Кодекс України від 10 січня 2002 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21. — Ст. 135.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
- ❖ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40. — Ст. 492.
- ❖ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10, № 11-12, № 13. — Ст. 88.
- ❖ Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.

- ❖ Регламент Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року (зі змінами і допов.) // Офіційний вісник України. — 1997. — № 20. — С. 87. Висновок Конституційного Суду України від 4 липня 2001 року у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 81 Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 4.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 року у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури щодо офіційного тлумачення, положень статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» // Право України. — 2000. — № 6. — С. 123.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 50 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі, в навчальних закладах України // Право України. — 2000. — № 1. — С. 140.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) // Юридический вестник. — 2000. — № 1. — С. 27.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ст. ст. 6, 81 Кримінального кодексу України і ст. 58 Конституції України // Право України. — 2000. — № 6. — С. 122.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 28 березня 2001 року у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України (справа про позачерговий розгляд законопроектів) // Вісник Конституційного Суду України. — 2001. — № 1.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 2000 року у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо конституційності положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Право України. — 2000. — № 3. — С. 125.

Дисертації, автореферати:

1. Алисевич Е. С. Толкование норм конвенции Совета Европы о защите прав человека и основных свобод как правомочие Европейского суда по правам человека: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Екатерина Сергеевна Али-

- севич. — М., 2006. — 147 с.
2. Белоносов В. О. Толкование норм права в системе теоретической и практической деятельности в сфере уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Владимир Олегович Белоносов. — Саратов, 2009. — 471 с.
  3. Бринь Т. О. Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Бринь Тетяна Олександрівна. — Х., 2010. — 190 с.
  4. Ващенко Ю. С. Филологическое толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Юрий Сергеевич Ващенко. — Тольятти, 2002. — 182 с.
  5. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Власов Юрій Леонідович. — К., 2000. — 202 с.
  6. Годик В. Е. Толкование норм права в судебных решениях в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Владимир Евгеньевич Годик. — М., 2006. — 142 с.
  7. Гончаров В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / В. В. Гончаров. — Львів, 2012. — 16 с.
  8. Гурак С. З. Тлумачення правових норм: сучасні підходи та техніка здійснення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / С. З. Гурак — К., 2014. — 20 с.
  9. Данченко А. А. Превентивная функция российского права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Андрей Александрович Данченко. — Кострома, 2002. — 164 с.
  10. Дворников Н. Л. Системное толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Николай Леонидович Дворников. — Нижний Новгород, 2007. — 189 с.
  11. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кадикало Оксана Ігорівна. — К., 2010. — 197 с.
  12. Карабань В. Я. Тлумачення актів цивільного законодавства України: дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Карабань Володимир Якович. — О., 2007. — 193 с.
  13. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кожевников Артем Юрійович. — Х., 2009. — 219 с.
  14. Колоколов Я. Н. Аутентическое официальное толкование норм права: теория, практика, техника: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ярослав Никитич Колоколов. — Курск, 2011. — 277 с.
  15. Корейба І. В. Конституційний Суд України в системі органів правової

- охорони Конституції України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кореїба Ігор Вячеславович. — К., 2011. — 236 с.
16. Котенко М. В. Системний спосіб тлумачення та його використання в судовій практиці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / М. В. Котенко. — К., 2013. — 20 с.
  17. Магомедова З. И. Судебное толкование норм российского права при рассмотрении судами общей юрисдикции наследственных споров: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Зара Изберовна Магомедов. — М., 2010. — 191 с.
  18. Малента В. С. Неофіційне тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Малента Володимир Степанович. — К., 2010. — 246 с.
  19. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. І. Махніцький. — О., 2014. — 22 с.
  20. Мирошников Е. Г. Официальное толкование права и его значение в деятельности органов внутренних дел: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Евгений Геннадьевич Мирошников. — М., 2000. — 211 с.
  21. Михайлович Д. М. Офіційне тлумачення закону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. за спец. : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Д. М. Михайлович — К., 2003. — 17 с.
  22. Міхеєва Т. П. Інститут конституційної юстиції: історичні та політико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Міхеєва Тетяна Павлівна. — К., 2010. — 231 с.
  23. Надежин Г. Н. Доктринальное толкование норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Георгий Николаевич Надежин. — Нижний Новгород, 2005. — 218 с.
  24. Панчак О. Г. Доктринальне тлумачення закону про кримінальну відповідальність: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Панчак Оксана Григорівна. — Львів, 2012. — 251 с.
  25. Питерская А. Л. Официальное толкование норм Конституции Российской Федерации высшими судебными органами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Александра Леонидовна Питерская. — М., 2003. — 169 с.
  26. Портнов А. В. Становлення і розвиток конституційного судочинства в Україні: теоретичні та практичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Портнов Андрій Володимирович. — К., 2009. — 474 с.
  27. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Прийма Сергій Васильович. — Х., 2010. — 194 с.
  28. Румянцева Ю. Е. Официальное толкование норм уголовно-процессуального права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юлия Евгеньевна Румянцева. — Екатеринбург, 2008. — 238 с.
  29. Самсін І. Л. Тлумачення актів законодавства України про оподаткування:

- дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Самсін Ігор Леонович. — О., 2009. — 224 с.
30. Слесарев А. В. Специально-юридическое толкование норм гражданского права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Александр Владимирович Слесарев. — Омск, 2003. — 198 с.
  31. Сліденко І. Г. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ігор Дмитрович Сліденко. — О., 2001. — 183 с.
  32. Чебан В. І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Чебан Вікторія Іванівна. — Чернівці, 2011. — 240 с.
  33. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Чулінда Людмила Іванівна. — К., 2003. — 228 с.
  34. Шайхутдинов Е. М. Интерпретационные акты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Е. М. Шайхутдинов. — Красноярск, 2004. — 19 с.
  35. Штукин В. В. Федеративная функция современного государства, сравнительный анализ российского и германского опыта: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Владислав Владимирович Штукин. — М., 2002. — 199 с.
  36. Яворська І. М. Роль Суду ЄС у розвитку права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Яворська Ірина Михайлівна. — Львів, 2010. — 213 с.

Монографії:

1. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права : монографія / Ю. Л. Власов. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М.Корецького НАН України, 2001. — 180с.
2. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія / О. В. Капліна. — Х. : Право, 2008. — 296 с.
3. Коломоєць Т. О. Тлумачення актів адміністративного законодавства : монографія / Т. О. Коломоєць, О. І. Костенко. — Запоріжжя : ЗНУ, 2011. — 200 с.
4. Мильчакова О. В. Конституционный контроль в странах бывшей Югославии : [монография] / О. В. Мильчакова. — М. : ДПК Пресс, 2014. — 304 с.
5. Насырова Т. Я. Конституционный контроль : монографія / Т. Я. Насырова. — Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1992. — 111 с.
6. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине : монография / М. В. Тесленко ; Вступ. статья В. Ф. Погорилко. — К. : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. — 344 с.
7. Тодика Ю. М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія / Ю. М. Тодика. — Х. : Факт, 2001. — 328 с.

Підручники, навчальні посібники:

1. Антошкіна В. К. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики : навч. посібник / В. К. Антошкіна, О. А. Мурзіна. — Донецьк : Юго-Восток, 2009. — 252 с.
2. Астафичев П. А. Судебный конституционный контроль в России : учеб. пособие / П. А. Астафичев. — Орел : Гос. ун-т- учеб.-науч.-произв. комплекс, 2012. — 135 с.
3. Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України / А. С. Головін. — К. : Логос, 2012. — 368 с.
4. Егорова О. А. Решения конституционного суда Российской Федерации в практике судов общей юрисдикции : учеб.-практ. пособие / О. А. Егорова, Ю. Ф. Беспалов. — М. : Проспект, 2013. — 238 с.
5. Конституционный контроль в зарубежных странах : учеб. пособие / [Алебастрова И. А. и др.]; отв. ред. В. В. Маклаков. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Норма ; Инфра-М, 2010. — 671 с.
6. Конституційне судочинство в Україні: законодавство та практика застосування : навч. посібник / за станом на 1 червня 2002 року (Серія «Реформа судів України»). — Х. : Консум, 2002. — 832 с.
7. Новітнє вчення про тлумачення правових актів : навч. посібник / В. Г. Ротань та ін. ; відп. ред. В. Г. Ротань. — Х. : Право, 2013. — 751 с.
8. Самсін І. Тлумачення актів законодавства України про оподаткування : лекц.-практ. курс : навч. посібник / І. Л. Самсін. — К. : Київський національний торговельно-економічний університет, 2010. — 363 с.
9. Слесарев А. В. Судебно-арбитражное толкование норм гражданского права / А. В. Слесарев. — СПб. : Изд-во Р. Асланова «Юрид. центр Пресс», 2005. — 364 с.
10. Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналіт. огляд та комент.) / А. А. Стрижак. — К. : Ін Юре, 2010. — 631 с.
11. Теория государства и права : учеб. для студ. высш. учеб. завед. / Л. П. Рассказов — М. : РИОР, 2014. — 400 с.
12. Толстик В. А. Системное толкование норм права / В. А. Толстик, К. В. Каргин, Н. Л. Дворников. — М. : Юриспруденция, 2011. — 132 с.
13. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. — К. : Український центр правничих студій, 2001. — 302 с.
14. Шемшученко Ю. С. Конституційний Суд України / Ю. С. Шемшученко, Г. О. Мурашин. — К., 1997. — 20 с.
15. Шестопалова Л. Теорія права та держави : навч. посібник / Л. Шестопалова. — К. : Паливода А. В., 2012. — 256 с.

Наукові статті:

1. Авакьян С. А. Нормативное значение решений конституционных судов / С. А. Авакьян // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 2004. — № 46. — С. 25-31.

2. Алексеевко І. Г. Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституцій та законів органами конституційної юстиції / І. Г. Алексеевко // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2000. — № 4. — С. 11-18.
3. Аметистов Е. Конституційний Суд Російської Федерації та засоби масової інформації (досвід семи років взаємодії) / Е. Аметистов // Право України. — 1998. — № 7. — С. 60-62.
4. Артемова С. Правовая природа и место актов официального нормативного толкования конституций [уставов] субъектов Российской Федерации / С. Артемова // Государственная власть и местное самоуправление. — 2012. — № 2. — С. 37-39.
5. Байтин М. И. О юридической природе решений Конституционного Суда РФ / М. И. Байтин // Государство и право. — 2006. — № 1. — С. 5-11.
6. Бакірова І. О. Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним Судом України / І. О. Бакірова // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 4-5. — С. 52-63.
7. Барабаш Ю. Преюдиціальність рішень Конституційного Суду України: проблемні питання теорії та практики / Ю. Барабаш // Право України. — 2010. — № 6. — С. 45-53.
8. Барский В. Правовая природа судебного конституционного контроля в Украине / В. Барский // Юридический вестник. — 1998. — № 1. — С. 48-51.
9. Баулін Ю. В. Вплив рішень Конституційного Суду України на розвиток конституційної доктрини в галузі кримінального та кримінального процесуального права / Ю. В. Баулін // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. — 2014. — № 1. — С. 16–24.
10. Беляева О. М. Вопросы реализации и толкования права в рамках школы «свободного права» / О. М. Беляева // Научные труды. — 2011. — Вып. 11. — С. 89-94.
11. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України / Л. Бірюк // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 1. — С. 33-39.
12. Бовсуновська І. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості / І. Г. Бовсуновська // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 1. — С. 104– 108.
13. Бондарчук І. В. Рішення Конституційного Суду України у правовому регулюванні діяльності політичних партій і громадських організацій / І. В. Бондарчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 5. — С. 106-113.
14. Бондарь Н. Конституционный Суд России – генератор «живого» (судебного) конституционализма / Н. Бондарь // Право України. — 2010. — № 6. — С. 75-86.

15. Брагьова А. Право толкования: конституционные суды и Конвенция о защите прав человека и основных свобод [на примере Венгрии] / А. Брагьова // Сравнительное конституционное обозрение. — 2011. — № 2. — С. 83-96.
16. Варавенко В. Е. Толкование гражданско-правового договора в праве России и Китая / В. Е. Варавенко // Евразийский юридический журнал. — 2012. — № 7. — С. 84-87.
17. Ватаманюк В. Судове тлумачення і принцип верховенства права / В. Ватаманюк // Українське право. — 2006. — № 1 (19). — С. 248-259.
18. Веніславський Ф. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. Веніславський // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 2. — С. 61-69.
19. Волвенко П. Акти тлумачення (рішень і висновків) Конституційного Суду України в механізмі правового регулювання з погляду теорії поділу влади / П. Волвенко // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 12. — С. 136-140.
20. Волвенко П. Статус актів тлумачення (рішень і висновків) Конституційного Суду України з огляду типології правових систем / П. Волвенко // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 11. — С. 68-74.
21. Волощук О. Т. Конституційний суд України на шляху до доктрини реального права (проблеми та перспективи) / О. Т. Волощук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2013. — № 6. — С. 52-59.
22. Веніславський Ф. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу / Ф. Веніславський // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 2. — С. 61-69.
23. Гергелійник В. Конституційний Суд в системі органів контрольної влади: теоретичні аспекти / В. Гергелійник // Право України. — 1999. — № 5. — С. 81-85.
24. Герлецький Д. Місце та роль Конституційного Суду України в контексті конституційно-правової регламентації дії міжнародно-правових договорів / Д. Герлецький // Юридический вестник. — 2004. — № 4. — С. 75-80.
25. Гиршович М. Г. Толкование международных договоров Апелляционным органом Всемирной торговой организации / М. Г. Гиршович // Реформы и право. — 2013. — № 1. — С. 53-69.
26. Глухов Е. А. Законность, справедливость и целесообразность толкования законодательства военно-судебными органами / Е. А. Глухов // Право в Вооруженных Силах. — 2011. — № 9. — С. 63-88.
27. Головченко В. Тлумачення норм права як науково-практична потреба / В. Головченко // Юридичний вісник України. — 2000. — № 22. — С. 9-12.
28. Голубева Л. А. Толкование права в законотворческом процессе / Л. А. Голубева // Журнал правовых и экономических исследований. — 2013. — № 2. — С. 44-47.

29. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність / В. Гончаров // Право України. — 2010. — № 1. — С. 142-147.
30. Гончаров В. Методологія тлумачення юридичних норм у світлі граматики / В. Гончаров // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 1. — С. 257-264.
31. Грималюк П. Види делегованої правотворчості / П. Грималюк // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 2. — С. 55-57.
32. Гринюк Р. Методологічні способи тлумачення принципу верховенства права / Р. Гринюк // Українське право. — 2006. — № 1 (19). — С. 72-79.
33. Гришина М. Оснований для ограничительного толкования правил нет / М. Гришина // Журнал о выборах. — 2011. — № 2. — С. 31-35.
34. Гультай М. Конституційна скарга як прояв дії верховенства права / М. Гультай // Право України. — 2012. — № 9. — С. 316-324.
35. Гультай М. Модель конституційної скарги в Республіці Польща та її переваги в контексті розвитку конституційної юстиції України / М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 1 (68). — С. 55-65.
36. Гультай М. Повна чи нормативна конституційна скарга: пошук національної моделі / М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 1 (72). — С. 24-33.
37. Гультай М. Роль європейських стандартів правозахисту у конституційному судочинстві України / М. Гультай // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 3 (70). — С. 54-66.
38. Данукин В. П. Право: история, теория, практика / В. П. Данукин // Государство и право. — 2000. — № 8. — С. 57-59.
39. Денькович О. И. Значение текста уголовного закона в процессе толкования уголовно-правовых норм Конституционным Судом Украины / О. И. Денькович // Вопросы российского и международного права. — 2013. — № 4. — С. 56-64.
40. Дорошенко С. І. Особливості тлумачення юридичних норм у контексті забезпечення прав і свобод людини / С. І. Дорошенко, І. О. Шашкова-Журавель // Трипільська цивілізація. — 2012. — № 7 (10). — С. 58-62.
41. Дроздов О. Зупинення провадження у справі у зв'язку зі зверненням до Конституційного Суду України / О. Дроздов // Право України. — 2001. — № 2. — С. 132-135.
42. Дудаш Т. Вплив праворозуміння органів конституційної юрисдикції на їх правотлумачну діяльність (Німеччина, США, Україна) / Т. Дудаш // Право України. — 2010. — № 4. — С. 199-205.
43. Дудаш Т. Офіційна правоінтерпретація Федерального конституційного суду Німеччини: герменевтичний аналіз / Т. Дудаш // Юридична Україна. — 2007. — № 8. — С. 10-18.
44. Евсеев А. Психолого-правовые проблемы конституционной юрисдикции в Украине / А. Евсеев // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 6. — С. 105-108.

45. Евсеев А. Судебные ошибки в деятельности Конституционного Суда Украины: к постановке проблемы / А. Евсеев // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 8. — С. 3-6.
46. Елфимова Е. В. Некоторые проблемы толкования законодательства о службе в органах внутренних дел / Е. В. Елфимова // Правоохранительные органы: теория и практика. — 2012. — № 1. — С. 4-7.
47. Євграфов Е. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства / Е. Євграфов // Право України. — 2001. — № 10. — С. 66-68.
48. Євграфова Є. Доктринальне тлумачення норм права (законів): природа і здійснення / Є. Євграфова // Вісник Академії правових наук України. — 2010. — № 2. — С. 40-51.
49. Єзеров А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України / А. Єзеров // Юридичний вісник. — 2014. — № 6. — С. 38-46.
50. Задорожня Г. В. Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України / Г. В. Задорожня // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 9. — С. 42-49.
51. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права / А. В. Зубенко // Форум права. — 2012. — № 4. — С. 395-398.
52. Илюшина М. Н. Системное толкование и проблемы горизонтальной иерархии норм права / М. Н. Илюшина // Современное право. — 2012. — № 3. — С. 15-20.
53. Кампо В. М. До питання меж предметної компетенції у діяльності Конституційного Суду України / В. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. — 2008. — № 4. — С. 90-99.
54. Кампо В. Деякі проблеми розвитку конституційної юстиції в Україні / В. Кампо // Право України. — 2010. — № 6. — С. 60-65.
55. Кампо В. М. Конституційні засади виборів у практиці Конституційного Суду України / В. М. Кампо, А. О. Янчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2009. — № 12 (98). — С. 17-28.
56. Кампо В. Принципи офіційного тлумачення Конституції та законів України: перспектива конституціоналізації / В. Кампо, І. Нікітіна // Право України. — 2012. — № 9. — С. 310-315.
57. Капліна О. В. Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права / О. В. Капліна // Актуальні проблеми держави і права. — 2012. — Вип. 63. — С. 26-34.
58. Кельман М. Підсумкові акти конституційної юрисдикції зарубіжних країн: їх юридична природа / М. Кельман // Право України. — 2000. — № 10. — С. 124-127.
59. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення / О. С. Киця // Право і суспільство. — 2014. — № 3. — С. 22-29.
60. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення / О. С. Киця // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. —

Вип. 72. — С. 97-103.

61. Клименко О. М. Вплив конституційної юрисдикції на розвиток статусу адвоката в Україні / О. М. Клименко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2015. — № 2. — С. 62-68.
62. Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні / В. Коваленко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 66-73.
63. Колоколов Я. Н. Отечественный парламент лишен права на аутентическое толкование своих законов / Я. Н. Колоколов // Государственная власть и местное самоуправление. — 2011. — № 2. — С. 20-24.
64. Константи́й О. Окремі проблеми становлення самостійної судової влади в Україні / О. Константи́й // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 10. — С. 33-37.
65. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення / В. Косович // Право України. — 2012. — № 9. — С. 274-280.
66. Костенко О. Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя / О. Костенко // Право України. — 2000. — № 6. — С. 34-36.
67. Кравец И. А. О правовой природе конституционной герменевтики / И. А. Кравец // Право и политика. — 2003. — № 1. — С. 15-20.
68. Кравчук В. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України / В. Кравчук // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С.109-112.
69. Кретьова І. Ю. Концепція автономного тлумачення у практиці Європейського Суду з прав людини / І. Ю. Кретьова // Право і суспільство. — 2015. — № 4. — Ч.3. — 25-30.
70. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект / Ю. Кривицький // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 1. — С. 32-36.
71. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта / І. Кривошия // Юридична Україна. — 2015. — № 6. — С. 4-10.
72. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта (друга частина). / І. Кривошия // Юридична Україна. — 2015. — № 7-8. — С. 4-10.
73. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта (третья частина) / І. Кривошия // Юридична Україна. — 2015. — № 9. — С. 4-10.
74. Кряжков В. А. Правовые позиции Конституционного Суда России / В. А. Кряжков, Л. В. Лазарев // Государство и право. — 2004. — № 4. — С. 118-119.
75. Кряжков В. А. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации в его интерпретации / В. А. Кряжков, О. Н. Кряжкова // Го-

- сударство и право. — 2005. — № 11. — С. 13-21.
76. Кузнецова Ю. Застосування міжнародних стандартів Конституційного Суду України: методологія та цільове призначення / Ю. Кузнецова // Юридичний журнал. — 2012. — № 7-8 (121-122). — С. 103-107.
  77. Кузьменко О. Про вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні / О. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 7. — С. 132-134.
  78. Кузьменко О. Про правові позиції Конституційного Суду України / О. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 6. — С. 112-114.
  79. Куракін О. М. Методи контрольного процесу в органах внутрішніх справ України: питання теорії / О. М. Куракін // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 1. — С. 86-94.
  80. Ларина Е. П. О понятии толкования международных договоров в науке международного права / Е. П. Ларина // Закон и право. — 2013. — № 12. — С. 96-98.
  81. Лемак В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду / В. Лемак // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 113-117.
  82. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права / Н. Я. Лепіш // Публічне право. — 2013. — № 2. — С. 307-313.
  83. Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права / Н. Я. Лепіш // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. — 2013. — Вип. 2. — С. 486-493.
  84. Ліфшиць Ю. Конституційність нормативного акта / Ю. Ліфшиць // Право України. — 1994. — № 11-12. — С. 36-37.
  85. Ліфшиць Ю. Правовий статус Конституційного Суду / Ю. Ліфшиць // Право України. — 1994. — № 5-6. — С. 6-8.
  86. Лобань Д. Беручись тлумачити законодавство, треба ставитись до цього відповідно / Д. Лобань // Вісник прокуратури. — 2003. — № 4. — С. 121-122.
  87. Лужанський А. Неоднозначне застосування закону судами як підстава звернення до Конституційного Суду України / А. Лужанський // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 4. — С. 112-120.
  88. Лютов Н. Л. Толкование международных договоров и международный обычай в международном трудовом праве / Н. Л. Лютов // Цивилис. — 2013. — № 2. — С. 21-30.
  89. Мазниця А. А. Судове тлумачення законодавства України: проблеми теорії та практики / А. А. Мазниця // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. — № 3-1. — С. 47-50.
  90. Малента В. Доктринальне тлумачення норм права / В. Малента // Юридична Україна. — 2008. — № 12. — С. 30-36.
  91. Малента В. С. Історичні аспекти становлення тлумачення норм права /

- В. С. Малента // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — Вип. 1. — С. 18-21.
92. Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти / Б. В. Малишев // Адвокат. — 2011. — № 10. — С. 7-14.
93. Малишев Б. В. Чи є рішення Конституційного Суду України судовими прецедентами? / Б. В. Малишев // Часопис Київського університету права. — 2007. — № 3. — С. 73-78.
94. Манасян А. А. Особенности толкования законов при осуществлении конституционного правосудия / А. А. Манасян // Евразийский юридический журнал. — 2012. — № 12. — С. 104-106.
95. Маркуш М. Повноваження Конституційного Суду України: практичні проблеми та шляхи їх вирішення / М. Маркуш // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 88-97.
96. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права / О. Марцеляк // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 118-121.
97. Мартянова Т. С. Конституційний Суд у системі органів конституційного контролю: порівняльно-правові аспекти діяльності / Т. С. Мартянова // Порівняльно-аналітичне право. — 2015. — № 6. — С. 59-62.
98. Матат Ю. І. Роль юридичного тлумачення норм права в механізмі подолання прогалин у законодавстві / Ю. І. Матат // проблеми законності. — 2011. — Вип. 116. — С. 3-9.
99. Матвєєва Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права / Л. Г. Матвєєва // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2001. — № 1. — С. 74-76.
100. Михайлович Д. М. Деякі аспекти проблематики доктринального тлумачення / Д. М. Михайлович // Вісник Національного університету внутрішніх справ. — 2002. — Вип. 20. — С. 37-39.
101. Михайлович Д. М. Специфічні риси та функції актів офіційного тлумачення законів / Д. М. Михайлович // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — 2003. — Вип. 21. — С. 99-104.
102. Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні / Н. Мішина // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 122-126.
103. Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права / М. П. Молибога // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К., 2010. — Вип. 50. — С. 76-83.
104. Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики / М. П. Молибога // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 2. — С. 42-46.
105. Молибога М. П. Функції та методи тлумачення права / М. П. Молибога // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 11. — С. 109-114.
106. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні

- змістовних колізій / О. В. Москалюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 2. — С. 37-41.
107. Мяловицька М. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах / М. Мяловицька // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 127-129.
108. Намясенко О. Правовий статус членів органів конституційного контролю: загальний характер та порівняльний аналіз / О. Намясенко // Юридична Україна. — 2007. — № 2. — С. 10-16.
109. Намясенко О. Теоретичні засади поняття правового статусу судді Конституційного Суду України / О. Намясенко // Юридична Україна. — 2007. — № 9. — С. 19-24.
110. Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України / І. О. Нікітін // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 5. — С. 97-103.
111. Нікольська О. Захист Конституційним Судом України прав і свобод людини та громадянина / О. Нікольська // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 9. — С. 79-82.
112. Овчаренко В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку в аспекті практики Конституційного Суду України / В. Овчаренко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 74-93.
113. Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення / С. З. Опотяк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 11. — С. 100-107.
114. Опотяк С. З. Теорії тлумачення правових норм (юридична природа та підходи до тлумачення правових норм / С. З. Опотяк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 4. — С. 122-127.
115. Орзіх М. Міжнародна конференція з проблем конституціоналізму та конституційної юстиції / М. Орзіх // Право України. — 2001. — № 1. — С. 21-28.
116. Осипян Б. А. Критерии правомерного толкования, конкретизации и единообразного исполнения юридических законов и положений / Б. А. Осипян // Современное право. — 2013. — № 5. — С. 150-158.
117. Павликов С. Г. Порядок формирования конституционных (уставных) и мировых судов в субъектах Российской Федерации (Сравнительный анализ) / С. Г. Павликов // Государство и право. — 2006. — № 5. — С. 27-34.
118. Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці / С. Палешник // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 4. — С. 261-268.
119. Пелих Н. Конституційний Суд – гарант конституційного ладу в Україні / Н. Пелих // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 3. — С. 25-27.
120. Паліюк В. П. Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий

- аспект) / В. П. Паліюк // Судова апеляція. — 2005. — № 1. — С. 12-16.
121. Подорожна Т. С. Особливості тлумачення норм права за допомогою законодавчих дефініцій / Т. С. Подорожна // Університетські наукові записки. — 2010. — № 3 (35). — С. 13-17.
122. Портнов А. Сутність правових позицій Конституційного Суду України / А. Портнов // Юридична Україна. — 2009. — № 3. — С. 26-30.
123. Пілюк С. В. Офіційне тлумачення Конституції та законів як елемент юрисдикції органів конституційної юстиції / С. В. Пілюк // Право і безпека. — 2012. — № 3 (45). — С. 60-65.
124. Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика / С. В. Прийма // Юрист України. — 2011. — № 3 (16). — С. 10-16.
125. Прийма С. Ознаки тлумачення норм права / С. Прийма // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 3 (58). — С. 239-248.
126. Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права / С. Прийма // Вісник Академії правових наук України. — 2012. — № 3 (70). — С. 34-43.
127. Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права / С. Прийма // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 4. — С. 42-48.
128. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права Конституційним Судом України (доктринальний коментар) / П. Рабінович // Право України. — 2006. — № 11. — С. 27-31.
129. Рабінович П. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект / П. Рабінович, Н. Савчук // Право України. — 2001. — № 11. — С. 36-39.
130. Рабінович П. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін / П. Рабінович // Вісник АПРН України. — 2002. — № 1. — С. 112-115.
131. Радзівська В. Вплив діяльності Конституційного Суду України на систему прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. Радзівська // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 8. — С. 153-159.
132. Різник С. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя / С. Різник // Вісник Національної Академії Наук України. — 2015. — № 3. — С. 59-67.
133. Рябченко О. Доктринальна основа запровадження судового конституційного процесу: питання формування / О. Рябченко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 94-100.
134. Савчак А. Дія закону в часі: теорія та правові позиції Конституційного Суду України / А. Савчак // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 1. — С. 64-67.
135. Савенко М. Д. Класифікація принципів тлумачення норм права / М. Д. Савенко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. — 2014. — Т. 155. — С. 9-13.

136. Савчин М. В. Природа актів Конституційного Суду України: теоретико-методологічні аспекти / М. В. Савчин // Часопис Київського університету права. — 2007. — № 2. — С. 65-69.
137. Савчин М. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку / М. Савчин // Вісник Конституційного Суду України. — 2015. — № 4. — С. 136-141.
138. Савчин М. Конституційний Суд України у механізмі гарантій прав і свобод людини / М. Савчин // Право України. — 1999. — № 4. — С. 35-39.
139. Садовський М. М. Поняття та класифікація функцій доктринального тлумачення права / М. М. Садовський // Право і суспільство. — 2015. — № 6-2. — Ч. 2. — 26-30.
140. Самсін І. Про обрання голів Конституційного Суду України та Верховного Суду України / І. Самсін // Право України. — 2006. — № 11. — С. 3-4.
141. Селіванов А. Конституційне правосуддя і конституційна юрисдикція в Україні (доктринальне визначення) / А. Селіванов // Право України. — 2010. — № 6. — С. 34-38.
142. Селіванов А. Проблемні аспекти законотворчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України / А. Селіванов // Право України. — 2004. — № 9. — С. 34-36.
143. Селіванов А. Теоретичні і практичні погляди на тлумачення Конституційним Судом України норм законодавства / А. Селіванов // Право України. — 1999. — № 10. — С. 37-40.
144. Соловйов О. В. Окремі особливості юридичної інтерпретації норм міжнародного права в контексті ефективного цільового тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини / О. В. Соловйов // Економіка, фінанси, право. — 2006. — № 9. — С. 23-27.
145. Скомороха В. Вплив конституційної юстиції на розвиток українського конституціоналізму / В. Скомороха // Право України. — 2000. — № 12. — С. 3-8.
146. Скомороха В. Деякі питання конституційного провадження / В. Скомороха // Право України. — 1998. — № 9. — С. 5-9.
147. Скомороха В. Захист прав і свобод людини у практиці Конституційного Суду України / В. Скомороха // Право України. — 2009. — № 6. — С. 61-66.
148. Скомороха В. Конституційне правосуддя – веління часу / В. Скомороха // Право України. — 2001. — № 10. — С. 3-7.
149. Скомороха В. Конституційний Суд України досвід і проблеми / В. Скомороха // Право України. — 1999. — № 1. — С. 8-13.
150. Скомороха В. Окремі питання діяльності конституційної юстиції в Україні / В. Скомороха // Право України. — 1999. — № 12. — С. 4-10.
151. Скомороха В. Окремі питання поділу влади і юрисдикція Конституційного Суду України / В. Скомороха // Право України. — 1998. — № 5 — С. 8-17.
152. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного суду України як джерела су-

- часного конституційного права України / О. Скрипнюк // Право України. — 2012. — № 3-4. — С. 404-410.
153. Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення / В. Смородинський // Вісник АПрН України. — 2000. — № 4. — С. 17-23.
154. Спасибо-Фатєєва І. Доктринальне тлумачення / І. Спасибо-Фатєєва // Вісник АПрН України. — 2005. — № 1. — С. 35-38.
155. Стеценко С. Конституційний Суд України як суб'єкт формування державної політики у сфері охорони здоров'я / С. Стеценко // Право України. — 2013. — № 5. — С. 287-293.
156. Стецюк П. Конституційний Суд України як суб'єкт формування сучасного українського конституціоналізму (до постановки проблеми) / П. Стецюк // Право України. — 2010. — № 6. — С. 70-76.
157. Стрижак А. Верховенство права і конституційне судочинство в Україні / А. Стрижак // Право України. — 2010. — № 3. — С. 62-66.
158. Стрижак А. Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави / А. Стрижак // Право України. — 2010. — № 6. — С. 4-11.
159. Тарадонов С. В. Некоторые аспекты международного и зарубежного влияния на конституционное правосудие Российской Федерации / С. В. Тарадонов, Д. С. Петренко // Государство и право. — 2007. — № 3. — С. 57-70.
160. Тацій В. Я. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України / В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 2. — С. 60-65.
161. Терлецький Д. Конституційний Суд України – Міністерство юстиції України: конфлікт повноважень у сфері забезпечення дії міжнародних договорів України / Д. Терлецький // Юридический вестник. — 2006. — № 4. — С. 109-115.
162. Тесленко М. Взаємозв'язок права і політики в діяльності Конституційного Суду України / М. Тесленко // Право України. — 1999. — № 10. — С. 11-13.
163. Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України / М. Тесленко // Право України. — 2000. — № 2. — С. 6-9.
164. Тесленко М. Про місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади / М. Тесленко // Право України. — 1999. — № 12. — С. 33-35.
165. Тимченко І. Механізм конституційної юрисдикції в Україні: становлення і розвиток / І. Тимченко // Право України. — 2010. — № 6. — С. 12-25.
166. Тимченко І. Принцип гласності – один з фундаментальних принципів діяльності Конституційного Суду України / І. Тимченко // Право України. — 1998. — № 6. — С. 3-5.
167. Тихий В. Правова природа Конституційного Суду України, його повноваження, рішення та висновки / В. Тихий // Право України. — 2012. — № 1-2. — С. 97-110.

168. Тихий В. Правова природа, повноваження, рішення та висновки Конституційного Суду України / В. Тихий // Право України. — 2010. — № 6. — С. 26-33.
169. Тихий В. П. актуальні проблеми повноважень Конституційного Суду України / В. П. Тихий // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. - № 2 (18). — С. 132-134.
170. Тищук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України / Т. І. Тищук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2013. — № 1. — С. 132-137.
171. Тищук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України / Т. І. Тищук // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2013. — № 5. — С. 38-45.
172. Ткаченко Ю. Підстави і критерії визнання конституційності нормативно-правових актів / Ю. Ткаченко // Право України. — 2000. — № 9. — С. 26-29.
173. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів Конституційним Судом / Ю. Тодика // Вісник Академії. правових наук України. — 2002. — № 2 (25). — С. 51–59.
174. Толпегин П. В. Особенности правоприменительного толкования терминов «вмешательство» и «давление» в процедуре внесудебного рассмотрения обращений граждан и организаций / П. В. Толпегин // Право и политика. — 2012. — № 8. — С. 1428-1433.
175. Тонков Е. Н. Каноны толкования закона в английском праве / Е. Н. Тонков // Закон и право. — 2013. — № 10. — С. 26-31.
176. Тузова М. В. Акти вищих судів загальної юрисдикції як засіб подолання прогалин у законодавстві / М. В. Тузова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2003. — № 3. — С. 23-26.
177. Тупицький О. Забезпечення виконання органами державної влади рішень Конституційного Суду України: теоретичний та практичний аспекти / О. Тупицький, О. Шостенко // Вісник Конституційного Суду України. — 2014. — № 2. — С. 101-110.
178. Тупицький О. До питання виконання інтерпретаційних актів Конституційного Суду України / О. Тупицький // Вісник Конституційного Суду України. — 2013. — № 6. — С. 86-92.
179. Федик С. Є. До питання застосування принципів та способів тлумачення у право інтерпретаційній діяльності Європейського суду з прав людини / С. Є. Федик // Життя і право, Льв. правн. час. — № 5. — 2004. — С. 18–24.
180. Хиля М. Дослідження проблеми тлумачення нормативно-правових актів у працях дореволюційних учених / М. Хиля // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 4. — С. 277-283.
181. Черняк Є. В. Роль органів конституційної юстиції в процесі внесення змін до Основних законів (Конституцій) / Є. В. Черняк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 4-5 (102-103). — С. 42-51.
182. Шаповал В. Про генезу конституційного контролю: історико-правовий аспект проблеми / В. Шаповал // Вісник Академії правових наук України. —

1999. — № 2. — С. 104-108.
183. Шаповал В. Суд як орган конституційного контролю (із зарубіжного досвіду) / В. Шаповал // Вісник Конституційного Суду України. — 2005. — № 6. — С. 20-34.
184. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту / С. Шевчук // Право України. — 2000. — № 2. — С. 45-48.
185. Шепелев А. Н. Толкование и правовая терминология / А. Н. Шепелев // Современное право. — 2011. — № 9. — С. 3-6.
186. Юхимюк О. М. Правова природа офіційного тлумачення норм права / О. М. Юхимюк // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17-19 червня 2011 р./ Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, юрид. ф-т. — Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2011. — С. 74-77.
187. Яворська В. Г. Поняття змісту актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні судами України кримінального законодавства / В. Г. Яворська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. — 2013. — Вип. 4. — С. 281-288.

Навчальне видання

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.
ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко

Підп. до друку 01.08.2016. Формат 60x84/16. Друк цифровий. Папір офісний.
Гарнітура Times. Ум.-друк. арк. 31,00. Обл.-вид. арк. 31,75. Наклад 50 прим.

Редакційно-видавниче відділення
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 164-р від 07.08.2013

ПП «Ліра ЛТД»
49038, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5, тел. (056) 731-96-57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 188 від 19.09.2000 р.